

**УНИВЕРЗИТЕТ У КРАГУЈЕВЦУ
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ**

Мр Драгомир С. Димитријевић

**Форензичко рачуноводство – средство заштите
квалитета финансијског извештавања**

Докторска дисертација

Крагујевац, 2013. године

ИДЕНТИФИКАЦИОНА СТРАНИЦА ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

I Аутор

Име и презиме: Драгомир Димитријевић

Датум и место рођења: 12.09.1979. године у Врању

Садашње запослење: асистент на Економском факултету Универзитета у Крагујевцу

II Докторска дисертација

Наслов: Форензичко рачуноводство – средство заштите квалитета финансијског извештавања

Број страница: v + 267

Број табела: 20; број слика: 11

Број библиографских јединица: 131

Установа и место где је рад израђен: Економски факултет, Универзитет у Крагујевцу

Научна област (УДК): 657.6

Ментор: др Предраг Станчић, Економски факултет Универзитета у Крагујевцу

III Оцена и одбрана

Датум пријаве теме: 27.09.2010. године

Број одлуке и датум прихватања докторске дисертације: 120/8-4 од 26.01.2011. године

Комисија за оцену подобности теме и кандидата:

1. Др Предраг Станчић, редовни професор Економског факултета Универзитета у Крагујевцу
2. Др Радослав Стефановић, ванредни професор Економског факултета Универзитета у Крагујевцу
3. Др Јован Крстић, редовни професор Економског факултета у Нишу

Комисија за оцену докторске дисертације:

Комисија за одбрану докторске дисертације:

Датум одбране дисертације:

АПСТРАКТ

Поуздано и релевантно финансијско извештавање, које резултира истинитим и објективним финансијским извештајима, битна је детерминанта поузданости и стабилности финансијског система. Постојање високог нивоа поверења у квалитет информација које пружају финансијски извештаји пружа сигурност инвеститорима, охрабрује нове инвестиције и подиже ефикасност привреде у целини. Финансијски извештаји предузећа су постали важан и незаобилазан извор информација за велики број инвеститора, поверилаца, запослених и државе у процесу доношења одлука о алокацији средстава, па самим тим морају садржати информације које су јасне, релевантне и упоредиве. Настојања власника, потом и менаџера да слику о финансијском и приносном положају предузећа улепшају и прикажу перформансе бољим него што оне стварно јесу довела су до састављања непоузданих и лажних финансијских извештаја који се могу означити једним од главних узрока учесталих појава превара и проневера. Чињеница да је највећи број финансијских скандала био праћен манипулацијама у финансијским извештајима указала је на значај одржавања квалитета финансијског извештавања и неопходности бољег законског уређења ове области.

Многобројне преваре у претходном периоду довеле су до појаве великог броја финансијских скандала који су били последица лажног финансијског извештавања, што је довело до тога да контрола финансијских података постала много строжија и детаљнија. На све ово је посебно утицала чињеница да је један број ових скандала коштао финансијска тржишта губитка од преко неколико стотина милијарди долара. Пракса је указала да постојећи систем контроле (интерна и екстерна ревизија) није довољна да открије, а посебно да спречи преваре. Услед свега тога развијен је нови облик контроле у виду форензичког рачуноводства, професије која има законска овлашћења да детаљно испита и открије преваре у пословању предузећа. Управо због тога су карактеристике и делокруг форензичког рачуноводства као инструмента откривања и спречавања превара у финансијском извештавању предмет анализе у овој докторској дисертацији.

Кључне речи: *финансијско извештавање, преваре, финансијски извештаји, форензичко рачуноводство, откривање, спречавање, контрола*

ABSTRACT

Reliable and relevant financial reporting ,which results in truthful and objective financial statements, is the important determinant of financial system reliability and stability. High level of trust in quality of information gives security to investors, encourages new investments and raises efficiency of global economy. Enterprise financial statements have become a major source of information for numerous investors, creditors, employees and states in the process of making decisions related to the allocation of funds. That is why enterprise financial statements must contain clear, relevant and comparable information. Owners' and managers' intentions to conceal the real income and financial state of enterprises and show their performances better than they really are, draw to preparing unreliable and false financial statements which are one of the major causes of frequent frauds and defalcations. The fact that large number of financial scandals were followed by financial statements manipulations, pointed out the importance of financial reporting quality maintaining as well as on necessity for better legal regulations to be applied on them.

Numerous frauds in the previous period led to numerous financial scandals, which were the consequence of false financial reporting, and also led to the fact that financial data control became more severe and detailed. The fact which is also vitally important is that a certain number of these scandals made a loss of a few hundred billion dollars on financial markets. Practical experience showed that existing system of control (internal and external audit) is not enough to reveal and prevent frauds and that is why the new system of control in the form of forensic accounting was developed. This form of control has legal authority to examine and reveal frauds in enterprise business operations. In this PhD thesis special attention will be paid to survey of characteristics and scope of forensic accounting as the instrument of revealing and preventing financial statements frauds.

Key words: *financial reporting, frauds, financial statements, forensic accounting, revealing, prevening, control*

УВОД	1
I ДЕО - КВАЛИТАТИВНИ АСПЕКТ ФИНАНСИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА	7
1. СУШТИНА ФИНАНСИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА.....	8
2. ЦИЉЕВИ ФИНАНСИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА.....	12
3. СРЕДСТВА ФИНАНСИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА	17
3.1. Биланс стања	18
3.2. Биланс успеха.....	20
3.3. Извештај о токовима готовине	22
3.4. Извештај о променама на капиталу	25
3.5. Напомене уз финансијске извештаје	26
4. КОНЦЕПТУАЛНИ ОКВИР: ОСНОВА КОНТИНУИРАНОГ ПОБОЉШАЊА ФИНАНСИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА	27
4.1. Квалитативне карактеристике финансијских извештаја	29
4.2. Ограничења квалитативних карактеристика финансијских извештаја.....	34
4.3. Појмовно одређивање и признавање елемената финансијских извештаја	35
4.4. Вредновање елемената финансијских извештаја	38
II ДЕО - РАЧУНОВОДСТВЕНЕ ПРЕВАРЕ: ГЛАВНИ УЗРОК НАРУШАВАЊА КВАЛИТЕТА ФИНАНСИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА.....	40
1. ПРЕВАРЕ У ФИНАНСИЈСКИМ ИЗВЕШТАЈИМА	41
1.1. Преваре у пословању – облици и генеза	42
1.2. Мотиви и циљеви превара у финансијским извештајима	52
1.3. Недостаци контролног окружења као основа манипулација у финансијским извештајима.....	60
1.4. Индикатори превара у финансијским извештајима	64
2. УТИЦАЈ ОБЛИКА МАНИПУЛАЦИЈА РАЧУНОВОДСТВЕНИМ ПОДАЦИМА НА РЕАЛНОСТ ИЗВЕШТАЈА О ФИНАНСИЈСКОМ ПОЛОЖАЈУ И РЕЗУЛТАТИМА ПОСЛОВАЊА.....	69
2.1. Манипулације у билансу успеха	71
2.1.1. Манипулације приходима у билансу успеха.....	75
2.1.2. Манипулације расходима у билансу успеха	86
2.2. Манипулације у билансу стања.....	95
2.3. Манипулације у извештају о новчаним токовима.....	110

2.3.1. Пребацивање новчаних прилива по основу финансијских активности у приливе по основу пословних активности	113
2.3.2. Пребацивање новчаних одлива по основу пословних активности у одливе по основу инвестиционих активности	116
2.3.3. Надувавање новчаних токова по основу пословних активности користећи аквизиције или продајом дела или целокупног предузећа	117
2.3.4. Повећавање новчаних токова из пословних активности користећи додатне „помоћне“ активности	119
2.4. Манипулације са порезима	122
2.5. Остале врсте манипулација које су предмет истраживања форензичког рачуноводства	131
2.5.1. Корупција као облик манипулације	131
2.5.2. Прање новца као облик манипулације	134
2.6. Процена вредности предузећа као специфично подручје ангажовања форензичких рачуновођа	139
III ДЕО - КОНТРОЛНО ОКРУЖЕЊЕ И ИНСТИТУЦИЈЕ ОТКРИВАЊА РАЧУНОВОДСТВЕНИХ ПРЕВАРА	150
1. ОТКРИВАЊЕ ПРЕВАРА У ПРЕДУЗЕЋУ	151
2. СПРЕЧАВАЊЕ ПРЕВАРА	162
3. РЕАКЦИЈА ПРОФЕСИОНАЛНИХ И ДРЖАВНИХ ИНСТИТУЦИЈА НА ПРЕВАРЕ У ПРЕДУЗЕЋУ	169
4. ОДГОВОРНОСТ РЕВИЗОРА ЗА ПРЕВАРЕ У ПРЕДУЗЕЋУ	182
5. УЛОГА И НИВО ОДГОВОРНОСТИ КОРПОРАТИВНОГ УПРАВЉАЊА У СПРЕЧАВАЊУ ПРЕВАРА	192
IV ДЕО - ФОРЕНЗИЧКО РАЧУНОВОДСТВО: ИНСТРУМЕНТ ОТКРИВАЊА И СПРЕЧАВАЊА ПРЕВАРА У ФИНАНСИЈСКОМ ИЗВЕШТАВАЊУ	196
1. ФОРЕНЗИЧКО РАЧУНОВОДСТВО КАО ИНСТРУМЕНТ ДЕТЕКЦИЈЕ ПРЕВАРА У ФИНАНСИЈСКИМ ИЗВЕШТАЈИМА	197
1.1. Настанак и развој форензичког рачуноводства	201
1.2. Институционализација форензичког рачуноводства	205
1.3. Подручја ангажовања форензичког рачуноводства	210
2. ПРОЦЕС ИСТРАЖИВАЊА И ДОКУМЕНТОВАЊА ПРЕВАРА У ПОСЛОВАЊУ	215
2.1. Поступци и модели истраге које примењује форензичко рачуноводство	218

2.2. Аналитичке методе у форензичком рачуноводству.....	224
2.3. Beneishev модел процене могућег степена преваре у финансијским извештајима	236
3. ФИНАНСИЈСКО ИЗВЕШТАВАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ ФОРЕНЗИЧКОГ РАЧУНОВОДСТВА У СРБИЈИ	244
ЗАКЉУЧАК	253
ЛИТЕРАТУРА.....	260

УВОД

Важност доношења различитих пословних одлука везаних за пословну активност савремених привредних субјеката, наметнула је обавезу изградње сврсисходног и ефикасног информационог система, окренутог задовољењу бројних информационих потреба различитих корисника. Битан део сваког информационог система предузећа чине информације садржане у финансијском рачуноводству. Наиме, рачуноводство континуираним регистровањем података о пословним трансакцијама представља прецизну хронологију свих догађања у предузећу, од оснивања до окончања пословања. Рачуноводствени систем евиденције пословних активности предузећа мора бити организован тако да пружа коректан или фер приказ финансијске позиције и резултата пословања предузећа и да те информације презентира кроз своје извештаје. Састављање финансијских извештаја представља основу и кључни део рачуноводственог информационог система, преко којег се успоставља комуникација између информација генерисаних у оквиру рачуноводства и различитих корисника тих информација. Самим тим финансијско извештавање се може схватити као директан одговор на информационе потребе различитих корисника информација (акционари, менаџмент, кредитори, држава итд.).

Ширење круга корисника рачуноводствених података и раст њихових информационих захтева диктирало је развој финансијског извештавања, који се огледао у непрекидном прилагођавању и побољшавању поступака и средстава припремања и приказивања финансијских информација. Проблематика финансијског извештавања данас је у већини земаља уређена законским прописима и/или одговарајућим рачуноводственим стандардима, тј. професионалном регулативом. Рачуноводствени стандарди (Међународни стандарди финансијског извештавања) се заснивају на начелима уредног књиговодства и билансирања а изражавају опште прихваћена правила. Иако се рачуноводствени стандарди временом модификују и допуњавају у складу са променама у окружењу и растом информационих захтева корисника финансијских извештаја, њихово уважавање је услов да се подаци садржани у финансијском рачуноводству предузећа трансформишу у поуздан и валидан финансијски извештај.

Захтев да финансијско извештавање пружи истинит и поуздан приказ стања и резултата пословања предузећа у прошлости и садашњости је изузетно важан и комплексан. Оваква очекивања иницирала су координиране и перманентне напоре рачуноводствене професије, професионалних рачуноводствених организација, различитих законодавних и регулаторних тела у правцу формулисања правила и механизма контроле поштовања основних принципа финансијског извештавања. Резултат таквих напора на међународном нивоу јесте доношење и усвајање Међународних стандарда финансијског извештавања, Међународних стандарда ревизије, Етичког кодекса за професионалне рачуновође и формирање бројних тела чији је основни задатак брига о квалитету финансијског извештавања. Без обзира на свест о важности обезбеђења квалитета финансијских извештаја и све активности усмерене на подршку том захтеву, практична искуства са низом финансијских скандала са краја претходног и почетка овог века су указала да су питања истинитости и поузданости рачуноводствених извештаја и даље отворена. Чињеница је да навећи број финансијских скандала (Enron, Worldcom, Parmalat) био праћен манипулацијама у финансијским извештајима, насталих свесним искривљивањем чињеница или коришћењем мањкавости рачуноводствених стандарда и великог броја рачуноводствених опција.

Највећа одговорност за квалитет финансијских извештаја лежи на менаџменту и лицима одговорним за састављање финансијских извештаја. Управо је остварење њихових личних интереса довело до многих манипулација у пословању предузећа. Последице оваквог понашања менаџера нису само материјални губици које трпе инвеститори, повериоци и држава, а који могу бити врло високи, већ и смањење поверења у финансијске извештаје. Губитак поверења корисника у информације приказане у финансијским извештајима има несагледиве последице по финансијска тржишта, а тиме и привреду. Отуда и потреба државе, пре свега, али и професионалних организација да учине све, да ако не сасвим спрече, оно у великој мери онемогуће састављање лажних финансијских извештаја. Наравно, од одговорности за истинитост и поузданост финансијских извештаја не могу бити ослобођени ни државни регулаторни органи, рачуноводствена професија и ревизори. Одговорност државе се огледа у доношењу и усвајању адекватних рачуноводствених стандарда који онемогућавају манипулације у финансијским извештајима. Задатак рачуноводствених организација је едукација рачуновођа и рачуноводствене професије, док ревизори, како интерни тако и екстерни, морају својим објективним и професионалним радом да контролишу квалитет и поузданост финансијских извештаја. Међутим, пракса је показала да у многим случајевима ревизори нису у стању да открију манипулације у финансијским извештајима, како због својих законских ограничења, тако

и због немогућности прибављања адекватних и релевантних доказа. Због свега наведеног рачуноводствена професија, свесна да не може потпуно спречити да манипулативни финансијски извештаји буду састављени и објављени, сматра нужним да све настале преваре у финансијском извештавању открије, истражи и санкционише. Ради превазилажења ситуација у којима се јавља сумња да постоје преваре у финансијским извештајима ангажују се *форензичке рачуновође*. Основни циљ форензичког рачуноводства јесте да путем примене законом дозвољених поступака и средстава истражи, докаже и иницира поступак санкционисања манипулација са финансијским извештајима.

Полазећи од наведених претпоставки, *предмет* истраживања у предложеној докторској дисертацији је улога форензичког рачуноводства у процесу заштите квалитета финансијског извештавања. Предмет детаљне анализе су различити модалитети и технике рачуноводствених превара, као основе за формулисање метода за њихову детекцију, истраживање и спречавање. У том контексту разматрају се могућности и ограничења појединих институција (државних регулаторних тела, рачуноводствене професије, ревизије) на плану заштите квалитета финансијског извештавања. Посебно поглавље је посвећено истраживању разлога за институционализовање и ситуација у којима је неопходна примена форензичког рачуноводства. Тежиште истраживања није само процес детекције и документовања превара у пословању него и карактеристике окружења, неопходног за успешну примену техника форензичког рачуноводства. Резултати истраживања послужиће као основа за проверу могућности за апликацију форензичког рачуноводства у заштити квалитета финансијског извештавања у Србији.

Сагласно формулисаном предмету, *основни циљ* истраживања у предложеној докторској дисертацији је анализа значаја и домета форензичког рачуноводства у заштити квалитета финансијског извештавања. Конкретније, циљ дисертације је да анализира ситуације у којима уобичајени поступци контроле или ревизије нису довољни за откривање и санкционисање лажног финансијског извештавања, односно у којима је оправдана и нужна примена форензичког рачуноводства. Такође, од истраживања се очекује да понуди одговоре о потреби примене форензичког рачуноводства у Србији у функцији побољшања истинитости и поузданости финансијског извештавања.

Разматрањем значаја форензичког рачуноводства у откривању манипулација у пословању предузећа, у докторској дисертацији ће бити тестиране следеће хипотезе:

1. Значај поузданости и релевантности финансијских извештаја превазилази реалне и опортунитетне трошкове осигурања квалитета финансијског извештавања;
2. Ситуације у којима независна ревизија и екстерна контрола државних органа нису у могућности да, у оквиру својих овлашћења, истраже и докажу лажно финансијско извештавање, чини неопходним ангажовање форензичког рачуноводства;
3. Форензичке рачуновође морају располагати комплексним знањима и искуством из области рачуноводства, ревизије и законодавства, као и способношћу да проникну у мотиве преваре;
4. Откривање узрока превара од стране форензичког рачуноводства је могуће само уз подршку државних органа и професионалне регулативе, којом се форензичким рачуновођама дају неопходна овлашћења у истраживању и санкционисању превара.

Полазећи од претходно наведених хипотеза проблематика настанка превара у пословању предузећа, као и потреба и могућности примене форензичког рачуноводства у откривању и спречавању превара разматра се у оквиру четири дела докторске дисертације. У **првом делу** разматра се *Квалитативни аспект финансијског извештавања*, са циљем указивања на методе признавања и вредновања елемената финансијских извештаја, као и на ограничења релевантности и поузданости информација које пружају финансијски извештаји. Разлог ове анализе јесте чињеница да је признавање и вредновање елемената финансијских извештаја област која се често користи за манипулације у финансијским извештајима. Са тим у вези у оквиру првог дела разматра се суштина, циљеви и средства финансијског извештавања (биланс стања, биланс успеха, извештај о токовима готовине, извештај о променама на капиталу и напомене уз финансијске извештаје). На крају првог дела даје се кратак осврт на значај концептуалног оквира као основе будућег континуираног побољшања финансијског извештавања, јер представља праву основу за превенцију од могућих манипулација у финансијским извештајима.

У **другом делу** дисертације, који носи назив *Рачуноводствене преваре: главни узрок нарушавања квалитета финансијског извештавања*, детаљно су анализирани облици и генеза превара у финансијским извештајима, најчешћи мотиви и циљеви превара, као и карактеристике пословног окружења које погодују реализацији превара. Сврха ове анализе јесте препознавање превара, као и њихово разликовање од могућих техничких и ненамерних грешака. Анализа је фокусирана на најчешће облике превара у финансијским извештајима разматрањем најпознатијих финансијских скандала, у пословном свету у

последњој деценији. Основна сврха у анализи ових догађаја је трагање за ефикаснијим методама детекције и превенције превара. На основу тога размотриће се посебно манипулације у билансу успеха (манипулације са расходима и приходима), билансу стања (манипулације са имовином и обавезама) као и манипулације у извештају о новчаним токовима. На ову анализу ће се директно наслонити разматрање осталих врста манипулација у финансијским извештајима (преваре са порезима, корупција, прање новца). Такође, разматрају се методе и технике процене вредности предузећа, као области у којима се ангажују форензичке рачуновође.

У трећем делу, који носи назив ***Контролно окружење и институције откривања рачуноводствених превара***, разматрају се најважније методе откривања и спречавања превара у пословању као и ниво одговорности професионалних институција и ревизора за преваре у предузећу. Основна слабост бројних метода детекције превара је временска неусклађеност између периода у коме се манипулације догоде и периода у којем буду откривене. Управо због тога је важно оснажити превенцију превара, кроз јачање контролног окружења, рачуноводственог информационог система и контролних поступака. Такође, за успешну борбу против превара у финансијским извештајима потребно је размотрити ниво одговорности ревизора, државних и рачуноводствених институција, што је и суштина анализе у трећем делу дисертације. Највећу одговорност за спречавање манипулација имају управо особе одговорне за састављање и приказивање финансијских извештаја, као и управни орган предузећа који одобрава те извештаје. Међутим, пракса је показала да су управо ова лица учествовала директно или индиректно у остваривању највећег броја превара. Због тога највећа одговорност за откривање и спречавање превара лежи на ревизорској професији, и то како интерним тако и на екстерним ревизорима. Подједнаку одговорност имају и државне и професионалне рачуноводствене институције. У овом делу указаће се и на примере реакције државних и професионалних институција на преваре у претходном периоду, међу којима је једна од најважнијих доношење Sarbanes-Oxley закона на територији САД-а од стране Комисије за хартије од вредности - (Securities and Exchange Commission - SEC) током 2002. године.

Последњи **четврти део**, који носи назив ***Форензичко рачуноводство – инструмент откривања и спречавања превара у финансијском извештавању***, разматра улогу форензичког рачуноводства у откривању и спречавању превара у финансијским извештајима. Први степен у откривању и спречавању превара чине ревизори (интерни и екстерни). Међутим, пракса је показала да ревизори поред уочавања и указивања на сумњиве финансијске извештаје немају довољно могућности ни овлашћења да те сумње

детаљно истраже и санкционишу. У тим ситуацијама наступају форензичке рачуновође, који поред неопходних знања и искуства имају и овлашћења да истражују мотиве и детаље превара, и својим вештачењем на суду иницирају и одговарајуће законске процедуре у санкционисању одговорних. За разумевање улоге и значаја форензичког рачуноводства, у овом делу дисертације разматра се појам и институционализација форензичког рачуноводства. Посебна пажња посветиће се и разматрању процеса истраживања и документовања превара у пословању од стране форензичких рачуновођа. Такође, у овом делу разматра се и могућност коришћења форензичког рачуноводства у Србији у откривању и спречавању превара у финансијским извештајима и заштити квалитета финансијског извештавања путем сагледавања карактеристика процеса финансијског извештавања и потенцијалних ризичних области за настанак превара у Србији.

Сагласно предмету и циљу истраживања и постављеним хипотезама од предложене докторске дисертације се очекује да:

- Детаљно разјасни значај квалитета финансијског извештавања, као и домете професионалних институција, ревизора и државе у заштити поузданости и истинитости финансијских извештаја;
- Презентира јасан теоријско-методолошки оквир за разумевање улоге и значаја форензичког рачуноводства у заштити квалитета финансијског извештавања;
- Дефинише карактеристичне ситуације, поступке и методологију откривања и санкционисања превара у пословању;
- Пружи јасне одговоре на контроверзе које прате бројне финансијске скандале и укаже на правце превентивног деловања у будућности;
- Истражи потребе, могућности и претпоставке за примену форензичког рачуноводства у Србији.

**I ДЕО - КВАЛИТАТИВНИ АСПЕКТ ФИНАНСИЈСКОГ
ИЗВЕШТАВАЊА**

1. СУШТИНА ФИНАНСИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА

Глобализација светске привреде, динамичне и комплексне промене окружења иманентне развијеним тржиштима, као императив успешног пословања и развоја предузећа намећу активну интеракцију са осталим привредним учесницима. Наиме, предузеће не може реализовати своје циљеве и дугорочно опстати као изоловани пословни ентитет. Најбоље средство комуникације предузећа са осталим привредним учесницима представља рачуноводство као универзални пословни језик. Постоје многобројне дефиниције рачуноводства, али као најприхватљивија се сматра дефиниција Америчке рачуноводствене асоцијације (American Accounting Association - AAA) према којој се рачуноводство дефинише као „процес идентификовања, мерења и комуницирања економских информација које омогућавају квалификована просуђивања и одлуке корисника информација“¹. Према Оквиру Међународних стандарда финансијског извештавања, основни циљ рачуноводства је да „пружи информације о способности предузећа да ствара новац и еквиваленте новца, као и информације о процени динамике и извесности стварања новца“². Најважнија сврха рачуноводства јесте пружање информација о финансијској позицији и оствареним резултатима предузећа. Рачуноводство финансијске информације презентује у виду сета финансијских извештаја опште намене, у оквиру којих спада биланс стања, биланс успеха, извештај о токовима готовине, извештај о променама на капиталу као и одговарајуће напомене уз финансијске извештаје.

Финансијско извештавање треба схватити као процес обезбеђења квантитативних финансијских информација о предузећу и њиховог комуницирања са заинтересованим корисницима тј. доносиоцима одлука. Глобалну структуру информација редовног (периодичног) финансијског извештавања, уобичајено годишњег или у краћим временским интервалима, чине (1) информације о финансијском положају предузећа – средствима, обавезама и сопственом капиталу као главним детерминантама истог, (2) информације о оствареном резултату пословања предузећа – приходима, расходима и нето добитку (губитку) као основним елементима истог и (3) информације о токовима средстава (променама финансијског положаја) – изворима и употреби укупних или нето обртних средстава, или приливима и одливима готовине као њиховим конститутивним

---

¹ Стефановић, Р., (1999), „Савремено финансијско извештавање: суштина, окружење и оквир“, Економски хоризонти, бр. 1-2, Економски факултет у Крагујевцу, стр 40

² IASC, Међународни рачуноводствени стандарди, пар. 15, стр. 7.

елементима. Важност ових финансијских информација, које тангирају целину предузећа, је у томе што оне, у ствари, откривају остварење рентабилности и ликвидности – кључних финансијских циљева сваког тржишно оријентисаног предузећа.³

Активност финансијског извештавања развијала се упоредо са развојем пословних активности, корпоративног начина привређивања и тржишта капитала. Тако су финансијски извештаји од веома једноставног приказа информација о стању и успеху намењени углавном власницима и инвеститорима, постали битан фактор који је значајно утицао на важност рачуноводства и обим, квалитет и врсту финансијског извештавања. Резултат процеса финансијског извештавања су финансијски извештаји који могу бити екстерног и интерног карактера у зависности од тога коме су намењени. Корисници финансијских извештаја су инвеститори, банке, купци, добављачи, акционари, влада и њене институције, финансијски аналитичари, јавност али и менаџмент предузећа. Екстерни финансијски извештаји намењени су корисницима који се налазе изван предузећа, који на тај начин стичу увид у пословање предузећа у току једне календарске године. Интерно финансијско извештавање усмерено је ка менаџменту предузећа, чија је кључна активност доношење пословно-финансијских одлука, те му обезбеђује информациону подлогу на основу које ће адекватно реаговати. Квалитет финансијских извештаја детерминише квалитет информација садржаних у њима. Нормативна регулатива финансијског извештавања умногоме доприноси састављању поузданих и квалитетних извештаја, а према захтевима и потребама корисника. Ту се пре свега мисли на допринос већем пословном поверењу од стране инвеститора и кредитора. Из тог разлога су финансијски извештаји стандардизовани према правилима међународне професионалне рачуноводствене регулативе.

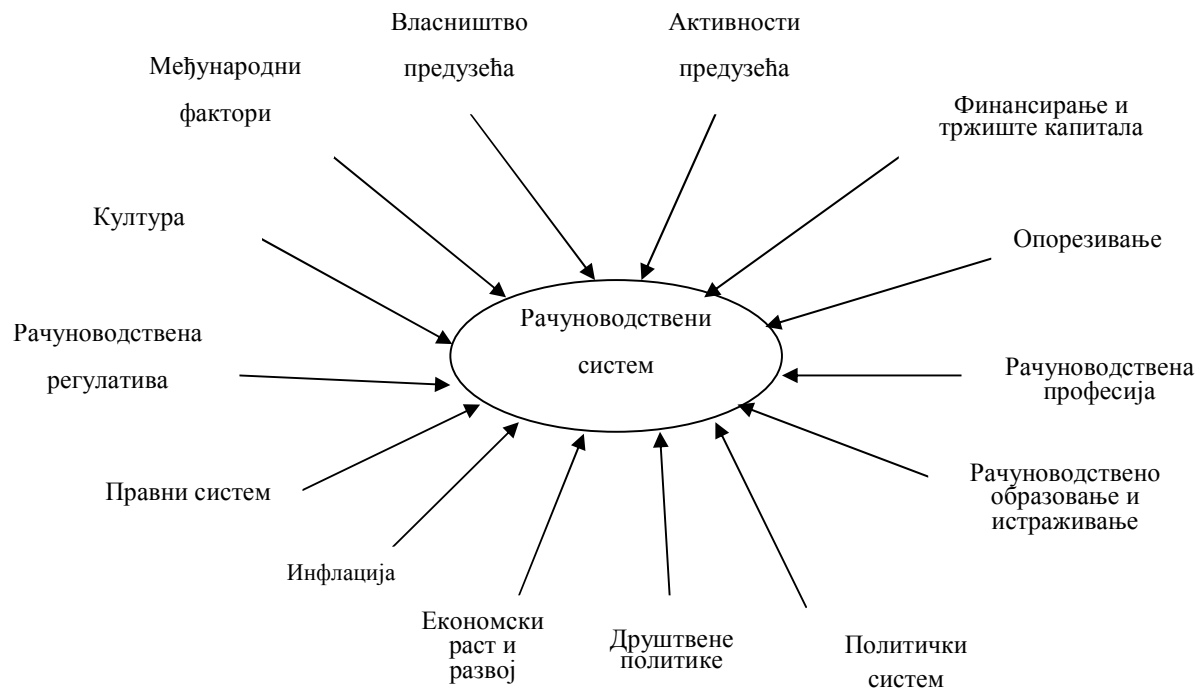
Квалитет финансијског извештавања нужно се ослања на професионалну етику и едукацију професионалних рачуновођа. Финансијско извештавање представља најефикаснији начин да се различитим корисницима укаже на финансијски положај предузећа и успешност његовог пословања. Окружење у коме предузећа обављају своју активност константно се мења. Промене у информационим и комуникационим технологијама, промене купаца и добављача, глобализација и регулаторна тела утичу на реформе у рачуноводству, а самим тим и на приближавање тј. усаглашавање финансијског извештавања са регулативама Међународних стандарда финансијског извештавања. Фактори из окружења који утичу на рачуноводствени систем, а самим тим и на процес

---

³Ибид, стр 41.

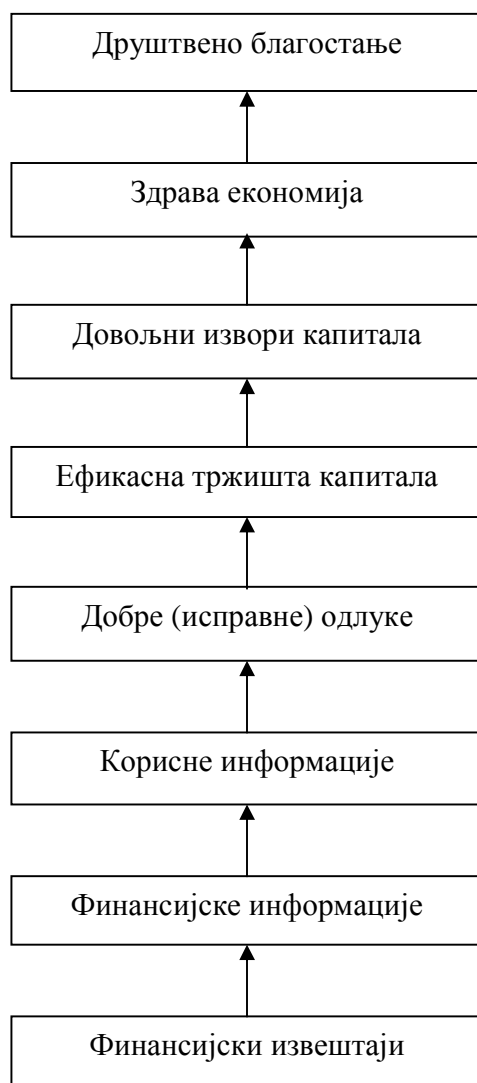
финансијског извештавања су многобројни. Најпотпунији преглед фактора из окружења који у многоме утичу на рачуноводствени систем дат је на Слици 1, која приказује утицај активности предузећа, власништва предузећа, међународних фактора, културе, рачуноводствене регулативе, правног система, инфлације, економског раста и развоја, друштвене политике, политичког система, рачуноводственог образовања и истраживања, рачуноводствене професије, система опорезивања и модела финансирања и степена развоја тржишта капитала.

Слика 1 – Утицаји окружења на рачуноводство⁴

Разматрајући суштину финансијског извештавања треба напоменути да значај финансијског извештавања не треба посматрати само из перспективе појединачних корисника већ и из једне шире економске перспективе, тј. са друштвене тачке гледишта. Ово у смислу да финансијско извештавање, поред низа других релевантних фактора, треба да буде у функцији обезбеђења друштвеног благостања као врховног циља друштва. Слика 2. управо приказује везе између друштвеног благостања и расположивости корисних финансијских извештаја.

⁴Ибид, стр. 44

Слика 2 – Друштвена улога финансијског извештавања⁵

Интереси инвеститора и осталих заинтересованих група директно детерминишу позицију финансијских информација у укупном информационом систему, које су од великог значаја за функционисање корпоративног предузећа. Земље у транзицији, суочене са недостатком тржишног начина привређивања, примарног и секундарног тржишта капитала и неразвијених власничких односа, важност финансијских извештаја стављају на маргину својих приоритета.

⁵Стефановић, Р., (1998) „Финансијско Рачуноводство II“, Савез РР Србије, Београд, стр. 21

2. ЦИЉЕВИ ФИНАНСИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА

При разматрању циљева финансијског извештавања полази се од основне намене финансијских извештаја и финансијских информација које они пружају. Основна намена финансијских извештаја је да пруже разумљиве, релевантне, поуздане и упоредиве информације о финансијском и приносном положају предузећа. Према Концептуалном оквиру Међународног одбора за рачуноводствене стандарде (International Accounting Standards Board - IASB) основни циљеви финансијских извештаја су:

1. **Да пруже фер информације о финансијској позицији, перформансама и променама финансијске позиције пословног ентитета** - овако састављени финансијски извештаји задовољавају потребе многих корисника. Ипак, финансијски извештаји не пружају све информације које су потребне корисницима при доношењу економских одлука јер обухватају само оне догађаје који су се већ десили и одразили на финансијске учинке, док су нефинансијске информације изостављене;
2. **Да прикажу резултате менаџерског управљања** - резултати управљања су веома битни. Од посебне је важности за инвеститоре њихово поређење у различитим временским периодима приликом одлучивања о задржавању или повлачењу инвестиција у конкретно предузеће .

Одбор за стандарде финансијског рачуноводства (Financial Accounting Standards Board - FASB), који делује на територији САД-а, је у оквиру Пројекта концептуалног оквира (Conceptual Framework Project) и серијом од шест Извештаја о концептима финансијског рачуноводства (Statements of Financial Accounting Concepts - SFAC), који су били резултат овог Пројекта, формулисао већи број циљева који треба да усмеравају процес финансијског извештавања предузећа. Табела 1. приказује ове циљеве у скраћеној верзији:

Табела 1 – Сврхе (циљеви) финансијског извештавања

Сврха 1	Финансијско извештавање треба да обезбеди информације корисне садашњим и потенцијалним инвеститорима и кредиторима и осталим корисницима у доношењу рационалних инвестиционих, кредитних и сличних одлука.
Сврха 2	Финансијско извештавање треба да обезбеди информације које ће помоћи садашњим и потенцијалним инвеститорима и кредиторима и осталим

	корисницима у процени износа, времена и степена извесности будућих токова готовине предузећа.
Сврха 3	Финансијско извештавање треба да обезбеди информације о економским ресурсима предузећа и праву на њих.
Сврха 4	Финансијско извештавање треба да обезбеди информације о финансијским перформансама (результату пословања) предузећа за дати период.
Сврха 5	Финансијско извештавање треба да обезбеди информације о токовима – приливима и одливима – готовине које ће помоћи корисницима у разумевању ликвидности и солвентности предузећа.
Сврха 6	Финансијско извештавање треба да обезбеди информације о томе како је менаџмент испунио своју управљачку одговорност према власницима (акционарима) у управљању ресурсима предузећа.
Сврха 7	Финансијско извештавање треба да укључи објашњења и интерпретације које ће помоћи корисницима у разумевању презентираних финансијских информација.

(Извор: Стефановић, Р., (1998), „Концептуални оквир савременог финансијског извештавања“, Рачуноводство, бр. 1, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд, стр. 30)

Остваривање циљева финансијског извештавања захтева састављање финансијских извештаја у складу са основним рачуноводственим начелима, као што су:

1. Начело настанка пословног догађаја (начело узрочности) – изражава захтев да у једном обрачунском периоду буду додељени само они приходи и расходи који се на њега односе, независно од тога да ли и када су приходи наплаћени а расходи плаћени;
2. Начело сталности пословања (going concern принцип) – основа овог начела је претпоставка о неограничености пословања предузећа, јер се највећи број предузећа оснива са претпоставком сталности пословања. Из овог начела се даље изводи начело историјског трошка за вредновање имовине и обавеза (да се имовина вреднује у висини издатка који је учињен ради њеног стицања, односно у висини издатка који је потребно учинити да се одређена обавеза измири);
3. Начело конзистентности у приказивању – предузећа су обавезна да доследно приказују и класификују позиције у финансијским извештајима из периода у период. Доследност у приказивању има велики значај због могућности и потреба

поређења финансијских извештаја у низу обрачунских периода. Уколико би ово начело било значајно нарушено, исказна моћ извештаја би била битно умањена⁶.

На основу свега претходно наведеног види се да је основна намена финансијских извештаја да пруже разумљиве и релевантне информације многим корисницима. Када се говори о корисницима финансијских информација које пружају финансијски извештаји ту се пре свега мисли на екстерне кориснике и менаџмент предузећа. Најприкладнија класификација свих **корисника финансијских извештаја** је следећа:

1. **Менаџмент** – особе које су одговорне за пословне резултате и коришћење ресурса на ефикасан и ефективан начин у складу са дефинисаним циљевима и приоритетима економских ентитета. Информације које су менаџменту потребне морају бити детаљне, квалитетне и у облику који је за њих разумљив. Размена информација са акционарима и другим корисницима повећава обим поверења разних интересних група у њихов рад;
2. **Постојећи и потенцијални акционари (инвеститори)** – инвеститори су заинтересовани за ризик и принос на своја уложена средства. Њима су потребне информације које ће им помоћи да одлуче да ли да купе, продају или задрже своје учешће у капиталу – акције. Акционари су такође заинтересовани и за информације које ће им омогућити да процене способност ентитета (предузећа) да исплаћује дивиденде, као и за процену остварених пословних учинака од стране менаџмента;
3. **Постојећи и потенцијални кредитор** – ова група корисника је заинтересована за информације које им омогућавају да процене да ли ће износи који им се дугују бити благовремено плаћени, посебно у дужем временском року;
4. **Постојећи и бивши запослени** – овој групи корисника су битне информације које говоре о стабилности и рентабилности (профитабилности) њихових послодаваца, као и информације за процену могућности исплате зарада, остварења пензијских права и исплате дивиденди уколико су запослени уједно и акционари предузећа;
5. **Аналитичари (саветници)** – ова група корисника укључује финансијске аналитичаре, новинаре, економисте, статистичаре, истраживаче, синдикате, берзанске посреднике, рејтинг агенције, и др. Аналитичаре занимају подаци о пословању ентитета у циљу праћења резултата пословања у одређеном периоду, формирања базе података и могућности упоређивања добијених резултата, све у циљу сагледавања утицаја пословања конкретног предузећа на целокупну привреду;

---

⁶За више информација видети: Крстић, Ј., (2002), „Инструменти Финансијско-рачуноводственог извештавања (приступ ex post и ex ante)“, Економски факултет у Нишу, Ниш, стр. 32-36.

6. **Пословни партнери** – ову групу чине купци, добављачи, као и они субјекти који су заинтересовани за спајање, припајање или куповину других економских ентитета. Њих занимају првенствено информације о вероватноћи наставака пословања предузећа (going concern принцип), посебно у случају када са њим имају дугорочне пословне односе или умногоме зависе од тог предузећа. Купцима су посебно битне информације о садашњој и будућој понуди робе и њене цене. Финансијски извештаји пружају корисне информације о поузданости и стабилности предузећа снабдевача као сталног извора набавке, посебно онда када купац плаћа будуће испоруке унапред. Такође, извештаји пружају информације и о капацитету предузећа кроз позиције основних средстава и обртног капитала, као и корисне податке о могућности предузећа да испуни своје обавезе по основу датих гаранција и поправки производа у гарантном року;
7. **Влада и њени органи** - тј. порески органи, законодавни органи и локалне власти. Ову групу корисника првенствено интересује алокација расположивих економских ресурса, а отуда и потиче њихов интерес за рентабилно пословање предузећа. Овим корисницима су такође потребне и информације за доношење одговарајућих закона и прописа, процену висине пореских дажбина, као и подаци који се касније користе за израчунавање националног дохотка и за потребе економске статистике ради оцене утицаја мера макроекономске политике владе;
8. **Јавност** – члановима ове групе корисника су потребне информације за процену утицаја пословања предузећа на локалне економије, али и подаци о променама у обиму тог пословања, због доприноса појединих предузећа развоју локалне привреде, кроз обезбеђење запошљавања и кроз набавку ресурса од локалних снабдевача. У последње време, посебно се истичу проблеми у вези са заштитом животне средине и сношења не малих трошкова у вези с тим. Са друге стране, постоје активности које предузеће обавља данас, а које ће захтевати неке будуће трошкове да би се те активности „санирале“. Те трошкове, и будуће обавезе је релативно тешко утврдити, али то никако не значи да то не треба ни покушати. Један број иностраних предузећа у своје годишње извештаје укључује и опис рачуноводствених политика у вези са заштитом природног окружења, али још увек није утврђена прецизна рачуноводствена процедура по том питању.

Уколико би се разматрали корисници финансијских извештаја према њиховом финансијском интересу онда се могу поделити на кориснике који имају директан и индиректан интерес за информације о пословању предузећа. Преглед корисника према њиховом финансијском интересу дат је на Слици 3.

Слика 3. - Корисници финансијских извештаја према финансијском интересу⁷

Прецизније, акционари су првенствено заинтересовани за будући прилив готовине, зајмодавци за стабилност тог прилива, добављачи за ликвидност и солвентност, државни органи за износ пореза који може да се наплати. Сваки од корисника полази од својих посебних преференци и у финансијским извештајима покушава да нађе оно што њега интересује и што задовољава његове економске и финансијске апетите. Полазећи од широке лепезе информационих потреба бројних корисника финансијских извештаја, очигледно је да тако различите потребе не могу ефикасно да буду задовољене у садашњем облику и структури финансијских извештаја. Отуда се стално чине покушаји од стране рачуноводствене професије у разним земљама да се поред постојећих (биланс стања, биланс успеха, извештај о новчаним токовима и извештај о променама на капиталу) припремају и додатни извештаји који могу бити од користи за унапређење задовољења потреба свих корисника финансијских информација предузећа.

⁷Гулин, Д., (1998), „Проблеми задовољавања конфликтних циљева корисника финансијских извештаја“, зборник радова, XXXIII Симпозијум ХЗРИФ у Загребу, стр. 46

3. СРЕДСТВА ФИНАНСИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА

За пружање релевантних и поузданих финансијских информација интерним и екстерним корисницима са циљем доношења правих пословних одлука финансијско извештавање користи финансијске извештаје као инструменте који треба да одговоре на широки спектар различитих захтева бројних корисника. Према Међународном стандарду финансијског извештавања 1 – Прва примена Међународних стандарда финансијског извештавања, циљ финансијских извештаја опште намене јесте пружање информација о финансијском положају, успешности и токовима готовине предузећа, које ће великом броју различитих корисника бити од користи при доношењу економских одлука, односно пружање информација о следећим ставкама:

1. имовини;
2. обавезама;
3. сопственом капиталу/главници;
4. приходима и расходима, укључујући добитке и губитке и
5. токовима готовине⁸.

Сходно томе, финансијски извештаји који чине годишњи сет финансијских извештаја су:

1. биланс стања;
2. биланс успеха;
3. извештај о променама на капиталу (све промене на капиталу или промене на капиталу осим оних који проистичу из нових уплата власника или исплата власницима);
4. извештај о токовима готовине и
5. напомене уз финансијске извештаје.

---

⁸<http://www.urrbg.com/MSFI/Medunarodnistandardfinansijskogizvestavanja1Prvaprimenamedjunarodnihstandardafinansijskogizvestavanja.pdf> преузето дана 15.06.2012. године

3.1. Биланс стања

Биланс стања је тренутна слика финансијског положаја предузећа на одређени дан и приказ износа и структуре средстава (актива) и извора финансирања (пасива) на тај дан. Под појмом биланса стања се, у привредној пракси, подразумева финансијски извештај који сачињава предузеће са циљем приказивања имовине и њене употребе, с једне стране, и порекло те имовине, с друге стране. Најважније категорије имовине су: текућа имовина и стална имовина. Ове категорије имовине могу бити финансиране из сопственог капитала, дугорочних обавеза и текућих обавеза, као најважнијих категорија извора. Међународним стандардима финансијског извештавања је одређено које информације морају бити приказане у билансу стања, а које информације се могу алтернативно приказати било у билансу стања, било у напоменама уз финансијске извештаје. Минимум информација које треба да буду приказане у билансу стања чине позиције:

1. некретнине, постројења и опрема;
2. нематеријална улагања (средства);
3. дугорочни финансијски пласмани;
4. учешћа у капиталу других лица по набавној цени;
5. залихе;
6. купци и друга потраживања;
7. готовина и готовински еквиваленти;
8. добављачи и друге обавезе;
9. потраживања и обавезе за порезе;
10. резервисања;
11. узети каматоносни зајмови;
12. мањински интереси;
13. уписани капитал и резерве.

Имајући у виду да је захтев за верно и поштено извештавање један од најважнијих захтева који финансијски извештаји треба да задовоље, биланс стања треба допунити додатним позицијама, уколико би њихово изостављање умањило верно и поштено приказивање финансијског положаја. Поред тога у оквиру сваке позиције биланса стања треба посебно исказати и:

1. потраживања или обавезе према матичном предузећу;
2. потраживања или обавезе према зависним предузећима или другим предузећима у групи;
3. потраживања или обавезе према придруженим предузећима;
4. потраживања или обавезе према другим повезаним лицима.

При састављању биланса потребно је придржавати се одређених правила и принципа. Биланс стања је најважнији информациони извор који има за циљ да прикаже стање средстава и капитала и обавеза на одређени дан. Да би се повећала исказна моћ биланса стања, нужно је сучељавати краткорочно везану имовину, са једне стране (у активи), са обавезама које у краткорочном периоду предузеће мора да измири (у пасиви), и дугорочно везану, дакле имобилисану имовину (у активи) са сопственим капиталом и дугорочно позајмљеним капиталом (у пасиви). Услед различитог погледа по питању тога који односи билансних величина су од већег значаја, биланс стања се може састављати по принципу опадајуће ликвидности у активи (најликвиднија имовина се ставља на прво место, а имовина која није намењена продаји, тј. која се најспорије трансформише у новац на последње место), које нужно прати принцип опадајуће доспелости у пасиви (прво се стављају обавезе које најпре доспевају на наплату, а на крају сопствени капитал). Састављање биланса према принципу растуће ликвидности у активи и растуће доспелости у пасиви се врши са циљем пружања увида у однос између сталног капитала, са једне стране, и дугорочно везане активе, са друге. Златно билансно правило финансирања у ужем смислу налаже да фиксна имовина буде финансирана сопственим и дугорочно позајмљеним капиталом, а обртна имовина краткорочним капиталом. Златно билансно правило у ширем смислу налаже да се дугорочним капиталом финансирају и „гвоздене залихе“⁹. Под утицајем златног правила финансирања, у Европи се као преовлађујући наметнуо став да биланс треба састављати по принципу растуће ликвидности.¹⁰ Са друге стране, уношење позиција активе према принципу опадајуће ликвидности и позиција пасиве према принципу опадајуће доспелости, појављује се у САД-у као последица наглашавања значаја ликвидности, односно, овако сачињен биланс има циљ да омогући брзо тестирање правила финансирања које захтева једнакост између готовине, меница и потраживања, са једне, и краткорочног капитала, са друге стране.¹¹ Међународни стандарди финансијског извештавања, као основно правило при састављању биланса, препоручују придржавање принципа растуће ликвидности.

---

⁹Залихе које су трајно везане у предузећу и омогућавају несметано одвијање процеса пословања

¹⁰Ранковић, Ј., (1999), „Управљање финансијама предузећа“, Економски факултет у Београду, стр. 191

¹¹Употребљава се као основа за мерење тзв. ликвидности I степена

3.2. Биланс успеха

Поред информација о финансијском положају, за кориснике финансијских извештаја, су неопходне и информације о успешности (рентабилности) пословања предузећа у обрачунском периоду. Ове информације пружа биланс успеха у којем су исказани остварени приходи и расходи предузећа у одређеном обрачунском периоду. За разлику од биланса стања који показује финансијску позицију на тачно одређени дан, биланс успеха је периодичан извештај. Наиме, једини смисао овог извештаја је у чињеници да се приходи и расходи приказују за одређени период тако да се и њихова разлика (добитак или губитак) односи на тај период. У том смислу, биланс успеха представља извештај за одређени временски период (један месец, квартал, полугодиште или година). Биланс успеха је дуго имао примат у односу на биланс стања, јер се сматрало да је успешност пословања исказана кроз резултат (добитак или губитак), једна од најзначајнијих информација за потребе пословног одлучивања. Информације о успешности предузећа су неопходне да се процени будућа способност предузећа да ствара новчане токове и одбацује приносе за различите кориснике (дивиденде за инвеститоре, камате за кредиторе и сл.). Добитак се овде јавља као основно мерило успешности предузећа као целине, и често је компонента неких битних финансијских показатеља (добитак по акцији, стопа приноса и сл.). Информациони захтеви власника, поверилаца и других интересних група ће бити мање или више задовољени, у зависности од исказне моћи која је одређена формом, структуром и садржином овог извештаја, што је пак, повезано са питањима:

1. избора форме приказивања;
2. начина укључивања позиција прихода и расхода;
3. начина обрачунавања резултата и
4. дубине рашчлањивања прихода и расхода.

Како сви расходи настају потрошњом активе и повећањем обавеза, а сви приходи проузрокују повећање активе или смањење обавеза, евидентно је да је обрачунавање успеха тесно повезано са проблемом процењивања. Међународни стандарди финансијског извештавања дозвољавају слободу избора између класификације расхода засноване на принципу укупних трошкова и класификације расхода засноване на функционалном принципу (с тим што се у овом случају налаже да се у напоменама додатно прикажу сви расходи и по принципу укупних трошкова). С обзиром на то да се учинци различитих пословних активности, пословних промена и пословних догађаја разликују по својој

стабилности, ризику и могућности предвиђања њиховог кретања, стандардима се налаже да се резултат јасно прикаже по сваком сегменту пословања. На овај начин треба да се омогући боље разумевање прошлих и тачније предвиђање будућих пословних исхода. Према Међународном рачуноводственом стандардом 1 – Презентација финансијских извештаја, минимум позиција које треба да буду приказане у самом билансу успеха су:

1. приходи од продаје;
2. расходи од продаје;
3. резултат пословних активности;
4. трошкови финансирања;
5. припадајући део добитка или губитка који су остварила придружена предузећа, или који потиче из заједничких улагања исказаних у билансу стања по набавној цени;
6. порез из добитка – расходи на име пореза;
7. добитак или губитак из редовног пословања;
8. ванредни приходи и расходи;
9. мањински интереси;
10. нето добитак или губитак периода.

Постоје две општеприхваћене методе обрачуна резултата у теорији и пословној пракси: метода трошкова продатих учинака и метода укупних трошкова. Менаџмент предузећа има слободу избора методе за обрачун периодичног резултата, а учињени избор зависи од мноштва различитих фактора, међу којима су најважније информационе потребе које методе могу задовољити и могућности које предузеће има код имплементације методе трошкова продатих учинака и методе укупних трошкова. Избор методе зависи од величине предузећа, тако да мања предузећа примењују методу укупних трошкова, док велика предузећа исказују резултат по методи трошкова продатих учинака. Поред поменутог, избор метода обрачуна резултата је условљен и информационим потребама корисника. Наиме сматра се да је корисницима важнија информација о трошковима по функционалним подручјима, што захтева метода трошкова продатих учинака, него информација о укупним трошковима по врстама. Према МРС 1 – Презентација финансијских извештаја формат биланса успеха се приказује према методи укупних трошкова и методи трошкова продатих учинака. Стандарди су заузели неутрални став око избора метода, не протежирајући нити једну од њих, већ избор препуштају менаџменту

предузећа, али уз услов да одабрана метода омогући „фер и истинито приказивање елемената успешности предузећа“¹².

3.3. Извештај о токовима готовине

Пошто биланс стања и биланс успеха, због обрачунске основе на којој почивају, ништа не говоре о токовима готовине током обрачунског периода, за те сврхе је креиран посебан извештај о токовима готовине. Овај извештај се добија посебним реаранжирањем података садржаних у билансу стања и билансу успеха, а исказује износ и основ повећања или смањења готовине и готовинских еквивалената на крају обрачунског периода у односу на почетак. У суштини, извештај о токовима готовине покушава да премости разлику између обрачунског (релација приходи – расходи) и готовинског (релација примања – издавања готовине) резултата активности, односно да кроз реаранжирање података садржаних у финансијским извештајима предузећа пружи додатан увид у изворе и употребу готовине током посматраног периода. Извештај о токовима готовине изражава сумарни ефекат свих пословних одлука донетих током периода покривеног извештајем а омогућава сагледавање и оцену могућности финансирања пословних потреба из резултата пословања и оцену усклађености извора и употребе финансијских средстава¹³. Извештај о новчаним токовима се, поред биланса успеха и стања, сматра једним од важнијих извештаја који је своју пуну афирмацију стекао почетком 90-тих година XX века када је велики број успешних предузећа (предузећа која су исказала добитак у билансу успеха) имао великих проблема са ликвидношћу због већих одлива од прилива новца. Данас овај извештај у земљама Европске Уније није обавезан за све компаније, већ за оне које примењују Међународне стандарде финансијског извештавања. Новчани токови се сматрају „крвотоком“ једног предузећа. Компанија којој недостаје новац на кратак рок не може да одговори својим доспелим текућим обавезама, а на дуги рок овакво стање може довести до несолвентности и коначно до стечаја предузећа. Оваква ситуација у пракси настала је због различитих претпоставки од којих се полази при признавању прихода и расхода у

---

¹²<http://mfp.gov.rs/UserFiles/File/MRS/MedjunarodniracunovodstvenistandardIPrezentacijafinansijskihizvestaja.pdf> преузето дана 20.06.2012. године

¹³Станчић, П., (2007), „Подобност финансијских извештаја као информационе основе за управљање финансијама предузећа”, уводни реферат поднет на XXXVIII Симпозијуму СРР Србије, Зборник радова са XXXVIII Симпозијума СРР Србије, Београд, стр. 12

односу на приливе и одливе новца. Циљеви састављања извештаја о новчаним токовима садржани су у обезбеђивању информација које служе корисницима да процене:

1. могућности предузећа да створи довољно новца за финансирање својих пословних активности;
2. капацитет предузећа да плаћа главницу и камату по основу узетих кредита и осталих обавеза и
3. способност предузећа да се путем додатних улагања у некретнине, постројења и опрему развија или могућности предузећа да путем продаје дугорочних средстава обезбеди потребну готовину.

Јединствени ток прилива и одлива готовине у предузећу се за аналитичке потребе, у складу са МРС 7¹⁴, диференцира са аспекта порекла на

- новчане токове из пословне активности,
- новчане токове из инвестиционе активности,
- новчане токове из финансијске активности.

Новчани токови из пословне активности (редовне и допунске) предузећа тангирају приходе и расходе (биланс успеха) за одређени период, а њихова разлика представља нето готовински ток. Новчани токови из инвестиционе активности чине други сегмент извештаја о токовима готовине, који је концентрисан на промене у фиксној имовини предузећа током посматраног периода, од које се очекује да ће у периоду дужем од једне године утицати на износ будућих добити и новчане токове предузећа. Новчани токови из финансијске активности предузећа чине последњи сегмент извештаја о токовима готовине, оријентисан на промене сопственог и позајмљеног капитала предузећа и обавеза насталих по том основу. При томе, важи општи став да свако повећање трајног капитала и дугорочних обавеза предузећа представља изворе а отплата тих категорија извора, укључујући и откуп сопствених хартија од вредности и исплату дивиденди, употребу готовине. У овај сегмент извештаја о токовима се интегришу и промене у краткорочним кредитима, под условом да нису обухваћене кроз промене краткорочних обавеза у првом сегменту овог извештаја.¹⁵ У зависности од начина исказивања токова из пословне активности у пракси егзистирају две варијанте (методе) Извештаја о токовима готовине, и то: **директна и индиректна метода**. Директна метода полази од целине пословних прихода и расхода из биланса успеха, које постепеном корекцијом своди на ток прилива и

---

¹⁴<http://mfp.gov.rs/UserFiles/File/MRS/Medunarodniracunovodstvenistandard7-Izvestajotokovimagotovine.pdf>, преузето дана 20.06.2012. године

¹⁵Станчић, П., (2007), оп цит., стр. 12

одлива готовине из пословања. Индиректна метода у исказивању токова готовине из пословне активности полази од нето или акумулираног добитка коме додаје расходе из биланса успеха који нису захтевали одливе готовине (као директно повећање готовинског тока). Оперирани са мање-више истим величинама обе методе исказивања токова готовине из пословне активности, под осталим једнаким условима, резултирају истим износом нето новчаног тока из пословне активности. Обзиром да директни и индиректна метода на исти начин исказују новчане токове из инвестиционе и финансијске активности, то укупан нето новчани ток предузећа за одређени период мора бити идентичан, независно од варијанте исказивања токова готовине из пословне активности.¹⁶

Елементе извештаја о новчаним токовима корисници финансијских извештаја упоређују са вредностима биланса успеха, јер између нето добитка и нето новчаних токова из пословне активности постоји одређена веза. Нето добитак је последица разлике прихода и расхода, а нето новчани ток из пословне активности је последица разлике прихода који су сведени на примања (приливе) новца и расхода који су сведени на издавање (одливе) новца. То указује да приход признат у билансу успеха није у потпуности праћен примањем готовине, нити је сваки расход праћен издавањем готовине. Сврха извештаја о новчаним токовима је да утврди величину разлике између нето добитка у билансу успеха и нето новчаних токова из пословне активности у извештају о новчаним токовима, односно да утврди да ли је основна делатност предузећа профитабилна (нето добитак је индикатор успешности) и да ли та делатност може да створи готовину потребну за пословање предузећа (нето новчани ток из пословне активности је индикатор стварања готовине).

---

¹⁶Станчић, П., (2006), „Извештај о новчаним токовима“, Рачуноводство бр. 3-4, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд, стр. 8

3.4. Извештај о променама на капиталу

Извештај о променама на капиталу је саставни део сета финансијских извештаја састављених у складу са Међународним рачуноводственим стандардима и намењен је пре свега инвеститорима, постојећим и будућим. Извештај о променама на капиталу приказује све промене на појединачним ставкама капитала од почетка до краја одређеног периода, обично у једној години. Извештај о променама на сопственом капиталу треба да пружи збирни приказ промена појединих елемената сопственог капитала предузећа насталих у датом обрачунском периоду. Он је све до краја 2008. године био допуна билансу успеха. Извештај о променама на капиталу пружа следеће информације о:

1. висини укупног добитка или губитка текућег периода уз навођење дела резултата који припада власницима матичног предузећа и износа који присвајају мањински акционари;
2. висини промене сваке компоненте сопственог капитала по основу промена рачуноводствених политика и исправљања грешака, сагласно МРС 8 - Рачуноводствене политике, промене рачуноводствених процена и грешке;
3. износ исплаћених дивиденди;
4. износ уплата власника по основу откупа акција или удела;
5. износ исплата власницима по основу повлачења капитала.

МРС 1 не прописује форму извештаја о променама на капиталу већ само минимум информација које извештај мора да садржи. Поред поменутог, овај извештај садржи и информације о капиталним трансакцијама (додатни улози власника, повлачење улога), салду акумулираног добитка или губитка на почетку периода и на дан биланса стања, као и промене и стање на свакој класи акцијског капитала, емисионе премије и резерве на почетку и крају периода. Подаци о променама сопственог капитала (нето имовине) предузећа на почетку и на крају обрачунског периода треба да покажу да ли је дошло до повећања или смањења нето имовине у посматраном периоду, што је једна од значајних информација за власнике капитала. Укупна промена у нето имовини диктирана је тоталним добицима и губицима створеним преко активности предузећа током периода.

3.5. Напомене уз финансијске извештаје

Напомене су саставни део сета финансијских извештаја. Напомене, по својој суштини, нису финансијски извештаји, већ њихов неопходан, пратећи елемент. Оне садрже детаљније квантитативне и квалитативне информације везане за основе на којима су финансијски извештаји састављени, односно рачуноводствене политике које су примењене за евидентирање значајних пословних догађаја. Циљ састављања напомена је да пружи корисницима информације потребне за тумачење и исправну интерпретацију финансијских извештаја, али и да омогуће истинито и поштено приказивање финансијских извештаја, што је примарни захтев професионалне регулативе, односно Међународних рачуноводствених стандарда. У напоменама се приказују скраћени описи или детаљне анализе позиција у билансу стања, билансу успеха и извештају о новчаним токовима. Ове информације се приказују таквим редоследом који ће омогућити корисницима њихову једноставну употребу. Напомене уз финансијске извештаје, које садрже скраћени опис или детаљну анализу износа приказаних у извештајима, треба да:

1. прикажу информације о основама за састављање финансијских извештаја и специфичне рачуноводствене политике које су примењене за процену свих значајних ставки;
2. обелодане информације које нису приказане у финансијским извештајима, а Међународни рачуноводствени стандарди их захтевају и
3. пруже додатне информације које доприносе верном приказивању финансијских извештаја¹⁷.

Иако не постоји генерална листа информација које треба приказати у напоменама, сматра се да је избор информација ограничен њиховом важношћу. Ако менаџмент предузећа сматра неку информацију материјално значајном за корисника и његове пословне одлуке, односно ако природа делатности којом се предузеће бави то захтева (специфичне информације о делатности), такву информацију треба објавити у напоменама. Сложеније пословне трансакције узрокују и сложеније финансијске извештаје, што као последицу има и усложњавање напомена.

---

¹⁷<http://mfp.gov.rs/UserFiles/File/MRS/Medjunarodniracunovodstvenistandard1Prezentacijafinansijskihizvestaja.pdf> преузето дана 21.06.2012. године.

4. КОНЦЕПТУАЛНИ ОКВИР: ОСНОВА КОНТИНУИРАНОГ ПОБОЉШАЊА ФИНАНСИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА

Након свих проблема који су се јавили у процесу финансијског извештавања протеклих година, јасно је да процес финансијског извештавања подлеже континуираном процесу промена и побољшања. Најбољи примери потребе континуираног побољшања су случајеви финансијских скандала који су се јавили у протеклом периоду (Enron, Worldcom, Parmalat), а који су довели до финансијске пропасти многих компанија и отпуштања великог броја радника што је индиректно утицало на целокупан привредни систем многих земаља.

Међутим, у оквиру рачуноводствене професије најразвијенијих земаља, а нарочито њеног дела одговорног за стање и развој рачуноводствених стандарда (принципа), већ одавно постоји сагласност о томе да се захтевано побољшање праксе финансијског извештавања не може заснивати само на концептима развијеним на бази решавања постојећих специфичних проблема, тј. идући од проблема до проблема (problem-by-problem-basis) – дескриптивним концептима. Напротив, уместо дескриптивних концепата, који су због процеса њиховог развоја често међусобно неконзистентни, основу за перманентно побољшавање квалитета финансијског извештавања треба да чине прескриптивни концепти – концепти који прописују рачуноводствене праксе које рачуновође треба да следе (будуће праксе). Почетни корак у процесу развоја ових концепата односи се на формулисање циљева (сврха) рачуноводства. Јасно идентификовани циљеви представљају тада основу за развој концепата који прописују различите специфичне праксе које рачуновође треба да следе у реализацији истих (претходно формулисаних циљева)¹⁸.

Развој прескриптивних рачуноводствених концепата (принципа и осталих општих правила) треба посматрати у једном ширем контексту – контексту развоја теоријског оквира финансијског извештавања, који се најчешће среће под називом „концептуални оквир“. Ово због тога што кохерентно развијен концептуални оквир управо треба да буде у функцији усмеравања развоја рачуноводствених пракси и побољшања квалитета финансијског извештавања. С обзиром на то, као и на све комплексније захтеве окружења у односу на праксу финансијског извештавања, „потреба за концептуалним оквиром је адресована широм света“. Она је за рачуновође представљала и још увек представља

---

¹⁸ Стефановић, Р., (1999), оп. цит., стр. 49.

веома изазован и деликатан задатак. Као одговор на поменућу потребу, о којој постоји растућа међународна сагласност, у протеклим годинама развијено је више конструкција концептуалног оквира, објављених како од стране професионалних рачуноводствених асоцијација тако и појединаца. Један од најрепрезентативнијим међу њима сматра се Пројекат концептуалног оквира (Conceptual Framework Project) америчког Одбора за стандарде финансијског рачуноводства (Financial Accounting Standards Board - FASB)¹⁹.

Основна сврха Концептуалног оквира Међународног одбора за рачуноводствене стандарде (IASB) јесте:

1. да обезбеди трајну стручну основу за формулисање Међународних стандарда финансијског извештавања и доношење законских прописа из ове области;
2. да помаже састављачима финансијских извештаја у примени Међународних стандарда финансијског извештавања и у поступању са проблематиком која треба да постане предмет Међународних рачуноводствених стандарда;
3. да помаже корисницима финансијских извештаја при тумачењу информација које садрже финансијски извештаји припремљени у складу са Међународним стандардима финансијског извештавања.

Оквир није стандард и према томе не одређује стандарде за било које одређено подручје процењивања или објављивања. Ако се јави сукоб између Оквира и неког од рачуноводствених стандарда, захтеви рачуноводствених стандарда имају предност пред захтевима Оквира. Концептуални оквир се односи на финансијске извештаје појединачних предузећа и групе предузећа, који се састављају полугодишње и годишње. Концептуални оквир се бави следећим питањима:

1. циљевима финансијског извештавања;
2. квалитативним карактеристикама;
3. признавањем и мерењем позиција (елемената) финансијских извештаја;
4. концептима капитала и очувања капитала.

---

¹⁹ Стефановић, Р., (1998), „Концептуални оквир савременог финансијског извештавања“, Рачуноводство, бр. 1/98, СРРС, Београд, стр. 29.

4.1. Квалитативне карактеристике финансијских извештаја

Финансијски извештаји се састављају са циљем да пруже информације о финансијском положају (биланс стања и извештај о променама на капиталу), резултатима пословања (биланс успеха, извештај о новчаним токовима и извештај о променама на капиталу) и новчаним токовима (извештај о новчаним токовима) великом броју различитих корисника. Финансијски извештаји такође приказују колико је руководство добро управљало ресурсима који су му поверени на управљање од стране акционара. У целину финансијских извештаја улазе још и опис рачуноводствених политика, додатна објашњења и прегледи (табеле), као и годишњи извештај о пословању. За правилност презентирања финансијских извештаја, примарна одговорност лежи на руководству предузећа.

Да би финансијски извештаји могли да задовоље различите информационе потребе бројних корисника они, у складу са одредбама Концептуалног оквира финансијског извештавања Међународног одбора за рачуноводствене стандарде (IASB), морају да поседују **квалитативне карактеристике**. Све квалитативне карактеристике финансијских извештаја, тј. карактеристике које треба да имају информације садржане у њима да би се могле сматрати корисним за доношење одлука, сврставају се, према Оквиру, у две категорије:

1. *Фундаменталне квалитативне карактеристике*, у које спадају *релевантност (важност)* и *веродостојност*, и

2. *Побољшавајуће квалитативне карактеристике*, тј. карактеристике које унапређују фундаменталне квалитативне карактеристике, у које спадају *упоредивост*, *могућност провере*, *благовременост* и *разумљивост*.

1) **Релевантност** је квалитативно обележје информације које је квалификује за признавање, припремање и приказивање у финансијским извештајима, а непосредно је повезана са потребама корисника да доносе адекватне економске одлуке. За информацију се каже да је релевантна онда када утиче на одлуке корисника у том смислу да им помаже да процене прошле, садашње и будуће одлуке, путем потврде или корекције већ обављених процена у прошлости. Другим речима, да корисник није располагао релевантном информацијом он би донео другачију одлуку од оне коју је заиста донео. Да би била релевантна, информација мора да буде од помоћи у предвиђању или да је у стању

да потврди исход ранијих предвиђања. На пример, биланс успеха пружа информације о томе како је компанија пословала у прошлој години, али је такође од помоћи и у планирању за наредну годину (служи за сврхе предвиђања). Релевантност се може декомпоновати на три додатна обележја поред главног. То су *предвиђајућа улога* информација (проспективност), *потврђујућа улога* (повратност – „feedback“) и *материјалност* (битност). **Предвиђајућа** тј. проспективна улога информација је квалитет информације да се може користити као информациона основа за предвиђање будућег финансијског и рентабилитетног положаја предузећа, будућих новчаних токова, исплата дивиденди и зарада и других питања од интереса за кориснике. **Потврђујућа улога** информација је у директној вези са њиховом предвиђајућом улогом. На пример, информација о оствареном нето добитку омогућава билансним адресантима да потврде или коригују своја прошла предвиђања. **Материјалност тј. битност** као саставни део релевантности информација одређена је природом информације или величином ставке на коју се информације односе. Неке информације су по самој природи од материјалног значаја. Ако је нека позиција или догађај битан, вероватно је да су они релевантни за корисника финансијских извештаја. Другим речима, нека информација је битна онда када би корисник поступио другачије да је о томе имао сазнање. Генерално гледано, нека информација је битна уколико постоји оправдано очекивање да би сазнање о њој могло да утиче на одлуке корисника финансијских извештаја. Материјалност неке ставке се обично утврђује стављањем њене вредности у однос са неком другом позицијом или елементом финансијских извештаја – обично су то нето добит или укупна актива.

2) Веродостојност информације значи да она поседује следећа три својства:

1. да је тачна тј. да не садржи материјалне грешке;
2. да је ослобођена предрасуда и
3. да верно представља оно што треба да прикаже.

Нека информација може бити релевантна али ипак непоуздана, или обрнуто, поуздана али крајње ирелевантна. Из тога следи да информација, да би била квалитетна, мора истовремено да буде и релевантна и поуздана. Осим тога, да би била поуздана информација мора да буде веродостојна и проверљива. Прецизније, да би понела епитет поузданости информација мора, истовремено, да задовољи неке друге критеријуме тј. поузданост је скуп следећих квалитативних обележја: *верно представљање, суштина изнад форме, неутралност, опрезност и потпуност.*

а) Верно представљање финансијске информације подразумева да та информација мора да представља верну слику одређеног економског догађаја тј. да би нека информација била релевантна и поуздана она мора да издржи и тест правилности презентирања. Правилност презентирања се тиче речника и бројева који се користе у финансијским извештајима, уз истовремени услов да је правилно евидентирана суштина пословне трансакције или догађаја. На пример, биланс стања треба да приказује економске ресурсе, обавезе и капитал састављача биланса што је верније могуће у складу са рачуноводственим стандардима, а такав биланс стања мора да буде проверљив од стране ревизора;

б) Суштина изнад форме подразумева подударност између информација и пословних догађаја које оне презентују или треба да презентују. Другим речима, неопходно је да се пословни догађаји и трансакције рачуноводствено обухватају и приказују у складу са њиховом економском суштином и економском реалношћу, а не само на основу правног облика. Да би нека информација правилно презентирала неке трансакције или догађаје, веома је важно да она одражава суштину а не форму. Односно, рачуноводство треба да одражава суштину и економску реалност пословних активности, а не само њихову законску форму. На пример, очигледна продаја неке имовине трећим лицима уз задржавање права коришћења тог средства није веран одраз онога што се и заиста десило;

в) Неутралност подразумева да су при састављању финансијских извештаја састављачи били ослобођени предрасуда. Финансијска информација је неутрална онда када није двосмислена или када не изазива било какве недоумице код њених корисника. Али, финансијски извештаји нису неутрални уколико садрже информације које су одабране и приказане на начин да утичу на доношење одлука или процену у циљу остварења унапред одређеног исхода. Информације неће бити неутралне ако менаџмент селекцијом и начином презентовања информација утиче на доношење економских одлука или ставова корисника, а ради остваривања унапред постављених циљева;

г) Опрезност (обазривост) подразумева укључивање одређене дозе опрезности при процењивању билансних позиција, а нарочито у условима неизвесности. На постојање неизвесности се указује путем обелодањивања њихове природе и обима, као и доследном применом принципа опрезности у припреми и презентацији финансијских извештаја. Суштина овог принципа јесте да се приликом састављања финансијских извештаја приходи и имовина не прецене а расходи и обавезе не потцене. Ипак, примена принципа опрезности не сме постати изговор за намерно потцењивање имовине или прихода или

намерно прецењивање обавеза или расхода. То би могло довести до нарушавања захтева неутралности и поузданости;

д) **Потпуност**, као квалитативно обележје подразумева да информација инкорпорира све сегменте економске трансакције на коју се односи. Изостављање неког дела чини информацију непотпуном што има за последицу да она буде обмањујућа или неистинита. Потпуност је у корелацији са материјалним значајем информације и трошковима њеног прибављања. Изостављање неке битне чињенице може информацију учинити безвредном или погрешном и на тај начин довести у питање њену поузданост и релевантност;

3) Упоредивост као квалитативно карактеристика информација има за циљ да корисници идентификују сличности и разлике између одређених економских, финансијских и осталих пословних категорија у финансијским извештајима. Када се говори о могућности упоређења, онда се мисли на два аспекта:

1. могућност да корисници упореде финансијске извештаје предузећа из различитих периода да би идентификовали трендове у развоју рентабилитетног и финансијског положаја предузећа, и
2. могућност да корисници упореде финансијске извештаје различитих предузећа да би проценили разлике у финансијској позицији и успешности пословања тих предузећа.

Да би могао да утврди трендове у финансијској позицији и резултатима пословања предузећа корисник мора бити у стању да упоређује финансијске извештаје једног истог предузећа у разним временским периодима, односно различитих предузећа у истом временском периоду. Због тога је веома битно да се слични догађаји прикажу на једнообразан начин односно применом усаглашених и истих критерија за билансирање. На тај начин, долази се до **принципа доследности или конзистентности**. Доследност је један од битних аспеката упоредивости. Да би информације биле упоредиве, пословне трансакције и догађаји се морају рачуноводствено обухватити на конзистентан начин у истом обрачунском периоду, односно у више узастопних обрачунских периода. Други значајан аспект упоредивости је адекватно обелодањивање. Обелодањивање рачуноводствених политика, евентуална промена неке од политика и ефекти промена су веома битан корак у састављању финансијских извештаја. Али, иако је упоредивост важна, она не сме да се користи као изговор против било каквих промена. Напротив, уколико је нови приступ бољи за предузеће, њега треба применити и обелоданити разлоге за такву промену. Међутим, треба нагласити да упоредивост не треба форсирати по сваку цену а

посебно не у случају када би то довело у питање и постало неконзистентно са релевантношћу и поузданошћу, као кључним квалитативним одликама рачуноводствених информација.

4) Благовременост финансијског извештавања је ограничење које се односи на чињеницу да информација може постати небитна уколико се неоправдано одуговлачи са њеним презентирањем. У реалном економском животу предузећа дешава се да је потребно презентовати информацију, а да у моменту њеног настанка нису познати сви аспекти пословног догађаја или трансакције на коју се она односи. Ако би изостало извештавање до момента док сви аспекти не постану познати, информација може изгубити једно од најважнијих обележја, а то је релевантност. Другим речима, неблаговремена информација је неупотребљива, односно од мале употребне вредности за кориснике који су морали да донесу одлуку у периоду док се она састављала. То значи да је информација поуздана али од мале користи за кориснике. Зато лица одговорна за састављање и презентацију финансијских извештаја имају сложен задатак да ускладе значајне предности блавременог извештавања у динамичним условима пословања, а да при томе не угрозе поузданост, односно релевантност информације.

5) Разумљивост је квалитативно обележје информације, које значи да је финансијска информација за кориснике лако и брзо схватљива, односно да они једноставно могу да разумеју њено значење. Веома је битно да су информације које су исказане у финансијском извештају лако разумљиве корисницима извештаја. То претпоставља да корисници информација из финансијских извештаја, у одговарајућој мери, поседују одређено знање о пословним и финансијским трансакцијама предузећа, као и из области рачуноводства и ревизије, да би могли да схвате информације које им се презентују као финални производ финансијског извештавања. На основу тога састављачи финансијских извештаја морају да пођу од претпоставке да корисници информација имају одређену квалификацију и спремност да са пажњом проуче финансијске извештаје. Када се разматра ова квалитативна карактеристика финансијских информација важно је нагласити да се нека информација о сложеним питањима не сме искључити из финансијских извештаја само због тога што можда неки корисници неће моћи да је схвате. При томе, подразумева се да је информација релевантна за доношење економских одлука. Разумљивост неке од позиција у финансијским извештајима подједнако зависи од рачуновођа и од доносилаца одлука. Рачуновођа припрема финансијске извештаје у складу са устаљеном рачуноводственом праксом и генерише важне информације за које верује да су потпуно разумљиве њиховим корисницима. Али, доносилац одлуке је тај који,

у крајњем случају, мора да разуме информације и да их користи у процесу одлучивања. Прецизније, доносилац одлука је тај који мора да просуди *које* информације да користи, *како* да их користи и *шта* оне заиста значе.

4.2. Ограничења квалитативних карактеристика финансијских извештаја

Постоје бројне препреке у напору да се обезбеде релевантне и поуздане информације у финансијским извештајима. Као ограничавајући фактори најчешће се наводе следећи:

- 1) равнотежа између користи и трошкова;
- 2) равнотежа између квалитативних карактеристика информација,

1) Равнотежа између користи и трошкова („cost benefit“ анализа) је такође неизбежно ограничење у процесу финансијског извештавања. Користи које се добију од информација треба да буду веће од трошкова добијања те информације. Процена користи и трошкова је, међутим, у суштини, процес расуђивања²⁰. Ово ограничење је сложено због тога што осим процеса просуђивања, треба уважити чињеницу да трошкове у одређеним случајевима не носе корисници који уживају користи од информација. Ови и други разлози наведени у стручној литератури отежавају „cost benefit“ анализу, када је у питању информисање у конкретном случају. Да би рачуноводствена информација била корисна она мора да обезбеди бар минимални ниво релевантности и поузданости. Доносиоци стандарда на националном и интернационалном нивоу су у великој мери укључени у одређивање тог минимума. Међутим, иза тако утврђеног минимума, оставља се на савест рачуновођама и компанијама које обезбеђују информације да процене трошкове и користи у сваком конкретном случају. Највећи део трошкова у процесу прибављања информација пада углавном на терет састављача финансијских извештаја. Са друге стране користи од тих информације се деле између њих и корисника финансијских извештаја. Коначно и користи и трошкови се у крајњем исходу преносе на друштвену заједницу као целину у облику цена и друштвених користи које се јављају услед ефикасније алокације економских ресурса.

---

²⁰ „Међународни стандарди финансијског извештавања (ИФРС)“, превод Савеза рачуновођа и ревизора Србије, Београд, прва књига, стр. 43

2) **Равнотежа између квалитативних карактеристика информација** је битан ограничавајући фактор квалитета финансијских информација. Приликом састављања финансијских извештаја неопходно је успостављање равнотеже између квалитативних карактеристика финансијских информација да би се задовољили циљеви финансијских извештаја. То успостављање равнотеже, односно одређивање релативне важности карактеристика у различитим конкретним ситуацијама је одговорност састављача финансијских извештаја и ствар је њихове професионалне процене. Циљ свега овога је да се успостави равнотежа која ће најбоље да удовољи циљу финансијског извештавања да се корисницима помогне у доношењу оптималних економских одлука. На пример, ако се материјалност као саставни део релевантности не примењује на адекватан начин, то може да угрози поузданост. И обрнуто, информација може бити релевантна, али из одређених разлога толико непоуздана, па њено презентовање може навести кориснике на погрешне закључке. Све то указује на сложеност успостављања баланса између квалитативних карактеристика у различитим случајевима у пракси.

4.3. Појмовно одређивање и признавање елемената финансијских извештаја

Под елементима финансијских извештаја се подразумевају шире категорије економских трансакција или догађаја који су груписани према својим економским карактеристикама. Елементи који се директно односе на одмеравање финансијске позиције у билансу стања су имовина, обавезе и капитал. Са друге стране, елементи који се директно односе на одмеравање успеха у билансу успеха су приходи и расходи. Другим речима, у складу са концептуалним оквиром Међународног одбора за рачуноводствене стандарде (IASB) под елементима финансијских извештаја се подразумевају:

1. **Имовина** – ресурс који је под контролом предузећа као резултат прошлих догађаја и од кога се очекују будуће економске користи које ће притицати у предузеће;
2. **Обавезе** – садашња обавеза предузећа која је резултат догађаја из прошлости, чије ће измирење неминовно довести до одлива средстава из предузећа;
3. **Главница (Капитал) или Нето имовина** – представља разлику између укупне имовине и укупних обавеза предузећа;
4. **Приходи** – су повећања економских користи током обрачунског периода у облику прилива или повећања имовине, или смањења обавеза, која за последицу имају

повећање висине капитала, изузимајући она повећања капитала која се односе на уплате од стране власника;

5. **Расходи** – су смањења економских користи током обрачунског периода у облику одлива или смањења имовине или стварање обавеза, што за последицу има смањење капитала, осим смањења насталих по основу повлачења капитала од стране власника и расподеле добитка власницима.

Признавање елемената финансијских извештаја је процес уношења у финансијске извештаје неке позиције која задовољава дефиницију елемената и испуњава критеријуме за признавање. Оквир идентификује следећа два критеријума које једна позиција мора да испуни да би била призната:

1. вероватноћа да ће се будуће економске користи у вези са том позицијом сливати или одливати из предузећа;
2. да билансна позиција има набавну цену или вредност која се поуздано може измерити.

При признавању **имовине** полази се од саме дефиниције имовине на основу чега се може закључити да је: (1) имовина резултат пословних догађаја из прошлости; (2) под непосредном контролом предузећа; и, (3) вероватно да ће по основу те имовине у предузећу доћи до прилива будуће економске користи. Према томе, део имовине се признаје у билансу стања онда када је вероватно да ће се будуће економске користи слити у предузеће, уз додатни услов да таква имовина има цену коштања или вредност која се може поуздано утврдити. Са друге стране, ако је учињен неки издатак ради набавке имовине, а мало је вероватно да ће се после текућег обрачунског периода неке економске користи слити у предузеће, таква имовина се не признаје у билансу стања. Прецизније у том случају уместо очекивања будуће економске користи (до које уопште неће доћи) и укључивања те имовине у биланс стања биће извршено признавање расхода и укључивање тог елемента у биланс успеха. Стицање имовине је врло често праћено исплатама, али свака исплата не доводи увек до стицања имовине, нити стицање имовине увек има за последицу исплату. На пример, трошкови истраживања и развоја јесу срачунати на стицање будућих економских користи, али ипак не задовољавају дефиницију имовине. Супротан пример јесте имовина примљена на поклон која не изазива исплате, али ће уколико задовољава критеријуме из дефиниције елемената бити призната као имовина предузећа. Вероватноћа настанка будућих економских користи се процењује на бази чињеница које су расположиве у моменту припремања финансијских извештаја. На пример, када је вероватно да ће бити наплаћено потраживање које припада предузећу онда

је, у недостатку супротних доказа, оправдано да се то потраживање призна као део имовине предузећа. Међутим, за одређени део потраживања постоји вероватноћа да он уопште неће бити наплаћен па се тај део, чија се вредност утврђује проценом свих релевантних околности, признаје као елемент расхода и укључује у биланс успеха.

Обавезе се у билансу стања признају онда када је вероватно да ће доћи до одлива имовине (ресурса), а тиме и одлива економске користи коју она поседује, као резултат измирења садашње обавезе и када се износ тог одлива може поуздано одмерити. У пракси уговорене обавезе које још нису извршене (обавезе за поручену робу која још увек није примљена) се, по правилу, не признају као обавезе у финансијским извештајима. Обавезу треба признати и укључити у биланс стања уз испуњење два услова: (1) ако њено измирење захтева одлив имовине (средстава) и (2) ако се износ те обавезе може поуздано утврдити. Другим речима, одлив средстава ради измирења обавезе је услов за признавање обавезе, у супротном, уколико се обавеза не мора измирити она престаје да буде обавеза и претвара се у приход. Признавање обавезе обично за собом повлачи и признавање имовине или расхода.

Приходи се признају у билансу успеха онда када долази до повећања будућих економских користи које се односе на повећање имовине или на смањење обавеза, уз услов да се то повећање може поуздано утврдити. То значи да приликом признавања прихода доследно се поштује начело настанака пословног догађаја што подразумева да ће приходи настали по основу продаје производа, роба и услуга бити признати тек онда када, као резултат тога, дође до повећања готовине или потраживања.

Расходи се, у складу са одредбама Оквира, дефинишу као смањење економских користи током обрачунског периода које се одражава кроз одлив или смањење средстава (имовине), што за последицу има смањење висине капитала, осим смањења капитала која настају по основу повлачења капитала од стране власника и расподеле добитка власницима. Када неко средство пружа економске користи у више обрачунских периода, тада се висина расхода у билансу успеха врши путем алокације дела расхода који припада одређеном обрачунском периоду. Циљ ове операције јесте да се изврши сучељавање прихода и расхода који се односе на текући обрачунски период, чиме се удовољава начелу узрочности прихода и расхода. Са друге стране, ако се у текућем периоду учини неки издатак који неће у будућности пружити било какве економске користи, такав издатак се мора признати као расход у билансу успеха. Признавање оваквих расхода је повезано са истовременим смањењем средстава.

4.4. Вредновање елемената финансијских извештаја

Вредновање елемената финансијских извештаја је процес помоћу кога се утврђује да ли ће нека билансна позиција бити укључена у биланс успеха или пренета у наредни период, односно унета у биланс стања. У Оквиру се наводе четири основе које се, за те сврхе, користе у процесу финансијског извештавања:

1. **Историјски трошак (набавна вредност)** - елементи финансијских извештаја се, применом ове основице, вреднују у висини издатака који су учињени ради њиховог стицања. То практично значи, да се вредност имовине стечене куповином исказује у висини њене набавне вредности, док се имовина која је одраз учинака предузећа (готови производи и недовршена производња) исказује у висини цене коштања за њену производњу. Коначно, када је реч о обавезама, оне се вреднују у висини износа новца или његових еквивалената који се морају исплатити ради измирења те обавезе;
2. **Текући трошак (репродукциона вредност)** - применом ове основице елементи финансијских извештаја се утврђују у износу готовине или готовинских еквивалената који би морао да се исплати како би се на дан билансирања прибавила иста или слична имовина. Са друге стране, када је реч о обавезама оне се вреднују у висини несмањеног износа готовине или готовинских еквивалената који ће бити потребни за измирење актуелне обавезе.
3. **Продајна или тржишна вредност** – применом ове основице имовина се вреднује у износу готовине или готовинских еквивалената који се могу добити у поступку редовне продаје такве имовине. Обавезе се применом ове вредности вреднују у висини уговорене вредности, односно у висини готовине или готовинских еквивалената који су неопходни да се те обавезе измире у редовном току пословања. Ова вредност се користи само у случају када је нижа од набавне вредности имовине;
4. **Садашња (дисконтована) вредност** - на бази примене ове основице имовина се вреднује по дисконтованој вредности новчаних токова коју ће имовина остварити у нормалном току пословања. Обавезе се применом ове основице вреднују по садашњој дисконтованој вредности будућих нето готовинских одлива који ће бити неопходни за измирење обавеза у нормалном току пословања.

Концептуални оквир не даје предност ни једној од четири концепта вредности за вредновање елемената финансијских извештаја, али се наводи да предузећа најчешће користе концепт историјских трошкова у комбинацији са осталим концептима. Детаљније одређење, који концепт вредновања треба да се користи дато је у појединачним МРС-има, односно МСФИ, али у значајном делу стандарда ни ово одређење није једнозначно, јер су дозвољени различити алтернативни поступци. Одлука, који од допуштених концепата изабрати у конкретној ситуацији, за вредновање конкретних позиција финансијских извештаја, условљена је:

1. циљем финансијског извештавања;
2. одабраним концептом одржавања капитала, и
3. ценом добијања информација (односно одмеравањем користи и жртава које продуковање таквих информација изазива за правно лице).

**II ДЕО - РАЧУНОВОДСТВЕНЕ ПРЕВАРЕ: ГЛАВНИ
УЗРОК НАРУШАВАЊА КВАЛИТЕТА
ФИНАНСИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА**

1. ПРЕВАРЕ У ФИНАНСИЈСКИМ ИЗВЕШТАЈИМА

Преваре су старе колико и човечанство, још у Хамурабијевом закону из 1800. године п.н.е записано је „Ако пастир коме је власник поверио овце на чување погрешно прикаже природни прираст оваца или их прода за новац биће проглашен кривим и биће обавезан да плати власнику десет пута више од утврђеног губитка“²¹. Уколико постоји решеност да се искористи друга особа, маштовитост онога ко жели да почини превару може бити бескрајна. Преваре су одувек биле актуелне на свим животним пољима, посебно када је у питању новац. Људи се баве разним преварама од оних најситнијих, наизглед безазлених, до оних које чине моћници у пословном свету које најчешће доводе не само до финансијских губитака у компанијама већ стварају несагледиве негативне последице по целокупно друштво.

Суштина свих успешних превара састоји се у томе што поштени људи не треба да сумњају да се то дешава. Преваранти бирају место, време и оружје за своје нечасне послове. Симптоми незаконитих радњи или превара су обично скривени у шуми милиона обичних пословних трансакција. Преваранти имају и време и мотивацију да обрате пажњу на детаље, док они који их контролишу ту привилегију немају. Менаџери имају обичај да верују да су преваре које чине запослени у фирми почетак и крај проблема, али то није тако једноставно као што се мисли. Није, јер је тешко поверовати у оно што је својевремено тврдио Карл Маркс „да су крађе и преваре битан корак за редистрибуцију богатства“.²²

Свако понашање, које води искоришћавању друге особе на непоштен начин или противправно присвајање имовинске користи на недостојан начин се сматра преваром. Циљ преваре је обично материјална корист, али може бити и нешто друго, на пример: освета, сузбијање конкуренције, завист, итд. Намеру лица које чини превару треба разумети као његову свест да ће радње које је предузео изазвати заблуду код другог лица. Она се реализује путем радњи или поступака који произилазе из активног или пасивног понашања лица које чини превару (нпр. лажно уверавање да ствар поседује одређени квалитет или пак прикривање чињеница које би биле битне за доношење одлуке на страни

---

²¹Хамурабијев закон - Фондација Алан Вотсон (Упоредна правна традиција - Учионица Србије), прузето са сајта: <http://ucionicaistorije.files.wordpress.com/2011/11/d185d0b0d0bcd183d180d0b0d0b1d0b8d198d0b5d0b2-d0b7d0b0d0bad0bed0bdd0b8d0ba.pdf>, (преузето дана 01.07.2012. године)

²²Comer, M., (1998), „Corporate Fraud (Third Edition)“, Gower Publishing Limited, Hampshire, стр. 676

лица у заблуди, а пасивно понашање постоји у случају када једно лице примети код другог лица заблуду али ништа не учини да је отклони). Превара је низ незаконитих, непоштених, свесно извршених делатности, које воде одређеном циљу (крађа, подмићивање, проневера и сл.). Оне се састоје у осмишљеном и намерном припремању докумената, чињеница, информација и ситуација да би се створили предуслови да се неко на бази погрешног представљања чињеница у осмишљеним ситуацијама и околностима, подстакне да поверује у неистину и у складу са њом да се понаша. Дефиниција преваре, у ширем смислу, обухвата све начине на које људи могу да лажу, варају, краду и насамаре друге људе. Анализа разлога зашто људи врше преваре спада у домен психологије, док у овом делу дисертације биће разматране преваре у пословању, како настају, мотиви и циљеви тих превара, врсте као и штету коју те преваре могу да створе у пословању компаније. Посебно ће бити разматране преваре у финансијским извештајима, јер су догађаји са крајем прошлог и почетка овог века показали да су најчешћи узроци свих познатих финансијских скандала управо биле преваре у финансијским извештајима.

1.1. Преваре у пословању – облици и генеза

Не постоји прецизна правна дефиниција преваре. Овај термин се користи за описивање поступака као што су обмана, подмићивање, кривотворење, изнуда, корупција, крађа, ковање завере, проневера, незаконито присвајање, давање нетачних података, скривање материјалних чињеница. Превара је намерна обмана учињена ради остварења одређеног циља, или како би се нанела штета другом лицу. Међународни ревизорски стандарди превару дефинишу као намерну радњу стицања неправедне или незаконите предности варањем, коју чине једно или више лица из менаџмента, надзорног одбора, запослени или трећа страна (Међународни ревизорски стандард 240 – Ревизорове одговорности у вези са преварама у ревизији финансијских извештаја)²³. До јединственог дефинисања појма преваре, и поред многих покушаја домаће и стране литературе, није се дошло при чему узроке треба тражити пре свега у три основна проблема: *први проблем* јесте разноликости одређивања неке радње као преваре или друштвено прихватљиве у различитим националним кривичним законодавствима. То подразумева да једна држава може неку радњу у свом кривичном законодавству и другим актима да одреди као превару, док за друго национално законодавство такви акти представљају друштвено прихватљиву

---

²³http://www.srr-fbih.org/pdf/2013/02/Međunarodni_revizijski_standardi-1.pdf, преузето дана 01.07.2012. године

појаву²⁴; *други проблем* у одређивању појма преваре представља употреба разних синонима и сродних израза како би се одредиле исте или сличне појаве; и *трећи проблем* јесте непостојање јединствене класификације врста и облика превара у привредним процесима. Независно од појавног облика, преваре по правилу карактеришу неколико битних елемената:

1. нетачно исказивање чињеница битних за доношење пословних одлука;
2. постојање свести појединаца о томе да су презентовани подаци лажни;
3. лице које прима информације третира их као поуздане и релеванте за пословно одлучивање;
4. настанак штете у пословању као последица свега претходно наведеног.

Да би се разумела сврха и значај превара потребно је направити дистинкцију између превара и грешака. Иако су им последице исте, презентација нетачних информација, између грешака и превара постоје значајне разлике. Основна разлика је та што је услов за постојање превара свесна намера појединца у правцу остваривања појединачних циљева. Грешке подразумевају ненамерне радње и поступке које резултирају у нетачном исказивању информација. У релевантној рачуноводственој литератури уобичајеним се сматрају грешке настале као последица:

- пропуста у прикупљању или при обради документације у поступку израде финансијских извештаја;
- примене неадекватних рачуноводствених процена које воде прецењивању чињеница или погрешној интерпретацији чињеница;
- погрешне примене рачуноводствених принципа у вези са износима, врстама и начином презентације или објављивања у финансијским извештајима.

Штете од превара никад се не могу тачно утврдити јер многе нису ни откривене. Због тога се те штете могу само процењивати на темељу одређених индикатора. Преваре се уобичајено класификују у три групе и то: *корупција, отуђивање имовине и лажирање финансијских извештаја*. Табела 2. приказује резултате студије Удружења овлашћених истражитеља превара (Association of Certified Fraud Examiners - ACFE), обављено за период од 2008. до 2012. године, у којем су приказани сва три типа преваре са процентом учесталости појављивања и средњом вредности појединачних штета које се детектују у САД-у.

---

²⁴Традиција је у Србији појава справљања домаће ракије за личну употребу у сопственим малим дестилеријама. Овакве радње би у Сједињеним Америчким Државама представљале пореско кривично дело.

Табела 2 – Класификација, проценат учесталости и средња вредност штете од превара

Тип преваре	Процент учесталости	Средња вредност појединачне штете
Корупција	33,4%	250.000,00\$
Отуђивање имовине	86,7%	120.000,00\$
Лажирање финансијских извештаја	7,6%	1.000.000,00\$

(Извор: www.acfe.com/uploadedFiles/ACFE_Website/Content/rtnn/2012-report-to-nations.pdf, преузето дана 11.05.2013. године)

Подаци у Табели 2. указују да је отуђивање имовине најчешћи облик преваре, а да лажирање финансијских извештаја представља најдоминантнији облик преваре са аспекта средње вредности појединачне штете. Такође, поменути студија АCFE доводи у везу тип компанија са процентуалним учешћем у укупно истраженим преварама и средњом вредношћу губитака по том основу у САД, што је приказано у Табели 3.

Табела 3 – Процент учесталости и средња вредност штете од превара према типу компанија у САД-у

Тип компаније	Процент превара /средња вредност губитка
Приватне компаније	39,3% од свих истражених превара Средња вредност губитка: 200.000\$
Јавне компаније (компаније на берзи)	28,0% од свих истражених превара Средња вредност губитка: 127.000\$
Компаније у власништву државе	16,8% од свих истражених превара Средња вредност губитка: 100.000\$
Непрофитне компаније	10,4% од свих истражених превара Средња вредност губитка: 109.000\$
Остали типови компаније	5,5% од свих истражених превара Средња вредност губитка: 75.000\$

(Извор: http://www.acfe.com/uploadedFiles/ACFE_Website/Content/rtnn/2012-report-to-nations.pdf, преузето дана 11.05.2013. године)

Као што се може видети из Табеле 3. највећи проценат превара остварен је у приватним и малим компанијама. То указује да је код тих компанија ризик од преваре највећи. Табела 4. показује још неке резултате студије АCFE по питању извршиоца преваре, броја извршиоца преваре и његовој позицији у предузећу.

Табела 4 – Резултате студије АCFE по различитим категоријама

Категорија	Резултати студије АCFE
Извршилац преваре	Запослени (41,6% случајева преваре)
Број извршиоца преваре	Један извршилац (58% случајева преваре)
Позиција извршиоца преваре у предузећу	Запослен у рачуноводству предузећа (22% случајева преваре)

(Извор: http://www.acfe.com/uploadedFiles/ACFE_Website/Content/rtnn/2012-report-to-nations.pdf, преузето дана 11.05.2013. године)

Процењује се да је штета од превара и злоупотреба у САД-у преко 994 милијарде долара годишње (извор: Wels Report, АCFE, 2008., стр. 4), да због превара компаније у САД-у губе 7% прихода годишње, да је до 2003. године 45% компанија изјавило да су биле жртве превара, док након 2003. године:

- за 71% је порастао број компанија које су имале случајеве корупције и подмићивања;
- за 133% је порастао број откривених случајева прања новца;
- за 140% је порастао број финансијских извештаја у којима је утврђено погрешно приказивање;
- 75% компанија је изјавило да су биле жртве превара;
- преваре у облику приказивања губитака на имовини код америчких компанија у просеку су биле преко 1,7 милиона долара што се након 2003. године повећало за 50%;
- 40% компанија претрпеле су значајне губитке угледа у пословном свету, смањена је мотивација особља и дошло је до поремећаја пословних односа;
- преко трећине превара откивене су случајно применом уобичајених поступака детекције превара.²⁵

²⁵За више информација о овом истраживању видети сајт: www.cwu.edu

Класификација превара са становишта ко је жртва у процесу преваре може бити следећа:

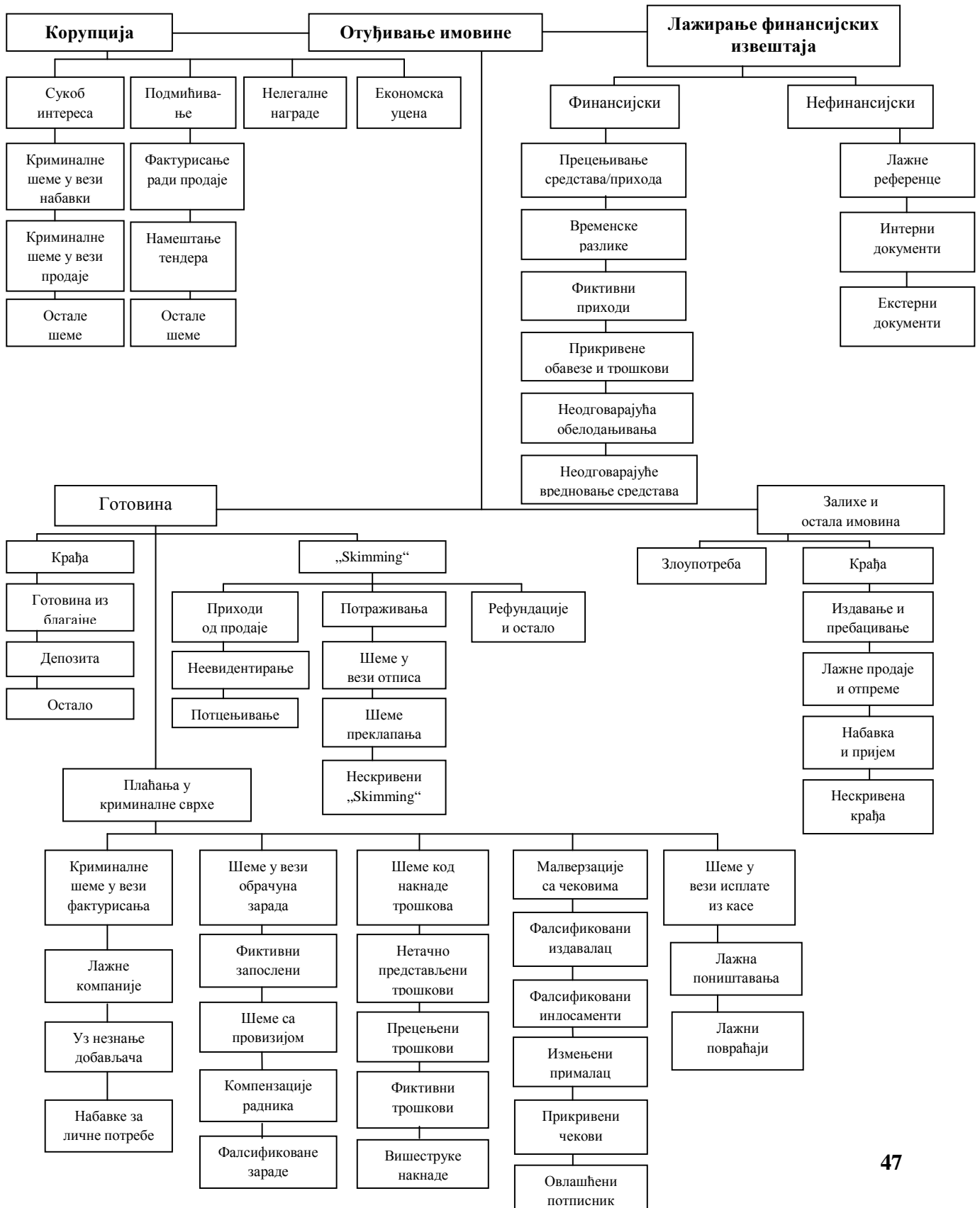
1. преваре у којима је компанија или одређена организација жртва, и могу се поделити на:
  - преваре од стране запослених,
  - преваре од стране продавца,
  - преваре од стране купаца;
2. преваре менаџера у којима су жртве акционари и остали повериоци;
3. преваре са инвестицијама где су жртве појединци и
4. разне друге преваре у којима жртва може бити сваки појединац или компанија.

Модел који Удружење овлашћених истражитеља превара (ACFE) користи за категоризацију познатих облика превара (криминалних радњи) назива се стабло превара (криминалних радњи) и дат је на Слици 4²⁶. У њему се појединачне манипулације класификују по категорији, подкатегоријама и микрокатегоријама.

---

²⁶Singleton, T., Singleton, A., Bologna, J. and Lindquist, R. (2006) „Fraud auditing and Forensic Accounting“, John Wiley & Sons, SAD, стр. 102

Слика 4 – Стабло превара (криминалних радњи)

Сви претходно наведени облици превара су предмет истраге разних облика контроле (интерна и екстерна ревизија, форензичко рачуноводство, државни порески органи, итд.) и сваки облик преваре има своју тежину и штету коју изазива. Ипак, у оквиру ове дисертације, највећа пажња ће бити усмерена на фалсификовање финансијских извештаја, као облик преваре који је најчешће предмет истраге. Да би се спречило састављање лажних финансијских извештаја потребно је пре свега објаснити појам и облике лажних финансијских извештаја као и методе које се користе при њиховом састављању.

Једнака информисаност, поверење и сигурност инвеститора представљају основу успешног функционисања тржишта капитала. Транспарентни и квалитетни извештаји доприносе ефикасној алокацији капитала. Стабилан систем финансијског извештавања доприноси јачању поверења у тржиште капитала као и стабилности финансијског система. Међутим бројне манипулације на финансијским тржиштима широм света биле су, не ретко, повезане са састављањем *лажних финансијских извештаја* који су имали за последицу довођење у заблуду различитих интересних група. Пад цена акција, огромни губици инвеститора, смена менаџмента, пораст трошкова капитала, отежано привлачење додатног капитала, угрожавање интереса кредитора и пословних партнера и опасност од банкротства су само неке од негативних последица које састављање лажних финансијских извештаја оставља на тржиште капитала. Манипулације у финансијским извештајима могу да уздрмају и најразвијенија тржишта капитала и доведу до мање или веће финансијске кризе и поремећаја у њиховом функционисању. Смањење инвестиција, друштвеног бруто производа и запослености такође су пратеће појаве које остављају последице по функционисање националне привреде. Познато је да смањење заинтересованости за улагања, које настаје као последица несигурности, повећани ризици и неефикасно тржиште капитала успоравају привредне токове. Дакле, финансијско извештавање може доприносити или угрожавати стабилност пословно-финансијског амбијента, из чега се може извући закључак да квалитетни извештаји нису само интерес инвеститора и рачуноводствене професије, већ и интерес регулаторних тела и релевантних државних институција.

Намеру да се корисници финансијских извештаја, у првом реду постојећи и потенцијални инвеститори и повериоци као и држава, обману и наведу на одлуке које су од користи за менаџмент компаније, менаџмент реализује презентирајући лажне, или како се чешће називају, манипулативне финансијске извештаје. За разлику од отуђивања имовине, чије постојање наноси непосредну материјалну штету правном лицу, лажно финансијско извештавање усмерено је на стварање искривљене слике о финансијском положају

организације. Лажни финансијски извештаји постоје од када постоји финансијско извештавање, јер се њима постижу одређени краткорочни материјални циљеви менаџмента или власника. Они су присутни не само у транзиционим земљама, већ и у земљама развијене привреде и развијеног система финансијског извештавања. Може се чак рећи да су лажни финансијски извештаји по свом неповољном домету управо код развијених земаља произвели у блиској прошлости разарајуће ефекте, који су довели до финансијске кризе планетарних размера.

Међународни стандарди ревизије сматрају да лажно финансијско извештавање представља криминалну радњу коју карактерише намерно погрешно исказивање или изостављање одређених података или обелодањивања у финансијским извештајима.²⁷ Удружење овлашћених истражитеља превара (ACFE) дефинише лажно финансијско извештавање као „намерно лажно приказивање материјалних чињеница или рачуноводствених података које води до тога да корисник финансијских информација, које су презентоване у оквиру финансијских извештаја, донесе погрешне одлуке“²⁸. Амерички институт овлашћених јавних рачуновођа (AICPA) дефинише лажно финансијско извештавање као „намерне нетачности или изостављање износа или обелодањивања у финансијским извештајима, да би се обманули корисници финансијских извештаја“²⁹. Оно може да укључује:

1. манипулацију, фалсификовање или преправку рачуноводствене евиденције или пратећих докумената, који се користе у припреми финансијских извештаја;
2. нетачна (лажна) представљања или намерна изостављања значајних догађаја или трансакција из финансијских извештаја;
3. намерно погрешну примену рачуноводствених правила.³⁰

Последице лажног финансијског извештавања могу да буду веома непријатне, а понекад и драматичне. Истина, менаџмент их најчешће чини да би остварио неке појединачне користи које се увек остварују на штету других интересних група, што представља повољне ефекте за појединце у кратком року. Дугорочно посматрано последице су увек негативне и највише их трпе они који у финансијским преварама нису учествовали. Штете које при томе настају могу бити директне и мерљиве висином остварених губитака или

---

²⁷ „Међународни стандарди и саопштења ревизије“, СРРС, Београд, 2005., стр. 277

²⁸ Zabihollah, R., (2002). „Financial Statement Fraud – Prevention and Detection“, John Wiley & Sons, Inc., New York, стр. 2

²⁹ <http://www.aicpa.org>, преузето дана 05.07.2012. године

³⁰ Стефановић, Р., (2000). „Спречавање и откривање лажног финансијског извештавања“, Рачуноводство 11/2000, Савез рачуновођа и ревизора Србије, стр. 4.

висином изгубљених добитака, али и индиректне, извесне али не лако мерљиве. Изгубљени приноси акционара у виду дивиденди и капиталних добитака, опортунитетни трошкови у виду изгубљених приноса од најбоље одбачене инвестиционе алтернативе су добри примери извесних, али не лако мерљивих штета. Додају ли се овоме губитак поверења инвеститора у квалитет финансијских извештаја, допринос продубљивању информационе асиметрије и неефикасности тржишта капитала и дестабилизацију финансијског система, онда постаје много јаснија тежина проблема састављања лажних финансијских извештаја.

Тешко је рангирати интересне групе по величини штета које трпе по основу погрешних информационих сигнала из неквалитетних финансијских извештаја, будући да су свим интересним групама сопствене штете најболније. Ипак, ако се штете које изазивају лажни финансијски извештаји мере величином изгубљених приноса и уложеног капитала, као и последицама које повлачење инвеститора са тржишта капитала има по финансијско тржиште у целини и националну економију, онда би се могло рећи да су последице које трпе инвеститори највеће. У том контексту, лажно финансијско извештавање највише погађа инвеститоре компанија са израженом дисперзијом власништва, као и мале акционаре у компанијама где постоји један или неколико крупних власника. Негативне импликације манифестују се на различите начине. Најгора ситуација коју може да изазове лажно финансијско извештавање јесте банкротство предузећа. Тада су штете огромне и мерљиве висином изгубљеног капитала. На првом месту их трпе власници, а онда долазе кредитори који трпе онолико колико њихова потраживања није могуће покрити из стечајне масе. Не треба заборавити ни губитке запослених у висини неисплаћених зарада и губитка посла, губитке државе због ненаплаћених пореза итд. Међутим, штете настају и пре ликвидације предузећа. Погрешне информације подстичу погрешне одлуке о инвестирању, што се може измерити висином опортунитетних трошкова по основу одбачених бољих алтернатива. Свему овоме треба додати штете које трпе акционари по основу изгубљених дивиденди, или у виду капиталних губитака који настају као последица пада вредности акција.

Предузећа, као пословно-правни ентитети који послују по going concern принципу, имају огромне проблеме због лажних финансијских извештаја. Најчешће после обелодањивања превара у финансијским извештајима велики број предузећа доживи стечај. Такође, ако предузеће и преживи велики удар услед ових манипулација веома се тешко опоравља. Вероватно, при томе, плаћање високих казни за преваре у финансијским извештајима не представља највећи проблем (примера ради компанија Qwest Communications International

морала је по налогу Комисије за хартије од вредности - (Securities and Exchange Commission - SEC) да плати казну од 250 милиона долара због превара у извештавању са циљем обмањивања јавности). Изгубљену репутацију је теже надокнадити. По правилу, преко потребни капитал је у таквим условима тешко прибавити. Логичан губитак поверења инвеститора и повећан ризик инвестирања значајно увећавају трошкове капитала, подижући истовремено и критеријум ефективности. Пропратне појаве финансијских скандала повезаних са лажним финансијским извештајима су драстично поремећена финансијска структура и велики пад у тржишној капитализацији.

Штете које услед лажног финансијског извештавања настају по рачуноводствену професију, иако тешко мерљиве, су сигурно велике. Иако професија улаже огромне напоре у процесу постављања квалитетне професионалне регулативе, немогућност да се развију савршена правила, њихово креативно тумачење, непрофесионална примена и неетичко понашање менаџера, рачуновођа и ревизора подривају те напоре, наносећи велику штету рачуноводственој и ревизорској професији. Губитак поверења у квалитет система финансијског извештавања и поузданост ревизорског мишљења је неминовна последица. Већ само сазнање да финансијски извештаји могу да буду оптерећени скривеним губицима носи са собом огромне ризике по све оне који своје одлуке заснивају на таквим информацијама. Присуство информационог ризика подиже трошкове корисника рачуноводствених информација који, због губитка кредибилитета професије, морају готово увек да процењују квалитет информација које су исказане у финансијским извештајима.

1.2. Мотиви и циљеви превара у финансијским извештајима

Превара је стратегија да се оствари лични циљ, циљ организације или да се задовољи људска потреба. Циљ или потреба се могу задовољити на поштен или на непоштен начин. Поставља се питање шта мотивише некога да изабере непоштен а не поштен начин да задовољи своје циљеве. У савременом пословном окружењу, пракса је показала, да борба за опстанак најчешће узрокује нечасно понашање. Преваре представљају производ мотивације и могућности. Мотивација може бити економска потреба или похлепа, егоцентризам, идеолошки сукоб и психоза. Већина превара се почини из економских разлога и оне се често приписују лошем начину живота појединаца. Слабост и/или непостојање интерне контроле и радно окружење које не вреднује поштење такође пружају могућност за остваривање превара. Мотивација и могућности су у интерактивној спречи: што је економска потреба већа то је потребно мање слабости у интерним контролама да би се извршила превара. Што су интерне контроле слабије потребан је нижи ниво мотивације да би се извршила превара. Donald Cressey је током 50-тих година прошлог века спровео истраживање које даје најбољи одговор на питање због чега долази до превара. Резултат овог истраживања се најчешће представља познатим „троуглом превара“ који је приказан на Слици 5.

Слика 5 – Троугао превара³¹

---

³¹Coenen, T., (2008), „Essentials of Corporate Fraud“, John Wiley & Sons, Inc, New York, стр.10

Cressey је спровео истраживање преко интервјуа са лицима осуђеним за превару. Обавио је интервјуе са око 200 починиоца превара. Један од основних закључака које је извео јесте да сваку превару одликују три заједничка фактора:

1. притисак (понекад дефинисан као мотивација и често као „потреба која се не може поделити са другима“);
2. оправдање (лична етика) и
3. могућност да се почини превара.

Притисак (мотивација) се односи на неки догађај или околност у приватном животу појединца који доводи до потребе за новцем и тако мотивише на превару. Сваки починилац преваре сусреће се са неком врстом притиска. Већина притисака укључује финансијску потребу, иако поједини притисци који нису финансијске природе (потреба за самодоказивањем, фрустрације на послу) могу такође бити подстицај за чињење преваре. Притисци као подстицајни чиниоци превара могу бити подељени у четири групе:

1. Финансијски притисци – многобројне студије су показале да приближно 95% свих превара у финансијским извештајима узрок имају у финансијским притисцима, или притисцима који потичу од порока. Финансијски притисци могу се десити изненада и могу бити дугорочни. То је најчешћи облик притиска који људе наводи на превару. Листа могућих финансијских притисака није мала, и многи фактори нису искључиви већ су међусобно повезани. Ипак постоји шест уобичајених финансијских притисака који су повезани са остваривањем превара:

- похлепа појединца;
- жеља да се живи бољим животним стандардом него што сопствене финансијске могућности то дозвољавају;
- постојање личних дугова;
- слаба кредитна способност;
- лични финансијски губици;
- постојање неочекиваних финансијских потреба.

2. Пороци – овај облик притиска је блиско повезан са финансијским притисцима и односи се на зависност појединаца према коришћењу опојних дрога, коцкању, алкохолу и др. Пороци представљају најтежи облик притисака;

3. Притисци на радном месту – иако су финансијски притисци и пороци најчешћи притисци, не треба занемарити ни бројне облике притиска који запослени имају на радном месту. Утицаји попут недовољног уважавања за остварене резултате пословања, незадовољство радним местом, страх од губитка посла и осећај

недовољног плаћања за обављени посао могу да подстакну појединце на остваривање превара;

4. **Други притисци** – у појединим околностима, преваре могу бити подстакнуте и другим притисцима попут изазова или жеље појединаца да победе системе интерне контроле или да своју вештину у овладавању компјутерским технологијама прикажу као хакерске способности којима се пробијају сигурносни системи правних лица, државних установа и банака³².

Што се тиче **оправдања**, у глобалном извештају Удружења овлашћених истражитеља превара (ACFE) наводи се да 88% пријављених починилаца превара претходно није имало кривични досије. Поставља се питање како онда починиоци оправдавају своје понашање које доводи до превара. Они просто правдају свој криминални чин одређеним околностима. Према истраживању Cressey-а показало се да су починиоци превара увек поседовали знања и могућност за извршење преваре. Истраживање је показало да извршиоци превара имају дуг стаж у компанији у којој су извршили превару. Скоро свака превара укључује оправдање њеног извршења. Могу се навести неколико уобичајених оправдања која користе починиоци превара:

- фирма ми дугује новац;
- ја само позајмљујем новац – вратићу га назад;
- нико неће бити повређен;
- ја заслужујем више;
- то је урађено у доброј намери;
- средићемо папире чим изађемо из финансијских потешкоћа;
- нешто мора бити жртвовано – или моје поштење или моја репутација³³.

Основни фактор који ствара **могућности преваре** јесте слабост интерне контроле. Могућности за извршење превара су велике у присуству слабог и немарног менаџмента и (пратеће) недовољно организоване интерне контроле. Када се мотивација удружи са таквим могућностима потенцијал за извршење превара постаје већи. Пракса је показала да је постојање делотворног система интерне контроле један од најзначајнијих корака које предузеће може предузети у спречавању и откривању превара у финансијским извештајима. Са становишта ревизије интерна контрола се састоји од „политика и процедура које руководство успоставља у циљу осигурања специфичних циљева

---

³²Albrecht, S. and Albrecht, C.,(2004),„Fraud Examination and Prevention“,Thomson-South-Western, Ohio, стр. 22

³³Coenen T., (2008), оп. цит., стр.10

клијената“³⁴. Контролно окружење, рачуноводствени систем, контролне процедуре и мониторинг усклађеним деловањем могу смањити могућност за настанак и појаву криминалних радњи. Иако постојање делотворног система интерне контроле умањује вероватноћу настанка превара, увек постоји извештан степен ризика од неделовања интерне контроле на начин како је она осмишљена од стране предузећа. Ниједан систем интерне контроле није потпуно имун од могуће појаве незаконитости. Опасности за веће присуство лажног финансијског извештавања појачава се уколико менаџмент не придаје довољан значај интерној контроли, јер расте могућност за заобилажење њеног система.

Менаџмент има јаке мотиве да створи што повољнију слику о финансијској позицији предузећа. Разлози због којих менаџмент настоји приказати добро и стабилно пословање са узлазним трендовима резултата најчешће су:

- привлачење инвеститора;
- одржавање поверења постојећих инвеститора;
- повећање или одржавање цене акција;
- повећање тржишне вредности компаније;
- остваривање менаџерских бонуса (награда);
- одлагање пореза на добит на будуће периоде;
- избегавање опасности од преузимања због лоших резултата.

Многа истраживања о мотивима менаџмента за састављање лажних финансијских извештаја су показала да су следећи разлози за остваривање превара најчешћи:

1. Лични мотиви:

- повећање зарада;
- остваривање бонуса на зараде;
- повећање цене акција;
- осигурање посла;
- лична сатисфакција;

2. Очекивање тржишта капитала:

- усаглашавање са очекивањима аналитичара;
- остваривање уједначеног (равномерног) резултата;
- остваривање задате норме прихода и резултата;

3. Специфичне околности:

---

³⁴ Андрић, М., Крсмановић, Б. и Јакшић, Д., (2004), „Ревизија – Теорија и пракса“, Економски факултет, Суботица, стр. 226

- управљање кредитима и задуженошћу компаније;
- емитовање акција или других хартија од вредности;
- припајање са другим компанијама;
- формирање новог менаџмента;
- „ишчекивање бољих времена“.

1) **Лични мотиви** – служе за остваривање личних циљева појединца услед финансијских потешкоћа или пак чисте жеље за што више новца. ***Повећање зарада*** – у многим случајевима менаџери добијају увећање својих примања ако испуне одређене циљеве, било да су то ниво продаје или одређени ниво профита. Управо је то један од значајних мотива за састављање лажних финансијских извештаја и остваривање превара. ***Остваривање бонуса на зараде*** – као и претходни мотив, и код овог мотива остваривање бонуса зависи од резултата, што нагони многе менаџере да „улепшавају“ финансијске извештаје користећи разне манипулације. Примена овог мотива везана је за пример извесног Lawrence Coss менаџера фирме Green Tree Financial Corp. у САД-у. Његов бонус је био 2,5% од оствареног профита компаније пре опорезивања. Господин Coss је био плаћен у акцијама компаније Green Tree, али је цена акција путем манипулација у финансијским извештајима током 1994., 1995. и 1996. године увелико расла услед раста профита. Током овог периода профит компаније се кретао по годинама 302 милиона, 410 милиона и 498 милиона долара. Ако би се гледао проценат бонуса господин Coss је требао да прими 7,5 милиона, 10,2 милиона и 12,4 милиона долара. Међутим, пошто је био плаћен у акцијама компаније он је у овом периоду остварио бонус на акције у износима од 28,5 милиона долара током 1994. године, 65,1 милиона долара током 1995. године и 102 милиона долара током 1996. године. Претходни пример господина Coss умногоме објашњава и мотив ***повећања цене акција***, јер путем манипулација у финансијским извештајима многи менаџери надувавају износе профита, а самим тим то утиче и на повећање цене акција. ***Осигурање посла*** је мотив који многе менаџере приморава да користе лажно финансијско извештавање, јер само приказивањем добрих резултата пословања и њихово радно место је сигурно.

2) **Очекивање тржишта капитала** – остваривање профита је у рукама менаџера. Међутим, тржишно позиционирање и вредност компаније кроз цену акција је у рукама аналитичара на тржишту капитала. Остваривање профита које није праћено повећањем цене акција представља велико разочарење и губитак велике количине новца за акционаре.

Управо због тога је притисак и очекивања која стижу са тржишта капитала велики мотив за коришћење лажног финансијског извештавања.

- **Усаглашавање са очекивањима аналитичара** – у земљама у којима постоји развијено финансијско тржиште (САД, Велика Британија) од компанија чије се акције котирају на берзи се очекује да годишње, полугодишње а понекад и квартално објављују финансијске извештаје. На основу података добијених из финансијских извештаја аналитичари процењују будући развој и профит компанија на основу чега се она позиционира на финансијском тржишту и формира цена акција. Због тога је менаџерима битно да испуне очекивања аналитичара, што понекад приморава менаџере компанија да примене манипулације у финансијским извештајима како би остварили ниво профита који се од њих и очекује;
- **Остваривање уједначеног (равномерног) резултата** – и поред притисака да компаније остварују што већи профит из године у годину, менаџмент фирме мора бити свестан да нагли пораст или пад резултата пословања може да изазове негативну реакцију тржишта и да доведе до пада вредности акција. Управо због тога многи менаџери користе манипулације у финансијским извештајима како би кроз периоде приказали стабилан раст резултата пословања, који би указао на стабилност пословања фирме, што би се одразило и на цену акција и вредност компаније.

3) Специфичне околности – одређене околности у пословању, на тржишту капитала или специфичне политичко-друштвене околности могу да приморају менаџере да користе манипулације у финансијским извештајима:

- **Управљање кредитима и задуженошћу компаније** – многе компаније данас послују задужујући се код пословних банака, државе, других финансијских институција и на финансијском тржишту. Свако задуживање носи са собом и одређене обавезе. Уколико компанија током периода за који се задужила почне слабије да послује, што се манифестује мањим приходима и профитом, кредитори да би заштитили свој капитал и своје интересе повећавају каматну стопу на будућа позајмљена средства. У таквим ситуацијама менаџери, врло често, манипулишу подацима у финансијским извештајима како би приказали успешно пословање и избегли додатне трошкове камата и друге финансијске расходе;
- **Емитовање акција или других хартија од вредности** – у ситуацијама у којима компанија први пут емитује своје акције на берзи или када емитује друге врсте хартија од вредности (обвезнице) како би дошла до додатног капитала, менаџери

прибегавају манипулацијама како би приказали што боље резултате пословања. Овакви поступци доводе до задовољења краткорочних циљева, јер менаџмент ће овим поступцима у кратком року утицати на раст цене акција или на сигурност у пословању компаније што би привукло инвеститоре да купују обвезнице те компаније;

- **Припајање са другим компанијама** – једна од фаза развоја фирме јесте припајање са другим компанијама. Разлози припајања могу да буду различити, од спречавања банкротства, отклањања конкуренције, до стварања монопола на тржишту. Међутим, у преговорима око преузимања или припајања од изузетне важности јесте финансијска позиција предузећа. Неће се исто третирати ликвидно предузеће које није оптерећено дуговима, чија потраживања доспевају у најкраћем року и чије акције се врло добро котирају на берзи и предузеће са потпуно супротном финансијском сликом пословања. Управо због тога манипулације са финансијским извештајима су једна од метода коју користе менаџери компанија како би приказали што бољу финансијску ситуацију у компанији и тиме себи обезбедили сигурну позицију у преговорима око преузимања или припајања са другим компанијама;
- **Формирање новог менаџмента** – када дође до промене менаџерског тима у компанији нови тим жели да себи обезбеди што бољу почетну позицију. Један од начина јесте да прикаже претходно руководство што лошијим. Ово може бити корисно за нови менаџмент из два разлога: први је да себи обезбеди што више простора услед лоших резултата претходне структуре менаџмента, а други је да себи на тај начин обезбеди што мању стопу профита са којом ће се касније њихово пословање упоређивати;
- **„Ишчекивање бољих времена“** – уколико је компанија у проблемима менаџмент често прибегава преварама у финансијским извештајима како би приказао стабилно пословање и сачувао компанију за нека боља времена за који је проценио да долазе. На тај начин менаџмент ствара себи одређену резерву у пословању како би издржао тренутне потешкоће, надајући се да ће будуће време донети нове шансе у пословању а самим тим и већи профит;

Сходно елементима из троугла превара у финансијским извештајима Међународни стандарди ревизије доста исцрпно наводе бројне примере фактора ризика који се односе на лажно финансијско извештавање од којих ће се овде указати само на неке који индиректно стварају могућности и услове за остваривање превара:

1. Финансијска стабилност или профитабилност је угрожена услед економских и привредних услова пословања правног лица, као што су:
  - висок ниво конкуренције или засићености тржишта, праћен опадајућим пословним резултатом;
  - висок степен осетљивости на нагле промене, као што су промене у технологији, употребљивост производа или промене каматних стопа;
  - значајан пад тражње и повећање броја пословних неуспеха у привредној грани или целокупној економији;
  - пословни губици доводе до појаве могућности стечаја, затварања или нежељеног преузимања;
  - тренд негативних новчаних токова из пословања или немогућност генерисања новчаних токова из пословања при чему се извештава о профиту и расту профита;
  - нагли раст или неубичајена профитабилност у поређењу са другим правним лицем из исте привредне гране;
  - нови рачуноводствени, законски или регулаторни захтеви;
2. Јаки притисци на менаџмент да испуни захтеве или очекивања трећих страна, на пример:
  - остварење нивоа профитабилности или тренда који очекују инвестициони аналитичари, значајни кредитори или друге екстерне стране (поготово очекивања која су агресивна или нереална), укључујући очекивања подстакнута од стране руководства, на пример претерано оптимистичне изјаве у штампи или годишњим издањима;
  - потреба за прибављањем додатних средстава или капиталног финансирања у циљу одржања конкурентности, укључујући финансирање великих подухвата истраживања и развоја или капиталних улагања;
  - мала способност отплате дугова,
  - претпостављени или стварни штетни ефекти извештавања о лошим финансијским резултатима на очекивано уговарање трансакција, као на пример пословних комбинација или додела уговора.
3. Доступне информације указују да је лична финансијска ситуација руководства или лица овлашћених за управљање угрожена лошим финансијским перформансама правног лица на основу:
  - значајног финансијског учешћа у правном лицу;

- повезаности значајног дела накнада са испуњењем агресивно постављених циљева;
- личне гаранције за дугове правног лица.³⁵

1.3. Недостаци контролног окружења као основа манипулација у финансијским извештајима

Окружење у којем се дешавају преваре у пословању предузећа се може најбоље приказати путем сагледавања фактора који стварају услове остваривања превара. Постоје многобројни фактори који стварају могућности остваривања превара, од којих следећи спадају у најзначајније:

1. недостатак контроле у пословању која спречава и открива преваре;
2. немогућност процене квалитета перформанси пословања;
3. неадекватно кажњавање починиоца преваре;
4. недоступност информација;
5. незнање, равнодушност и неспособност;
6. недостатак адекватне ревизије (како интерне тако и екстерне).

Постојање адекватне **контроле пословања** је најважнији фактор који омогућава менаџменту да спречи и/или открије преваре у пословању. Више елемената је потребно организовати како би у предузећу постојала успешна контрола. Најважнији су формирање контролног окружења, рачуноводствена функција и контролне активности (процедуре). *Контролно окружење* представља формирање одговарајућег амбијента пословања од стране менаџмента. Оно обухвата понашање менаџмента, адекватну комуникацију, јасну организациону структуру и адекватну интерну ревизију. Уколико менаџмент својим одлукама и потезима може веома лако да успостави адекватну комуникацију, која му помаже да на време добију информације о запосленима и њиховим проблемима, на тај начин може превентивно да спречи преваре. Јасно дефинисана организациона структура указује на то да у предузећу свако зна своје задатке, али се зна и свачији ниво одговорности што условљава опрезност запослених и њихово веће учешће у превентиви превара. Иако су многа истраживања показала да је интерна ревизија открила свега 20%

---

³⁵ „Међународни стандарди и саопштења ревизије“, (2005), Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд, стр. 306

превара, постојање интерне ревизије умногоме спречава будуће преваре. Друга компонента успешне контроле пословања јесте *развијен рачуноводствени систем*. Правилном евиденцијом пословања, успешним праћењем имовине предузећа и састављањем релевантних финансијских извештаја рачуноводствени систем умногоме помаже формирању успешне контроле пословања и спречавању превара. Успостављање адекватних *контролних активности (процедура)* омогућава менаџменту предузећа да свако непоштовање ових процедура може да санкционише, што доста помаже у спречавању превара.

Систем интерних контрола се уграђује у све пословне функције и процесе, саставни је део процеса активности, а спроводе га непосредни извршиоци појединих радних задатака у склопу својих редовних активности. Тако организован систем заснован на аутоконтроли не захтева посебна кадровска, организациона или материјална улагања у односу на стање неопходно за нормално одвијање процеса активности, чиме је обезбеђена његова економска рационалност. Међутим, са аспекта реализације основног циља – обезбеђења правовремених, потпуних и поузданих информација за пословно одлучивање – систем интерних контрола интегрисан у процес активности може да има озбиљних недостатака. Наиме, самоконтрола, као основа на којој почива систем интерних контрола, у себи носи значајан ризик непоузданости и неефикасности информација генерисаних у систему интерних контрола. Како одлучивање захтева квалитетне, поуздане и целовите информације, менаџмент је принуђен да инхерентан ризик непоузданости информација, које прима кроз систем интерних контрола, елиминише или бар редуцира. То се постиже организовањем интерне ревизије, као посебног сегмента стручног и професионалног интерног надзора, са превасходним задатком да испита и обезбеди поузданост и интегритет финансијских и оперативних информација неопходних пословодству за одлучивање.³⁶

Постоје послови за које менаџмент веома тешко може *проценити квалитет остварених перформанси* запослених. Немогућност процене перформанси запослених ствара ситуацију да поједини запослени могу веома успешно прекрити преваре које остварују у пословању и неретко буду неоткривени. Уколико настану ситне преваре у предузећу и менаџмент у тим ситуацијама *не казни адекватно запослене* који су остварили преваре, то указује на неспособност или немогућност менаџмента да спречи будуће преваре. Истраживања су показала да су многе преваре извршене услед *немогућности запослених*

---

³⁶Станчић, П., (1998), „Улога интерне ревизије у процесу одлучивања“, Зборник радова са XXIX Симпозијума Савеза рачуновођа и ревизора Србије, Београд, стр. 245

(посебно менаџмента) *да дођу до одређених информација*, посебно у пословима на берзи и финансијском тржишту. Постојање *незнања, равнодушности и неспособности* у пословању предузећа ствара атмосферу која је идеална за извршавање превара у пословању. Такође, један од најважнијих фактора који стварају могућност за извршење превара јесте *непостојање ревизије*, како интерне тако и екстерне. О значају, улози и одговорности ревизије у откривању и спречавању превара биће више речи касније у трећем делу ове дисертације.

Претходно наведени фактори стварају услове за остваривање или спречавање превара у пословању, у зависности од степена њиховог постојања и развоја. За боље разумевање околности у којима настају преваре потребно је идентификовање пословних ситуација где је вероватноћа појава превара у финансијским извештајима већа. Пословне ситуације које погодују преварама могу бити многобројне, али ситуације које захтевају повећану пажњу су следеће:

1. ***Прибављање (повећање) потребног капитала*** - представља озбиљан тест нивоа поверења између предузећа и инвеститора. Овде се мисли пре свега на привлачење капитала у виду емисије обичних и преференцијалних акција, емисију дужничких хартија од вредности, али и на прибављање нових и поновно преговарање о постојећим кредитима. Извесно је да од могућности привлачења потребног капитала зависи пословна способност предузећа и да евентуално неуспешна емисија хартија од вредности може угрозити функционисање предузећа и покренути питање способности менаџмента да испуни очекивања инвеститора. Показивање атрактивности емитованих хартија од вредности путем „фризирања“ финансијских извештаја може подстакнути менаџмент да (често уз подршку ревизора) прикаже повољнији положај предузећа него што он стварно јесте. Слични мотиви могу постојати и приликом прибављања нових кредита или преговарања о постојећим, када кредитори захтевају процену способности предузећа да сервисира преузете обавезе;
2. ***Проблеми у испуњавању уговорних обавеза са кредиторима*** - је ситуација која се надовезује на претходно наведене. Често у пракси кредитори, да би што боље заштитили своје интересе, намећу додатне обавезе (тзв. рестриктивне клаузуле) и ограничења предузећу (одржавање прописаних односа између појединих делова биланса, забрана плаћања дивиденди ако су резерве испод 10% основног капитала, и др.). У случају неиспуњења ових обавеза кредитори могу тражити додатне гаранције, повећати каматне стопе и тиме стварати проблеме менаџменту. У таквој

ситуацији менаџмент често прибегава манипулацијама да би „улепшао“ финансијске извештаје;

3. **Иницијална јавна понуда акција** - подразумева јавну емисију акција предузећа што представља велики изазов за менаџмент. Пракса је показала да постоје предузећа која манипулишу подацима у финансијским извештајима (нето добитак, приходи од продаје, сумњива потраживања, обавезе, залихе, итд.) у годинама које претходе иницијалној јавној понуди. Овим манипулацијама менаџмент „чисти“ своје финансијске извештаје од многих спорних елемената, стварајући финансијску слику о предузећу која ће довести до успешне емисије акција;
4. **Квалитет корпоративног управљања** - се доводи у везу са преварама у финансијским извештајима нарочито након великих финансијских превара после 2000. године (Enron, Worldcom, Parmalat). Пракса је показала да је лоше корпоративно управљање увек праћено пропустима у процесу финансијског извештавања. То је приморало законодавце и регулаторна тела у многим земљама да имплементирају нова правила која ће омогућити подизање квалитета корпоративног управљања а самим тим и квалитета финансијског извештавања. Нижи ниво квалитета корпоративног управљања повећава вероватноћу појаве лажног финансијског извештавања;
5. **Везивање компензација менаџмента за перформансе компанија** - представља традиционалну праксу многих компанија. Везивање компензација за перформансе може подстицати менаџмент на понашање које удаљава финансијске извештаје од економске реалности. Облици манипулација у финансијским извештајима зарад остварења користи на подручју компензација могу имати различите форме. Многа истраживања указују да што је веће учешће компензација у виду акција у укупним компензацијама за менаџере то повећава вероватноћу рачуноводствене преваре за око 68%³⁷;
6. **Трансакције са повезаним лицима** - повезаност између предузећа, било учешћима у капиталу, било другим могућностима утицаја на пословање, отвара велики маневарски простор за лажно финансијско извештавање неког од повезаних предузећа. Узајамна повезаност може резултирати извлачењем добитка из једног предузећа у предузеће које је са њим повезано;
7. **Реструктурирање предузећа** - праћено премештањем добитака између периода, често је повољна ситуација за састављање лажних финансијских извештаја. Компаније често у процесу реструктурирања прибегавају тзв. „великом спремању“

---

³⁷Grant, M. R. and Visconti, M., (2006), „The Strategic Background to Corporate Accounting Scandals“, Long Range Planning, USA, стр. 364.

и чишћењу биланса. Међутим, тада се често иде и корак даље. Предузећа у том процесу настоје да потцене активу и прецене обавезе, односно да повећају расходе и смање резултат. Главни мотив при томе је да се, покривајући будуће расходе у текућим периодима текући добитак одложи за наредне периоде, искажу високе добитке у наредним периодима, што би требало да укаже на добре могућности предузећа и да се преко тога повољно одрази на цену акција.

1.4. Индикатори превара у финансијским извештајима

Лажно финансијско извештавање озбиљно деградира употребну вредност финансијских извештаја, било у смислу непосредног коришћења информација које се у њима налазе, било као информационе основе за озбиљну анализу перформанси предузећа. Будући да ни најбоља анализа финансијских извештаја неће донети много користи ако се заснива на погрешним информацијама, логично је прво преиспитати квалитет извештавања. С тим у вези, добро је располагати са сетом упозоравајућих индикатора чије кретање може сигнализирати присуство лажног финансијског извештавања. У стручној литератури знатна пажња је посвећена *индикаторима превара*. Менаџмент, а посебно интерни ревизори, треба да буду спремни да уоче те сигнале и истраже све услове који могу да укажу на потенцијалну превару. Постоје бројни индикатори који указују на постојање лажног финансијског извештавања. Једна од могућих класификација упозоравајућих индикатора превара би се могла представити:

1. Фактори који доприносе превари и који дозвољавају превару:

- пропуст да се трансакције евидентирају, што доприноси непостојању одговорности;
- неупоређивање постојећих средстава са евидентираним износима;
- обављање трансакције без одговарајућег одобрења;
- непримењивање прописаних контрола због недостатка или присуства неквалификованог особља;
- непостојање компјутерске експертизе код супервизора;
- могућност избегавања контрола помоћу компјутерских програма³⁸;

---

³⁸Irvin, N. G., (2004), „CIA Review, Part II: Conducting the Internal Audit Engagement, 11th edition“, Gleim Publications, стр. 445.

2. Сигнали који упозоравају на опасност од преваре:

- стална промена броја запослених;
- низак морал запослених;
- повећање броја жалби клијената;
- погоршање тренда прихода, када делатност или организација као целина добро послују;
- постојање ревизорске корекције значајног обима;
- отписи мањка залиха без покушаја утврђивања узрока;
- нереална очекивања у вези са учинком;
- гласине о сукобу интереса;
- коришћење уговора о набавци од искључиво једног извора³⁹.

3. Сигнали за узбуну на нивоу организације:

- неуобичајено брз раст профита, посебно у односу на раст конкуренције;
- финансијски резултати који су знатно бољи од оних које остварује конкуренција иако не постоје значајне разлике у пословању;
- необјашњиве промене трендова или односа у финансијским извештајима;
- рачуни или послови лоцирани у „пореским оазама“ без добре пословне логике;
- децентрализовано пословање уз слаб систем интерног извештавања;
- пораст прихода комбинован са недостатком готовине;
- преоптимистичка јавна саопштења о будућем расту;
- висок коефицијент задужености који је сувише висок или постојање тешкоћа у отплати дугова;
- присуство трансакција на крају периода које су комплексне, необичне или великог обима;
- непримењивање етичког кодекса организације;
- значајне трансакције са повезаним лицима ван уобичајеног тока пословања;
- потенцијална ликвидација фирме у кратком року;
- постојање пословних аранжмана који су тешко разумљиви и чија се практична примена у предузећу не види.

---

³⁹Ибид, стр. 447-448.

Изложеност ризику од манипулација у финансијским извештајима проистиче из три широка сегмента активности савремених привредних субјеката, као што су:

1. корпоративна култура;
2. начин процене елемената финансијских извештаја,
3. начин коришћења права избора у процесу финансијског извештавања⁴⁰.

Корпоративна култура представља скуп међусобно повезаних елемената као што су историја предузећа, вредности које негује, циљеви и стил управљања на свим нивоима и у свим деловима предузећа. Развијен и висок ниво корпоративне културе у развијеним економијама указује на висок степен успешности предузећа. Са друге стране низак ниво корпоративне културе је једна од озбиљних препрека за развој предузећа и могући извор манипулација у финансијским извештајима. Иако је корпоративна култура за предузеће изузетно битна, утицај елемената корпоративне културе на могућност постојања ризика од лажног финансијског извештавања не може да буде довољан да се само на основу овог фактора сагледа да ли је ризик од манипулација висок или низак у предузећу без темељног познавања предузећа и поседовања одговарајућег искуства. Свако предузеће је јединствена пословна целина, која се од других разликује по многим факторима који сваки појединачно може умногоме да утиче на висок или низак ниво ризика од манипулација у финансијским извештајима.

Начин на који се врши рачуноводствена **процена елемената финансијских извештаја** је један од највећих индикатора ризика за лажно финансијско извештавање. Да коришћење рачуноводствених процена не би угрозило поузданост финансијских информација, потребно је да процене буду што поузданије. Све док је циљ састављачима финансијских извештаја што већа објективност у рачуноводственим проценама, а не остваривање преваре, поузданост финансијских извештаја неће бити угрожена. Са друге стране, уколико је циљ манипулација финансијским подацима, онда рачуноводствене преваре постају погодан инструмент за прецењивање или потцењивање имовине или резултата, јер многи корисници финансијских извештаја тешко могу докучити да су учињене процене нереалне и да су остварене манипулације у финансијским извештајима.

Бројни Међународни стандарди финансијског извештавања увек садрже **права избора – опције**. Њихово постојање отежава упоредивост финансијских извештаја, иако је пракса финансијског извештавања указала да у многобројним ситуацијама су нужне. Различити

---

⁴⁰Golden, T., Skalak, S. and Clayton, M., (2006), „A Guide to Forensic Accounting Investigation“, John Wiley & Sons, USA, стр. 30.

услови пословања предузећа условили су понекад примену различитих начина вредновања елемената финансијских извештаја. Опредељењем за одређена права избора могуће је „управљати добитком“ и остварити значајна одлагања пореза, исказујући у финансијским извештајима добитак који је нижи од оствареног.

Једна од систематизација индикатора која указује на постојање манипулација у финансијским извештајима, њиховог квантитативног изражавања и могућих импликација приказана је у Табели 5.

Табела 5 – Препознавање индикатора лажног финансијског извештавања⁴¹

Упозоравајући догађаји	Мерења	Импликације
Увећани број тзв. last-minut трансакција	Тренд раста прихода, добитка и cash flow-а по кварталима	Вештачко увећање добитка по основу трансакција са пријатељским предузећима и повезаним лицима
Капитализација расхода	Поређење процента капитализације расхода са конкурентским предузећима и просеком у грани	Потцењивање или прецењивање имовине, односно прецењивање или потцењивање добитака
Неуобичајено повећање потраживања	Раст потраживања у односу на приходе	Преурањено признавање прихода и признавање фиктивних прихода
Неуобичајено повећање залиха	Раст залиха у односу на трошкове продатих производа	Исказивање повољнијих резултата у садашњости на рачун будућих остварења предузећа
Промене на капиталу	Структура начина плаћања акција из нове емисије	Прецењивање имовине и капитала, скривени губици, манипулације са структуром власништва
Неуобичајено повећање добитка	Компарација трендова раста прихода са трендовима раста добитака	Могући скривени губици

⁴¹Малинић, Д., (2009) „Препознавање билансних ризика“, Економија предузећа – Тајне биланса: Менаџерски приступ, Београд, стр.158

Значајнија и трајнија одступања између добитка и cash-flow-а из пословања	Анализа трендова кретања добитака и cash-flow-а из пословања	Манипулација са добицима, по правилу неоправдано прецењивање добитака
Боља остварења од конкурентских предузећа без видљивих разлога у пословању	Кључни индикатори успеха, као што су ROI, ROE и њихови чиниоци (стопе добитка и парцијални коефицијенти обрта)	Исказивање повољнијих резултата у садашњости на рачун будућих остварења предузећа
Значајније одлагање уобичајених расхода за наредну годину	Трошкови одржавања/Приходи, Трошкови маркетинга/Приходи...	Краткорочно повећање профитабилности на рачун будућих периода
Неочекивано високи отписи имовине у последњем кварталу	Анализа кретања висине отписа у низу периода	Прецењивање расхода, потцењивање добитка и стварање латентних резерви

Презентирана листа индикатора у Табели 5. може бити и шира и ужа. У неким предузећима (нпр. трговинским и туристичким компанијама) проблем капитализације расхода не постоји. У предузећима чија производња и продаја имају сезонски карактер проблем last-minut трансакција се, можда, неће постављати у оштријој форми. На неке од ових показатеља аналитичари уобичајено обраћају мање пажње. Примери за то су неочекивано високи отписи, одлагање расхода текућег периода за наредну годину и повећање потраживања. Боља остварења од конкуренције по правилу указују на високе приносе за власнике, бољу позицију за менаџмент и бољу перспективу за компанију, док ће се опасност од лажног финансијског извештавања „гурати“ у страну. Пажљивом анализом индикатора могу се одмах уочити сигнали присуства лажног финансијског извештавања и ризика које оно са собом доноси.

2. УТИЦАЈ ОБЛИКА МАНИПУЛАЦИЈА РАЧУНОВОДСТВЕНИМ ПОДАЦИМА НА РЕАЛНОСТ ИЗВЕШТАЈА О ФИНАНСИЈСКОМ ПОЛОЖАЈУ И РЕЗУЛТАТИМА ПОСЛОВАЊА

Лажно финансијско извештавање настаје као последица манипулације финансијским подацима у свим финансијским извештајима. Као што је раније напоменуто основни финансијски извештаји које компаније састављају јесу Биланс стања, Биланс успеха, Извештај о променама на капиталу, Извештај о токовима готовине и Напомене уз финансијске извештаје. Пракса је показала да већину манипулација у финансијским извештајима су компаније остваривале путем манипулисања расходима и приходима у Билансу успеха и манипулисањем обавезама и имовином у Билансу стања. И остали финансијски извештаји су били предмет манипулација, али не толико колико Биланс успеха и Биланс стања. Путем лажног финансијског извештавања менаџмент може утицати на:

- висину исказане добити, односно биланс успеха;
- висину исказане нето имовине, односно биланс стања;
- висину исказане нето готовине из оперативне активности.

Менаџмент кроз формирање лажних финансијских извештаја жели да реализује једну од следеће две стратегије:

1. исказивање више добити у односу на остварену добит путем повећања прихода и добитака и/или смањењем расхода и губитака текућег периода;
2. исказивање ниже добити у односу на остварену добит путем исказивања нижих прихода и добитака и/или виших расхода и губитака текућег периода.

Једна од класификација техника које се користе при формирању лажних финансијских извештаја дата је на Слици 6:

Слика 6 – Облици и технике лажног финансијског извештавања⁴²

Са циљем што бољег разумевања манипулација у финансијским извештајима, ради откривања и спречавања будућих превара, у наставку овог дела биће приказани облици манипулација у Билансу успеха, Билансу стања и Извештају о новчаним токовима.

⁴²Петковић, А., (2010), „Форензичка ревизија- Криминалне радње у финансијским извештајима“, Пролетер А.Д. Бечеј, Нови Сад, стр. 240

2.1. Манипулације у билансу успеха

Биланс успеха као један од најважнијих финансијских извештаја пружа информације о успешности (рентабилности) пословања предузећа приказивањем остварених прихода и расхода предузећа у одређеном обрачунском периоду. Смисао овог извештаја је да се приходи и расходи приказују за одређени период тако да се и њихова разлика (добитак или губитак) односи на тај период. Управо услед манипулације расходима и приходима, ради остварења појединачних циљева менаџмента или запослених у компанијама, губи се поузданост финансијских информација садржаних у билансу успеха. Постоје многобројни примери манипулације расходима и приходима у билансу успеха. Манипулисање приходима се може класификовати у две велике групе и то:

1. **Лажно повећање прихода** – разлози за лажно повећање прихода су најчешће настојања да се повећа добит па тиме и бонуси менаџменту и настојање да се сакрију губици. Најчешћи поступци лажног повећања прихода су:
  - a) двоструко књижење истих рачуна купаца;
  - b) књижење фиктивних рачуна;
  - c) признавање прихода унапред;
  - d) надувавање прихода;
  - e) претварање резерви у приходе.
2. **Лажно снижавање прихода** – смањивање прихода врши се са намером да приход не „искочи“ превише изнад претходне и посебно наредне пословне године. Наиме, „искакање“ превисоког прихода у једној години може створити појам пада у наредној години што може проузроковати пад цене акција независно о оствареној добити. Из тих разлога менаџери настоје створити појам сталног раста пословања, а не великих осцилација прихода. Редукција прихода спроводи се различитим дозвољеним техникама, али и недозвољеним као што су:
  - a) нефактурисање континуираних испорука на крају периода;
  - b) одлагање прихода на разне начине;
  - c) продаја на „црно“;
  - d) нефактурисање делимично остварених услуга;
  - e) преношење прихода у идућу годину, итд.

Са друге стране манипулације расходима се могу сврстати у две велике групе и то:

1. **Лажно повећање расхода** – разлози за лажно повећање расхода су најчешће настојање да се смањи добит па тиме и порез на добит, настојање да се текући период оптерети расходима из наредног периода, како би се растеретио наредни период и повећање расхода у текућој години како би се стварањем скривених резерви повећали приходи у идућој години. Рачуноводствени поступци лажног повећања расхода су:

- a) књижење рачуна за приватне расходе менаџмента на терет предузећа;
- b) књижење фиктивних износа расхода;
- c) агресиван отпис имовине (такозвано рачуноводство „великог прања“ или „великог чишћења“ – „Big-bath accounting“);
- d) пропуштање разграничења трошкова које је потребно разграничити;
- e) примање рачуна за необављене услуге од предузећа којима истовремено одговара признавање већих прихода у њиховим пословним књигама;
- f) повећање трошкова амортизације;
- g) оптерећење трошкова резервисања преко нормалних граница и за непостојеће ризике.

2. **Лажно снижавање расхода** – разлози су најчешће: избегавање приказивања губитка, скривање губитака или повећање добити ради добијања бонуса или осталих компензација. Рачуноводствени поступци лажног снижавања расхода су најчешће:

- a) снижавање трошкова амортизације;
- b) уклањање текућих расхода из рачуна добити и губитка и њихова капитализација;
- c) склањање текућих расхода на разграничења;
- d) престанак књижења добављача за рачуне трошкова;
- e) одлагање расхода из текуће пословне године (суздржавање од отписа потраживања, отписа залиха или резервисања за ризике и трошкове иако је то било потребно урадити у текућој пословној години).

Организација Центар за финансијска истраживања и анализе (Center for Financial Research & Analysis – CFRA) која послује на територији САД-а сматра, када је реч о техникама које менаџмент може да користи за формирање лажних финансијских извештаја, да је могуће идентификовати више различитих поступака груписаних у седам категорија:

1. Првој категорији припадају сви поступци који имају за последицу **прерано признавање прихода или признавање прихода чији је квалитет дискутабилан**, односно који не испуњавају све услове потребне за признавање. То су:
  - признавање прихода по основу испорука које ће бити извршене у будућности;
  - признавање прихода пре испоруке или пре безусловног прихватања испоруке од стране купца;
  - признавање прихода чак и ако купац није обавезан да плати потраживања по основу којих настају ти приходи;
  - признавање прихода од испорука филијалама предузећа;
  - признавање прихода по основу трансакција у којима је извршена замена добара;
  - прецењивање прихода;
2. Поступци који имају за последицу исказивање **непостојећих прихода**:
  - исказивање прихода од испорука које немају економску вредност;
  - исказивање прилива готовине из позајмица као прихода;
  - исказивање прихода од улагања као пословног прихода;
  - исказивање рабата који ће бити остварен при будућим набавкама као приход;
3. **Повећање прихода са једнократним добицима**:
  - повећање добитка продајом потцењене имовине;
  - исказивање прихода од улагања као смањење пословних расхода;
  - креирање добити рекласификацијом билансних позиција;
4. **Пребацавање расхода текућег периода на касније или раније периоде**:
  - капитализација уобичајених пословних расхода, нарочито ако су повећања последица скорашњих промена цена;
  - промене рачуноводствених политика и одлагање текућих расхода на раније периоде;
  - успорена амортизација, продужењем века трајања;
  - неотписивање имовине или отписивање у мањем износу;
  - неосновано смањење резервисања;
5. **Неевидентирање или неосновано смањење висине обавеза**:
  - неевидентирање расхода и са њима повезане обавезе;
  - смањење обавеза променом рачуноводствених претпоставки;
  - гашење дискутабилних резервисања у корист прихода;

- формирање лажних рабата;
- признавање прихода при наплати уместо признавање обавеза за будуће испоруке;

6. Одлагање прихода текућег на будуће обрачунске периоде:

- стварање резервисања и њихово укључивање у приходе у будућим периодима;
- неосновано непризнавање прихода баш непосредно пре закључења аквизиције;

7. Признавање будућих расхода као расхода текућег периода:

- неосновано повећање износа укључених у специјална задужења;
- неосновано отписивање трошкова истраживања и развоја у вези са аквизицијом;
- убрзање дискреционих расхода у текућем периоду (на пример скраћење века трајања основних средстава)⁴³.

---

⁴³За више информација видети: CFA Level I, (2004) Candidate Readings, AIMR – Association for Investment Management and Research

2.1.1. Манипулације приходима у билансу успеха

Манипулације приходима у билансу успеха могу се дефинисати као облик лажног финансијског извештавања у којем се, зарад обмане корисника финансијских извештаја, намерно врши евидентирање непостојећег прихода или манипулација постојећих прихода од продаје роба или услуга. Истраживања су потврдила у пракси преовлађујући став да се менаџери много чешће одлучују да утицај на висину нето имовине и добити изврше манипулисањем приходима него расходима⁴⁴. Овакво опредељење менаџера је у великој мери условљено чињеницом да су „користи“ од манипулација приходима веће јер утицајем на висину прихода менаџмент утиче на висину неколико за аналитичаре важних показатеља, као што су маржа пословног добитка, стопа учешћа трошкова финансирања у приходима, стопа учешћа непословних у односу на пословне приходе и др. Осим тога, правила за признавање прихода пружају менаџерима могућност да одлучују о томе када је приход зарађен, што манипулацију приходима чини лакшом. Исказивању виших прихода од остварених су нарочито склони менаџери чија предузећа имају сталну променљивост добити, високу маржу добити, низак рацио књиговодствене и тржишне вредности и за које спољни аналитичари прогнозирају висину прихода⁴⁵.

Један од најлакших начина манипулације јесте неосновано књижење непостојећих прихода задуживањем рачуна потраживања по основу продаје и одобравањем рачуна прихода. Много сложенији начин лажног повећања прихода јесте лажирање продаје постојећим купцима. Употреба овог облика преваре подразумева коришћење одговарајуће документације попут продајних рачуна и докумената о отпреми и транспорту, која се лажирају. Вешти починиоци врше одабир трансакција са неколико главних купаца, попут великих организација и државних органа и институција за које знају да ће бити отежана потврда реалног стања на рачунима. Постоје и примери сачињавања фиктивних рачуна редовним купцима иако роба није испоручена или услуге пружене. Тада се, обично, на почетку следећег рачуноводственог периода продаја сторнира како би се прикрила манипулација, што често доводи до мањка у приходима у новом рачуноводственом

---

⁴⁴Истраживања која су вршили P. Dechow, W. Ge, Larson и Sloan, на узорку од 680 предузећа која су у периоду од 1982. до 2005. године вршила преваре у финансијским извештајима, показала су да је чак 54,6% њих користило мере којима су повећавали приходе, а само 11,5% предузећа користила манипулације са расходима. Резултати су објављени у радном папиру под насловом: Predicting Material Accounting Manipulations

⁴⁵За више информација видети: Yuan, Z., (2006), „An Empirical Analysis of Revenue Manipulation“, www.nd.edu/~carecob/workshops/Zhang.pdf, преузето дана 03.07.2012. године

периоду. Још један метод манипулације приходима јесте задуживање непостојећих купаца, што подразумева формирање фиктивних компанија (најчешће у земљама које се сматрају „пореским рајем“) и лажирање фактура и трансакција са тим купцима. Једна од класификација метода манипулација за повећање прихода у билансу успеха јесте:

1. прерано признавање прихода од продаје;
2. повећање прихода од камата;
3. укључивање непословних прихода;
4. третирање позајмица као прихода од продаје;
5. swot послови (замена добара);
6. несучељавање прихода и расхода⁴⁶.

1) Прерано признавање прихода од продаје – је можда најчешћи облик манипулације приходима. Основно питање је када признати продају а самим тим и приходе остварене продајом. Према МРС 18 – Приходи, приходе од продате робе треба признати када су испуњени сви следећи услови:

- предузеће је на купца пренело значајне ризике и користи од власништва над робом;
- предузеће не задржава право да даље управља робом у обиму који је обично повезан са правом власништва над робом као и стварну контролу над продатом робом;
- износ прихода се може поуздано измерити;
- вероватно ће се економске користи везане за трансакцију слити у предузеће;
- трошкови који су настали или трошкови који ће настати у односу на ту трансакцију могу се поуздано измерити.⁴⁷

Према тумачењима Међународних стандарда финансијског извештавања, сходно горе наведеним предусловима, приход се признаје ако је продавац испоручио робу и ако је извршено фактурисање, као и уколико је договорено, да се до преузимања робе, роба налази код продавца. Суштина манипулације, везане за прерано признавање прихода, јесте што починилац у намери да лажно представи висину остварених прихода, обично пред крај извештајног периода, врши фактурисање продате робе која још није испоручена, и код које, на купца нису прешли сви ризици и користи од њене куповине, нити је са купцем

---

⁴⁶Jones, M., (2011), „Creative Accounting, Fraud and International Accounting Scandals“, John Wiley & Sons, England, стр.46

⁴⁷Међународни стандарди финансијског извештавања: МРС 18 - Приходи, параграф 14, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд, (2003)

склопљен договор око смештања исте код продавца до времена преузимања.⁴⁸ Постоје многобројни примери компанија које су прерано признавале приходе од продаје. Midisoft Corp. је током 1994. године тврдила да је своје приходе од продаје признавала у тренутку када су производи отпремљени и послати купцу. Ипак, анализом пословања утврђено је да је компанија признавала приходе од продаје и када производи нису били отпремљени до краја пословне године или приходе од продаје код којих не постоје никаква очекивања да ће се наплати и извршити⁴⁹. Када је нови директор дивизије Bruce Melizan на рачунима компаније Interserve, која послује на територији Велике Британије, пронашао додатних 25 милиона фунти посумњало се у регуларност продаје. Истрагом је утврђено да је компанија стално „мувала“ са издатим фактурама. Фактуре су биле издате, повећана је била продаја, па су фактуре сторниране. Након тога нове фактуре су биле издате, гурајући приходе навише. Резултат свега тога је била казна компанији и отказ дат четворици директора.⁵⁰;

2) Повећање прихода од камата – неким компанијама извор прихода су камате на инвестиције уложене у акције компанија, акције банака и сл. Компанија Polly Peck из Велике Британије је пример компаније која је манипулацијама приходима од камате исказивала високе приходе у финансијским извештајима. Polly Peck је позајмила новац у швајцарским францима. Швајцарски франак је у то време била врло стабилна валута са ниском стопом камате. Polly Peck је тај позајмљени новац улагала у турске банке. У то време (90-тих година 20. века) турски динар је била слаба валута, али је ово улагање доносило високу каматну стопу. Као резултат свега овога, у билансу успеха Polly Peck-а дошло је до пораста прихода. Компанија је добила 68,1 милион фунти на основу инвестиција у турске банке и платила 55,6 милиона фунти камате швајцарским банкама. Профит је износио чак 12,5 милиона фунти. Међутим, турски динар није ослабио у односу на швајцарски франак онолико колико је Polly Peck очекивао, што је довело да у својим извештајима Polly Peck сакрије капитални губитак од 44,7 милиона фунти који аналитичари нису одмах приметили. Резултат свега овога је била блокада новца од стране турских банака и спречавање његовог трансфера у Велику Британију;

3) Укључивање непословних прихода – многобројне компаније покушавају да у редовне приходе од продаје укључе и продаје остварене јединственом продајом имовине (one-off sales);

---

⁴⁸Петковић, А., (2010), оп. цит, стр.230

⁴⁹Mulford, W.C. and Comiskey E.E., (2002), оп. цит, стр. 10

⁵⁰Sukhraj, P., (2006), „Interserve faces probe over £25m invoice hole“, Accountancy Age, стр. 6

4)Третирање позајмица као прихода од продаје – иако су позајмице и приходи две потпуно различите категорије, неке компаније су третирале позајмице као приходе. На пример, поједине компаније су новац који су позајмљивале купцима за куповину њихових производа третирале као приход, или су позајмљивале новац за унапред плаћање одређених послова и те позајмице третирале као приход.

5)Swot послови (замена добара) – су послови у којима компаније мењају добро за друго добро. Манипулација се остварује када две компаније међусобно размењују своје производе и онда ту размену приказују као продају добара. Компаније Enron и Qwest су на тај начин током 2001. године размениле производе у вредности од 500 милиона долара. Ту замену је Enron приказао као продају и на основу тога приказао приходе од продаје у том износу.⁵¹

6)Несучељавање прихода и расхода – према Међународним стандардима финансијског извештавања „приходи и расходи који се односе на исту трансакцију или други догађај, признају се истовремено, а на овај процес се обично исказује као на сучељавање прихода и расхода“⁵². Поменути стандарди такође истичу да „приход не може бити признат када се расходи не могу поуздано измерити, и у таквим околностима било која накнада, унапред примљена за продају робе, признаје се као обавеза“⁵³. Пример овакве манипулације може бити случај када менаџмент неког предузећа донесе одлуку да у децембру текуће године прикаже остварене приходе од продаје, али трошкове настале у овој трансакцији прикаже у јануару наредне године, дакле у следећем рачуноводственом периоду. Резултат намерног непридржавања рачуноводствених стандарда у овом случају, било би прецењивање добити предузећа у периоду у ком су приходи приказани и такође потцењивање добити у наредном периоду када су трошкови исказани;

За боље разумевање свих техника манипулација приходима у билансу успеха даље у тексту дати су примери манипулација које су разне компаније користиле у претходном периоду.

---

⁵¹Fusaro, P.C. and Miller, R.M., (2003), „What Went Wrong at Enron“, John Wiley & Sons Inc., New York, стр. 135

⁵²Међународни стандарди финансијског извештавања: MPC 18 - Приходи, оп. цит. параграф 19

⁵³Ибид, параграф 19

Parmalat је био највећи италијански произвођач хране, који је у тој земљи контролисао скоро 50% тржишта млека и млечних производа. Међутим, иза фасаде успешне компаније која је запошљавала 34.000 људи, криле су се огромне криминалне радње, пре свега у сфери лажног финансијског извештавања. Проблеми *Parmalat*-а започети су још 1987. године, када је ова компанија уложила велику суму новца у телевизијску станицу *Odeno*, како би од ње створила пословно успешну и трећу по снази телевизијску мрежу у Италији. Међутим, цео пројекат је пропао, а већ почетком 1993. године, према накнадно утврђеним налазима истражних органа, *Parmalat* је почео измишљати пословне догађаје и трансакције како би прикрио нагомилане проблеме од ове, али и других трансакција. Истражни органи су се такође сложили да би *Parmalat*, да није прибегао преварама већ од 1990., сваке године морао да исказе губитке у својим финансијским извештајима. Уместо тога, прикривајући проблеме мешавином фиктивних трансакција и аресивног преузимања других корпорација, исказивао је добит.

Од 1992. године *Parmalat* група је почела преузимање млекара и других фирми у Италији, Бразилу, Аргентини, Мађарској и САД-у. Код *Parmalat*-а је била присутна супротна логика, јер компаније обично узимају зајмове како би снажили своју делатност, док је *Parmalat* морао да се шири и наводно јача како би прикрио огромне проблеме у пословању. Највише руководство ове компаније, упоредо са агресивним ширењем пословања, прибегло је сачињавању лажних финансијских извештаја путем приказивања непостојећих прихода користећи дупло фактурисање. Суштина ове преваре састоји се у томе што је компанија дуго времена путем своје дистрибутерске мреже, коју је чинило 104 дистрибутера (*Parmalat* је трајно контролисао 33), слала своју робу у супермаркете и друге малопродајне објекте. У намери да од инвеститора и банака позајми значајнија новчана средства, која су му била потребна за покривање вишегодишњих лоших резултата пословања, компанија је исказивала фиктивне приходе издавањем двојних фактура. Руководство *Parmalat*-а почело је да за исте испоруке својих производа истовремено шаље рачуне и ланцима супермаркета али и према 33 дистрибутера који су били под његовом контролом. Дуплим фактурисањем исте робе, створен је лажан утисак да су рачуни потраживања и прихода били много већи од остварених, што је навело 40 италијанских и америчку *City group* банку, као и друге инвеститоре и финансијске институције, да на основу овако лажног стања о оствареним приходима, током неколико година, одобре позајмице *Parmalat*-у у укупном износу од око четири милијарде евра. Тиме су вештачки створена потраживања која су компанији дала приступ банкарским позајмицама и средствима инвеститора које иначе не би добила. Након неоснованог добијања позајмица, руководство је један део позајмљених средстава преко банака, а под видом кредитирања

продаје, директно прослеђивао дистрибутерима који су били под његовом контролом, како би они наводно могли да плате лажне, тј. дупле рачуне. Пријемом тог новца, дистрибутери би новац враћали Parmalat-у, у виду исплате дуга за робу по фиктивно послатим фактурама.

Због нужности књиговодственог усклађивања насталих фиктивних прихода и директног сучељавања прихода са расходима, Parmalat је почео оснивати своју мрежу од 260 међународних off-shore фирми. Руководство је сачињавало лажне фактуре по којима су off-shore фирме за добијен новац Parmalat-у наводно испоручивале разне врсте залиха сировина. Лажно приказане залихе су након тога послужиле као гаранција за добијање нових позајмица од банака и бројних инвеститора чиме би се лажна финансијска конструкција затварала. Уочљивим порастом учешћа набавки од off-shore фирми, и због све већег недостатка средстава која су требала преко њих да буду враћена, Parmalat је, због недостатка средстава на рачунима својих off-shore компанија, у пословним књигама почео да приказује и да је за наводно добијене сировине, у компензацији, својим off-shore фирмама испоручивао нпр. млеко у праху, а да су га оне касније даље продавале разним фирмама у свету. Такав приступ је примењен у пословању off-shore компаније Bonlat регистроване на Кајманским острвима, и основане од стране друге off-shore компаније Parmalat Capital Finance Ltd, која је била повезано правно лице Parmalat-а из Малте, и које је такође било регистровано у наведеном „пореском рају“. Истрагом је утврђено да је Bonlat приказао продају 300.000 тона Parmalat-овог млека у праху увознику из Кубе, а преко Сингапурске фирме Camfield Pte. Ltd. Наравно, све наведене трансакције су биле лажне.

Parmalat-ов крај је уследио када су почетком децембра 2003. године европским тржиштима хартија од вредности почеле да колају гласине о неликвидности Parmalat-а, што је коначно и потврђено саопштењем Bank of America која је у наступајућој лавини сумњи, између осталог објавила да Bonlat код те банке нема отворен рачун, а сходно томе ни скоро пет милијарди евра који су били лажно приказани у пословним књигама Parmalat-а. Овим саопштењем, практично је дошло до банкрота ове компаније и пада њених акција на берзама за скоро 66%. Италијански тужиоци оптужили су оснивача Parmalat-а Calisto Танзија, и групу руководилаца за противправно присвајање једне милијарде евра у десетогодишњем периоду, као и за лажно финансијско извештавање путем фиктивних увећања прихода, са циљем прикривања дугогодишњих губитака. На основу тужбе новог руководства Parmalat-а, ревизорска кућа Deloitte&Touche прихватила је да овој компанији, као надокнаду штете, а због помоћи њених ревизора бившем

руководству у прикривању дугова и фиктивних прихода, исплати износ од 149 милиона долара. Случај Parmalat-а представља највећи банкрот у европској корпоративној историји.

Enron – Изненадна и неочекивана пропаст Enron-а представљала је финансијску катаклизму. Компанија која је на почетку 2001. године запошљавала 25.000 радника и била седма највећа америчка компанија по приходима након преправљања финансијских извештаја од 8. новембра 2001. године, у којем је признала 1,2 милијарде долара до тада скривеног дуга, поднела је молбу за покретање стечајног поступка 2. децембра 2001. године⁵⁴. Тржишна вредност Enron-а на дан 31. децембар 2001. године износила је 75,2 милијарде долара док је његова књиговодствена вредност износила 11,5 милијарди долара. Јаз између тржишне и књиговодствене вредности од скоро 64 милијарде долара показује да је Enron имао значајну нематеријалну имовину само пола године пре него је почео лагано да „клизи“ према пропасти. Приходи Enron-а су у периоду од 1995. до 2000. године порасли скоро десет пута од 9,2 милијарде долара током 1995. године до чак 100,8 милијарди долара током 2000. године. Тај нагли скок прихода у кратком периоду од пет година многе инвеститоре је збунио и наметнуо питање о регуларности ових финансијских података.

Данас се име Enron-а везује за највећи рачуноводствени скандал који је укључивао ванбилансне обавезе, фиктивне приходе и нерегуларни cash flow. Менаџмент ове компаније је користио око 3.500 ентитета посебне намене (SPE – Special Purpose Vehicle) за манипулацију зарада и трансферисање „ван биланса стања“ приближно 40 милијарди долара дуга. Због тога што многи од ових ентитета посебне намене нису били заиста независни, било по питању контроле, било по питању финансирања, њима су управљали, директно или индиректно, запослени у Enron-у, а били су финансирани скоро искључиво акцијама Enron-а. Ове трансакције су морале да буду третиране у консолидованом билансу, а не као ванбилансне трансакције. Компанија је 16. октобра 2001. године објавила да ће зарада у трећем кварталу укључивати ванредне ставке у износу од 1,01 милијарду долара након пореза, због грешака у рачуноводству. У исто време потврђено је да ће се редовне ставке повећати са 1,80 долара на 2,15 долара од 2001. до 2002. године. Следећег дана је SEC започео неформалну истрагу о рачуноводству Enron-а, што је довело до смањења цене акција ове компаније. Enron је у обрасцу 8-к од 8. новембра објавио да намерава да исправи претходно објављене финансијске извештаје који датирају чак од

---

⁵⁴ Шеферс, М. и Пакалук, М., (2009), „Разумевање рачуноводствене етике“, Службени Гласник, Београд, стр. 118

1997. године. У извештају је такође наведено да је компанија требала да консолидује три претходно неконсолидована ентитета посебне намене (SPE), који нису били укључени у консолидоване финансијске извештаје.

Други проблем је био неправилно књижење потраживања од Enron-ових партнера у разним ограниченим партнерствима, које је компанија књижила као имовину иако рачуноводствени стандарди захтевају да се уписани капитал евидентира као противставка рачуна главнице капитала, а не као потраживање. Суштина преваре је била да је Enron био гарант банкарским кредитима датим ентитетима посебне намене (SPE) али до 3% дуга што му је омогућило да није у обавези да ентитете посебне намене (SPE) прикаже у консолидованим извештајима. Иако је компанија контролисала ове ентитете закон је омогућавао да их не уводи у консолидоване извештаје. Такође ови ентитети су служили да се трансакције према њима приказују као продаја и да се на тај начин „надувавају“ приходи и да се манипулише cash flow-ом. Позајмљеним новцем ентитета куповали су се производи од Enron-а и то унапред. Рачуноводствени трик се састојао у томе што је евидентирано као приход, данас, продаја гаса или струје које је требало да се испоручи наредне године. Он је испоруку тог будућег гаса евидентирао као данашњи приход, а пошто није фактички испоручио тај гас или струју, није ни имао трошкове везане за ту испоруку. На крају Enron је морао да евидентира и трошкове куповине. Међутим, све док је продаја била већа од куповине, могао је да надувава своје приходе на овај начин.

Ентитети су обично били у власништву неколицине високих менаџера Enron-а, и самим тим се читаво пословање тог ентитета претварало у извлачење новца из предузећа и његово стављање у цеповете менаџера. Они су чак и оправдавали своју улогу у целој превари: тиме што су сакрили позајмицу, допринели су да биланс предузећа делује боље, што чини да цене акција расту на берзи. После пропасти Enron-а, 4.500 људи остало је без посла, десетине хиљада инвеститора остали су без новца, јер је вредност акција од 90 долара по акцији у августу 2000. године пала на само 26 центи у тренутку Enron-ове пропасти, чиме се на њујоршкој берзи истопило 60 милијарди инвестиционих долара. Око 11.000 запослених остало је без пензија, јер су пропали сви Enron-ови пензионери фондови, којима је било забрањено да поседују било шта друго осим Enron-ових акција, па нису смели да их продају, као ни да купују друге акције, како би цео фонд био сигурнији. Док је компанија пропала, њени водећи људи повећавали су себи плате и бонусе. Председник Enron-а Кен Леј, чије је богатство 2000. године било процењено на 123 милиона долара само у акцијама, током 2001. године своју плату је повећао за 25 милиона долара. Само

неколико дана пре коначног банкрота 500 водећих директора и шефова поделили су међу собом бонусе укупне вредности од 55 милиона долара.

Xerox – је пример компаније која је остваривала преваре коришћењем превремено признатих прихода. The Wall Street Journal је 6. фебруара 2001. године објавио подужи чланак у којем је анализирана агресивна рачуноводствена пракса Xerox-а која је током дужег периода продају својих производа на одложено препознавала као тренутну продају. Током априла 2002. године, након истраге SEC-а, Xerox је био принуђен да коригује своје финансијске извештаје за период од 1997. до 2000. године и да смањи своје приходе за 3.000 милиона долара и свој профит за 1.500 милиона долара, при чему је и капитал смањен у истом износу⁵⁵. Као резултат свега тога Xerox је платио и казну од 10 милиона долара SEC-у. Сви ови догађаји су истовремено довели до пада цене акција Xerox-а на берзи са 62 на 4,5 долара по акцији. Како је остварена манипулација? Xerox је продавао фотокопир машине купцима на кредит на дужи временски период. Један део тог новца представља профит, један део покрива цену фотокопир машине док преостали део покрива трошкове поправке и одржавања у дужем временском периоду. Ово не би представљао проблем уколико би се приход од продаје препознао у првој години и део прихода од одржавања који одговарају текућој години, а да се остатак прихода од одржавања правилно распореди на наредни период. На пример, ако фотокопир апарат вреди 100 долара и ако су петогодишњи трошкови одржавања плаћени 50 долара, купац је платио 150 долара за фотокопир апарат. Правилни рачуноводствени метод препознавања прихода био би да се у првој години препозна приход од 110 долара (100 долара за апарат и 10 долара за одржавање у текућој години) док се остатак од 40 долара правилно распоређује на наредни период. Међутим, Xerox је у првој години евидентирао 130 долара док је само 20 долара пребацивао за наредни период. На тај начин повећавао је приходе у првој години, мада је укупан износ прихода по производу остао на истом нивоу (150 долара).

Vodafone – манипулација која је извршена у овој компанији јесте још један пример превременог признавања прихода. Vodafone је током продаје мобилних телефона, са својим купцима склапао дугогодишње уговоре. Питање је да ли се целокупан приход од продаје исказује у тренутку продаје или се одређени део прихода преноси на целокупан период за који је склопљен уговор? Поштујући рачуноводствене стандарде у Шпанији и Великој Британији филијале Vodafone-а у овим земљама имају право да признају

---

⁵⁵Kay, J., (2002), „Xerox restates billions in revenue: yet another case of accounting fraud“, преузето са сајта: <http://www.wsws.org/en/articles/2002/07/xero-j01.html>, (преузето дана 13.03.2012. године)

целокупан приход већ у првој години. Ипак, поштујући рачуноводствене стандарде у Северној Америци приход се мора раздвојити тако да се само део призна у првој години док би се остатак пребацивао за наредни период. Током 2002. године Vodafone је приказао 32.554 милиона долара прихода поштујући рачуноводствене стандарде у Великој Британији. Пошто је Vodafone компанија која је регистрована на берзи у New York-у у обавези је да поштује и америчке рачуноводствене стандарде. Поштујући ове стандарде Vodafone је приказао приходе у износу од 25.136 милиона долара, што је умногоме мање него износ прихода који је исказан по основу рачуноводствених стандарда у Великој Британији. Ово је пример у којем компанија може легитимно да искористи постојећу разлику у стандардима појединих земаља, а да притом не крши закон.

Sunbeam – је компанија која даје својим дистрибутерима могућност да уколико се њихов производ не прода у одређеном периоду врате део непродатих залиха или уколико купци нису задовољни могу вратити купљени производ. Технички приходи од продаје се могу у потпуности признати тек када се период, у којем постоји могућност да производи буду враћени од дистрибутера или од купаца врате, оконча. До тог тренутка продаја се не признаје као завршена као ни приход који се притом јавља. Током 1998. године SEC је открила да право повраћаја постоји у признатим приходима од продаје у вредности од 24,7 милиона долара оствареним у четвртном кварталу током 1997. године⁵⁶. Резултат свега овога је била казна SEC-а од 15 милиона долара директору Sunbeam-а Al Dunlap-у и доживотна забрана да се бави овим послом на територији Северне Америке.

Ahold – ланац супермаркета који послује на територији САД-а, је пример компаније која је смањивање трошкова препознавала као приходе. Ова компанија је добијала попусте од добављача у новцу или у кредиту да би продавала одређене производе бесплатно све у циљу постизања одређеног нивоа продаје. Ови попусти са рачуноводственог становишта се третирају као смањење трошкова продаје. Ипак, Ahold је ове попусте препознавао као приходе и то чак у периодима када још попусти нису ни били одобрени.

BAAN – холандска компанија за производњу софтвера је уживала добру репутацију 90-тих година. Када је производња почела да пада BAAN је одлучила да примени агресивнији метод признавања прихода. Компанија је почела фактурисање купцима за производе (софтвер) који још увек нису били у потпуности завршени и који су много касније били

---

⁵⁶Accounting and Auditing Enforcement Release No. 1623, (2002), Securities and Exchange Commission (SEC), преузето са сајта: <http://www.sec.gov/litigation/litreleases/lr17710.htm>, (преузето дана 13.03.2012. године)

испоручени купцима. Такође, BAAN је признала и 43 милиона долара прихода од продаје софтверског система својим дистрибутерима што се сматра продајом унутар групе. Током априла 1998. године ревизори су одбили да потпишу финансијске извештаје ове компаније и на тај начин су натерали ову компанију да објави упозорење да неће моћи да постигне жељени ниво профита. Као резултат ових потеза дошло је до пада цене акција ове компаније на берзи и напуштања од стране многих купаца.⁵⁷

Microstrategy – током 2000. године, као последица примене стандарда SOP 97-2 који регулише пословање софтверских компанија, Microstrategy је била приморана да смањи исказане приходе од продаје током 1999. године за 50 милиона долара. То је довело до пада профита од 15% по акцији и остварења губитка од 44% по акцији. Microstrategy је регистрована на берзи током 1998. године, да би током 1999. године манипулисала својим приходима тако што је препознавала приходе од сервисирања у текућем периоду иако се односе на дужи временски период, чак и приходе по основу послова који још увек, у тренутку признавања прихода, нису ни били уговорени. Резултат овога је била казна директору компаније у износу од 11 милиона долара.⁵⁸

---

⁵⁷Securities Class Action Clearinghouse - Stanford University Law School, (1998), преузето са сајта: <http://securities.stanford.edu/1011/BAANF98/001.html>, (преузето дана 13.03.2012. године)

⁵⁸Ignacio de la Torre, (2009), „Creative Accounting Exposed“, Palgrave Macmillan, London, стр. 22

2.1.2. Манипулације расходима у билансу успеха

Мотиви за манипулације са расходима у билансу успеха су најчешће одраз жеље менаџмента да прикаже што је могуће мање тренутне расходе да би се индиректно приказала што већа добит предузећа. На тај начин менаџмент тежи ка задовољењу интереса како акционара (пораст цене акција и остварење што бољих резултата пословања), тако и сопствених интереса (остварење бонуса и додатних бенефиција). Такође, менаџмент врло често манипулише расходима ради избегавања губитка у пословању, јер сваки пад профита и одлазак у зону губитка за предузеће значи могући раст камата на позајмљена средства, могући губитак постојећих и будућих инвеститора и смањење броја радника. Са друге стране, постоје примери предузећа у прошлости која су намерно повећавала поједине расходе и пребацивала будуће расходе у текући обрачунски период. Циљ овакве манипулације је најчешће жеља да се одржи постојећи ниво резултата како не би дошло до наглих промена у профиту, или да се смањи износ добити на крају пословне године како би се смањио или у потпуности избегао порез на добит предузећа. Постоје многобројне технике за манипулисања расходима, док ће даље у тексту бити размотрене само оне које се најчешће користе.

1) Одлагање текућих трошкова у наредни период (Неправилна капитализација трошкова) – најчешћи мотив одлагања трошкова јесте приказивање што веће добити предузећа. Иза овог мотива у већини случајева стоји појединачни интерес менаџмента да повећањем добити оствари што веће бонусе и премије. Капитални трошкови представљају трошкове прибављања који се укључују у набавну вредност сталне имовине, тј. некретнина, постројења и опреме. Пошто се додају рачунима имовине (капитализују се), ови трошкови повећавају имовинску основу предузећа. Капитални трошкови се обично класификују у извештају о новчаним токовима у делу куповине нематеријалних улагања, некретнина, постројења, опреме и биолошких средстава. Пошто капитализација одређених трошкова непосредно утиче на повећање и прихода и имовине, јер се амортизују током више година, поставља се питање који трошкови би требало да буду капитализовани. У вези са трошковима прибављања који се укључују у набавну вредност некретнина, постројења и опреме, према Међународним стандардима финансијског извештавања набавна вредност појединачне ставке овог имовинског облика састоји се од његове фактурне цене, укључујући увозне дажбине и порезе на промет који се не рефундирају, као и било какве директно приписиве трошкове довођења тог средства у стање

функционалне приправности ради његове планиране употребе⁵⁹. Међународни стандарди финансијског извештавања тачно наводе који се трошкови прибављања могу укључити у набавну вредност овог имовинског облика. На пример у ситуацијама стицања, изградње или производње одређене опреме, предузећа се најчешће задужују код банака и других финансијских институција. Након добијања позајмица, повериоци поред главнице, као накнаду за позајмљена средства обрачунавају камате. Менаџмент предузећа је дужан да се придржава одређених правила у вези евидентирања трошкова позајмљивања⁶⁰.

Трошкови позајмљивања би требало признати као расход у периоду у коме су настали, осим оних који су директно приписиви стицању, изградњи или производњи потребне опреме, када се они капитализују као део трошкова тог дела имовине. Капитализација трошкова позајмљивања требало би да престане када су завршене све активности неопходне да би се опрема припремила за планирану употребу или продају. Суштински, трошкови позајмљивања, тј. камате настале по основу кредита и позајмица узетих за прибављање опреме, могу бити укључени у њену набавну вредност, али само износ камате који се односи на период пре почетка употребе опреме која је била предмет прибављања. Уколико би се у набавну вредност опреме укључио укупан износ камате за целокупан временски период коришћења позајмице у билансу стања би дошло до повећања салда имовинске позиције некретнина, постројења и опреме и салда обавеза по основу камата и трошкова финансирања, док у билансу успеха не би били исказани расходи камата који се обрачунавају након почетка употребе средстава⁶¹. Ово је само једна од могућности неправилне капитализације одређених трошкова. Једна од техника за одлагање трошкова јесте неадекватна капитализација пословних расхода. Предузеће America Online је платило казну од 3,5 милиона долара SEC-у због нелегалне капитализације трошкова од продаје.

Најбољи пример овакве манипулације јесте, једна од највећих финансијских превара до сада, превара остварена у предузећу *Worldcom*. Неправилна капитализација трошкова била је једна од кључних техника лажног финансијског извештавања у компанији Worldcom током 2002. године. Ова компанија је материјално преценила своју добит, коју је исказала у финансијским извештајима, за приближно девет милијарди долара највише капитализацијом одређених трошкова у сталну имовину. У почетку прича о Worldcom-у је изгледала као прича о остварењу „америчког сна“. Мала компанија настала још 1983.

---

⁵⁹Међународни рачуноводствени стандард MPC16 – Некретнине, постројења и опрема, параграф 15, превод Савеза рачуновођа и ревизора Србије, Београд, 2003, стр. 587

⁶⁰Трошкове позајмљивања, према MPC 23 – Трошкови позајмљивања, чине камата и други трошкови које предузеће има у вези са позајмљивањем новчаних средстава

⁶¹Петковић, А., (2010), оп. цит., стр. 235

године почела је да пружа услуге као препродавац међуградских позива 1984. године. Током петнаест година предузеће је брзо расло путем спајања и припајања са другим фирмама. Спајање са предузећем МСИ у вредности од 40 милијарди долара током 1998. године било је највеће спајање у то време. Worldcom је у октобру 1999. године покушао да купи предузеће Sprint кроз откуп акција у вредности од 129 милијарди долара. Договор је зауставило Министарство правосуђа. Истовремено су почели да се стварају проблеми за Worldcom кроз акумулацију обавеза и трошкова, пад тржишне цене акција и прихода од међуградских телекомуникација. Протекле су две године до тренутка када су ти проблеми доспели у јавност.

Ова компанија је током 2002. године неадекватно евидентирала 3,8 милијарди долара капиталних издатака, подижући новчане токове и добит. То је прикривало стварни нето губитак у 2001. години и у првом кварталу 2002. године. У суштини Worldcom није књижио трошкове када су настали, него их је сакрио одлажући их у наредни период, па је изгледало да троши мање а самим тим зарађује више. Ова привидна профитабилност задовољавала је акционаре и остале инвеститоре јер је цена акција порасла до 64,51 долара у јуну 1999. године. Конкретно, Worldcom је прикривао своје трошкове пословања као улагање у имовину, због чега је изгледало да су трошкови компаније знатно нижи а профити знатно виши него што су заправо били. Велики део рачуноводствене преваре састојао се у томе да је предузеће класификовало текуће трошкове као инвестиције. Сходно томе, пошто се радило о „инвестицијама”, оне се нису одузимале од прихода, што је чинило да исказани остварени профит буде много виши, а то је утицало на стимулацију тражње за акцијама предузећа. Један од примера ове манипулације је ситуација када је Worldcom послао фактуру на вредност од 225 милиона долара предузећу Cherry Communications, које није прихватило ту фактуру. Упркос томе, Worldcom је кроз своје рачуноводство класификовало овај износ као приход, чак и после сазнања да је предузеће Cherry Communications објавило банкрот.

SEC је покренула поступак против Worldcom-а за рачуноводствену превару у износу већем од 3,8 милијарди долара. Комисија је навела да је Worldcom манипулативно преценио своју добит пре опорезивања за отприлике 3.055 милијарди долара у 2001. години и 797 милиона долара током првог квартала 2002. године. Worldcom је капитализовала пословне расходе настале изнајмљивањем телефонских линија других телекомуникационих компанија. Уместо да те трошкове прикаже у билансу успеха као пословне расходе, Worldcom је извршио капитализацију и пренео их у биланс стања са намером да их у наредном периоду постепено приказује као расходе у билансима успеха.

Питање је како нико није обратио пажњу на толики износ капитализованих трошкова (скоро четири милијарде долара)? Да би прикрили ову манипулацију смањени су редовни трошкови који су се капитализовали, како би овај износ могао да се ванредно укључи у капитализацију трошкова.

Још једно од шокантних сазнања је то да је предузеће плаћало свом директору Bernie Ebbersу плату од невероватних 142 милиона долара у 1999. години. У тај скандал су били умешани и ревизори, и сви они су на неки начин учествовали у фалсификовању финансијских извештаја овог предузећа. Ebbers је одлучио да Worldcom буде клијент Citibank-а, што је значило да компанија емитовала акције само преко ове банке. Од тога су имали користи Ebbers и председник Citibank-а. Обојица су зарадили неколико милиона долара. Ebbers је такође користио услуге Citibank-а за своја лична улагања. Citibank је одобрио Ebbers-у лични зајам од око 400 милиона долара. Као гаранцију за узимање толиког зајма, Ebbers је приложио котизацију акција самог Worldcom-а. На тај начин, Citibank је постао заинтересован да подржи све извештаје о позитивном пословању Worldcom-а јер је тиме и сам зарађивао и штитио своја улагања.

Citibank је преко својих аналитичара утицао на запослене у Worldcom-у, вршећи притисак на њих да купе акције сопственог предузећа, штитећи лажне финансијске извештаје. Тиме је тражња за акцијама Worldcom-а константно расла. Главни продавац акција Worldcom-а из Citigrupe био је Џек Грубман који је био лични пријатељ Ebbers-а. Чак и када су проблеми Worldcom-а изашли на видело, Грубман је и даље својим клијентима препоручивао да купују акције Worldcom-а. Он је утицао да се цене акција Worldcom-а повећају са 75 на 130 долара и препоручивао је куповину акција све до 23. априла 2002. године, само три месеца пре банкрота предузећа, када су се више него наслућивале огромне размере рачуноводствене подвале. Са разоткривањем ове преваре, берзански мехур је експлодирао и десио се берзански крах. Резултат свега овога је највећи корпоративни рачуноводствени скандал у САД-у, процењен на око 11 милијарди долара до марта 2004. године. Инвеститори су изгубили више од 180 милијарди долара што је на крају довело да готово 20.000 запослених изгуби посао.

2) Смањивање трошкова – метода којом се утиче на повећање добити и коју менаџмент користи да би остварио личне циљеве (остваривање бонуса и премија). Постоји више техника смањивања трошкова:

- *Смањивање пореза (такси)* – корпоративне таксе представљају за предузећа велике трошкове. Управо због тога предузећа на разне начине покушавају да смање ове трошкове. Постоје многобројни примери манипулација са порезима о чему ће бити више речи касније у раду. Мора се напоменути да многе технике смањивања или чак избегавања пореза су у многим земљама дозвољене законима;
- *„Велико чишћење“ трошкова (Big Bath)* – ово је стратегија која се примењује за „сређивање“ финансијских извештаја и финансијске позиције предузећа. Две су најчешће ситуације у којима се примењује ова стратегија: при спајању предузећа и када нови менаџмент преузме предузеће. Идеја је да се одмах отпише што више трошкова како би се средила финансијска позиција предузећа. Током 1992. године америчка компанија Sears је из свог биланса стања отписала скоро 2,65 милијарди долара потраживања како би отклонила ненаплатива потраживања или тешко наплатива потраживања. Током те године компанија Sears је исказала губитак, али је ова операција довела до повећавања прихода у наредном периоду, јер су остала само наплатива потраживања и дошло је до повећавања добити⁶². Такође у ситуацијама када у предузеће дође нова структура менаџмента врло често се примењује ова стратегија, коју дозвољавају рачуноводствени стандарди, са циљем отписивања трошкова и стварања што боље почетне позиције за даље управљање предузећем;
- *„Продужавање“ амортизације* – амортизација је фиксни трошак. Међутим, много тога у вези са амортизацијом је засновано на претпоставци. Пре свега животни век основних средстава, метод и стопа амортизације, али и вредност основних средстава. Може се десити да компанија из године у годину мења метод амортизације што може да утиче на износ трошкова амортизације. Међутим, компанија тада мора у Напоменама да пружи разлоге мењања методе (стопе) амортизације. Другим речима, једне године се може примењивати метода која даје веће трошкове, док се већ наредне може користити метода која доводи до смањења трошкова амортизације, чиме се продужава амортизација. Постоје случајеви да компаније мењају и век трајања основних средстава, што такође може утицати на смањење трошкова амортизације. Промена века трајања основних средстава увек може да се правда проценом менаџмента.

---

⁶²Mulford, W.C. and Comiskey, E. E., (2002), оп. цит., стр. 33

3) Умањивање или искључивање трошкова резервисања – у намери да пословање предузећа прикаже што профитабилнијим, менаџмент појединих компанија често, не поштујући рачуноводствене стандарде, намерно манипулишу (неправилним повећањем, умањивањем и изостављањем) трошковима резервисања. Висина резервисања трошкова у гарантном року обично зависи од обима продаје и искуства из ранијих периода, када се промет одвијао и на основу тих података, утврђује се критеријум који се примењује на обим продаје који непосредно утиче на износ резервисања. Тај параметар је најчешће представљен као проценат од извршене продаје, који се утврђује на основу ранијих искустава са истом или сличном робом, односно производима који су предмет продаје. Трошкови резервисања се увек уводе када се очекују издаци по основу промета роба са гарантним роком, без обзира на временски период за који је та гаранција утврђена⁶³.

Могуће манипулације дугорочним резервисањима приказане су следећим примером. Ако се пође од претпоставке да се предузеће „А“ бави изградњом станова, да је у оквиру своје рачуноводствене политике предвидело да је на бази вишегодишњег искуства, приликом изградње станова потребно да се у гарантном року отклоне пропусти градње и да је потребно да се изврше резервисања за ове намене у висини од 1% од продајне вредности стана. Предузеће „А“ је завршило и продало 10 станова у укупној вредности од 95.000.000 динара и обрачунало 1% резервисања на име гаранција за отклањање кварова у гарантном року који према уговору са купцима износи 10 година. У гарантном року ово предузеће је морало да отклони недостатке, тако да је имало улагање, односно одлив средстава. Недостатке је отклонило предузеће „Б“ и фактурисало услуге предузећу „А“ и то: варијанта А 600.000 динара (приказана у Табели 6.) и варијанта Б 1.400.000 динара (приказана у Табели 7.).

Табела 6 – Варијанта А

1.	541		Трошкови резервисања за гарантни рок	950.000	
		400	Резервисања за трошкове у гарантном року		950.000
за укалкулисавање 1% за гарантни рок на вредност од 95.000.000 динара					
2.	400		Резервисања за трошкове у гарантном року	950.000	
		433	Добављачи у земљи		600.000
		678	Приходи од укидања резервисања		350.000
за плаћање добављачу за изведене радове и укидање резервисања					

⁶³За више информација видети: Примена контног оквира – „Резервисања за трошкове у гарантном року“, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд, 2006, стр. 540

Табела 7 – Варијанта Б

1.	541		Трошкови резервисања за гаратни рок	950.000	
		400	Резервисања за трошкове у гаратном року		950.000
2.	400		Резервисања за трошкове у гаратном року	950.000	
	579		Остали непоменути расходи	450.000	
		433	Добављачи у земљи		1.400.000
за плаћање добављачу за изведене радове и укидање резервисања					

Као што се из претходно наведених примера види, процена ризика по основу резервисања за обавезе може да створи велике резерве у погледу реалности пословног резултата, односно висине добитка или губитка. У варијанти А се може говорити о латентним резервама, јер је менаџмент циљано одмерио веће расходе резервисања за 350.000 динара. У варијанти Б ради се о скривеним губицима јер је менаџмент имао циљ да прикаже финансијски резултат бољим него што реално треба да износи, и то за 450.000 динара. Разуме се да се овакви закључци могу доносити само уколико су параметри за утврђивање нивоа будућих обавеза тенденциозно и без реалних прорачуна примењени. Иначе, оваква констатација не би могла да се односи на све случајеве код којих су одступања између нивоа укалкулисаних резервисања и стварних издатака у подношљивим границама.

4) Скривање трошкова – ова метода се користи у ситуацијама када менаџмент жели да „импресионира“ своје акционаре или кредиторе (најчешће банкарe) приказујући већи износ профита. Постоји више техника скривања трошкова које су многа предузећа примењивала у претходном периоду:

- а) *Неевидентирање трошкова трансакција* – ова техника се заснива на једноставном неевидентирању трошкова трансакција или евидентирању само дела трошкова. На пример, иако је предузеће добило фактуру за трошкове електричне енергије за март, оно избегава да прикаже ту фактуру у марту правдајући да је стигла касно. Америчка компанија Rent-Way је крајем 1999. године избегло да прикаже одређен број фактура и њихове трошкове са циљем да не оптерети фискалну годину тим трошковима. Тиме је ова компанија смањила трошкове у 1999. години за 28 милиона долара, док је 2000. годину „растеретила“ за 99 милиона долара трошкова. Након истраге, ова компанија је током 2001. године морала да прикаже скривене

трошкове у износу од 127 милиона долара што је довело до пада цене акција са 23,44 долара на 6,5 долара по акцији⁶⁴;

- b) *Неевидентирање нараслих трошкова или трошкова из прошлости* – дешава се да предузећа свесно неевидентирају поједине нарасле трошкове који су проистекли из редовног пословања. На пример пораст трошкова поправки производа у гарантном року. Обавезе предузећа по основу гаранција производа стварају одређене трошкове које предузеће процењује у тренутку издавања гаранције. Међутим, дешава се да ти трошкови пређу преко прецењеног износа. У тим случајевима предузећа често не приказују те трошкове или их приказују у кварталима који њима одговарају, све у циљу манипулација трошковима и исказаним профитом;
- c) *Неевидентирање трошкова или смањење трошкова проистекло из агресивне употребе рачуноводствених процена* - ова техника приказује флексибилност менаџмента у одабиру рачуноводствене политике и рачуноводствених процена са циљем скривања појединих трошкова. На пример, приликом обрачуна пензија или код изнајмљивања опреме на лизинг другим предузећима многе компаније могу рачуноводственом проценом умањити трошкове. У појединим предузећима која послују на територији САД-а дешавало се да менаџмент при процени трошкова везаних за пензије радника врши смањивање тих трошкова. Ти трошкови се у билансима не приказују појединачно већ заједно са осталим трошковима везаним за плате раднике, тако да инвеститори који разматрају финансијске извештаје понекад детаљно не разматрају објашњење у вези процене ових трошкова дато у прилозима финансијских извештаја;

5) Приказивање трошкова који се односе на будући период у садашњем обрачунском периоду - мотив који се крије иза овакве манипулације јесте жеља менаџмента да прикаже у тренутном обрачунском периоду веће трошкове све у циљу: смањивања добити како би се смањило износ пореза на добит; или сређивање биланса како би се у текућем обрачунском периоду приказала мања добит али би у наредном периоду дошло до повећања прихода и добити или жеље менаџмента да не дозволи нагли раст профита већ његово равномерно кретање кроз периоде како то не би утицало на раст или пад акција. Постоји више техника за остваривање ове методе, али две су најчешће:

- *Неадекватни отпис имовине у садашњем обрачунском периоду да би се избегли трошкови у будућем периоду* - предузећа прибегавају у оваквим случајевима већем

---

⁶⁴Schilit, M. H. and Perler, J., (2010), „Financial shenanigans – How to detect accounting gimmicks & fraud in financial reports (third edition)“, McGraw-Hill, New York, стр. 139

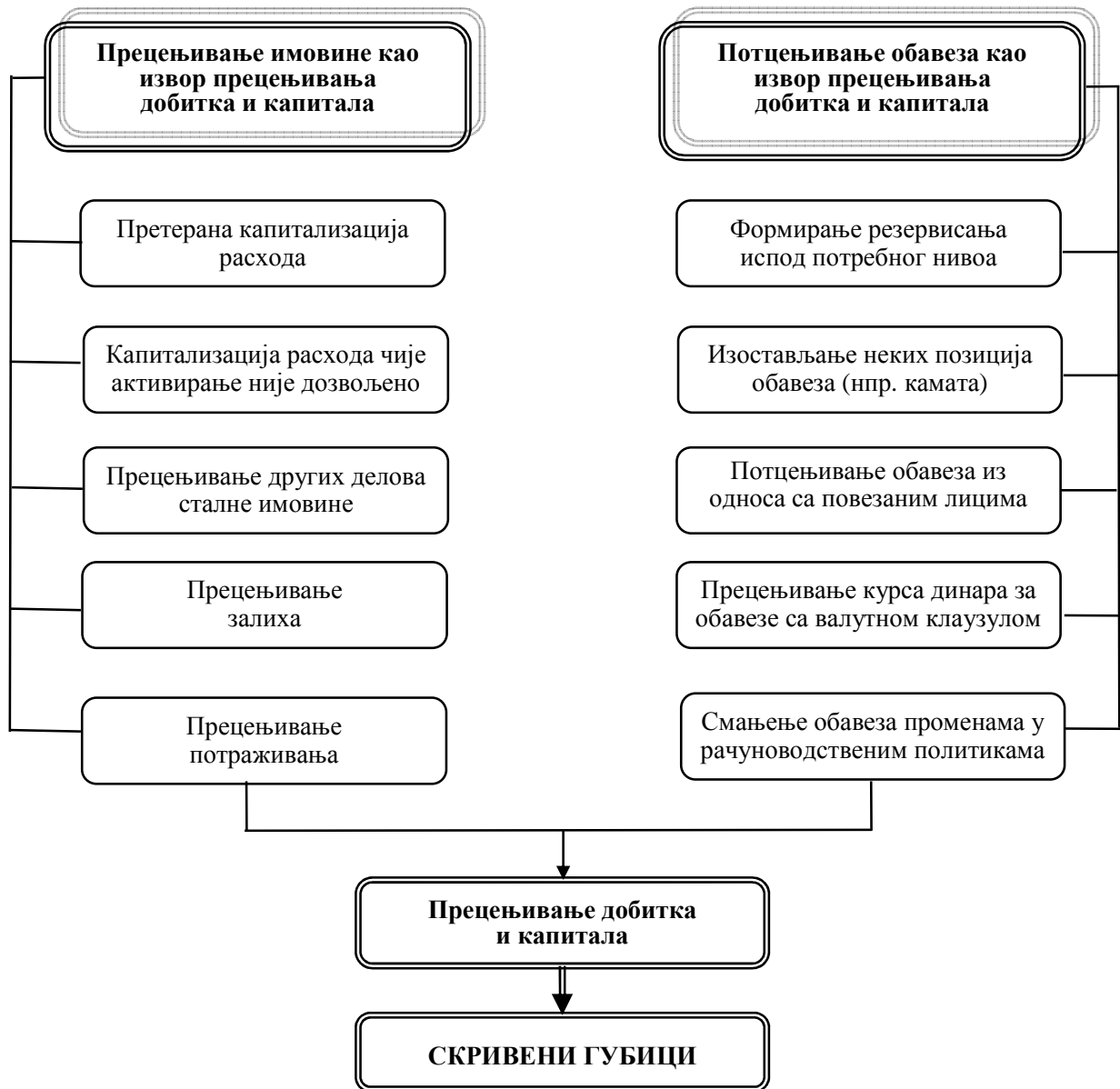
отпису имовине у садашњем тренутку са циљем да се та средства што пре отпишу и како не би трошкови амортизације ове имовине оптерећивали будуће периоде;

- *Неправилно евидентирање трошкова како би се створиле резерве које ће у будућим периодима смањити трошкове* – овом техником се стварају резерве које ће будуће пословне расходе приказати у мањем износу тј. овакве „измишљене“ резерве трошкова и њима припадајуће „измишљене“ обавезе утичу да се пословни расходи у будућем периоду приказују у мањем износу.

2.2. Манипулације у билансу стања

Материјална, нематеријална и финансијска улагања заједно са залихама и потраживањима представљају облике имовине чија је вредност најчешће предмет манипулација у билансу стања. Најчешћи облици малверзација који се јављају у предузећима, а повезани су са категоријама у билансу стања, су прецењивање потраживања, манипулације залихама материјала, робе и готових производа, прецењивање и потцењивање обавеза, изостанак евиденције обавеза, итд. Када је реч о материјалној и нематеријалној имовини, утицај на њену вредност се од стране менаџмента и рачуновођа, најчешће, реализује путем неправилне примене, или прецизније, злоупотребе правила за активирање издатака извршених у вези са овом имовином и путем прецењивања односно потцењивања резидуалне вредности средстава, њиховог века трајања и избора метода отписивања. Активирање или капитализација издатака који настају у вези са материјалним или нематеријалним улагањима представља поступак којим се учињени издаци у билансу стања исказују као средство.

У оквиру МРС 16 – Непокретности, постројења и опрема, МРС 38 – Нематеријална улагања, МРС 23 – Трошкови позајмљивања, МСФИ 3 – Пословне комбинације дати су захтеви за активирањем издатака повезаних са материјалним или нематеријалним улагањима од којих се у будућности очекује прилив економских користи. Другим речима, капитализација сама по себи не представља инструмент за остваривања превара у финансијским извештајима. Активирање накнадних улагања у основна средства, трошкови камата, улагања у трошкове развоја, као најчешћи издаци који се капитализују, постају инструмент превара ако нису испуњени стандардима прописани услови за капитализацију. Претходно наведене могућности утицаја на резултат и капитал предузећа, прецењивањем имовине и потцењивањем обавеза, потенцијално су узрок мањег или већег нарушавања исказне моћи биланса. Проблем је у томе што овакво понашање ствара скривене губитке и што биланси оптерећени скривеним губицима, преко нереалне представе о стварној зарађивачкој и финансијској позицији предузећа упућују инвеститоре на погрешне одлуке. Објективизација високих скривених губитака често значи и крај за компанију. Типични примери прецењивања имовине и потцењивања обавеза представљени су на Слици 7.

Слика 7 - Прецењивање имовине и потцењивање обавеза као извори нереалног повећања добитка и капитала⁶⁵

⁶⁵Малинић, Д., (2009), „Cash-flow као инструмент откривања пословно-финансијског ризика“, зборник радова, XL Симпозијум „40 година Рачуноводства и Пословних финансија - дometri и перспективе“, СРРС, стр. 53

Процене менаџмента и рачуновођа представљају саставни део процеса финансијског извештавања, али оно због те околности не би смело да пружа податке мање поузданости. Предузеће нарочито има потребе за коришћењем процена при вредновању сталне имовине, па стога не чуди да их менаџмент користи за постизање жељене слике о финансијском положају и успеху предузећа. Прецењивање века трајања имовине, потцењивање вредности резидуалног остатка и избор метода отписивања, чија примена даје ниже трошкове амортизације, најчешће су коришћени инструменти превара у овом подручју. Одређивање века трајања материјалних или нематеријалних средстава који је дужи у односу на онај који је утврђен на основу објективних процена се користи онда када менаџмент жели да искаже вишу вредност имовине и виши остварени резултат пословања.

Прецењивање потраживања може бити извршено коришћењем следећих метода: потцењивањем губитака по основу ненаплативих потраживања, признавањем фиктивних прихода и прецењивањем износа насталих прихода. Обезвређивање потраживања због тога што неки од дужника не могу у целини измирити своје обавезе и признавање губитака које по том основу трпе повериоци сматра се саставним делом билансирања и условом за добијање тачних и релевантних финансијских извештаја. Менаџмент при процени висине губитака, ради исказивања више вредности потраживања и вишег резултата, може свесно да искаже ниже губитке од оних утврђених објективном проценом. Прецењивање исказаног резултата и прецењивање потраживања је последица оваквог поступка. Откривање ове недозвољене праксе је могуће у наредним годинама, кад уследи додатно отписивање потраживања. Уколико предузеће, ова додатна отписивања не изврши већ потраживања и даље води као наплатива, потраживања и даље могу остати прецењена.

Залихе су веома битан елемент успешности пословања предузећа. Од правилног и ефикасног управљања залихама зависи и успех пословања предузећа. Прецизније, уколико предузеће набавља потребан ниво залиха и не „блокира“ свој новац у њима, то ће довести до бољих резултата пословања под осталим једнаким условима. Такође, многе финансијске институције су давање кредита многим предузећима условиле узимањем залогe на залихама, па самим тим су заинтересоване за кретање залиха и њихов утицај на резултат пословања. Ако се разматрају преваре у вези свих облика залиха онда се може рећи да нелегално присвајање залиха се може извршити путем:

- Формирања лажних требовања – код овог облика преваре починиоци често користе интерне документе како би добили приступ роби, готовим производима или залихама материјала. Лажним требовањима починилац преваре повлачи са залиха много веће количине него што је потребно са циљем да тај вишак задржи или прода на „црно“;
- Остваривања фиктивне продаје – суштина ове преваре јесте да се прикрије недостатак залиха. Формирају се лажне фактуре, у којима се приказују залихе које недостају, које се обично адресирају фантомским фирмама или фирмама саучесницама у превари. Починилац преваре овом манипулацијом решава истовремено и проблем мањка залиха али и надувавања прихода од продаје насталих лажним фактурама. Да би се у потпуности прикрила превара потраживање од купаца настало формирањем лажних фактура се најчешће отписује због застарелости или ненаплативости;
- Незаконитог присвајања приликом куповине и пријема залиха – приликом куповине и пријема залиха починилац преваре свесно задржава један део тих залиха. Да би се прекрила ова манипулација најчешће се формира фалсификована документација приликом пријема купљених залиха. Један од могућих начина извршења овог облика преваре је када особа задужена за пријем купљене материјалне имовине фалсификује пријемне документе у којима приказује да је уместо нпр. стварних 1.000 јединица робе, од добављача приспело само 900 и самим тим осталих 100 јединица присваја за себе. Очигледан проблем у овом случају је да пријемни докуменат неће одговарати фактури добављача, па ће наступити проблем у плаћању. У овом примеру ако фактура добављача гласи на 1.000 јединица робе, али пријемни докуменат указује на пријем 900 јединица неко ће морати да објасни како недостаје 100 јединица. Проблем за починица је што добављач може указати да је испорука у потпуности извршена. У овом случају починилац у одређеним условима може избећи проблем изменом само једног примерка пријемног документа. Копија документа која се шаље рачуноводству указала би на пријем пуне испоруке робе тако да би добављач био исплаћен у потпуности, али би копија примерка који се доставља за робно књиговодство могла бити лажна и умањена за присвојени износ. Тиме би стварно стање робе у магацину одговарало документима робног књиговодства. Ово је упрошћен пример преваре која се може извршити само у предузећима која имају слабе интерне контроле, и код набавке робе које су појединачно изузетно скупе, али лако уновчљиве⁶⁶.
- Вредновања залиха материјала - које у многим предузећима чине значајан део aktive, такође може бити коришћено за остваривање превара у билансу стања. Манипулације са количинама залиха се релативно лако откривају, па се много чешће манипулуше са

---

⁶⁶Петковић, А., (2010), оп. цит., стр. 213

вредношћу залиха. Прецењивање вредности залиха може бити извршено неприказивањем губитака по основу обезвређивања залиха или избором методе за обрачун вредности залиха путем које ће се остварити нижи трошкови материјала. Ова превара се може уочити ако је раст залиха виши него што би се могло очекивати према исказаном расту прихода или ако је утврђено време обрта залиха увећано тј. превазилази време обрта залиха конкуренције. Генерално гледано, свако повећање крајњих залиха (на дан под којим се састављају финансијски извештаји) у односу на почетно стање представља корекцију прихода навише, односно смањење корекције прихода наниже, под претпоставком да је промена залиха резултирала одговарајућом продајом, односно приходом. Према МРС 2 – Залихе, почетно одмеравање залиха врши се по нижој од следеће две вредности: набавној вредности (или цени коштања) или по нето остваривој вредности. Нето остварива вредност представља надокнадиву вредност која се може остварити на тржишту, а свака разлика између ове и почетно одмерене вредности представља обезвређивање. Обезвређење је расход, па према томе уколико није вршена анализа вредности залиха, пре свега у погледу оштећења и застарелости или пада продајних цена, нереално је приказана већа вредност крајњих залиха, а нису повећани трошкови обезвређења.

Друга могућност манипулација је да повећању или смањењу залиха, које се утврђује преко рачуна класе 9 – Обрачун трошкова и учинака, не кореспондира и група рачуна трошкова 50 и 51 са групама рачуна класе 1 где је приказано стање залиха. У случајевима када се води обрачун трошкова и учинака треба посебно проверавати како се врши пренос трошкова по фазама у недовршеној производњи, нарочито тамо где се не врши обрачун по радним налозима, већ се раздужење недовршене производње и задужење готових производа на класи 9 врши на основу пописа по врсти полупроизвода.

Трећа могућност манипулација је учестало мењање методе обрачуна излазне вредности залиха, јер се честим мењањем ових метода приказују различити ефекти у билансу успеха. Овде се, пре свега, мисли на ситуацију када предузеће у кратким роковима мења рачуноводствене политике обрачуна излаза залиха. На пример, у претходној години је за исту врсту залиха предузеће применило ФИФО модел код обрачуна излаза, а већ наредне године примењује метод пондерисаног просечног трошка. МРС 2 дозвољава примену оба метода, али то не значи да их треба за исту врсту залиха примењивати наизменично једну па другу. ФИФО метода подразумева да се излаз залиха обрачунава тако што се код првог излаза узима прва улазна цена и тако

редом, док се код методе просечно пондерисаних трошкова код сваког излаза узима цена која се добија као умножак количине и цене конкретне врсте залиха које су претходиле излазу. Пример могуће манипулације залихама коришћењем ФИФО методе и методе просечних пондерисаних трошкова дат је у Табелама 8. и 9. где се види да уколико предузеће у кратком року мења рачуноводствене политике вредновања залиха, тако што уместо употребе метода ФИФО користи метод пондерисаних просечних цена, приказаше мање трошкове залиха за 167 вредносне јединице ($8.300 - 8.133 = 167$). Или обрнуто, преласком са метода пондерисаних цена на метод ФИФО приказаше веће трошкове залиха за исти износ. Приликом сагледавања висине залиха исказаних на контима класе 1 треба проверити да ли њихово смањење исказано на потражном промету, на овим групама, кореспондира са задужењем купаца на рачунима класе 2, односно да ли је исказан обрачунат приход на рачунима класе 6. Уколико та кореспонденција не постоји, сасвим је извесно да је обрачунат приход лажан.

Табела 8 – Обрачун излаза по ФИФО методи

Редни број		Количина	Цена	Вредност залиха	Трошкови
1.	Улаз 1	50	100	5.000	
2.	Излаз 1	50	100	-	5.000
3.	Улаз 2	40	110	4.400	
4.	Излаз 2	30	110	-	3.300
	Трошкови залиха				8.300

Табела 9 – Обрачун по методи пондерисаних просечних цена

Редни број		Количина	Цена	Вредност залиха	Трошкови
1.	Улаз 1	50	100	5.000	
2.	Излаз 1	50	100	-	5.000
3.	Улаз 2	40	110	4.400	
4.	Излаз 2	30	104,44	-	3.133
	Пондерисана цена = $50 \times 100 + 40 \times 110 = 9.400 : 90 = 104,44$				
	Трошкови залиха				8.133

Обавезе су неминовност сваког предузећа. Способност предузећа да своје обавезе сервисира на време указује на здраву финансијску позицију предузећа. Са друге стране проблеми у измирењу обавеза указују на проблеме у пословању предузећа. Обавезе настају по различитим основама и могу бити краткорочне и дугорочне. Неке обавезе подразумевају, својим настанком, промене само у оквиру биланса стања, што значи да настаје повећање имовине. У другом случају, обавезе настају уз истовремени настанак расхода, што значи да се ове промене протежу и на биланс стања и на биланс успеха. Подложност преварама у вези са обавезама је тим већа ако се операције везане за преваре могу протегнути и на биланс стања и на биланс успеха. Различите обавезе дају различите могућности за манипулисање. У питању су: скривања и необелодањивања или погрешна обелодањивања обавеза, убацивања у биланс обавезе које то нису, прецењивање или потцењивање обавеза, пребијање са другим позицијама како то није дозвољено и низ других радњи. Све ово омогућава да се мења финансијска позиција и представа о зарађивачкој способности предузећа. Преваре које настају при формирању обавеза се тешко откривају. Области и ситуације у којима се могу јавити манипулације са обавезама су следеће:

1. Када се врши класична **куповина залиха**, обавезе које притом настају су подложне преварама. Постоје многобројни примери предузећа која нису евидентирала обавезе настале при куповини различитих облика залиха. Једноставно су у својим финансијским извештајима приказивала да су те обавезе плаћене. Америчко предузеће Sirena Apparel Group Inc. је током 1999. године надувало своје приходе од продаје, са циљем приказивања што бољег резултата пословања. Међутим, надувавање прихода није једина превара које је ово предузеће остварило. Истовремено је Sirena изоставила евиденцију трошкова насталих приликом продаје, али самим тим и обавезе које су настале приликом куповине одређених залиха, па је тиме у билансима створила привидно бољу финансијску позицију, са повећаним приходима, умањеним трошковима и обавезама. Манипулацијом обавеза које настају при куповини залиха предузеће истовремено потцењује или прецењује и вредност тих залиха, што у будућем периоду доводи до смањивања или повећавања трошкова амортизације или трошења тих залиха;
2. **Разграничени обрачунати трошкови (обрачунате обавезе)** су трошкови који су препознати као разграничени и обрачунати али још увек нису плаћени. Као резултат тога неплаћени износ се евидентира као обавеза у билансу стања. Примери оваквих износа су: неплаћена куповина, административни трошкови или неплаћени трошкови истраживања и развоја. Уколико се трошкови из редовног пословања разграничавају онда то доводи до веће добити предузећа. Ови трошкови ће се евидентирати када се

разграничење трошкова повећава или када је извршено плаћање за износ обавеза. Најчешћи примери обрачунатих обавеза су обрачунате обавезе по основу зарада, пореза и доприноса на зараде, разних такси, ренте, комуналних услуга, камата, итд. Уколико се обрачунате обавезе неевидентирају или се потцени њихов износ то доводи до повећања прихода путем неевидентирања или потцењивања расхода на основу којих су те обрачунате обавезе и настале. Када је током 1998. године General Electric Со. извршила разграничење трошкова гаранција за нове турбине, које су се користиле за пренос гаса, проблем је настао када је дизајн нове турбине пропао и када су процене указивале да ће трошкови повраћаја или поправке производа бити скупљи за око 100 милиона долара више него што је био износ трошкова који је разграничен и обрачунат. Компанији је постало јасно да је неопходно да евидентира посебан износ којим би повећала већ обрачунате обавезе по основу трошкова гаранције како би надокнадила потенцијална потраживања по основу поправке или опозива турбина. Још радикалнији пример коришћења ове методе за манипулацију финансијског резултата је пример компаније Centuri Inc. Ова компанија није обрачунала трошкове годишњих одмора запослених, одређене трошкове запослених по основу пореза и доприноса и трошкове појединих такси по основу имовине. Као резултат свега тога је било потцењивање обрачунатих обавеза у износу од 912.672 долара⁶⁷;

3. **Потцењивање обавеза** је једнако „успешан“ инструмент превара за исказивање веће нето имовине и веће добити. Обавезе према добављачима, запосленима, обавезе по основу обрачунатих расхода и обавезе према држави биће исказане у нижем износу тако што ће изостати њихово признавање и признавање са њима повезаним расходима. Како обавезе према добављачима у укупним текућим обавезама по правилу имају највеће учешће, а чврсто су повезане са променом висине залиха, промена релативног односа раста обавеза према добављачима и раста залиха сматра се добрим индикатором могуће „игре финансијским бројевима“⁶⁸. Компанија Guilford Mills је рутински на крају сваког месеца током 1997. године кориговала обрачунате обавезе и трошкове настале продајом добара за одређени фиктивни износ, како би на тај начин надувала приходе од продаје;
4. Један од најлакших начина прикривања обавеза јесте свесно пропуштање њиховог књижења, тј. **изостављање обавеза**. Извршиоци ове преваре једноставно уништавају, скривају или стављају са стране документа о обавезама и њима припадајућим трошковима, не књиже их и не укључују у финансијске извештаје. Врло често компаније изостављају обавезе по основу датих гаранција за продате производе.

---

⁶⁷Mulford, W.C. and Comiskey E.E., (2002), оп. цит., стр. 259.

⁶⁸Ибид, стр. 261

Самим тим компаније се лишавају евентуалних трошкова сервисирања тих производа јер у билансу не постоје обавезе по основу гаранција, па самим тим и обавеза компанија да врше сервис. Такође, одређени број компанија неевидентирају обавезе по основу добијених зајмова. Ово је врло радикалан потез и веома га је тешко сакрити јер свака позајмица се поред биланса компаније која је узела кредит, види и у билансу компаније или банке која је тај новац позајмила. Међутим, оправдање компанија због неевидентирања позајмљених средстава је да је кредит узео власник као приватно лице а не компанија као правно лице или да постоје технички проблеми код банке који нису омогућили евиденцију тог кредита. Понекад поједине компаније не врше евиденцију обавеза по основу добијених зајмова мислећи да „нико неће приметити“. Најчешћи мотив скривања обавеза је избегавање приказивања високе задужености предузећа како би се добили нови кредити, преварили добављачи, привукли инвеститори и како би се одржала цена акција на тржишту капитала.

Преваре са *имовином (некретнине, постројења, опрема)* се најчешће заснивају на прецењивању или потцењивању вредности имовине. Циљеви могу бити различити, али малверзације са имовином се најчешће врше ради будућег смањивања одређених трошкова (амортизације) или приказивања имовине у билансу стања што вреднијом да би се довели у заблуду будући инвеститори (најчешће банке које ће ту имовину користити као залог за будуће кредите). Најчешћи примери **прецењивања одређене имовине** и облици превара који се притом јављају дати су Табели 10.

Табела 10 - Пример прецењивања имовине и облици превара који се притом јављају

Пример прецењивања имовине	Облици превара
- Неадекватна капитализација трошкова који морају да се прикажу као трошкови у текућем периоду	1. Неадекватна капитализација start-up трошкова, трошкова маркетинга, трошкова плата, трошкова истраживања и развоја и осталих врста трошкова,
- Надувавање вредности имовине путем спајања са другим предузећима, реконструкције предузећа или путем интерне трансакције предузећа	2. Надувавање вредности имовине користећи тржишну уместо књиговодствене вредности; 3. Манипулисањем вредности имовине кроз процес спајања, са циљем приказивања што веће вредности имовине; 4. Евидентирање непостојеће имовине или прецењивање вредности већ постојеће путем интерних трансакција предузећа;

- Прецењивање вредности фиксне имовине	5. Прецењивање вредности фиксне имовине у трансакцијама са повезаним предузећима; 6. Евидентирање мањих трошкова отписа фиксне имовине; 7. Прецењивање вредности фиксне имовине кроз консолидоване извештаје;
- Прецењивање вредности имовине ради прикривања крађе	8. Прецењивање вредности имовине са циљем прикривања крађе имовине од стране менаџмента.

Поред примера превара са имовином датих у Табели 10. постоји велики број малверзација имовином који нису директно везани за прецењивање вредности имовине, као што су:

Обезвређивање основних средстава – Међународни стандарди финансијског извештавања дају критеријуме на основу којих се признају промене у вредности сталне имовине и како треба организовати амортизовање имовине која има статус дугорочне. Међутим, стандарди остављају слободу менаџменту у примени ових критеријума. Самим тим велика је обавеза да се узму у обзир сви важни фактори, да се изврше прорачуни њиховог дејства и да се изврши избор најбољег решења. То отвара простор да се у зависности од конкретних потреба пристрасно изаберу решења у оквиру алтернатива које легално стоје на располагању. Само обезвређивање основних средстава се врши применом тзв. агресивних рачуноводствених техника које воде у краткорочно постизање успеха код инвеститора а увек са тешким дугорочним последицама. Те технике, поред осталог, се заснивају на следећим радњама: мењање рачуноводствене политике у делу који се односи на амортизацију; коришћење пристрасних процена – процене су у већини случајева ствар менаџмента или експерата; избегавање отписивања (расходовање) основних средстава за које објективно има потребе са циљем избегавања исказивања додатних расхода приликом отписа основних средстава.

Повећање века трајања средстава - дужи век трајања средстава доводи до мање амортизације, прецењене имовине и до признавања губитака након повлачења средства које и даље поседује књиговодствену вредност, док са друге стране краћи век трајања доводи до веће амортизације, потцењене вредности и убрзаног отписа средства. Последице повећања века трајања средстава најјасније се могу видети уколико се за отпис користи метода пропорционалног отписивања, што се може видети на следећем хипотетичком примеру. Ако се пође од претпоставке да је набавна вредност рачунарске

опреме предузећа „Астра“ 40.000 евра, а процењени век трајања опреме осам година, годишњи отписи у предузећу ове рачунарске опреме ће при примени пропорционалног отписивања износити 5.000 евра годишње. Након прве године коришћења неотписана вредност рачунарске опреме ће бити 35.000 евра. Отпис је за 37,5% нижи од отписа који би био извршен да век трајања није продужен, а опрема је прецењена за 9,375%. Овакав утицај на резултат и имовину предузећа може трајати пет година, колики је реалан век трајања, након тог периода опрема ће изгубити своју употребну вредност, иако није у потпуности отписана. На крају пете године предузеће ће бити принуђено да изврши ванредни отпис вредности опреме у висини неотписане вредности. Будући да није реч о грешци, већ о намери да се искаже виша имовина и виши резултат од оствареног, менаџмент ће пропустити да у складу са МРС 16 на крају сваке године преиспита реалност преосталог века трајања. Да би се проверило да ли предузеће користи продужење века трајања средстава као инструмент манипулације нужно је имати објављене податке о корисном веку трајања дугорочне имовине. Иако је објављивање оваквих података обавезно, у напоменама су често они презентирани на нејасан начин, уопштено, услед чега је анализа отежана ако не и онемогућана. На пример, ако се наведе да је процењени век грађевинских објеката од 20 до 60 година, или да се опрема отписује у периоду од 1 до 10 година, како знати који период за отпис конкретних грађевинских објеката или опреме користи дато предузеће. У одсуству информација о веку трајања који за отпис користи дато предузеће препоручује се коришћење алтернативног метода – израчунавања просечног корисног века трајања за дату имовину. Поступак је једноставан, а утврђени процењени век трајања може бити добра основа за доношење суда о томе да ли је менаџмент манипулисао имовином и резултатом преко продужења корисног века трајања. За детаљније објашњење послужиће пример предузећа „Астра“, чији је приказ имовине дат у Табели 11.

Табела 11 – Приказ имовине предузећа „Астра“ у 000 евра

	2010.	2011.
Земљиште		28
Опрема	240	316
Инвестиције у току	6	52
Укупно имовина	246	396
Акумулирана амортизација и обезвређење	126	158
Неотписана вредност постројења и опреме	120	238
Годишња амортизација	41	54

Из укупне вредности имовине потребно је најпре искључити вредност земљишта и инвестиција у току, јер ова средства не подлежу отписивању, а потом израчунати просечну вредност опреме која је предмет отписа, дакле $(246-6)+(238-28-52)/2=278$. Просечна стопа отписа за 2011. годину израчунава се стављањем у однос трошкова амортизације и просечне вредности средстава која се отписују, у овом примеру $(54/278)*100=19,425\%$. Ако се добијена просечна стопа отписа подели са 100 добија се просечан процењени век трајања, што у овом примеру износи $100/19,425=5,15$ година. Коришћени процењени век трајања за рачунарску опрему од осам година би се са правом могао оценити као прецењен. Аналитичари при коришћењу овог алтернативног метода за утврђивање просечног процењеног века трајања треба да буду опрезни, јер је његова дужина под снажним утицајем структуре имовине која се отписује, веће учешће грађевинских објеката би свакако допринело његовом повећању⁶⁹. Доказе о томе да ли је предузеће у ранијим годинама користило продужење века трајања за смањење отписа и повећање вредности имовине, није лако наћи, међутим значајни износи отписа по основу обезвређивања опреме, за које се разлози не могу наћи у променама у технологији или тржишту, могу бити индикатор коришћења ове врсте манипулације.

Готовина – преваре везане за готовину подразумевају узимање готовине од послодавца. Најчешће преваре са готовином су: *преваре везане за крађу готовине, преваре у вези плаћања* и „*skimming*“ преваре.

1. **Крађа готовине** – да би починилац извршио превару крађе готовине он се мора налазити у позицији која му омогућава директан контакт са готовином и са готовинским токовима компаније – са приливима и одливима готовине. Превенција од овакве врсте преваре захтева проверу поузданости радника. Методе крађе готовине се могу сврстати у две основне групе и то: присвајање готовине „на каси“ – обично се врши код регистар каса и на благајнама јер су то места на којима се готовим новцем највише рукује. Благајничко пословање подразумева обављање бројних трансакција, које захтевају руковање готовим новцем од стране запослених, и те активности, због њиховог броја, могу послужити као покриће за крађу готовине. Регистар каса бележи извршену продају и упоређивањем њеног стања са стањем готовог новца у благајни на крају дана могуће је открити крађу; присвајање готовине „са депозита“ – предузећа су дужна да новац од продате робе или производа преко продавница, који се региструје преко фискалне-регистар касе истог дана, а најкасније наредног радног дана, уплате на свој текући рачун. Такође се тај новац може предати благајни предузећа, с тим што је

---

⁶⁹Шкарић-Јовановић, К., (2011), „Финансијски извештаји као инструмент преваре“, VI Конгрес рачуновођа и ревизора Црне Горе, стр. 219

благајна дужна да тај новац истога дана уплати као депозит на текући рачун предузећа. Пословна пракса је показала да се најважнији послови у вези са трансакцијом готовине додељују искључиво једном лицу – благојнику што врло често доводи до остваривања превара. Овакве шансе расту поготово у банкарском сектору, где постоје одређене специфичности у трансакцијама са готовином. Један од облика превара са готовином је такозвано „премештање“ готовине. „Премештање“ се догађа када починилац, који је задужен за руковање готовим новцем у предузећу, не уплаћује готовину исти дан на рачун код пословне банке већ присваја један део депозита положеног првог дана код пословне банке и тај мањак надокнађује делом депозита од другог дана, док мањак депозита из другог дана надокнађује једним делом депозита од трећег дана итд.;

- 2. Преваре у вези плаћања готовином** – у оваквим врстама превара плаћање се врши на начин који делује уобичајено. Кључне разлике између превара у вези плаћања и превара у вези крађе готовине леже у томе да новац излази из компаније на начин који делује као легитиман пренос средстава. Преваре у вези плаћања могу се поделити у пет група и то: преваре у вези фактурисања - у оквиру ове врсте преваре користи се рачуноводствени систем компаније путем формирања лажних фактура које служе да се готовина извуче из предузећа. Уколико се добављач налази на листи добављача и ако је фактуру одобрило одговарајуће лице, систем ће се побринути за остало – израдиће налог или чек, а починилац преваре ће га пресрести и уновчити. Ова превара укључује преваре са фиктивним компанијама (лажни добављачи), преваре са формирањем фактура постојећим добављачима, али уз незнање истих и преваре у вези набавке за личне потребе где починилац преваре новцем предузећа купује ставке за личну потребу; преваре у вези обрачуна зарада – оваква врста преваре је слична преварама са фактурисањем с тим што уместо плаћања добављачу компанија исплаћује запосленог. Ове шеме се могу извршити користећи фиктивне запослене, фалсификовањем радних сати и зарада и фалсификовањем износа провизије; преваре у вези накнаде трошкова – ове врсте превара су у суштини врло једноставне: поднесе се фалсификовани пословни трошак који се плаћа готовином и на основу тога се готовина извлачи из предузећа. Предузећа на основу својих правилника и политика као и на основу законских одредби имају обавезу исплате накнада по основу трошкова смештаја и исхране на службеном путу, накнаде трошкова превоза на службеном путу, накнаде трошкова превоза на радно место и са радног места, накнаде за смештај и исхрану на терену и остале накнаде запосленима. Преваре које потпадају под накнаду трошкова су: прикривање личне потрошње, прецењивање трошкова накнада, исплата накнаде на основу непостојећих трошкова, дуплирање надокнада трошкова, и слично; преваре са чековима – суштина ове манипулације јесте да се фалсификују чекови у потпуности

или одређени део чека (износ, издавалац, и сл.). Постоји више метода за извршење ове преваре, као што су: фалсификовање издаваоца чека, фалсификовање индосамента, измена примаоца чека, формирање прикривених чекова, преваре у вези овлашћеног потписника; преваре у вези са исплатом из касе – оваква врста преваре подразумева узимање новца из касе, при чему је то узимање новца евидентирано у систему. Ове преваре спадају у шеме најмање вредности и најређе су од свих облика преваре. Подразумевају две врсте шема и то: лажна поништавања и лажне повраћаје;

3. **„Skimming“ преваре (скидање дела новца)** – ову шему преваре је веома тешко открити чак и када се утврди да је новац украден. „Skimming“ је честа појава у предузећима која послују трговином попут барова, ресторана, аутомата, бензинских пумпи и малопродајних објеката. Као добар пример може се навести начин на које је Bugsy Seigel водио послове када је основао неколико казина у Лас Вегасу. Bugsy је требао да узима готовину зарађену током дана или током недеље, да „скине“ један део за чикашку мафију, да „скине“ један део за себе (неопорезив новац) и да остатак пријави као приход. Уколико власник, као што је Bugsy, „скида“ одређене износе са готовине која пристиже, а затим остатак евидентира у пословне књиге, веома је тешко приметити такву превару. Оваква врста преваре највише оштећује државу због неплаћеног пореза. Пример овакве преваре је и превара позната као „Crazy Eddie“ у којој је породица која је поседовала компанију „скидала“ милионе долара од малопродајних објеката за продају електронике, остављајући само онолико колико је потребно да се прикаже минимална добит. Технике „скидања“ готовине могу се поделити у три категорије:

- а) Неевидентирање продаје – основни начин „скидања“ готовине виши се када запослени продаје робу или услуге купцу, врши наплату, али ту наплату не евидентира у пословним књигама, него је присваја. Ова техника преваре се може учинити између осталог и кроз: *Неиздавање рачуна* – када починилац „убере“ новац тако што робу коју продаје не евидентира путем регистар касе употребљавајући разне изговоре око неиздавања рачуна („нема струје“, „каса је покварена“, итд.). Немогуће је открити присвајање упоређивањем регистар траке са готовином у каси, зато што продаја није ни регистрована кроз њу; *Манипулација регистар (фискалним) касама* – као и сваки други електронски апарат, и регистар-фискална каса може бити предмет вештих манипулација путем којих хронолошки, бројчано и вредносно се мењају изворна књижења и износи за примљену готовину. У Србији је познат случај тзв. „друмске мафије“, чији су поједини чланови, вештом манипулацијом регистар каса на наплатним рампама ауто пута Београд-Ниш, и издавањем тзв. „близанац“ карата „скинули“ по незваничним проценама, више

десетина милиона евра готовог новца који потиче од наплаћене путарине, која није евидентирана у рачуноводственом систему, него је присвојена од стране организоване групе људи; *Неевидентирана продаја ван радног времена* – чести су случајеви запослених који су били откривени у продаји робе у радњама и малопродајним објектима, током викенда или нерадних дана, без знања руководства предузећа.

- b) Потцењивање продаје и наплате – ове врсте манипулација запослени врши продајом и наплатом робе, услуга или готових производа, у мањем износу од оног који је стварно наплаћен од купца и тиме задржава разлику између висине наплаћеног и приказаног готовог новца;
- c) „Штицунг“ готовог новца – ово није посебна метода присвајања већ метода употребе „убраног“ новца. Код овог облика преваре починилац задржава „скинут“ новац само на кратко, како би га уложио у неки вид краткорочне активе и остварио брзу добит. Овај метод се нарочито користи у условима хиперинфлације, када појединци који располажу већом количином готовине, користећи временски раскорак између примања и предаје тј. полагања готовог новца, обављају краткорочну валутну супституцију слабије за јачу валуту и тиме остварују краткорочну добит у висини курсне разлике. Запослени који чине овај вид преваре често своју активност не посматрају као превару, јер се присвојен готов новац враћа у истом номиналном износу предузећу. У суштини, запослени краду временску вредност новца, курсну разлику или интересну стопу која је могла бити остварена да је новац користило предузеће.

2.3. Манипулације у извештају о новчаним токовима

Извештавање о новчаним токовима је данас саставни део праксе редовног финансијског извештавања. Као саставни део сета основних финансијских извештаја, извештај о новчаним токовима је предвиђен Међународним стандардима финансијског извештавања. Прописивање форме извештавања, метода припремања извештаја и начина класификовања новчаних токова по активностима предузећа, односно његове структуре и садржине, допринело је достизању високог степена уједначености извештавања широм света. То је имало за последицу подизање исказне моћи овог данас високо вреднованог извештаја. Извештавање о новчаним токовима омогућава сагледавање перформанси предузећа из потпуно другачије перспективе у односу на биланс стања и биланс успеха. Извештај о новчаним токовима, пружајући прилично детаљне информације о приливима и одливима унутар пословних, финансијских и активности финансирања, отвара могућност корисницима информација да дубље проникну у предности и слабости предузећа. На овај начин извештавање о новчаним токовима је у функцији оцене изложености предузећа финансијским ризицима, а продубљенија анализа чини могућим његово стављање и у функцију откривања раних упозоравајућих сигнала о финансијском положају предузећа. Посебна вредност извештавања о новчаним токовима произилази из чињенице да се ради о извештају који може да открије ефекте неких рачуноводствених политика и последично, квалитет рачуноводственог добитка из биланса успеха, што га чини атрактивним за детектовање могућег присуства креативне рачуноводствене праксе коју прати изузетно висок ризик.

Преваре у финансијским извештајима, првенствено у билансу стања и билансу успеха, које су биле „верни пратилац“ највећих финансијских превара, избациле су у први план информације садржане у извештају о новчаним токовима као вредан и прилично поуздан информациони ресурс за сагледавање изложености предузећа пословно-финансијским ризицима. Разлог овоме треба тражити у чињеници да је степен поузданости извештаја о новчаним токовима већи у односу на биланс стања и биланс успеха, будући да је једноставније утицати на приходе, расходе, имовину, обавезе па самим тим и на добитак и капитал, него на стварна кретања прилива и одлива новца. Новчане токове предузећа је генерално много теже кориговати и њима манипулисати него профитом предузећа. Основни разлог је што приливе и одливе новца много теже обрачунати него профит. Ипак,

у појединим ситуацијама предузећа долазе у могућност да „убрзају“ новчане токове из будућег периода у садашњи.

Генерално постоје две основне методе за манипулисање оперативним активностима у извештају о новчаним токовима:

1. Максимизирање новчаних прилива по основу пословних активности - новчани приливи по основу пословних активности би требало да укључе приливе из пословних трансакција. Међутим, предузећа могу покушати да у оквиру ових прилива укључе и приливе од продаје имовине. У случају Enron-а позајмице од банака су третиране као приливи од пословних активности. Иако су ове ставке требале да буду приказане у оквиру финансијских активности, у оваквим случајевима предузећа покушавају да прошире дефиницију онога шта спада у приливе од пословних активности, а са друге стране да сузе шта спада у приливе од инвестиционих и финансијских активности. Приказивањем што већег броја прилива као прилива из пословних активности, предузеће тежи да прикаже што боље резултате пословања;
2. Минимизирање новчаних одлива по основу пословних активности - предузећа у оквиру ове методе врше обрнути поступак од методе максимизирања прилива новца из пословних активности. Предузећа теже да што је могуће већи број одлива по основу пословних активности не прикажу или да их пребаце у одливе по основу инвестиционих или финансијских активности, тако што покушавају да сузе дефиницију онога шта спада у одливе од пословних активности, а са друге стране да прошире шта све спада у одливе од инвестиционих и финансијских активности. Разлози су исти као и код претходне методе, смањивањем броја одлива по основу пословних активности жели се приказати предузеће што успешнијим.⁷⁰

Па мишљењу појединих теоретичара постоје четири најважније методе манипулација новчаним токовима у предузећима, и то:

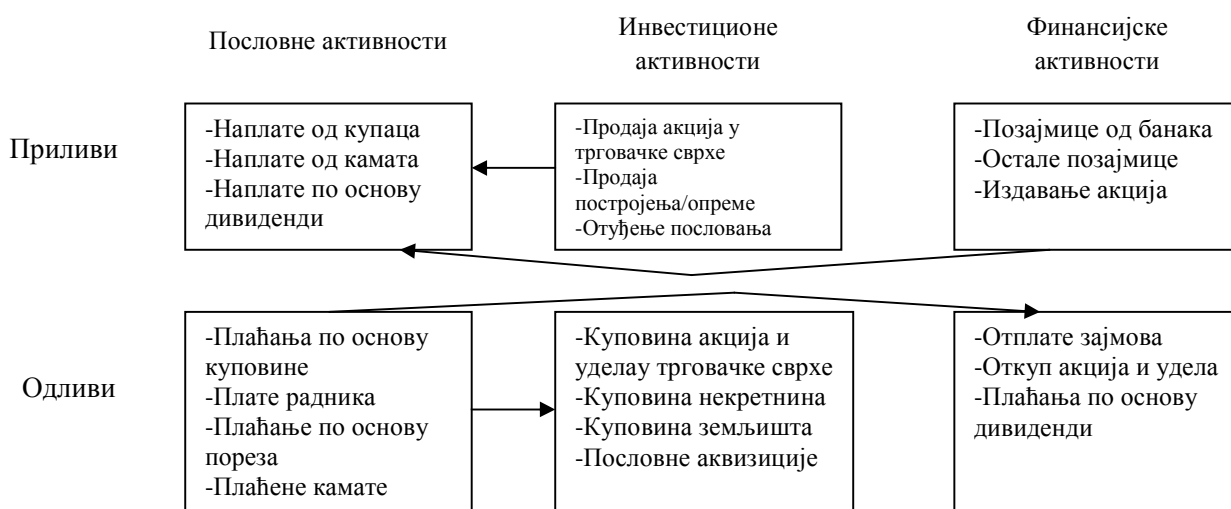
1. пребацивање новчаних прилива по основу финансијских активности у приливе по основу пословних активности;
2. превацивање новчаних одлива по основу пословних активности у одливе по основу инвестиционих активности;
3. надувавање новчаних токова по основу пословних активности користећи аквизиције или продајом дела или целокупног предузећа;

---

⁷⁰Jones, M., (2011), оп. цит., стр. 61

4. повећавање новчаних токова из пословних активности користећи додатне „помоћне“ активности.⁷¹

Ове методе у суштини користе такозване „Робин Худ“ трикове: сиромашним деловима извештаја о новчаним токовима се даје „крађом“ из богатих делова. У већини случајева „сиромашни“ делови су токови из пословних активности, које инвеститори анализирају детаљније, док су „богатији“ делови извештаја токови из инвестиционих и финансијских активности, које инвеститори при анализи мање сагледавају. У пракси ови „Робин Худ“ трикови су много чести и лакши него што се на први поглед мисли. Није толико тешко предузећима да смисле разлог за пребацивање одређених прилива у пословне активности или да пребаце одређене одливе из пословних у друге активности. Слика 8. приказује најосновније методе пребацивања прилива у пословне активности или одлива из пословних активности.

Слика 8 – Преваре са новчаним токовима: „Робин Худ“ трикови⁷²

⁷¹Schilit, M. H. and Perler, J., (2010), оп. цит., стр. 190

⁷²Ибид, оп. цит., стр. 194

2.3.1. Пребацивање новчаних прилива по основу финансијских активности у приливе по основу пословних активности

Предузећа у појединим ситуацијама прибегавају разним манипулацијама како би приказала што веће приливе по основу пословних активности. Једна од метода која то омогућава јесте пребацивање новчаних прилива по основу финансијских активности у приливе по основу пословних активности. Технике за овакву врсту преваре су:

1. евидентирање привидних новчаних прилива из пословних активности по основу редовних банкарских позајмица;
2. повећавање новчаних прилива из пословних активности по основу продаје потраживања пре рока;
3. надувавање новчаних прилива из пословних активности наплатом непостојећих потраживања од купаца.

1) Евидентирање привидних новчаних прилива из пословних активности по основу редовних банкарских позајмица – пример овакве манипулације је превара остварена у предузећу Delphi Corporation, која је пословала на територији САД-а. Ова компаније је током 2000. године била у проблему, а годину дана раније избачена је из корпорације General Motors-а. Целокупна ауто индустрија у оквиру које је пословала и Delphi Corporation, је била у проблемима, тако да је менаџмент ове фирме покушавао на разне начине да манипулише резултатима пословања како би пословање предузећа приказао што успешнијим. Током 2000. године, посебно у четвртном кварталу, новчани токови по основу пословних активности су били у минусу. Ово је био велики проблем за Delphi Corporation услед чињенице да су управо приливи из пословних активности више пута истицани као знак успешног пословања. У децембру исте године Delphi Corporation је понудила банци (Bank One) на продају залихе у вредности од 200 милиона долара. Банка је одбила ову понуду, али је Delphi Corporation понудила могућност да банка откупи ове залихе, и да за неколико недеља „прода“ поново њима. Заузврат Delphi Corporation ће банци платити одређену компензацију у зависности од продајне вредности. У суштини ово је била класична краткорочна позајмица од стране банке која у економском смислу захтева колатерал (Delphi Corporation је као обезбеђење управо дала поменуте залихе). Ову позајмицу је требало приказати као позајмицу од банке и као повећање новчаних токова из финансијских активности. Међутим, Delphi Corporation је одлучила да ову позајмицу прикаже као класичну продају залиха банци у износу од 200 милиона долара. На тај начин је пре свега манипулисала приходима од продаје које је повећала за 200

милиона долара, али је и лажно приказала повећање прилива из пословних активности по основу продаје залиха. Овом манипулацијом Delphi Corporation је приказала у свом извештају о новчаним токовима из 2000. године укупно 268 милиона долара прилива по основу пословних активности, од којих је реалних било само 68 милиона⁷³. Ово је пример такозване дупле манипулације којима прибегавају многа предузећа. Када предузеће вештачки увећа приходе од продаје увек се истовремено увећавају и приливи по основу пословних активности. Међутим, многи контролори или аналитичари који открију надување прихода од продаје занемарују ову чињеницу тако да ова врста манипулације често не бива уочена;

2) Повећавање новчаних прилива из пословних активности по основу продаје потраживања пре рока – компаније често прибегавају продаји потраживања као корисној стратегији побољшања резултата пословања. Са економског аспекта ово је веома проста трансакција, предузеће тражи инвеститора (најчешће банку) који жели да откупи његова потраживања. Заузврат предузеће добија свеж новац у висини тих потраживања умањен за одређену провизију коју наплаћује банка при откупу. Поставља се питање како тумачити ову трансакцију са становишта новчаних токова. Најчешће се ова трансакција дефинише као прилив новца по основу финансијских активности. Међутим, предузећа веома често овај прилив новца дефинишу као прилив по основу пословних активности, услед чињенице да су најчешће у питању потраживања по основу продаје. Потребно је имати у виду да се продаја потраживања може извршити на два начина: класичном продајом потраживања трећој страни (најчешће банка или нека друга финансијска организација) што се другачије назива факторинг, или продајом потраживања трећој страни (финансијска организација) са циљем да се одмах купи нови финансијски инструмент тј. нека врста хартија од вредности што се другачије назива секјуритизација. Током 2004. године амерички фармацеутски дистрибутер Cardinal Health је имао проблема са недостатком новца, па је одлучио да изврши продају одређеног броја потраживања. До краја године Cardinal Health је продајом својих потраживања сакупио преко 800 милиона долара. Ова продаја је представљала основу повећања прилива по основу пословних активности током 2004. године у укупном износу од 971 милион долара у односу на претходну годину (са 548 милиона на 1,5 милијарди долара). Cardinal Health је на овај начин пребацио приливе по основу пословних активности из будућег периода (које би остварио наплатом продатих потраживања) у садашњи и на тај начин створио такозвану

---

⁷³<http://www.sec.gov/news/press/2006/2006-183.htm>, преузето дана 25.08.2012. године

„рупу“ у будућем приливу готовине по основу пословних активности⁷⁴. Зато је веома битно да се приликом анализе прилива из пословних активности примети нагли раст, да се размотри не само износ повећања него и разлог који је довео до тог повећања. Управо у случају Cardinal Health-а нагло повећање прилива приказује тренутни успех предузећа, али када се изврше детаљнија разматрања уочава се да је Cardinal Health продајом потраживања стигао до свежег новца, али смањio своју могућност за будуће приходе и приливе новца;

3) Надувавање новчаних прилива из пословних активности наплатом непостојећих потраживања од купаца – у претходно наведеној манипулацији се говорило о повећавању прилива из пословних активности по основу продаје потраживања, при чему се инвеститори доводе у заблуду. Међутим, та потраживања постоје, док у оквиру ове технике манипулације приливима готовине се ради о приказивању непостојећих тј. лажних потраживања и непостојећих прилива по основу истих. Да би приказало што боље резултате пословања америчко предузеће Peregrine Systems је одлучило да изврши надувавање прихода приказивањем продаје непостојећим купцима. Тиме је ово предузеће приказало не само лажне приходе већ и лажна потраживања по основу којих је наводно остварило ове приходе. Међутим, Peregrine Systems је поред надувавања прихода од продаје по основу лажне продаје извршило и продају тих непостојећих потраживања које је приказало у билансу стања. Банка је откупила ова потраживања, али је ризик од наплате тј. ненаплате преузео Peregrine Systems. Са економског становишта ово је класична позајмица од банке јер је овај новац Peregrine Systems добио од банке, а лажна потраживања су узета као осигурање банке, па је овакав прилив новца требало приказати као прилив новца по основу финансијских активности, а не као прилив новца од продаје потраживања тј. као прилив новца из пословних активности⁷⁵.

---

⁷⁴<http://www.sec.gov/news/press/2007/2007-147.htm>, преузето дана 25.08.2012. године

⁷⁵Ketz, E., (2004), „The Accounting CyclePeregrine Systems - Or the Lack of Them“, преузето са сајта: <http://accounting.smartpros.com/x46099.xml>, (преузето дана 26.08.2012. године)

2.3.2. Пребацивање новчаних одлива по основу пословних активности у одливе по основу инвестиционих активности

Приливи и одливи новчаних токова по основу инвестиционих активности многим предузећима служе да „сакрију“ одређене приливе и одливе из других активности. Једна од метода манипулације новчаним токовима јесте пребацивање новчаних одлива по основу пословних активности у одливе по основу инвестиционих активности са циљем растерећења новчаних токова из пословних активности и приказивања што бољег резултата пословања предузећа. Ова метода манипулације се може остварити коришћењем следећих техника:

1. надувавање новчаних токова из пословне активности помоћу такозваних „бумеранг“ трансакција;
2. неадекватна капитализација нормалних оперативних трошкова;

1) Надувавање новчаних токова из пословне активности помоћу такозваних „бумеранг“ трансакција – америчка компанија Global Crossing, која је 90-тих година прошлог века много обећавала, бавила се изградњом подводних оптичких каблова који су требали да споје преко 200 највећих светских градова. Међутим, како се крајем 2000. и почетком 2001. године пројекат приводио крају почеле су да се јављају сумње да ли ће Global Crossing успети да покрије велике трошкове пословања и да врати већ велике дугове по основу позајмица. Global Crossing је на ове сумње одговарала да проблем не постоји и да је један од битних показатеља успешног пословања велика количина новца којом предузеће располаже. Global Crossing је имала унапред склопљене многе уговоре, тако да је велику количину новца добила као аванс и пре завршеног посла што је умногоме увећало приливе готовине по основу пословних активности. Током 2000. године, иако је Global Crossing имала губитак од 1,7 милијарди долара, у извештају о новчаним токовима исказала је позитивне новчане токове по основу пословних активности у износу од 911 милиона долара⁷⁶. Ова информација је умирила инвеститоре. Међутим, у каснијој анализи уочило се да је овакав висок ниво прилива готовине једним делом био лажно приказан такозваним „бумеранг“ трансакцијама. Пошто су већина компанија које су се у то време бавиле телекомуникацијама биле у проблемима Global Crossing се са осталим компанијама договорила да међусобно изврше „бумеранг“

---

⁷⁶Fabrikant, G. and Romero S., (2002), „How Executives Prospered as Global Crossing Collapsed“, преузето са сајта: <http://www.nytimes.com/2002/02/11/business/how-executives-prospered-as-global-crossing-collapsed.html>, (преузето дана 26.08.2012. године)

транзакције које су подразумевале да Global Crossing прода своје производе другим компанијама али да истовремено у истом износу откупи разне производе од тих компанија. Утицај ових трансакција на новчане токове је био такав да је Global Crossing продају производа приказивала као прилив новца по основу пословних активности, док је куповину добара приказивала као одлив по основу инвестиционих активности, чиме су растерећени новчани токови из пословних активности. Највећа опасност код оваквих трансакција је да уколико се не примети на време да је у питању куповина и продаја у скоро идентичном износу може довести инвеститоре у заблуду да предузеће успешно послује;

2) Неадекватна капитализација нормалних оперативних трошкова – извршити капитализацију оперативних трошкова је једна од најпростијих операција којом се смањују расходи и побољшавају резултати пословања. Међутим, многа предузећа заборављају да притом оптерећују новчане токове, што може довести до негативно исказаног новчаног тока. Познат је пример предузећа WorldCom које је извршило једну од највећих превара у финансијским извештајима у историји. WorldCom је извршио капитализацију оперативних трошкова у износу од неколико милијарди долара, о чему је већ раније у раду било речи, али је истовремено извршио и манипулације са новчаним токовима из пословних активности. WorldCom је оперативне трошкове приказао као куповину имовине и тако их класификовао у извештају о новчаним токовима у одливе по основу инвестиционих активности, а не у пословне активности. На овај начин је WorldCom пребио преко 5 милијарди долара одлива готовине током 2000. и 2001. године из пословних у инвестиционе активности;

2.3.3. Надувавање новчаних токова по основу пословних активности користећи аквизиције или продајом дела или целокупног предузећа

Врло често при спајању предузећа путем аквизиције или продајом дела или целокупног предузећа долази до манипулације новчаних токова. На овај начин се решава проблем или негативно исказаног новчаног тока у једном предузећу које се спаја или које се продаје, или се поставља добра основа за ново предузеће које је настало спајањем. Најчешће коришћене технике за овај вид превара су:

1. пренос одлива новца из пословних активности у инвестиционе активности помоћу аквизиције;
2. пребацивање одлива по основу пословних активности у инвестиционе на бази нових уговора са купцима посредством дистрибутера;

1) Пренос одлива новца из пословних активности у инвестиционе активности помоћу аквизиције – у већини случајева приликом куповине циљног предузећа новчани токови тог предузећа, поготову новчани токови из пословних активности, су импресивни па инвеститори на основу њих доносе закључке да компаније успешно послују. Међутим, истраге често показују да су успешни новчани токови били производ превара у финансијским извештајима. Свака аквизиција доноси бољитак за новчане токове компаније која је настала преузимањем друге компаније. Уколико је компанија купљена готовим новцем онда се то плаћање евидентира у одливе по основу инвестиционих активности. Ако се плаћа акцијама онда и нема одлива новца. Сама аквизиција доноси компанији стицаоцу многе друге бенифиције. На пример, свака продаја коју изврши циљно предузеће се у финансијским извештајима компаније која је преузела другу евидентира и као приход од продаје али и као прилив новца по основу пословних активности. Међутим, највећа шанса за побољшање новчаних токова путем аквизиције лежи у преузетим потраживањима и имовини. Та потраживања и имовина су приликом стицања формирала одређене трошкове и одливе новца, али је све то настало пре аквизиције. Сада, после аквизиције наплатом тих потраживања и продајом те имовине приливи новца се евидентирају у извештају о новчаним токовима, што значи да предузеће евидентира прилив новца по основу пословних активности (наплатом потраживања) али не и одливе јер су они настали пре аквизије;

2) Пребацивање одлива по основу пословних активности у инвестиционе на бази нових уговора са купцима посредством дистрибутера – ова техника манипулације подразумева да предузећа користе рачуноводствене „рупе“ које постоје при аквизацији да би пребацила одливе новца из пословних у инвестиционе активности. Америчка компанија Тусо се бавила производњом система за обезбеђење кућа. Ова делатност је 90-тих година прошлог века била у развоју тако да је Тусо успела да оствари добре резултате пословања. Тусо је уговоре са купцима склапала на два начина: директном продајом или преко својих дистрибутера. Дилери су добијали одређени новац за ове послове, неку врсту провизије у висини од 800 долара. Међутим, менаџери Тусо-а нису ових 800 долара видели као редовне трошкове тражења нових купаца. Тусо је нове уговоре које су склапали дистрибутери видела као неку врсту аквизиције, јер су у тим уговорима, по

размишљању менаџера, учествовали и дистрибутери и Тусо. Тако да су ова плаћања евидентирали као новчане одливе по основу инвестиционих активности. Међутим, компанија се није задржала само на овоме. У периоду од 1998. до 2000. године Тусо је за сваки откупљени уговор од дистрибутера тражила од истих да плате унапред 200 долара као неку врсту накнаде за повезивање са купцима. Наравно дилери нису били срећни због овога, па је Тусо повећала провизију коју је плаћала са 800 на 1.000 долара. У економском смислу то није много променило и даље је Тусо плаћао 800 долара провизије. Међутим, менаџери Тусо-а су ова плаћања мало другачије евидентирали него што рачуноводствени стандарди то дозвољавају. Износ од 1.000 долара које је Тусо плаћала дистрибутерима на основу провизије евидентирано је као новчани одлив по основу инвестиционих активности, али је оних 200 долара које су дистрибутери плаћали као накнаду евидентирано као прилив по основу пословних активности, што је у периоду од пет година донело Тусо-у неколико милиона долара прилива по основу пословних активности⁷⁷.

2.3.4. Повећавање новчаних токова из пословних активности користећи додатне „помоћне“ активности

Многа предузећа често, у ситуацијама када имају проблема са новчаним токовима, користе такозване „помоћне“ активности које им помажу да привремено или на дуже време превазиђу настале проблеме. „Помоћне“ активности које предузећа могу да користе су многобројне, али најчешће су:

1. увећавање новчаних токова по основу пословних активности успоравањем темпа плаћања обавеза
2. увећавање новчаних токова по основу пословних активности убрзавањем темпа наплате потраживања
3. увећавање новчаних токова по основу пословних активности смањењем обима куповине залиха

1) Увећавање новчаних токова по основу пословних активности успоравањем темпа плаћања обавеза – ово је најпростија техника једноставног одлагања плаћања обавеза, нарочито према добављачима, са циљем манипулације новчаним токовима. На овај начин

---

⁷⁷<http://www.lawyershop.com/practice-areas/criminal-law/white-collar-crimes/securities-fraud/lawsuits/tyco>, преузето дана 26.08.2012. године

се одлажу одливи новца по основу пословних активности најчешће на период од месец дана. На пример, обавезе за децембар текуће године одлажу се за јануар наредне године и на тај начин се у извештају о новчаним токовима за ову пословну годину смањују одливи новца. Међутим, треба напоменути да се ова техника обично не користи на дужи период, јер се не може плаћање обавеза одлагати у недоглед. Када је Bob Nardelli током 2000. године постављен за топ менаџера у америчкој компанији The Home Depot Inc. пред њим су постављена велика очекивања. Један од начина да испуни та велика очекивања инвеститора Nardelli је пронашао у увећавању новчаних токова по основу пословних активности смањивањем темпа плаћања обавеза према добављачима. Током 2001. године Nardelli је успео да продужи рокове плаћања према добављачима са 22 дана на 34 дана, што је компанији донело скок новчаних токова из пословних активности са 2,8 милијарди долара на 6 милијарди долара на крају 2001. године. Овај велики скок новчаних токова је једним делом остварен и смањивањем темпа куповине залиха, о чему ће касније бити више речи. Током 2002. године Nardelli је покушао и даље да одржи висок ниво новчаних токова пре свега продужавањем рока плаћања. Једним делом је то и успео, са 34 на 41 дан, али су новчани токови из пословних активности на крају 2002. године ипак пали са 6 милијарди на 4,8 милијарди долара. Један од показатеља манипулације новчаним токовима овом техником јесте и повећање обавеза. Повећање обавеза може бити узроковано великим бројем фактора, али један од њих је сигурно продужење рока, тј. смањивањем темпа плаћања обавеза. Такође треба напоменути да и друге врсте обавеза могу бити одлагане, као што су обавезе по основу пореза, обавеза по основу зарада, бонуса, доприноса итд. На пример, компанија Callaway је током 2005. године увећала своје новчане токове по основу пословних активности са 8,5 милиона долара на крају 2004. године на 70,3 милиона долара на крају 2005. године. Касније истрага је утврдила да је нагли скок новчаних токова био условљен одлагањем плаћања обавеза по основу пореза и обавеза по основу зарада у висини од 55,8 милиона долара;

2) Увећавање новчаних токова по основу пословних активности убрзавањем темпа наплате потраживања – овом техником предузеће може побољшати новчане токове уколико успе да на неки начин убеди своје купце да плате обавезе много пре него што је рок наплате. Са економског становишта што већа наплата потраживања од купаца је сигурно добар показатељ. Током 2002. године америчко предузеће EDS је преговорима са својим постојећим купцима успело да унапред добије 200 милиона долара које је требало да наплати на основу пружених услуга у наредне две године. Ипак, EDS није била искрена према својим инвеститорима и није им напоменула да је ово повећање новчаних токова резултат убрзане наплате потраживања и да се тај темпо неће одржати у наредном

периоду. Ова убрзана наплата јесте довела до наглог скока новчаних токова током 2002. године, али је ипак, што се на крају и показало, била резултат краткорочних превара са циљем приказивања што бољег пословања предузећа. Ове чињенице доказује пример компаније UTStarcom која је током 2008. године исказала позитиван новчани ток у свом извештају у висини од 97 милиона долара, иако је на крају 2007. године имала негативни новчани ток од 218 милиона долара. Истрага је указала да је повећање новчаних токова било последица убрзања наплате од купаца, али је било кратког века јер је већ на крају 2008. године ово предузеће имало негативан новчани ток у висини од 55 милиона долара. Овакви примери указују да при анализи финансијских извештаја, када се уочи убрзана наплата потраживања од купаца то представља добар знак. Међутим, увек треба бити обазрив код доношења закључака и добро истражити да ли је та убрзана наплата резултат успешног пословања или представља облик преваре;

3) Увећавање новчаних токова по основу пословних активности смањењем обима куповине залиха – предузеће The Home Depot Inc. је током 2001. године, као што је већ раније речено, успело да увећа своје новчане токове користећи продужење рока плаћања обавеза. Међутим, једним делом ово повећање новчаних токова је остварено и смањивањем обима куповине залиха. Једноставно The Home Depot Inc. је смањило поруцбине од својих добављача, тако што је набављало мање залиха него раније и то по свакој продавници, тј. није набављало залихе у оном темпу у коме је то радило у претходном периоду. The Home Depot Inc. је успело да овом техником смањи одливе новца за куповину залиха са 1,1 милијарду долара током 2000. године на чак 166 милиона долара током 2001. године. Предузеће Silicon Graphics је ову технику користило тако што је у истом кварталу на почетку куповало залихе али обим куповине смањивало како се квартал ближио крају и на тај начин смањивало одливе новца, да би на почетку наредног квартала извршило нову набавку. На тај начин је своје инвеститоре доводило у заблуду да има позитиван новчани ток, док је у пракси било на ивици банкрота.

2.4. Манипулације са порезима

Манипулације са порезима су један од најчешћих разлога за остварење превара у финансијским извештајима (смањење прихода или увећање трошкова доводе до смањења оствареног добитка и плаћања мањег пореза). Такође, пореска утаја је најчешће средство за остварење личних циљева и веће личне зараде починиоца преваре. Управо ови разлози приморавају пореске органе да ангажују додатне контролоре (у САД-у и земљама Европске уније то су најчешће форензичке рачуновође) са циљем што боље контроле пореских пријава и спречавања пореске утаје.

Неплаћање пореза има два аспекта: легално или прихватљиво избегавање пореза које се у англосаксонској литератури назива *tax avoidance* и нелегално, кажњиво избегавање пореза, или пореска утаја која се у истој литератури назива *tax evasion*. Избегавање пореза (*tax avoidance*) се дефинише као потпуно коришћење свих могућности смањења пореске обавезе које пружа закон. У многим земљама праве војске пореских саветника дневно проналазе рупе у пореским законима како би својим клијентима осигурали плаћање што мањег пореза. Изгледа као да између пореских саветника и државе постоји стално ривалство: саветници ухвате државу у неком пропусту, а држава то схвати, и исправи свој пропуст, да би саветници опет прионули на посао тражења нових пореских рупа. Тако, на пример, порески саветници могу предложити својим богатим клијентима избегавање пореза и опорезивање њиховог дохотка нижом граничном стопом, тако што ће део своје имовине (вредносне папире, некретнине или удео у предузећу) пренети на своју децу. И једни и други тада потпадају под нижу граничну пореску стопу и плаћају мање порезе. Осим таквог "убрзаног" наслеђивања имовине, порези терају појединце да промене и друге облике породичног живота. На пример, у неким земљама је „исплативо“ развести се, јер се тада део примања супруга, која се могу назвати алиментацијом, не опорезују.

Утаја пореза (*tax evasion*) представља са друге стране неплаћање законски утврђених пореза. Пореска утаја није нова појава, стара је готово колико и свет. Још је грчки филозоф Платон тврдио: „У држави у којој постоји порез на доходак частан ће човек платити већи порез од нечасног човека, иако су остварили исти доходак“. У новије време пореска утаја често је у средишту пажње многих медија. Познати су проблеми славних личности који се ради утаје пореза у домовини често скривају по разним далеким земљама. Међутим, утајом се не баве само славни и богати већ она постаје врло

раширен феномен који се простире на готово све слојеве у друштву. Неубрани порези попримају позамашне своте па тако, процене пореске службе у САД-у говоре да је још давне 1981. године убрано 75 милијарди долара пореза мање захваљујући премалим износима пријављених доходака у пореским пријавама. Постоје разни начини утаје пореза:

- двоструко вођење пословних књига - једне књиге се показују пореским властима, а у другима се евидентира стварни промет;
- рад на црно који се плаћа готовином, а чији се износи не уносе у пореску пријаву - није грех радити хонорарно и зарадити додатни приход, али тај приход се мора пријавити држави;
- многи послови се не плаћају нити вирманом нити готовином, већ се противнакнада даје у натури или противуслугом - тада је на делу трампа као првобитни облик размене међу људима. Такве трансакције треба пријавити пореским властима јер подлежу плаћању пореза;
- у неким земљама пореским властима морају се пријавити напојнице и на њих платити порез – ипак како само прималац зна колико је новца добио пореске службе врло тешко улазе у траг овој врсти прихода;
- такође, пореским органима је тешко да открију сва плаћања робе и услуга које се врше у готовини, а не преко платног промета.

Граница између пореског избегавања и пореске утаје врло је танка, па пореско избегавање врло лагано може прећи у утају. Пореска утаја се може извршити манипулисањем различитим врстама пореза. Најчешће се манипулише *порезом на добит предузећа*, али и *порезом на индивидуалне приходе појединаца*, *порезом на додату вредност*, *порезом на плате*, *порезом на имовину* и слично. Већина превара у финансијским извештајима, о којима је било речи раније у раду, водила су директно или индиректно ка утаји пореза. Преваре са приходима и расходима су на крају доводиле до смањивања или повећавања добити па самим тим и до повећања или смањења пореза. Изражавањем нижих прихода или већих расхода у финансијским извештајима предузећа теже ка смањивању остварене добити и плаћању мањег износа пореза. Са друге стране приказивањем већих прихода или мањих расхода предузећа желе да прикажу што боље резултате пословања, свесно прихвативши да ће приказивањем већег пословног резултата од реалног платити и већи износ пореза на остварену добит предузећа. Понекад се дешавало да држава, иако уочи нерегуларности у финансијским извештајима, због плаћања већег износа пореза од реалног, прогледа кроз прсте неким предузећима и

не процесуира њихове манипулације у финансијским извештајима. Манипулисањем вредношћу имовине у билансу стања директно се утиче на плаћени износ пореза на имовину предузећа. Најчешће предузећа теже да прикажу што мању вредност имовине како би платили што мањи износ пореза. Манипулисањем порезима на плате радника менаџмент предузећа ускраћује држави приходе и овим преварама тежи да оствари што већи износ новца који ће нелегално присвојити. Манипулацијом приходима и расходима у билансу успеха менаџмент предузећа често жели да, приказивањем што бољег резултата предузећа, оствари додатне бонусе и загарантоване премије. Самим тим остваривањем већих додатних личних прихода менаџери морају да плате и веће порезе на личне приходе. Иако ово изгледа као повољна ситуација за државу, јер приказивањем већег пословног резултата и остваривањем додатних бонуса и предузеће плаћа већи порез на добит и менаџери као појединци плаћају већи износ пореза на индивидуалне приходе, ово је ипак порез приказан на нереалним, тј. манипулисаним финансијским подацима, што у дужем року доноси штету и предузећу и држави. У овом делу анализираће се неколико примера утаје пореза, са циљем указивања на узроке настанка превара са порезима, али и анализирање последица ових манипулација.

Током 2004. године Sandra Jean Valencia је осуђена на затворску казну од 33 месеца и новчану казну од 605.203 долара. Једна од тачака по којој је Valencia оптужена била је и утаја пореза. Њој је било додељено старање над имовином њене баке, и на суду је утврђено да је у периоду од 1997. до 2000. године на основу својих овлашћења пребацила имовину своје баке на себе. Valencia је продала све акције које је њена бака имала у власништву, 76 хектара земље, разне кућне предмете и испразнила банковни рачун. Valencia је уштеђевину своје баке од 41.000 долара пребацила на свој рачун. Суд је пресудио да је Valencia утајила порез на личне приходе остварене на основу свега претходно наведеног⁷⁸. Овај случај је пример утаје пореза на годишње приходе појединца. Овакав вид манипулације често се јавља код појединих менаџера компанија који своје додатне бонусе или приходе остварене продајом неке врсте имовине не пријаве у пореском билансу за претходну годину који подносе на почетку текуће године. Претходни случај се може приказати на хипотетичком примеру где је доктор П. директор ланца националних здравствених клиника. Доктор П. је своје услуге најчешће наплаћивао у готовини. У својој евиденцији за сваки преглед пацијената требало је да евидентира износ који је пацијент платио за услуге. Евиденција тих посета и износ који је при том наплаћен требало је да буде приказан у књизи пацијената и личним картонима пацијената, али и да

---

⁷⁸Albrecht, S., Albrecht, C. and Zimbelman, M., (2009), „Fraud Examination (Third Edition)“, South-Western Cengage Learning, USA, стр. 568

књига остварених прихода буде поткрепљена издатим рачунима. Наравно због заштите личних података пацијената у овој евиденцији је доктор П. користио разне скраћенице и шифре везане за болести пацијената. Међутим, у својој евиденцији користио је и симболе тачака и цртица помоћу којих, што је у даљој анализи и откривено, евидентирао случајеве манипулација, тј. посете пацијената и њихова плаћања које није евидентирао. Анализа је утврдила да је свака тачка представљала 1.000 долара непријављених прихода, док је цртица износила 2.000 непријављених долара. Анализом књиге остварених прихода и књиге пацијената ова превара се тешко уочава. Међутим упоређујући остварене приходе доктора П. са његовим личним трошковима уочило се да је много више трошио него што је зарађивао. Упоређивање личних прихода појединца, посебно његовог банкарског рачуна, са оствареним личним расходима веома је важно средство у откривању овакве врсте превара. Ако се открије да су расходи много већи од остварених прихода, а не постоји додатни извор прихода, онда се одмах сумња да постоје непријављени приходи и да је извршена утаја пореза⁷⁹.

Многа предузећа нуде својим запосленима могућност употребе имовине предузећа за личне потребе. Дешавало се да се трошкови настали приликом употребе ове имовине приписују појединцу који користи ту имовину, иако се имовина води на име предузећа. На тај начин се утиче на висину добити коју остварује предузеће, али и на вредност имовине а самим тим и на износ пореза на имовину. Још један пример овакве манипулације јесте пример манипулације порезима на лична примања радника. У појединим земљама света, посебно у САД-у, постоји законска могућност да уколико неко поседује породичну фирму и у њој раде оба брачна партнера, да један од партнера не плаћа порез на зараду. На пример, уколико је супруг власник и менаџер компаније и запосли своју супругу, на њена лична примања има право да не плаћа порез. Међутим, ова могућност се често злоупотребљава са циљем да се супруга само фиктивно води да ради, прима за то плату, али у ствари се избегава плаћање пореза на та примања па се на тај начин извлачи новац из предузећа. Сагледавајући претходно наведене примере, као и примере манипулација приходима, расходима, имовином и обавезама, које директно или индиректно воде до превара са порезима, долази се до закључка да су најчешћи елементи сваке преваре у вези свих облика пореза следећи:

---

⁷⁹Kwok, B., (2005), „Accounting Irregularities in Financial Statements – A Definitive Guide for Litigators, Auditors and Fraud Investigators“, Gower Publishing Limited, Great Britain, стр. 153

- свесно неевидентирање или избацивање разних врста прихода;
- претерано коришћење пореских олакшица;
- двоструко вођење пословних књига;
- остваривање лажних уноса у пословне књиге и на страни расхода и прихода, али и на страни имовине и обавеза;
- приказивање личних расхода појединца као расхода предузећа;
- коришћење недозвољених пореских олакшица;
- разни облици прања новца.⁸⁰

Откривање превара са порезима је веома компликовано из више разлога. Пре свега постоје различите врсте пореза који могу бити предмет манипулација. Чињеница да постоји велики број техника које се могу користити при манипулацијама умногоме отежава откривање превара. Генерално постоји више метода за откривање ових манипулација али су две најзначајније: директна и индиректна метода. *Директна метода* се често користи при истраживању манипулација са порезима из разлога што њеном применом се утврђују директни извори и узроци остварених превара, па су докази изведени овом методом веома чврсти и необориви на суду. Ова метода анализира износе остварених трансакција предузећа или појединца са пријављеним приходима и на тај начин утврђује постојање или непостојање одступања. Свака трансакција има две стране: купца и добављача. Самим тим директна метода има две субметоде „анализа купца“ и „анализа добављача“, којима се анализирају обе стране и упоређивањем се долази до сазнања да ли је било превара. Техника „анализа добављача“ полази од анализе фактуре добављача, да ли је роба испоручена и да ли је роба примљена. Са друге стране техника „анализа купаца“ анализира да ли је купац примио адекватну робу, да ли је платио ту робу и да ли је тај новац стигао до предузећа. Комбинацијом ове две технике директна метода врло једноставно анализира да ли је трансакција реално остварена, колико је робе продато и по којој вредности, да ли је извршено плаћање за продату робу или услуге, па самим тим и да ли је пријављени приход или расход једнак реално оствареним приходима или расходима.

Индиректна метода користи три технике како би открила да ли је дошло до превара. Ове технике се баве анализирањем нето вредности, расхода и банкарских рачуна предузећа. Овим техникама се откривају преваре код којих је пријављени приход предузећа много мањи од оствареног. Међутим, ове технике не могу директно да укажу на изворе превара са порезима, тако да су „докази“ до којих се долази мање уверљиви од доказа које пружа

---

⁸⁰ Albrecht, S., Albrecht, C. and Zimbelman M., (2009), оп. цит., стр. 571

директна метода и обориви су на суду. Управо због тога се ове методе користе у комбинацији при анализи превара и утврђивању доказа. Самим тим, док се директна метода фокусира на детаље остварених трансакција, индиректна метода анализира последице непријављених прихода, јер полази од тога да се сваки непријављени приход пре или касније „појави“ у неком облику имовине или расхода. Чињеница је да је сваки зарађени новац од прихода, пријављен или непријављен, на крају потрошен или за куповину имовине, личне расходе, дугове или је уштеђен. Полазећи од оваквих претпоставки контролори (ревизори, форензичке рачуновође) користе индиректну методу како би открили преваре са порезима анализирајући „крајње тачке“ остварених прихода. При коришћењу индиректне методе, контролори анализу превара започињу разговором са починиоцем преваре. Уједно се анализира финансијска ситуација у предузећу и методе употребе новца како би се утврдило где је новац од остварених прихода завршио. При утврђивању финансијске позиције предузећа сагледава се његова имовина, обавезе, приходи и расходи користећи све могуће изворе информација (финансијски извештаји, јавни показатељи, разговори са запосленима итд.).

Анализа нето вредности је једна од техника која се користи при истраживању да ли постоје манипулације са порезима. Ово је техника којом се нето вредност на почетку пословне године упоређује са њеним стањем на крају године. Тиме се сагледавају промене нето вредности током године како би се утврдио тачан износ опорезивих прихода. Овако утврђен износ прихода се упоређује са пријављеним износом прихода и уочава се да ли постоје одступања. Почиње се са утврђивањем финансијске позиције предузећа у претходној години, која представља такозвану „базну годину“ и веома је битна за даљу анализу. Следећи корак у анализи је утврђивање износа готовине којом предузеће располаже у благајни. Ово је полазна тачка у анализи из разлога што многа предузећа при сучељавању на суду са оптужбом да су утајила порез тврде да је непријављени износ прихода у ствари наплаћен у готову па се зато не види на рачуну прихода. Наредни корак је утврђивање колико новца предузеће има на банкарским рачунима. Из извода банака се може видети да ли је било сумњивих трансакција новца, као што су на пример велики износи трансакција на крају пословне године. Формула која се користи при овој анализи је следећа:

	Имовина
-	Обавезе
	Нето вредност на почетку године
-	Нето вредност из претходне пословне године („базна година“)
=	Увећање нето вредности
+	Препознати расходи ⁸¹
=	Укупно увећање нето вредности
-	Фондови из познатих извора ⁸²
=	Фондови из непознатих извора

Анализа расхода је техника која упоређује изворе из којих се набавља имовина и начине на које се та имовина користи (расходи који при том настају). За разлику од технике нето вредности, која сагледава разлику између имовине и обавеза, анализа расхода сагледава разлику између извора и начина трошења имовине. У суштини анализа нето вредности сагледава ставке биланса стања док анализа расхода се бави елементима биланса успеха. Формула која се користи при овој анализи је следећа:

	Укупан износ расхода у текућој години
-	Познати извори набавке имовине за текућу годину
=	Непознати извори набавке имовине

Анализа банкарских рачуна предузећа је техника за откриће непознатих извора новца и сумњивих трансакција. Формула која се користи при овој анализи је следећа:

	Укупан износ свих депозита код банака
-	Трансфери новца
=	Нето износ депозита
+	Увећање новца у благајни
+	Исплате новца
=	Укупан износ примљеног новца
-	Фондови из познатих извора
=	Фондови из непознатих извора

⁸¹То су расходи који нису увећали имовину или смањили обавезе (на пример плаћање за личне трошкове запослених).

⁸²Ове ставке укључују плате, камате и остале ставке које нису узете у претходном рачунању нето вредности

Укупан износ свих депозита је износ новца које предузеће има код свих банака, док је трансфер новца корекција износа новца на рачунима предузећа услед разних пребацивања новца из банке у банку, као и износи повлачења новца са рачуна. Овом техником се допуњују претходне две, па се комбинацијом све три технике долази до информација о реалним износима прихода и изворима њиховог настанка. Самим тим се утврђује да ли реални износ прихода одговара пријављеном износу и да ли је дошло до утаје пореза на остварену добит предузећа.

У Европској Унији се сваке године утаји порез на додату вредност (ПДВ) у износу од више милијарди евра. Најчешћи облик утаја великих размера је такозвана "карусел утаја", у коју је умешано више предузећа. Прописи у ЕУ не омогућавају довољно брзу реакцију земаља чланица. Због тога је Европска комисија 31. јула 2012. године предложила механизам брзе реакције (QPM) који ће, између осталог, омогућити да се у року од месец дана предузму мере за прекидање ланца "карусел утаје" и да се спрече велики губици у буџетима. „Када је реч о утаји пореза на додату вредност (ПДВ), време је новац. Утајивачи брже и суптилније развијају механизме за поткрадање јавног новца. Морам се трудити да будемо корак испред њих“, изјавио је комесар за порезе, царине и борбу против утаја. Према његовој оцени, механизам брзе реакције ће омогућити да се систем оспособи за ефикасну борбу против утаје пореза на додату вредност. Буџети ЕУ и држава чланица сваке године губе више милијарди евра због утаје пореза. У неким случајевима, за веома кратко време се проневере велики износи новца. На пример, између јуна 2008. и децембра 2009. године у утаји пореза у трговини одобрењима за емитовање угљен диоксида изгубљено је пет милијарди евра. Земље чланице, уколико желе да примене мере које нису предвиђене европским прописима о ПДВ-у, морају да затраже одобрење за изузеће од прописа. Комисија тада прави предлог и подноси га Савету ЕУ, где је потребна једногласна подршка. Тек тада се предвиђене мере могу применити. Тај процес је понекад спор и сложен и одлаже неопходне мере.

Механизам за брзу реакцију ће за одређене мере укинути обавезу чекања на одобрење свих чланица ЕУ. Бржа процедура ће им омогућити привремено изузеће од пореза на период до годину дана, па ће без одлагања, у року од месец дана, моћи да почну са појачаном борбом против утаје. Трајне мере ће бити накнадно успостављене уколико је потребно, као и формални процес за изузеће од прописа. Једна од мера коју ће нови механизам омогућити је прекид такозване "карусел утаје" пореза, једне од најраспрострањенијих видова великих утаја. По прописима ЕУ, ПДВ на домаћу трговину најчешће плаћа продавац, а за прекогранчну купац. У "карусел" механизму проневере,

утајивач увози робу у земљу чланицу без пореза на додату вредност, а онда наплаћује ПДВ купцу. Продавцу се тада губи траг пре него што плати порез властима. Купац, са друге стране, из опорезивог прихода одбија ПДВ који је платио, наносећи губитак јавним финансијама. Крајњи купац тражи повраћај ПДВ-а пре него што се и њему изгуби траг. Да би се изборила са тим, Комисија је у оквиру механизма брзе реакције предложила такозвани „механизам обрнуте обавезе“, којом се обавеза плаћања ПДВ-а пребацује на купца, а не добављача. Купац мора да пријави и плати ПДВ и тек онда, у исто време, може да га одбије од опорезивог прихода. У саопштењу Европске комисије истиче се да утаја пореза не шкоди само буџетима, већ и нарушава конкуренцију јер фирме које послују легално и измирују обавезе ставља у неравноправан положај. Комисија је поред механизма за брзо реаговање предложила и успостављање прекограничног ревизорског тима који би сачињавали стручњаци пореских власти земаља чланица, са циљем да се побољша мултилатерална контрола. До сада је већ донета и стратегија за борбу против утаје ПДВ-а, а иницирано је и успостављање мреже државних службеника чланица да би се лакше откривали и прекидали случајеви прекограничне утаје ПДВ-а. Та мрежа - Еурофиск - успостављена је и ради на усклађивању размене података и успостављању механизма брзог упозорења на утају пореза. Комисија ће 2014. године размотрити резултате досадашњих мера и проценити да ли је потребна њихова допуна.⁸³

---

⁸³<http://www.euractiv.rs/eu-prioriteti/4489-nove-mere-protiv-utaje-poreza-u-eu>, преузето дана 24.12.2012. године

2.5. Остале врсте манипулација које су предмет истраживања форензичког рачуноводства

Највећи број превара у финансијским извештајима је проузроковано манипулацијама са приходима, расходима, имовином и обавезама предузећа. Међутим, постоје и друге врсте превара које су предмет истраживања форензичког рачуноводства, а које се не могу одмах уочити у финансијским извештајима већ касније током истраге. У овом делу рада акценат је стављен на истраживање *корупције* и *прања новца* као преварама у предузећима која су предмет истраге форензичких рачуновођа.

2.5.1. Корупција као облик манипулације

Постоје многобројне дефиниције корупције. У најширем смислу корупција се може дефинисати као општи појам који описује било који организован, независан систем у којем један његов део или не извршава своје дужности на начин како је првобитно замишљено или их обавља на начин који је неправилан и на штету првобитних циљева система. Овако дефинисан појам корупције је доста широк, па из тог разлога можда је прихватљивија дефиниција са ужег становишта дата од стране Конвенције Уједињених нација за борбу против корупције, где се под корупцијом сматра: „а) нуђење, обећавање или давање било каквог новчаног износа, поклона или неке друге вредности од стране било ког приватног лица, у његово име, или у име било ког предузећа, или од стране било ког правног или приватног лица, неком јавном службенику или њему у корист, као незаконит утицај на извршење или уздржавање од извршења његових дужности; б) било какво директно или индиректно изнуђивање, захтевање, прихватање или примање било каквог новчаног износа, поклона или неке друге вредности од стране јавног службеника у сврху незаконитог извршења или уздржавања од извршења својих дужности“⁸⁴.

Међутим корупција није карактеристична само за јавни сектор, већ се појављује и у приватном. То је потврдила и Мултидисциплинарна група Савета Европе, која је у својој студији корупцију дефинисала као чин подмићивања и други поступак који се повезује са

---

⁸⁴United Nations Convention Against Corruption – United Nations (Office on drugs and crime), (2004), преузето са сајта:<http://www.unodc.org/unodc/index.html?ref=menutop>, (преузето дана 06.09.2012. године)

извршењем дужности од стране лица запослених у приватном или јавном сектору, када такав поступак представља кршење њихових дужности, које проистичу из њихових положаја државног службеника, лица запосленог у приватном сектору, независног заступника, а у намери стицања противправне користи било које врсте за себе или за друге. Имајући у виду наведене дефиниције корупција се може одредити као радња нуђења, обећавања, давања, непосредног или посредног изнуђивања, захтевања, прихватања и примања поклона или друге користи која је повезана са извршењем дужности од стране лица запослених у приватном или јавном сектору, када таква радња представља кршење њихових дужности проистеклих из њиховог положаја, а у намери стицања противправне имовинске користи за себе или за друге⁸⁵. Постоје три подкатегорије корупције као облика преваре, и то: **подмићивање, сукоб интереса и остали облици корупције** (нелегалне награде, економска уцена, преузимање послова).

1) **Подмићивање** – се може дефинисати као „нуђење, примање или тражење неке вредности зарад незаконитог утицања на обављање одређене службене радње“⁸⁶. Подмићивање је присутно већ вековима и најчешће се повезује са политиком. Један од већих политичких скандала везаних за подмићивање јесте Teapot Dome скандал који је уништио администрацију председника САД-а Warren Harding-a. У овом скандалу је секретар унутрашњих послова Albert Falls узимао мито да би дозволио бушења на државним нафтним пољима, а пронађено је још неколико сличних шема везаних за подмићивање. Међутим, подмићивање је раширено и у пословном свету па према извештају Удружења овлашћених истражитеља превара (ACFE) за 2004. годину корупција као облик преваре чини 30,1% свих криминалних радњи⁸⁷. Подмићивање се може разматрати са различитих становишта, али једна од подела јесте на административно и пословно подмићивање. Код административног подмићивања прималац мита је службено или одговорно лице које није учесник пословних трансакција већ пружа одређене услуге које се односе најчешће на јавни сектор (здравствени радници, полиција и др.). Са друге стране, пословно подмићивање, које је важније са аспекта превара у финансијским извештајима, се дефинише као тајно нуђење, примање или тражење неке вредности зарад утицања на начин обављања неке службене радње која је део пословне трансакције. Пословно подмићивање се може поделити на:

---

⁸⁵ Петковић, А., (2012), оп. цит., стр. 247

⁸⁶ Wells, J., (2004), „Corporate Fraud Handbook“, John Willey&Sons, New Yersey, стр. 279

⁸⁷ Извештај Удружења овлашћених истражитеља криминалних радњи (ACFE) за 2004. годину (Austin, TX: ACFE, 2004), стр. 10-12

- *Непосредно подмићивање* – представља чин нуђења или давања новца или друге користи одговорном или службеном лицу како би оно поступило супротно правилима и прописима свога радног места и положаја. Непосредно подмићивање се обично врши путем исплате мита одређеној особи како би она била подстакнута да, супротно својим овлашћењима, предузме или не предузме одређене радње које ће касније донети одређену корист даваоцу мита. Такође, код непосредног подмићивања прималац мита обично добија фиксну суму новца чији је износ по рачуници даваоца мита довољан да примаоца наведе на прихватање договора о извршењу преваре⁸⁸;
- *Посредно подмићивање* – представља чин скривене исплате којом добављачи, продавци или извођачи радова као противуслугу враћају део противправне имовинске користи стечене у трансакцијама особи која је запослена у предузећу и која је злоупотребом свог службеног положаја омогућила извршавање наведених трансакција. Код посредног подмићивања прималац мита је обично учесник у превари и спреман је да подели имовинску корист тек када се она материјализује. Такође, код ове врсте подмићивања реч је обично о проценту стечене имовинске користи која је настала од учешћа одговорног лица у превари, при чему висина мита најчешће зависи од степена успешности изведене преваре⁸⁹.

2) Сукоб интереса – до сукоба интереса долази када запослени, менаџер или извршилац преваре имају прикривен економски или лични интерес за неку трансакцију која неповољно утиче на компанију. Сукоб интереса укључује три облика манипулације, и то: сукоб интереса у вези набавке, у вези продаје и остале облике сукоба интереса. Разлика између сукоба интереса и других облика превара је у чињеници да починиоци остварују свој утицај (на пример одобравају фактуре или рачуне) на основу свог личног интереса, а не због подмићивања или поделе нелегално стечене добити. Са становишта превара у финансијским извештајима сукоби интереса „настају када одговорна особа у предузећу има необелодањене економске или личне интересе у трансакцији, који неповољно утичу на организацију“⁹⁰. Да би одређена радња могла бити сматрана сукобом интереса, интерес одговорног лица у трансакцији не сме бити обелодањен. Ако послодавац зна да запослени има личног интереса у неком послу или преговору, тада није реч о сукобу интереса, без обзира колико је уговор повољан за запосленог. Сукоб интереса приликом набавке добара или услуга – у оквиру набавке робе или услуга настаје највећи број сукоба интереса а међу њима су најчешће технике прецењивања или „надувавања“ рачуна. Да би при куповини

---

⁸⁸Davia, H., (2000), „Fraud 101: Techniques and Strategies for Detection“, John Wiley&Sons, New York, стр. 126

⁸⁹Ибид, стр. 127

⁹⁰Albrecht, S. and Albrecht, C., (2004), оп. цит., стр. 330

постојао сукоб интереса „одговорно лице мора имати одређен власнички, родбински или други интерес код добављача који доставља прецењен или неверодостојан рачун“⁹¹; Сукоб интереса приликом продаје добара или услуга - најчешће је везан за продају испод цене. Починилац умањује рачун који шаље купцу код кога има скривен власнички или други интерес, чиме утиче да његово предузеће продаје своју робу или услуге испод тржишне вредности, чиме наноси губитак свом предузећу. Поред ове технике манипулације купцу се може дозволити одлагање и кашњење у плаћањима, неправилни отписи потраживања као и разна књижна одобрења којима се утиче на повлашћени статус купца;

3) Остали облици корупције – поред подмићивања и сукоба интереса постоје и следећи облици корупције: Нелегалне награде (примање поклона) – су сличне подмићивању са том разликом што не постоји нужна намера да се утиче на пословне одлуке. На пример, особи од утицаја може се дати скупocen поклон, бесплатан одмор и слично, за утицај који је та особа извршила у преговорима или у пословном договору, са тим што се поклон уручује након окончања тих договора. С обзиром да се дешава након пословних договора, ову превару је тешко доказати; Економска уцена – код ове манипулације превара се обавља у супротном правцу од подмићивања. Код економске уцене одговорна особа предузећа поставља услов пословном партнеру да ће бити искључен из одређеног посла уколико јој се не преда извесна свота новца или нека друга корист, или неће донети одлуку која ће бити у интересу уцењене стране.

2.5.2. Прање новца као облик манипулације

Прање новца је временом постао „велики посао“ за криминалне организације. Иако се не може са прецизношћу рећи колики је износ новца који се „опере“ сваке године, процене су да се тај износ креће од 300 милијарди до једног билиона долара годишње. У прошлости су истражни органи сматрали прање новца као неку врсту „коллатералног криминала“ који је пратио криминалне радње као што су продаја дроге, илегално коцкање или илегална продаја оружја. Међутим, последњих година прање новца се посматра као посебан криминални акт, који се све чешће покушава спровести кроз легалне токове пословања предузећа, јер се на тај начин теже открива превара. Дефиниција прања новца, и у легалном и у нелегалном контексту, подразумева узимање новца из илегалних токова и

---

⁹¹Ибид, стр. 331

пласирање у инвестиције у којима се не излаже никаквим нелегалним активностима⁹². Прање новца је постао поступак „озакоњавања незаконито стеченог новца са циљем прикривања његове праве природе и извора“⁹³. Основна сврха прања новца јесте да се нелегалан новац „опере“ путем пласмана у разне инвестиције. Прање новца као облик манипулације се може обавити путем низа криминалних техника. Овај процес се спроводи кроз три корака:

1. први корак јесте унос нелегално стеченог новца у легалне токове најчешће путем пласмана у разне инвестиције или куповином одређене имовине;
2. други корак представља покриће трансакције документацијом кроз коју се нелегално стечен новац „пере“ и тиме се траг прикрива;
3. трећи корак је завршна фаза у процесу прања новца кроз који се „опрани“ нелегални новац пласира даље у нове трансакције и тиме се покушава у потпуности прикрити трагови криминалних радњи.⁹⁴

Први корак – сваки процес прања новца почиње уносом нелегално стеченог новца у легалне токове. Кроз ову фазу „готов новца који непосредно потиче од бављења криминалом, први пут се полаже у финансијску институцију или се користи за куповину неке имовине“⁹⁵. Уколико се починилац одлучи да положи новац у неку финансијску институцију (најчешће банку) он мора да буде добар познавалац националних законодавстава која у већини случаја намећу потребу пријављивања и обавештавања свих готовинских уплата или исплата који прелазе одређени вредности праг. Другим речима да не би привлачио пажњу контролора починилац врши мање уплате које су испод цензуса за пријављивање чиме се даје привид законитости трансакција. Постоји више техника којима се може „унети“ прљав новац у легалне токове, а најчешће су:

- 1. Уплате мањих износа готовог новца на рачуне финансијских институција** – ова техника је једна од најчешће коришћених за полагање нелегално стеченог новца. Суштина је да се врши раздвајање великог појединачног износа готовог новца у мање суме за које не постоји законска обавеза пријављивања приликом уплата у банци.;
- 2. Оснивање фантомских фирми са циљем полагања нелегалног новца** – ова техника је веома једноставна, формира се фантомска фирма на чији рачун се слива

---

⁹²Crumbley, L., Heitger, L. and Stevenson, S., (2007), „Forensic and Investigative Accounting (3rd Edition)“, CCH Business Valuation Guide, Chicago, стр. 7011

⁹³<http://www.businessdictionary.com/definition/money-landering.html>, преузето дана 10.09.2012. године

⁹⁴Stessens, G., (2000), „Money Laundering – a new International Law Enforcement Model“, Cambridge University Press, Cambridge, стр. 84

⁹⁵Gilmore, W., (1999), „Dirty Money“, Council of Europe Publishing, Strasbourg, стр. 29

новац на нелегалан начин. Тај новац се даље, најчешће, позајмљује другом предузећу и након одређеног времена се фантомска фирма гаси;

- 3. Коришћење легалних трансакција за „прање“ нелегалног новца** – ова техника се заснива на злоупотреби легалних трансакција за унос нелегално стеченог новца. Новац добијен из легалних трансакција се спаја са нелегалним новцем и на тај начин се убацује у финансијски систем;

Други корак – након увођења нелегалног новца на разне начине у финансијске токове пословања у другом кораку се обављају различите трансакције путем којих се „пере“ овај новац. Такође, у оквиру другог корака ове трансакције се покривају документацијом како би се што више сакрио траг криминалном пореклу новца. Овај процес подразумева примену више техника међу којима су најчешће:

- 1. Коришћење фантомских и off-shore компанија** – преко којих се могу обављати трансакције поткрепљене одговарајућом документацијом и тако се нелегалан новац провлачи кроз легалне трансакције. Најчешће се ове трансакције обављају у спреси са предузећима кроз која нелегалан новац пролази или којима управљају људи који су и унели нелегалан новац у легалне трансакције;
- 2. Прање новца користећи специфичне околности у појединим земаља** – многе криминалне организације користе одређене специфичне ситуације у појединим земљама (санкције, грађански ратови, регионални сукоби) да у њима изврше прање новца;
- 3. Прање новца коришћењем лажних финансијских институција** – на начин на који се трансакције преко фантомских фирми користе за прање новца на сличан начин се користе и лажне такозване фантомске финансијске институције (најчешће банке). Овакве лажне финансијске институције обично имају ограничена средства и особље и углавном користе кореспондентске рачуне у обављању операција, пружању услуга клијентима и преносу средстава;

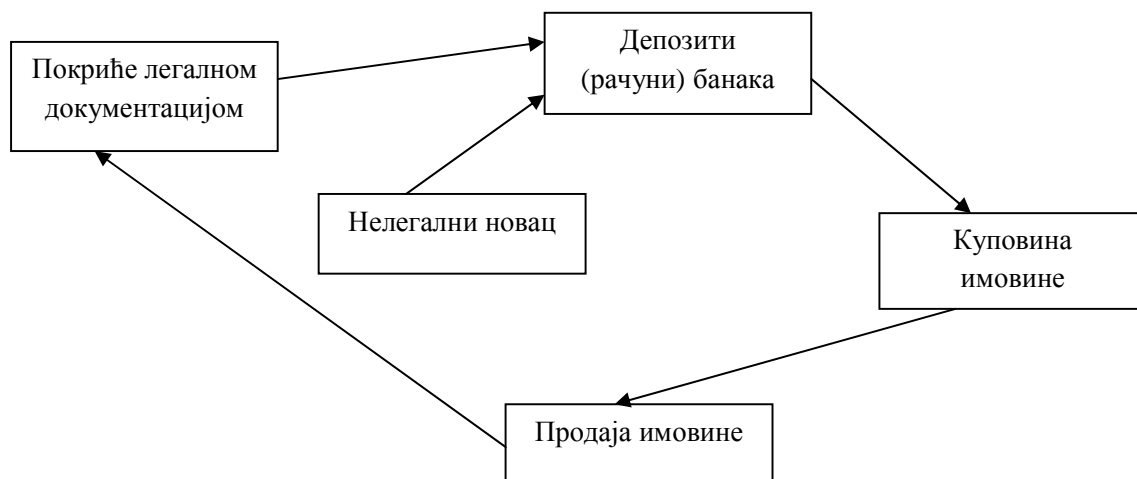
Трећи корак – након уношења нелегалног новца и процеса његовог „прања“ у прва два корака, у трећем кораку нелегално стечен новац је већ провучен кроз легалне трансакције и у овој фази се укључује у даље пословање путем инвестирања или нових трансакција. На овај начин се у потпуности губи сваки траг преварама у којима је овај новац и настао. Ова фаза подразумева употребу разноликих, наизглед законитих поступака трошења, инвестирања и позајмљивања средстава у земљи и иностранству. Постоји више техника за даље укључивање нелегалног новца, и то:

- 1. Пласирање „опраног“ новца путем позајмице** – појединци или предузећа која су у претходна два корака „опрала“ нелегалан новац могу тај новац даље да пласирају путем класичних позајмица другим лицима или предузећима. Овом техником починиоци не само да у потпуности скривају траг преварама, него чак и зарађују додатне приходе у виду камата на позајмљена средства;
- 2. Формирање предузећа за обављање увозно-извозних послова** – код ове технике, починиоци манипулација оснивају предузећа ангажована у увозно-извозним пословима. Починиоци се најчешће појављују као извозници одређених фиктивних услуга (макретинг, консалтинг, итд), чиме се избегава манипулација са робом и њеном вредношћу;
- 3. Улагање „опраног“ новца у некретнине** – у оквиру ове технике починилац „опрани“ новац улаже у куповину некретнина. У многим земљама, међу којима је и Србија, не постоји законска обавеза правдања порекла новца тако да је веома лако на овај начин пласирати „опран“ новац, посебно у времену економске кризе када је продавцима некретнина новац преко потребан;
- 4. Улагање „опраног“ новца у процес приватизације друштвених предузећа** – у земљама у транзицији (земље бившег Совјетског Савеза, земље бивше Југославије, Пољска, Чешка, Бугарска, итд) било је многобројних примера куповине појединих друштвених и државних предузећа „опраним“ нелегалним новцем. На примеру приватизације руске компаније Yukos може се видети манипулација улагања „опраног“ новца. Руски правосудни органи су бившег извршног директора ове руске компаније Михаила Ходорковског и његовог партнера Платона Лебедева осудили на 9 година затвора због оптужби за пореску утају и превару. Двојица партнера су оптужени да су манипулисали процесом приватизације усмеравајући кључну имовину према њиховим приватним off-shore компанијама на штету акционара и пореских обвезника. У малверзацији Yukos је користио бројне off-shore фирме и рачуноводствене технике трансферних цена како би избегао преко милијарду долара пореза. Са становишта прања новца ова приватизација је интересантна јер је ова компанија настала као резултат спајања два руска државна предузећа. Спорна аукција је за резултат имала продају контролног пакета акција ове државне компаније Менатеп банци за 350 милиона долара. Скромна цена за тако вредну компанију била је наводно резултат блиских веза између руске владе и првог човека Менатеп банке Михаила Ходорковског. Менатеп банка је била укључена у преусмеравање 4,8 милијарди долара средстава које је Међународни монетарни фонд позајмио Русији 1998. године. Осим тога, ова банка је била оптужена од стране појединих француских и америчких новинара да је већину

транзакција преко својих рачуна обављала у готовом новцу. Natasha Kagalovsky бивши службеник Њујоршке банке и жена потпредседника групе Менатеп била је оптужена да је помагала у прању око седам милијарди долара пореклом из Русије. Истражни органи у САД-у покушали су да уђу у траг „прљавом“ новцу који је потекао из Менатеп, али то је било безуспешно између осталог и због чињенице да је Менатеп банка чланица групе Менатеп off-shore фирме са седиштем на Гибралтару тзв. „пореском рају“. Ипак на крају истражни органи нису успели да утврде да ли је Yukos купљен прљавим новцем⁹⁶.

Целокупни циклус манипулације прања нелегалног новца дат је на Слици 9. Процес почиње уносом „прљавог“ новца најчешће преко депозита банака. Тај новац се пласира у куповину одређене имовине, позајмице, трансакције. Затим се та купљена имовина продаје долази се до легалне документације којом се прикривају трагови криминалне радње и тај новац се поново враћа на рачуне банака, и тако у круг.

Слика 9 – Циклус прања новца⁹⁷

⁹⁶ „Yukos Executive Khodorkovsky Charged With Fraud, Tax Evasion“ – Bloomberg, преузето са сајта: <http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=newsarchive&sid=acD4lsuFwPy4>, (преузето дана 11.09.2012. године)

⁹⁷ Crumbley, L., Heitger, L. and Stevenson S., (2007), оп. цит. стр. 7091

2.6. Процена вредности предузећа као специфично подручје ангажовања форензичких рачуновођа

Форензичке рачуновође су све чешће ангазоване у активностима које директно не подразумевају испитивање превара у предузећу. Конкретно, форензичке рачуновође су често ангазоване да изврше разне економске и рачуноводствене процене вредности, а једна од најзахтевнијих јесте процена вредности предузећа. Процена вредности предузећа захтева да форензичке рачуновође познају основе финансија, права и рачуноводства. Ради коректног извођења поступка процене и припреме одговарајућег извештаја, неопходно је правилно схватити значење најчешће коришћених термина. Под појмом процена подразумева се поступак утврђивања вредности, али и само мишљење о вредности одређеног средства или одређеног власничког интереса у предузећу. Вредност је иначе непрецизан појам, па постоји више различитих дефиниција вредности од којих је најчешће коришћена дефиниција *правичне или фер вредности*. Фер вредност ових имовинских делова се углавном везује за тржишну цену (вредност) – износ који се може добити на тржишту њиховом продајом у датом тренутку. Утврђивање (процена) тржишне вредности коју конкретна имовина може постићи на тржишту у одређеном тренутку заснива се на неколико претпоставки:

1. Продаја се врши у нормалним околностима, без нужде;
2. Вредновање се врши по тржишним ценама, које важе у тренутку продаје (процене); и
3. Учесници су информисани о тржишним приликама и вољни да спроведу купопродајну трансакцију.

У одређеним случајевима користи се *инвестициона вредност*, која, поред капитала, обухвата и обавезе предузећа према кредиторима. За разлику од фер вредности, инвестициона вредност узима у обзир развојне планове власника. Обе вредности се заснивају на претпоставци о неограниченом трајању предузећа. Са друге стране, ако се пође од претпоставке да ће предузеће престати да ради, процењује се *ликвидациона вредност*, као најнижа могућа вредност, која зависи од поступка ликвидације. Поред поменутих дефиниција вредности, користи се и појам *књиговодствена вредност*, која се односи или на одређено средство и представља његову набавну вредност умањену за амортизацију, или на предузеће, тј. на његов капитал, и представља разлику између вредности укупних средстава и укупних обавеза.

Форензичке рачуновође као процењивачи морају имати у виду и следеће претпоставке на којима се заснива процена: вредност предузећа једнака је садашњој вредности будућих користи које ће имати власник; вредност се не може увек изразити само једним бројем и вредност се процењује у одређеном временском тренутку који се назива датум процене. Полазећи од наведених претпоставки дефинише се предмет процене, што је веома битно, јер у зависности од предмета варира и сам поступак. Сврха процене представља битну карактеристику процеса процене. У земљама са развијеном тржишном привредом, процена се врши у многим ситуацијама. Најчешћи разлози за остварење процене вредности предузећа су:

- пореске сврхе (процена висине пореза, утаје пореза, итд.);
- развод брачних партнера (процена вредности брачне имовине);
- разлаз пословних партнера (процена вредности предузећа које се гаси);
- анализа успеха предузећа;
- продаја целокупног или једног дела предузећа;
- спајање предузећа;
- банкротство предузећа;
- докапитализација предузећа;
- излазак из власништва једног од власника предузећа, итд.⁹⁸

Врло често форензичке рачуновође су ангазоване од стране суда да потврде или оспоре већ обављену процену вредности предузећа од стране трећег лица (најчешће специјализованих организација као што су консултантске куће, ревизори, итд.). Све закључке које доносе форензичке рачуновође у процесу процене вредности предузећа се на суду узимају као основ за доношење пресуда. Процена вредности мора бити остварена на високом нивоу објективности и професионалности како би донети закључци били валидни у судском процесу. Највећа опасност за форензичке рачуновође у процесу процене вредности јесте да буду оптужени да су извршили неправилну процену, тј. да су преценили или потценили вредност предузећа или неке имовине. Управо из тих разлога да би форензичке рачуновође спровеле процес процене на прави начин и да би њихов извештај био валидан на суду, потребно је:

1. да сви кораци у процесу процене вредности буду документовани;
2. да све претпоставке буду наведене и оправдане;
3. да коришћена процедура и закључци буду у потпуности објашњени клијенту.

---

⁹⁸Ибид, стр. 17021

Генерално посматрано улога форензичких рачуновођа као процењивача може бити двојака. Прва, да представља независног консултанта који процењује вредност предузећа (капитал којим располаже или делове тог капитала), а друга да буде саветник, на пример купца, и да утврђује вредност која је за њега најприхватљивија. Пре почетка процеса процене вредности мора се дефинисати улога процењивача, што се постиже потписивањем уговора тј. писма о ангажовању. Често се у пракси дешава да иако се форензичке рачуновође у процесу процене вредности ангажују као независни консултанти, подразумева се њихова саветничка улога клијенту који их је ангажовао. Од форензичких рачуновођа у процесу процене се очекује да објективно и независно интерпретирају прикупљене податке. Према томе њихово мишљење о вредности не сме бити резултат компромиса и утицаја различитих фактора (жеље клијената, износа накнаде за извршену процену, и сл.). Поред објективности, која се подразумева у поступку процене, неопходно је имати у виду специфичне професионалне стандарде и етичка правила. У суштини не постоје прецизни стандарди за процену вредности сваке имовине. На пример, нека машина може да нема књиговодствену вредност, да је отписана одавно, али има посебну вредност за власника и зато је она њему изузетно вредна. Наравно ова сентиментална везаност за одређену имовину не важи у судском процесу, али има утицаја у преговорима о продаји те имовине и самим тим у процесу вредновања. Са становишта имовине постоје три облика вредности, и то:

1. историјски трошак, вредност која је плаћена при набавци имовине;
2. књиговодствена вредност, вредност добијена из пословних књига;
3. тржишна вредност, вредност коју би имовина добила уколико би се у овом тренутку понудила на тржишту.

На основу овог може се рећи да за форензичке рачуновође вредност имовине варира у зависности од ситуације. На пример, у случају предузећа које је банкротирало имовина се може проценити по књиговодственој вредности како би се што пре продало. Међутим, то предузеће може имати много вреднији goodwill (као што је предузеће Woolworths у тренутку банкротирања продало своју технику on line продаје много више него што је остала имовина вредела у пословним књигама). Са друге стране, при продаји предузећа тежиће се ка што већој вредности предузећа како би се предузеће што боље продало, па у већини случајева се користи тржишна вредност за процену имовине. При почетку процеса процене вредности форензичке рачуновође морају бити пре свега информисане о разлогу процене одређене имовине или предузећа и о времену за који се процена захтева. Ако је процена повезана са одређеном законском процедуром форензичке рачуновође морају да буду упознате са одговарајућом законском праксом како би донеле адекватна мишљења.

Временски период за који се врши процена је изузетно битан за сам процес процене. Уколико је у захтеву за процену прецизно одређен временски период за који се тражи процена то умногоме олакшава посао форензичким рачуновођама. Међутим, често се дешава да у захтеву не буде прецизно одређен период, тако да форензичке рачуновође морају бити веома обазриви који период пословања предузећа или период коришћења одређене имовине узимају у обзир. Неадекватан избор временског периода може створити лоше закључке који могу да доведу до обарања доказа у судском процесу. Ово је посебно битно у процесима процене вредности који се заснивају на будућим оствареним приходима односно новчаним токовима. Постоје више различитих приступа процене вредности предузећа. Специфичне карактеристике самог процеса процене вредности захтеваће да се користи један од наведених основних приступа процене вредности приказаних у Табели 12.

Табела 12 – Основне технике процене вредности предузећа

Технике	Приступ	Проблеми
Процена вредности предузећа заснована на имовини предузећа	Ова техника укључује процену имовине предузећа (укључујући сталну имовину, нематеријалну имовину, залихе, обртна средства, goodwill, итд), при чему се води рачуна да се сва имовина узме у обзир, или ако је то немогуће онда она највреднија и најзначајнија за пословање предузећа	- Процена вредности сталне имовине захтева ангажовање специјалних проценитеља (најчешће инжењера) са циљем процене њихове техничке исправности и вредности. Зато форензичке рачуновође морају у свом тиму да имају такве проценитеље, али морају да буду веома сигурни у њихово искуство и знање; - Проблем може настати при процени тржишне вредности goodwill-а, па у тим ситуацијама форензичке рачуновође се саветују са будућим купцима да би видели колико су они спремни да плате за goodwill
Процена вредности предузећа заснована на оствареним добицима предузећа	Процена се врши на основу остварених добитака предузећа у претходном периоду	Проблем може настати у избору периода за који се посматра остварени добитак

Процена вредности предузећа заснована на дисконтовању новчаних токова предузећа	Ова метода процене вредности се често користи при инвестирању у предузеће или при куповини предузећа. Суштина је да се будући приходи и новчани токови процењују на основу садашњих.	Форензичке рачуновође при процени будућих прихода и новчаних токова користе дисконте стопе које су резултат њиховог искуства и процене, тако да могу настати проблеми при избору дисконтне стопе
--	--	--

У савременој финансијској литератури и пракси данас паралелно егзистирају два релативно супротстављена приступа процене вредности капитала предузећа. Један приступ се базира на традиционалним рачуноводственим мерилима, као што су нето добитак (профит), стопа приноса на улагања или зарада по акцији (*Earning per share – EPS*)⁹⁹, и назива се **рачуноводственим методом**. Други приступ почива на процени приносне снаге предузећа, која подразумева дисконтовање очекиваног будућег готовинског тока (**приносни или ДНТ метод**)¹⁰⁰. Поступак процене садржан је најчешће у различитим методологијама за процену вредности предузећа, које обично обухватају три основна методолошка концепта и више различитих приступа и метода. Основни концепти су:

- 1. Приносни концепт** – ово је концепт који се најчешће користи за процену вредности предузећа. То је концепт који је најближи базичној премиси вредности и према коме је вредност предузећа једнака садашњој вредности његових будућих резултата. Највећи проблем код овог концепта је процена будућих прихода предузећа и избор дисконтне стопе којом се будући приходи свде на садашњу вредност. Оба проблема нису једноставна, јер будући приходи могу бити спекулативни, док само мала грешка у избору дисконтне стопе може умногоме пореметити исказану вредност предузећа. У оквиру овог концепта постоје два приступа: **капитализовање остварених резултата** и **дисконтовање будућих резултата**. Први приступ обухвата два метода: *капитализовање добити* и *капитализовање нето новчаног тока*. Он се примењује у ситуацијама у којима се не очекује да предузеће значајније мења своје пословање у односу на постојеће стање, односно када се будући приходи могу пројектовати применом одређене стопе раста. Респектовање *going concern* принципа (неограничено временско трајање предузећа) подразумевало би пројекцију очекиваног новчаног

⁹⁹Принос (зарада) по акцији изражава износ оствареног нето добитка по једној обичној акцији, односно максимални принос који акционар може добити по основу дивиденде под условом да се целокупан нето добитак расподели.

¹⁰⁰Станчић, П., (2005), „Креирање нове вредности предузећа – императив савременог финансијског менаџмента“, реферат поднет на XXXVI Симпозијуму СРР Србије, Зборник радова са XXXVI Симпозијума СРР Србије, Београд, стр. 258-272.

тока¹⁰¹ за све будуће године (до бесконачности), што је практично немогуће. У пракси овај проблем се решава тако што се плански период дели на два дела: први, обухвата период од 5-10 година за који се сачињавају прецизне пројекције очекиваног новчаног тока и други, тзв. резидуални период обухвата време после периода у коме су извршена прецизна пројектовања, у коме се пројекције заснивају на претпоставкама о кретању пословања предузећа у даљој будућности¹⁰². Вредност се добија дељењем оствареног резултата пословања са стопом капитализације. Очекивани резултат може бити исказан или као добит или као новчани ток. Стопа капитализације је резултат утицаја и очекиване стопе приноса од стране инвеститора и очекиваног раста прихода предузећа. Други приступ такође обухвата два метода: *дисконтовани нето новчани ток* и *дисконтована будућа добит*. Он се примењује у ситуацијама у којима се очекује да предузеће значајније мења своје пословање у односу на постојеће стање, на пример, услед промена у структури делатности или услед очекиваних промена у условима привређивања, и када се могу пројектовати будући приходи. Период за који се пројектују приходи је обично од пет до седам година. Приходи се пројектују до тренутка у коме се очекује њихово стабилизовање, а затим се, на основу стабилизованог резултата, утврђује тзв. терминална или резидуална вредност. Коначно, пројектовани приходи, укључујући и резидуалну вредност, се дисконтују или свде на садашњу вредност применом дисконтне стопе. Дисконтном стопом се конвертују будући приходи у њихову садашњу вредност. Ова стопа представља очекивану стопу приноса коју би захтевао потенцијални инвеститор и она се заснива на различитим врстама ризика који се везују за одређено улагање;

- 2. Тржишни концепт** – при процени вредности предузећа полази се од резултата сличних (конкурентских) предузећа, и упоређивањем међусобних резултата пословања долази се до процењене вредности посматраног предузећа. Могућа су два приступа: *примена мултипликатора* и *анализа трансакција*. Уколико се користи први приступ он омогућава избор више метода од којих је свака заснована на једном мултипликатору (капитал/добит, капитал/новчани ток, капитал/приход, и др.). Приступ је сличан капитализацији, јер ако је, на пример, мултипликатор капитал/добит једнак 4, онда је он еквивалентан капитализацији добити применом

---

¹⁰¹У пројекцијама будућних токова готовине за плански период нису релевантни износи нето добитка (профита), који се релативно лако утврђују из пројектованих биланса стања и успеха за поједине године планског периода. Наиме, пошто само расположива готовина може бити употребљена за инвестирање и финансирање, у пројекцијама се акценат ставља на вишак примања над издавањима новца, односно на утврђивање очекиваних резултата активности на готовинској основи (разлика између примања и издавања новца у одређеном временском периоду).

¹⁰²Станчић, П., (2007), „Финансијски аспекти стварања и мерења вредности предузећа“, Конгрес СРР Републике Српске (11), Бања Лука: СРР Републике Српске, стр.

стоје од 25%. Мултипликатор се прво утврђује на основу података о капиталу и добити предузећа са којим се врши поређење, а затим се добит предузећа које се процењује множи са 4 или дели са 0,25 ради добијања индикације о вредности његовог капитала. Пронаћи слично предузеће са којим се врши поређење није лако. Из тог разлога се приликом утврђивања мултипликатора узимају у обзир фактори као што су: разлика у величини предузећа, очекивани раст прихода, ризик улагања, и сл. Примена другог приступа захтева обезбеђење и анализу информација о трансакцијама, односно о куповини или продаји сличних предузећа у блиској прошлости, уколико су такве информације расположиве, и тиме се долази до вредности посматраног предузећа. Такође, разлике између предузећа са којим се врши поређење и предузећа које се процењује морају бити идентификоване и узете у обзир приликом доношења закључка о вредности применом овог приступа;

- 3. Трошковни приступ** – вредност предузећа се према овом концепту процењује на основу трошкова замене средстава којима оно располаже. У обзир долази и материјална и нематеријална средства. Примена овог приступа подразумева утврђивање фер вредности средстава и обавеза, односно утврђивање вредности нето имовине, или утврђивање ликвидационе вредности. Према томе, могући методи у оквиру овог приступа су: **метод нето имовине** – вредност предузећа које наставља са пословањем процењује се на основу трошкова замене (поновне израде, куповине) - примена репродукционе вредности (репродукциона вредност - утврђивање реалне вредности средстава и обавеза предузећа, њихова разлика чини процењену репродукциону вредност нето имовине (капитала предузећа)) и **метод ликвидационе вредности** – предузеће које има неизвесност наставка пословања процењује се уз претпоставку принудне продаје средстава којима располаже - примена ликвидационе вредности.

У практичном извођењу поступка процене обично се изаберу два или више метода, што зависи од сврхе процене, дефиниције вредности, типа предузећа, расположивих података и сл. Од мишљења процењивача о сврсисходности појединих метода за одређени случај, зависи и њихов избор, а од конкретног избора зависи квалитет процене, односно реалност резултата. У различитим методологијама за процену вредности предузећа није прецизније дефинисано како се тај поступак изводи, односно шта је све потребно учинити да би се дошло до резултата. Према томе, процењивачи дефинишу поступак који ће примењивати и који ће, са једне стране омогућити контролу квалитета процене, а са друге бити прилагођен специфичностима сваке процене. Најчешће, поступак обухвата следеће активности:

1. дефинисање предмета и задатка процена;
2. сакупљање и анализа информација о пословању предузећа које је предмет процене;
3. анализа гране у оквиру које послује предузеће;
4. анализа финансијских извештаја предузећа;
5. одабир и примена методе за процену вредности предузећа (узимајући у обзир карактеристике захтева, предузећа, гране пословања и свих осталих фактора који утичу на избор методе);
6. прилагођавање методе процене уколико је то потребно;
7. формирање извештаја о процењеној вредности предузећа.¹⁰³

1) Дефинисање предмета и задатка процена – први корак при процени вредности предузећа јесте дефинисање предмета и задатка процене, јер од тих полазних карактеристика зависиће и приступ самом процесу и избор методе процене. При овом кораку потребно је разграничити и установити неколико битних информација. Пре свега потребно је дефинисати ко је клијент који ангажује форензичке рачуновође за процену вредности, да ли је то власник фирме, или трећа страна која је заинтересована за пословање предузећа (потенцијални купац, инвеститор, порески органи, итд.). Након тога сагледавају се својински интереси у предузећу, тј. да ли је у питању један власник, више власника (ортаклуб), акционарско предузеће и сл. Форма предузећа утиче на процес процене вредности понајвише у томе што код акционарског предузећа, на пример, вредност акција и њена промена у одређеном периоду може умногоме да утиче на вредност предузећа. Такође, уколико постоји неки облик нерашчишћених пословних односа између власника, то може да отежа сам процес процене вредности јер поједина имовина која улази у вредност предузећа може бити предмет судске расправе између власника. При овом првом кораку у процесу процене веома је битно дефинисати и шта је предмет самог процеса, јер да ли је то имовина, део предузећа, целокупно пословање и сл. дефинише саму процедуру и методе процене које ће се користити у процесу процене вредности;

2) Сакупљање и анализа информација о пословању предузећа које је предмет процене – у оквиру овог корака форензичке рачуновође се упознају са целокупним пословањем предузећа које је предмет анализе. Ова анализа треба да обухвати све оне битне податке који могу бити важни за процес процене вредности. До тих података се може доћи на разне начине, и то: анализом пословне документације, разговором са

---

¹⁰³Horwood, W., Leiner, J. and Young, G., (2009), „Forensic Accounting“, McGraw-Hill, New York, стр. 446

запосленима, путем интернет сајта предузећа, интервјуа са менаџментом, и сл. Подаци који могу бити од важности за процес процене су:

- *Правна документација* – укључује статут предузећа, уговор о оснивању, преносу власништва, извештај о исплаћеним дивидендама, уговори са купцима и добављачима, пореска решења, судска извршења, уговори радника, докази о власништву над земљиштем, зградама и осталој непокретној имовини, итд.;
- *Историјат пословања предузећа* – добија се анализом интернет сајта предузећа, разних брошура, каталога, и сл.;
- *Финансијска позиција* – прикупљају се сви финансијски извештаји за одређени период пословања, финансијски планови предузећа, уговори са банкама или другим финансијским институцијама, докази о плаћеним порезима, уговори који су доказ купљене имовине, итд.;
- *Структура запослених* – анализа запослених по организационој структури, по степену образовања, по коефицијенту плаћања, а посебно се анализирају чланови менаџмента;
- *Производи или услуге предузећа, будући планови и стратегије* – врши се анализа производног програма или услуга које пружа предузеће и сагледавају се будући производни планови и стратегије по питању производног програма предузећа;
- *Структура добављача и купаца* – анализира се структура добављача и купаца са намером да се форензичке рачуновође упознају са њиховим обимом и са најважнијим добављачима и купцима (промет, какве су одредбе у склопљеним уговорима, темпо плаћања и наплате и сл.);
- *Људска и информациона структура предузећа* – сагледава се да ли предузеће располаже адекватном структуром кадрова, као и информационом и техничком подршком која олакшава пословање предузећа;
- *Интерна контрола* – за процес процене вредности предузећа битно је да ли постоји и колико је развијена интерна контрола предузећа, јер њено постојање или непостојање доста олакшава или отежава процес процене финансијске исправности података у финансијским извештајима предузећа, од којих вредност предузећа зависи;

3) Анализа гране у оквиру које послује предузеће – за успешну процену вредности неког предузећа потребно је познавати окружење у којем послује, тј. познавати услове пословања. Познавање позиције конкурентских предузећа може помоћи форензичким рачуновођама посебно када за процену вредности пословања користе тржишни концепт у

оквиру којег се вредност предузећа добија упоређивањем са сличним предузећима из гране. Анализа услова пословања се може извршити како на локалном нивоу, тј. у оквирима једне земље, тако и на глобалном нивоу, у зависности какав је обим пословања предузећа;

4) Анализа финансијских извештаја предузећа – три главна циља при анализи финансијских извештаја у процесу процене вредности предузећа јесу да се утврди исправност и поузданост финансијских података које садрже ти извештаји, да се ускладе са извештајима конкуренције због упоређивања и на крају да се изврши упоређивање извештаја кроз одређени временски период као и са финансијским извештајима сличних предузећа. Оно што је неопходно прво урадити јесте утврдити исправност финансијских извештаја. Уколико су прошли екстерну ревизију умногоме је посао форензичких рачуновођа олакшан по питању поверења у финансијске извештаје предузећа. Међутим, многе ситуације су указале да су и ревизори били укључени у разне манипулације у финансијским извештајима. Управо због тога форензичке рачуновође морају да изврше додатну анализу како би били апсолутно сигурни у валидност финансијских података. Након утврђивања исправности, форензичке рачуновође приступају анализи извештаја. Прво се из финансијских извештаја за одређених период (најчешће то је период од пет до седам година) узимају сви потребни подаци и пропуштају кроз одређене програмске софтвере како би се добио дијаграм о одређеним категоријама (приходима, расходима, обавезама, потраживањима, имовини, итд.). Ови показатељи могу да буду онолико детаљнији колико форензичке рачуновође процене да им је то потребно за процес процене вредности предузећа. Након тога приступа се прилагођавању тих финансијских извештаја како би били упоредиви са извештајима сличних предузећа. На овај начин формира се слика о финансијској позицији предузећа, о његовој конкурентској и тржишној позицији која утиче на вредност предузећа. Такође, овим упоређивањем добија се слика о способности предузећа по питању ликвидности, профитабилности и солвентности;

5) Одабир и примена методе за процену вредности предузећа – након свих претходно поменутих корака у процесу процене приступа се одабиру и примени методе за процену вредности предузећа. При избору методе узима се у обзир велики број фактора који утичу на процес процене. Сврха процене, предмет процене, структура власништва у предузећу, финансијска позиција, тржишна позиција, однос са конкуренцијом, производни програм и још много тога, су фактори који утичу на избор методе процене. Основни проблем форензичких рачуновођа је одабир праве методе процене вредности. Управо из тих

разлога претходно наведени кораци у процесу процене су од изузетне важности за успех процеса;

6) Прилагођавање методе процене уколико је то потребно – уколико форензичке рачуновође приликом процеса процене вредности увиде да изабрана метода не одговара самом процесу, може се извршити потребна прилагођавања изабране методе како би одговарала специфичностима самог процеса процене вредности конкретног предузећа;

7) Формирање извештаја о процењеној вредности предузећа – након завршетка процеса форензичке рачуновође припремају извештај. Овај извештај мора бити детаљан, јасан и прецизан како би испунио све захтеве клијената. Извештај се може пре коначне верзије упутити менаџменту предузећа да уколико има неких замерки и ако су оне оправдане, изврше се корекције извештаја. Након тога овај извештај се објављује и презентира клијенту који је ангажовао форензичке рачуновође, као и широј јавности на увид.

Што се тиче институција и стандарда који регулишу процес процене вредности предузећа на територији САД-а и Канаде најпознатије институције специјализоване за процену вредности капитала или имовине су: Америчко удружење процењивача, Амерички институт овлашћених рачуновођа, Институт професионалних процењивача, Удружење организација за процену вредности. Са друге стране у западноевропским земљама за професионалну праксу процене, најзначајније су следеће организације: Европска група организација за процену, Краљевска организација овлашћених вештака, Комитет за међународне стандарде за процену. Документ USPAP- Јединствени стандарди за професионално обављање процене, има статус стандарда за обављање процеса процене на територији Северне Америке. За све чланице Европске Уније обавезна је примена IVS стандарда - Међународни стандарди за процену. Основни циљ стандарда састоји се у прецизирању правила за професионалну процењивачку праксу, укључујући активности процене, извештавање и консалтинг у овој области. Не постоји обавеза процењивача или уговорна клаузула да стандарди морају бити примењени, она произилази као обавеза по основу статуса овлашћеног процењивача или по основу правне регулативе или уговора са клијентом који такве захтеве садржи. Основни циљ стандарда је у формулисању и публикавању унифицираних и професионалних стандарда у области процене, ради заштите општег јавног интереса и уз настојање да се међународни стандарди за процену промовишу и прихвате широм света.

**III ДЕО - КОНТРОЛНО ОКРУЖЕЊЕ И
ИНСТИТУЦИЈЕ ОТКРИВАЊА
РАЧУНОВОДСТВЕНИХ ПРЕВАРА**

1. ОТКРИВАЊЕ ПРЕВАРА У ПРЕДУЗЕЋУ

Откривање лажног финансијског извештавања може бити тешко – али не и немогуће. Иако је, уопште узев, спречавање преваре боље решење, компаније треба да размотре одговарајуће мере које ће им помоћи у откривању превара. Те мере могу да спроводе интерни ревизори или остали запослени са сличним одговорностима. Поступци који менаџменту олакшавају откривање могућих превара у финансијским извештајима, садрже:

- периодичне прегледе главне књиге и евиденције трансакција које изгледају нелогично, као што су погрешно евидентиране трансакције, касно евидентиране трансакције, делимично евидентиране трансакције, неподрживе или недопуштене трансакције и бројне исправке књижења у дневнику;
- истрагу сумњивих активности, као што су усаглашавања крупних, необјашњених или застарелих ставки, неубичајени приватни односи између кључног особља и купаца или добављача и невероватна објашњења извесних трансакција од стране кључног особља;
- периодичну примену аналитичких поступака истраживања неубичајених финансијских трендова, као што су неочекивана повећања или смањења расхода, цене коштања продаје, потраживања и залиха или промене кључних рачуна као што су обрт залиха и маржа приноса;
- вршење испитивања у вези са проценом превара, при чему се од запослених тражи одговор на питање да ли су свесни неких рачуноводствених пракси које се могу сматрати некоректним (неприкладним).¹⁰⁴

Према анализи коју је спровело Удружење овлашћених истражитеља превара (ACFE) највећи број превара у предузећу се открије дојавом појединаца. Најчешће те дојаве потичу од запослених, али и од добављача, купаца, кредитора, поверилаца, акционара, итд. ACFE је у својој анализи утврдило да преко 43,3% остварених превара је откривено путем дојаве, 14,6% путем контроле од стране менаџмента, 14,4% од стране интерне контроле, док се око 7% остварених превара открије случајно.¹⁰⁵ Управо из тог разлога веома је битно да се у процесу откривања превара спроведе адекватна процедура испитивања свих околности и информација везаних за потенцијалну превару како би се дошло до што уверљивијих доказа. Један од начина откривања преваре у финансијским

---

¹⁰⁴ Стефановић, Р., (2000), оп. цит., стр. 8

¹⁰⁵ http://www.acfe.com/uploadedFiles/ACFE_Website/Content/rtnn/2012-report-to-nations.pdf, преузето дана 05.10.2012. године

извештајима јесте коришћење одговарајућег **рачунарског софтвера**. Софистицирани софтвер је у стању да прати и евидентира одређене нелогичности у књижењу, поступцима запослених, коришћењу неадекватне документације и слично. Необичне активности софтвер евидентира и пријављује надлежним контролорима. Анализирајући податке у рачуноводственом систему софтвер може уочити одређене сигнале могуће преваре, међу којима су најважнији:

- слични називи купаца или добављача, чиме починилац преваре покушава да „прогура“ лажне фактуре користећи непостојеће купце или добављаче;
- слични подаци купаца или добављача;
- иста адреса купца или добављача и адреса неког од запослених;
- нови купац или добављач остварује висок ниво активности;
- постојећи купац или добављач показује необично висок ниво активности;
- плаћање неопостојећем купцу или добављачу;
- плаћање купцу или добављачу извршено на текући рачун или адресу која не одговара њиховим основним подацима;
- плаћање у идентичним или сличним износима;
- чекови издати ван редоследа плаћања;
- ручно написани чекови (у компанијама где је попуњавање чекова потпуно аутоматизовано путем рачунарског софтвера);
- учесталост повраћаја извршених плаћања према купцима или добављачима од стране запослених.¹⁰⁶

Да би постигли већу вероватноћу у откривању превара контролори (ревизори, форензичке рачуновође) морају да разумеју што више знакова који упозоравају на такве радње. Контролори морају да схвате опште **знаке упозорења** који су индикативни за преваре али који нису обавезно повезани са одређеном преваром. Међутим, идентификација тих знакова упозорења и њихово довођење у везу са одређеним преварама је још значајније. Изучавање најприсутнијих облика превара и знакова упозорења који су у вези са тим преварама представља кључ успеха за откривање манипулација. Контролори морају разумети специфичне облике превара које су извршене и морају разумети на који начин се свака од тих превара обично извршава. До оваквих знања се долази учењем, анализирањем и праћењем знакова упозорења. Пажљива анализа стабла криминалних радњи, која је дата раније у раду, и троугла превара води ка знацима упозорења. Три репрезентативне професионалне групе и њихови стандарди, које се баве знацима

---

¹⁰⁶Coenen, T., (2008), оп. цит., стр. 124-125

упозорења су: Амерички институт овлашћених јавних рачуновођа (AICPA), Удружење за ревизију и контролу информационих система (ISACA) и Институт интерних ревизора (IIA). Саопштење AICPA-а о рачуноводственом стандарду (SAS) број 99 – Разматрање криминалних радњи у ревизији финансијских извештаја, садржи већину знакова упозорења. Већи део посла у идентификовању наведених знакова упозорења обавило је Удружење овлашћених истражитеља превара (ACFE), а првенствено његов оснивач Јоџеј Велс. Удружење за ревизију и контролу информационих система (ISACA) у својој техничкој литератури такође нуди сличну листу у оквиру смерница датих у делу „Неисправности и незаконите радње“ (стандард 030.020.010). Литература коју нуди Институт интерних ревизора (IIA) обилује примерима знакова упозорења. Технички и професионални стандарди Института такође обрађују и преваре у финансијским извештајима. Из техничких стандарда ове три организације проистиче да се од контролора (ревизора, форензичких рачуновођа) очекује да буду у стању да идентификују кључне показатеље превара током процеса обављања својих дужности и обавеза.

Генерално гледано неки знаци упозорења су општи за све облике превара у финансијским извештајима или су општи за одређену групу превара. Сагледавајући главне категорије криминалних радњи које је дало Удружење овлашћених истражитеља превара (ACFE) – отуђивање имовине, формирање лажних финансијских извештаја и корупција, могу се издвојити као одређени општи знаци упозорења. *Отуђивање имовине* као облик преваре у предузећу обично извршавају запослени предузећа у своју корист. Код ове врсте превара општи знаци упозорења подразумевају:

- промене у понашању;
- избегавање директног погледа;
- повећана раздражљивост;
- радна биографија са више прекида;
- проблематичан карактер;
- стални бес;
- тенденцију да се окривљују други;
- промене у начину живота.¹⁰⁷

---

¹⁰⁷Lux, A. and Fitiani, S., (2002), „Fighting Internal Crime Before It Happens“, Information Systems Control Journal, Књига III, стр. 41-50

Сагледавајући претходно наведене знаке упозорења долази се до закључка да код моралнијих особа већа је извесност да ће доћи до промена у понашању (на пример раздражљивост, избегавање директног погледа), другим речима, прорадиће им свест. Последњи знак упозорења, промена у начину живота, је можда најчешћи знак упозорења на наведеној листи. Такође постоје и остали знаци упозорења који указују на могућност настанка отуђивања имовине у ситуацијама када запослени: су незадовољни својим послодавцем или супервизором; никада не узимају годишњи одмор (вероватно због шема преклапања и шема фиктивних радника); имају финансијске потешкоће или проблеме са дуговима; испољавају психотичне карактеристике; стално се жале да се њихови претпостављени лоше опходе према њима; испољавају карактеристике у понашању које су повезане са егоцентризмом или пренаглашеном потребом за контролом; одбијају премештаје, унапређења или остале пословне понуде. Са друге стране *формирање лажних финансијских извештаја* је својствено вишем менаџменту и извршавају се за потребе предузећа (бар делимично или посредно), у корист предузећа и починиоца. Код овог облика преваре знаци упозорења подразумевају:

- рачуноводствене аномалије;
- нагли раст пословања и неуобичајени износ добити;
- недостатке у интерној контроли;
- агресивност коју испољава извршни менаџмент.

Међутим од свих набројаних знакова најчешћи знак упозорења у овој категорији је стил или карактер кључних извршних менаџера. Иако се низак ниво личне етике углавном тешко уочава у раду извршних менаџера, приметна је претерано агресивна природа. На пример, менаџер може континуирано да поставља и одобрава превише оптимистичне финансијске циљеве. На тај начин он доминира запосленима покушавајући при том да особље држи у шапи. Истовремено покушава да одврати пажњу интерних и екстерних ревизора са области у којима би превара могла бити откривена. Тајновитост или чување одређених финансијских информација је знак који је својствен извршним менаџерима. Такође постоје и одређени специфични знаци упозорења за откривање превара у финансијским извештајима. Ови знаци упозорења се могу применити на све врсте шема у вези финансијских извештаја и подразумевају:

- доказ да извршни менаџери или чланови одбора финансијски зависе од перформанси правног субјекта;
- постојање веома сложених трансакција или односа са трећим лицима;
- неефикасан надзор рада извршних менаџера;

- сложена или нестабилна организациона структура;
- неразумно повећање бруто марже, нарочито у поређењу са просеком у том сегменту привреде;
- негативни готовински токови из пословања који се понављају нарочито када су у комбинацији са повећањем добити и укупним позитивним готовинским токовима;
- неубичајена висина добити, нарочито ако је знатно изнад просека тог привредног сегмента;
- значајне трансакције са повезаним странама, нарочито уколико друге стране не врше ревизију или уколико ревизију врши различита ревизорска кућа;
- значајне, неубичајене и веома сложене трансакције на крају фискалне године;
- значајан обим продаје правним лицима чије пословање и власници нису познати;
- неубичајени раст прихода код мањег дела пословних јединица.¹⁰⁸

Сагледавајући претходно наведене знаке упозорења долази се до закључка да сваки од знакова може указати на постојање преваре у предузећу. Међутим, одређени знаци упозорења, што су показали већ многобројни примери превара, указују на велику вероватноћу да је превара остварена. Ти знаци упозорења су:

1. рачуноводствене аномалије;
2. слабости интерне контроле;
3. необично раскалашан начин живота запослених (посебно менаџмента);
4. необична понашања запослених;
5. представке и жалбе.

1) **Рачуноводствене аномалије** – резултат су употребе неубичајених процеса или процедура у рачуноводственом систему. Најчешће рачуноводствене аномалије које се јављају су: неправилности у изворним документима и лажни уноси рачуноводствених података. *Неправилности у изворним документима* су веома сигуран показатељ да постоји сумња да је извршена превара. Наравно треба бити обазрив и прво искључити могућност техничких грешака. Најчешће неправилности које указују на могућност преваре су:

- недостатак одређене документације;
- прекомерни износи кредита;
- повећање доспелих рачуна;
- увећавање усаглашених ставки;

---

¹⁰⁸<http://www.aicpa.org/InterestAreas/ForensicAndValuation/Resources/FraudPreventionDetectionResponse/Pages/Summary%20of%20SAS%20No.aspx>, преузето дана 06.10.2012. године

- неуобичајене промене документације;
- дупла плаћања;
- постојање одређених делова документације који немају никаквог смисла;
- сумњиво ручно писана документација;
- постојање фотокопиране документације без оригиналне.

Уочавање *лажних уноса рачуноводствених података* није нимало лако. Рачуноводство је на неки начин специфичан говор. Када се изврши унос одређених рачуноводствених података потребно је одређено знање и искуство да се ти подаци разумеју и утврди да ли су тачни. На пример, уколико неко жели да прикрије крађу готовине или имовине то мора веома успешно да замаскира у пословним књигама. Другим речима, потребно је извршити унос лажних рачуноводствених података који се тичу имовине, али и обавеза, готовине или стања на текућем рачуну. На тај начин починилац преваре покушава да повећањем имовине прикрије износ отуђене имовине, али такође то мора да има свој баланс у обавезама или новцу. Лажирати обавезе није лако, тако да се починилац најчешће одлучује на лажирање готовог новца, јер је најтеже открити овај облик преваре. У суштини сваки контролор мора да има у виду да свака куповина, плаћање, пријем или слично у пословним књигама изазива неколико промена на имовини, изворима имовине, расходима, приходима или слично. То је један од добрих начина да се провери да ли је унос рачуноводствених података исправан или лажан. Најчешћи симптоми који указују на лажне уносе рачуноводствених података су:

- унос података без одговарајуће пропратне документације;
- неуобичајена и необјашњена прилагођавања обавеза, потраживања, расхода или прихода;
- унос података није у равнотежи;
- унос података је извршила особа која обично то не ради;
- унос података је извршен при крају рачуноводственог периода;

2) **Слабости интерне контроле** – када интерне контроле не постоје, или су слабо организоване, ризици појаве превара нагло расту. Што су интерне контроле слабије потребан је нижи ниво мотивације да би се извршила превара. Интерна контрола може бити неефикасна као последица: неадекватног надзора интерних контрола; високе учесталости промене запослених или запошљавање неефикасног особља у рачуноводству, интерној ревизији и сектору информacionих технологија; неделотворног

рачуноводственог и информационог система. Најчешће слабости интерних контрола које олакшавају појаву превара укључују:

- недостатак подела дужности;
- недостатак физичке заштите материјалне имовине;
- недостатак независних контрола;
- недостатак одговарајућих поступака одобравања;
- недостатак одговарајуће процедуре евидентирања и документовања;
- заобилажење постојећих контрола;
- неодговарајући рачуноводствени систем;¹⁰⁹

3) Необично раскалашан начин живота запослених (посебно менаџмента) – многи починиоци превара прибегавају преварама услед финансијског притиска. Некада су притисци стварни, некада су само резултат обичне људске похлепе. Када починиоци једном задовоље своје потребе путем превара неретко се деси да наставе са истим радњама, а остварене преваре употребљавају да би побољшали свој животни стандард. Купују нова возила, скупоцене одевне предмете, обнављају или купују станове или куће. Веома мали број починилаца превара успе да се одупре поривима куповине и чува присвојену имовину. Промене у начину живота појединаца се најлакше уочавају као могућ наговештај преваре, али то није доказ јер оне могу бити резултат и, на пример, добијеног наследства, добитка на лутрији и слично. Из тих разлога потребно је упоредити примања запослених који воде раскалашан начин живота са новчаним издацима, па тек онда утврдити да ли постоји могућност преваре. Ови симптоми се најлакше утврђују, али нису најубедљивији сигнал за остварену превару;

4) Необична понашања запослених – починиоци превара веома често након остварене преваре бивају обузети осећајем бојазности, кривице или гриже савести. Многобројна психолошка истраживања указују да овакво стање починиоца преваре може довести до промена у понашању у виду раздражљивости, беса, ћутљивости, склоности алкохолу, свађалачком расположењу, немогућности опуштања, немогућности уживања у стварима у којима је раније особа уживала, збуњивости, знојења, повећаног пушења и слично. Оваква необична понашања могу да укажу на могућност преваре и лако их је уочити. Међутим, оваква промена у понашању не мора бити резултат остварене преваре већ може бити изазвана и другим узроцима попут болести појединца, животним и породичним проблемима итд. Овакав вид упозорења се може користити само приликом анализе

---

¹⁰⁹Albrecht, S. and Albrecht, C., (2009), оп. цит., стр. 140

понашања појединаца за које се већ сумња да су починили превару, а не да ово буде иницијалан знак упозорења да је превара остварена;

5) **Представке и жалбе** – један од могућих знакова упозорења превара јесте постојање јавних или анонимних представки, жалби и дојава које се достављају надлежним органима, одговорним особама предузећа или судским институцијама. И ови знаци упозорења су само наговештаји могућих превара, али нису стваран доказ њиховог постојања, пошто се многе представке и жалбе покажу као нетачне или лажне. Често запослени не указују на могућност преваре због несигурности да су у потпуности у праву, услед страха да ће трпети последице или због непостојања система комуникације у предузећу, посебно на релацији радник-руководилац.

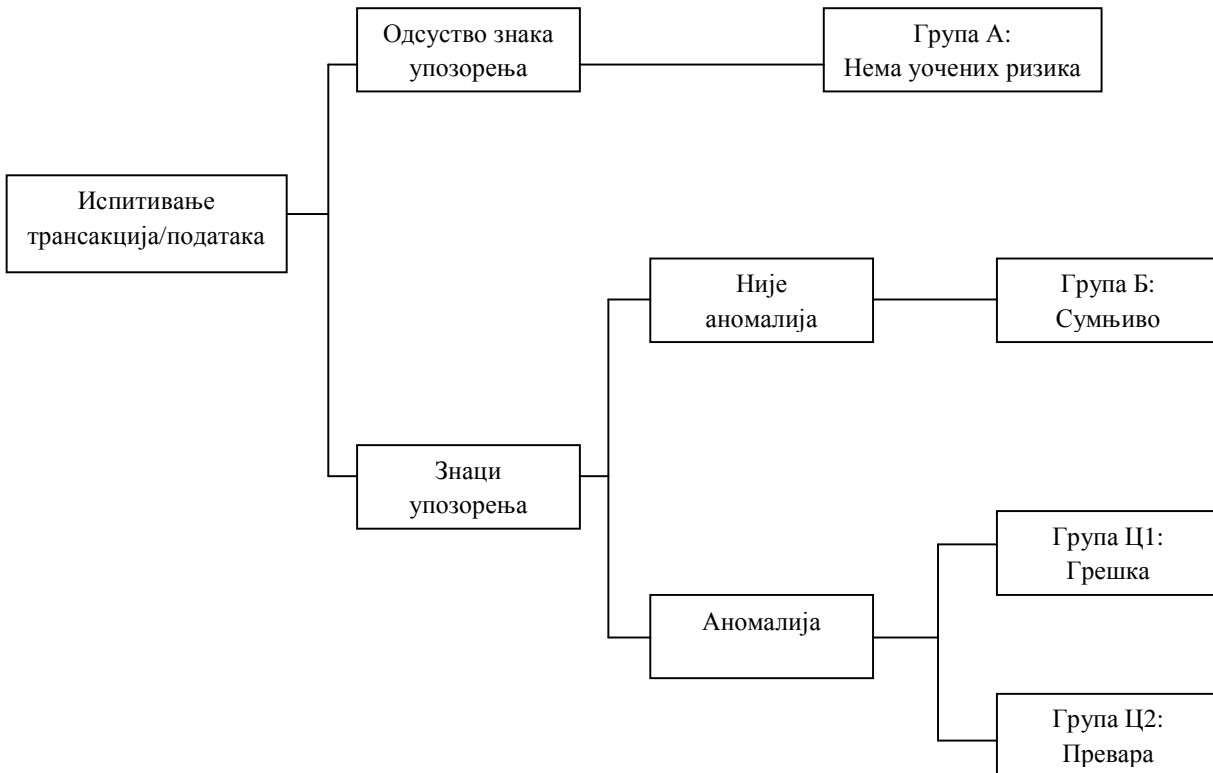
На основу претходно наведених знакова упозорења могуће је извести одређене опште **методе за откривање превара**. Такве методе су независне у односу на одређену шему преваре. Неке од општих метода које се најчешће користе у откривању превара су:

- хоризонтална и вертикална анализа финансијских извештаја, нарочито код поређења пословних јединица и њихових података;
- анализа показатеља, нарочито трендова током последњих година по пословним јединицама у поређењу са другим јединицама и правним субјектом у целини;
- ненајављена контрола и/или попис новца или имовине;
- анониман и једноставан систем за дојаве и приговоре коме могу да приступе запослени, добављачи и купци;
- побољшане интерне контроле, нарочито оне које су уграђене у процес пословања и које су осмишљене за откривање превара или знакова упозорења;
- провера података за важеће знаке упозорења коришћењем софтверских алатки.¹¹⁰

Контролорима (ревизор, форензичке рачуновође) је током спровођења истраге потребан модел за формално праћење појава могућих знакова упозорења. Једноставан начин да се то изведе је да се процене вероватноће и ниво ризика за одређено одступање (аномалија или изузетак). То може да буде одсуство података, одступање од политика или интерних контрола или присуство знакова који упозоравају на превару. Овакав модел приказан је на Слици 10.

---

¹¹⁰Singleton, T., Singleton, A., Bologna, J. and Lindquist, R. (2006), оп. цит., стр. 130

Слика 10 – Класификовање података/трансакција према моделу превара¹¹¹

Овај модел класификације осмишљен је као прва линија испитивања могућих превара. Он не представља потпун систем за откривање превара већ пут којим је могуће проценити кумулативан ниво ризика на основу података и трансакција прегледаних од стране контролора. Овај модел омогућава да се идентификују потенцијалне трансакције извршене у криминалне сврхе или релевантна документа. Исти модел би био веома користан и за проактивне технике спречавања превара, попут проналажења података или осталих алатки које се користе у анализама и које су веома корисне за спречавање и откривање превара. Уз помоћ ових алатки знаци упозорења могу да се користе како би се разрадили тестови или полазна основа за софтверске алатке.

Једна од метода која се користи при откривању превара јесте и *разговор са запосленима, тј. испитивање запослених*. Да би се прибавили докази о индикацијама остварене преваре контролори треба да спроведу испитивање руководства (менаџмента), чланова

¹¹¹Ибид, стр. 149

управног и надзорног одбора, чланова интерне ревизије и других запослених како би одредили да ли имају сазнања о постојећој, могућој или пријављеној превари.

1) Испитивање руководства (менаџмента) – пошто је менаџмент одговоран за формирање и организовање интерне контроле као и за припрему финансијских извештаја, прикладно је да контролори приликом прикупљања информација о пословању предузећа и његовом окружењу, спроведу испитивање менаџмента у вези њихове процене ризика преваре. Најчешћа питања која се постављају менаџменту су у вези:

- процене ризика да може постојати материјално значајан погрешан исказ у финансијским извештајима због остварене преваре;
- процеса који спроводи менаџмент за сврхе идентификовања и реаговања на ризике могуће преваре, укључујући све идентификоване ризике преваре или рачуне, врсте трансакција или обелодањивања за које ризик могуће преваре вероватно постоји;
- комуникације менаџмента, уколико постоји, са лицима задуженим за идентификовање и реаговање на ризике могуће преваре;
- комуникације менаџмента, уколико постоји, са запосленима у вези праксе пословања и етичког понашања.¹¹²

Контролори би требало да утврде природу, обим и учесталост процена менаџмента о постојању неправилности у рачуноводственом систему и систему интерних контрола. У неким предузећима менаџмент може годишње сачињавати детаљне процене, док у другим ове процене могу бити урађене као део сталног праћења. Код неких предузећа процене менаџмента о могућим преварама могу бити мање формалне, док код других далеко више. Приликом процене одговора менаџмента на упите мора се одржати став професионалног скептицизма узимајући у обзир да је руководство често у најбољој позицији да изврши превару. Због тога контролори морају да користе професионално просуђивање приликом разматрања да ли је неопходно упоредити одговоре из упита са другим информацијама. Уколико су одговори неусаглашени потребно је разрешити ове неподударности. Такође уколико се из упитника види да менаџмент није уопште, или је веома ретко, вршио процену ризика могућности преваре, то може указивати да менаџмент не придаје довољан значај откривању и спречавању преваре као и развоју и организовању интерне контроле;

2) Испитивање чланова управног и надзорног одбора – испитивањем чланова управног и надзорног одбора долази се до информација да ли они имају икаква сазнања о

---

¹¹²http://www.aicpa.org/interestareas/forensicandvaluation/resources/fraudprevention/detectionresponse/pages/identifying_vulnerability, преузето дана 10.10.2012. године

постојећим или могућим превара које имају утицаја на пословање предузећа. Сврха овог испитивања јесте да се њихови одговори упореде са одговорима менаџмента и на тај начин открије да ли је неко од њих укључен у остваривање преваре. Уколико одговори нису у сагласности са одговорима менаџмента прикупљају се додатни докази ради решавања ових неусаглашености;

3) Испитивање чланова интерне ревизије – приликом откривања преваре посебна пажња се посвећује испитивању чланова интерне ревизије. Упити се односе на ставове интерних ревизора у вези ризика могуће преваре, да ли су током године интерни ревизори спроводили поступке за откривање преваре, да ли је менаџмент задовољавајуће реаговао на резултате ових поступака и да ли интерни ревизори имају сазнања о постојећој, потенцијалној или пријављеној превари;

4) Испитивање осталих запослених – остали запослени који најчешће могу бити предмет испитивања у вези превара су: оперативно особље које не учествује директно у процесу финансијског извештавања; запослени на различитим нивоима одговорности; запослени који учествују у започињању, обради или евидентирању комплексних или неуобичајених трансакција и они који надзиру све запослене; интерни правни заступници; руководилац одговоран за спровођење етичког понашања и особа или особе задужене за решавање пријављених случајева превара.

2. СПРЕЧАВАЊЕ ПРЕВАРА

Циљ сваког програма за спречавање превара се не састоји само у њиховом откривању, јер већина експерата из области откривања превара слаже се да је, на дуги рок, спречавање превара у финансијским извештајима боље решење, него њихово откривање. Иако је откривање превара важно, очигледно је боље превару ублажити или минимизирати – односно спречити у највећем могућем степену. Откривање је неизбежно повезано са спречавањем превара и оба аспекта заједно обезбеђују систем за контролу превара. Да би се помогло спречавање превара у финансијским извештајима, топ менаџмент треба да створи позитивно контролно окружење. Студије су показале да су организације са позитивним контролним окружењем мање подложне лажном финансијском извештавању. Да би се омогућило такво окружење, потребно је да чланови управног одбора и одбора за ревизију изложе и саопште исправан став према интерној контроли и процесу финансијског извештавања, укључујући испољавање високог интегритета и позитивних етичких вредности. Ово, такође, захтева и активно учешће у свакодневном пословању компаније и честе састанке намењене разматрању текућих активности о учинцима компаније. Ефикасан систем интерне контроле подразумева, тј. укључује поуздан рачуноводствени систем, адекватне контролне политике и поступке и политике обезбеђења адекватне заштите средстава компаније. Он, такође, захтева јасно дефинисане политике рачуноводства и финансијског извештавања.¹¹³

Један од кључних елемената спречавања превара у пословању предузећа јесте формирање и правилно организовање *интерне контроле*. Интерна контрола представља сет процедура или правила којима се контролише пословање предузећа. У теорији уколико је интерна контрола правилно организована и уколико се сви у предузећу придржавају правила и процедура које је она прописала преваре је веома тешко остварити. За успостављање интерне контроле одговоран је менаџмент предузећа. Трошкови формирања, имплементације и стварање ефективне интерне контроле су доста високи, али коначне користи у откривању и спречавању су далеко веће од поменутих трошкова. Многа предузећа једноставно немају довољно средстава да успоставе интерну контролу на нивоу који је потребан да се спрече преваре, али за свако предузеће је потребно да она барем постоји и да буде развијена макар и на најмањем нивоу. Најчешћи облици контроле које користи интерна контрола у свом раду су: *превентивна контрола* –фокусирана је на

---

¹¹³ Стефановић, Р., (2000), оп. цит., стр. 9

заштиту имовине и финансијских података предузећа покушавајући да спречи преваре; *истражна контрола* – покушава да истражи превару што пре је могуће; *корективна контрола* – обухвата активности којима се покушава наћи решење за превару која је пронађена како би се спречиле будуће преваре.

Добро успостављена интерна контрола зависи од неколико фактора, међу којима су најважнији: развијено контролно окружење, развијен рачуноводствени систем, контролне активности, спровођење редовне контроле и развијен систем комуникације између запослених. *Контролно окружење* успоставља менаџмент путем свог ауторитета, организационих способности и начина комуникације са запосленима и представља општу слику предузећа. Ова компонента је најважнија у успостављању доброг система интерне контроле. Битни елементи контролног окружења су интегритет менаџмента, етичка правила понашања запослених, етичке компетенције запослених, филозофија и стил управљања менаџмента, начин распоређивања дужности и ауторитета од стране менаџмента и степен укључености управног и надзорног одбора у свакодневне пословне активности предузећа. *Развијен рачуноводствени систем* је још један елемент од кога зависи успешно развијена интерна контрола предузећа. Важност рачуноводственог система за развој интерне контроле огледа се у томе да информације које рачуноводствени систем пружа морају бити веродостојне и истините како би се на основу њих донеле одговарајуће пословне одлуке и вршила контрола пословања. *Контролне активности* укључују правила и процедуре које омогућавају физичку контролу имовине, поделу одговорности и дужности, независне и објективне провере и правилно документовање свега што је контролисано. Постојање контролних активности у пословању предузећа добра је основа за развој система интерне контроле. Које ће од ових активности постојати у предузећу највише зависи од менаџмента. Уколико менаџмент заиста жели да успешно открије и спречи преваре у пословању потребно је да већина ових контролних активности буде не само присутна већ и развијена у предузећу. Претходно наведене контролне активности и да постоје у предузећу не значе много уколико се не *спровode редовне контроле*. Само успостављање интерне контроле није сигурност за спречавање и откривање преваре уколико се сама контрола не спроводи у редовним временским периодима. Најбоље је обављати контролу што чешће, али најбоље резултате интерна контрола даје уколико се обављају и изненадне контроле пословања, како починиоци превара не би били спремни. Без развијеног *система комуникације између запослених*, а посебно између менаџмента и осталих запослених, немогуће је да постоји успешно развијен систем интерне контроле јер без информација које пружају запослени интерна контрола није у могућности да спроводе контролу до краја.

Један од елемената спречавања превара у пословању јесте стварање такозваних *поштених услова пословања*, у којима запослени поштују етичке принципе, где су менаџменту циљеви предузећа, а не лични, на првом месту и у којима се рад запослених цени и поштује. Један од првих елемената формирања оваквих услова пословања јесте и *запошљавање поштених људи*. У данашњем времену, у коме је велики број незапослених спремно на све само да се запосли, потребно је да предузећа имају добар систем провере запослених, а посебно новозапослених. Чак и у добро развијеном контролном окружењу могуће је да се запослени окрену непоштеном понашању и изврше преваре. Стална провера запослених се у пракси показала као одличан начин провере запослених.¹¹⁴ Новозапослени би требало да буду ефикасно проверени путем детаљне провере њихових биографских података. Провера може да укључи претраживање јавно расположивих база података. Понекад, преглед кредитне историје неког кандидата може открити непожељне карактеристике које можда нису погодне за дотичан посао. За осетљиве положаје (на пример, менаџер одељења, контролоре), потребно је размотрити коришћење помоћи екстерне агенције у добијању информација које се односе на радну историју, образовање, професионалну лиценцу, препоруке, осуђиваност, војну обавезу и возачки стаж кандидата. За високо осетљиве положаје, потребно је размотрити ангажовање приватног истраживача за исцрпну проверу биографије. Службеници који су одговорни за интервјуисање кандидата, требало би да буду адекватно обучени. Они треба да знају не само која питања могу, а која не могу поставити, већ и да поседују способност за откривање двосмислених и неадекватних одговора. Компаније треба увек да контактирају са ранијим послодавцима и верификују препоруке које су они дали. Због ризика од могуће парнице, ранији послодавци неће открити неповољне информације о бившим запосленима. Међутим, они добровољно могу да изразе позитиван став о кандидату, који може бити садржајнији од откривања само датума запослења.¹¹⁵

Други елемент који доприноси стварању поштених услова пословања јесте *формирање позитивног радног окружења*. Формирање оваквог окружења немогуће је створити преко ноћи. Чињеница је да у појединим предузећима постоји већи број људи који су спремни да прибегну преварама него у другим предузећима. Другим речима, поједина предузећа су много осетљивија по питању превара него друга. Да би предузећа била мање рањивија на преваре потребно је путем доброг корпоративног кодекса понашања формирати код запослених очекивања за поштен рад, створити систем „отворених врата“ који ће

---

¹¹⁴ Albrecht, S. and Albrecht, C., (2004), оп. цит., стр. 101

¹¹⁵ Стефановић, Р., (2000), оп. цит., стр. 10

запосленима омогућити несметану комуникацију, посебно са вишим руководиоцима, и на кључне позиције у предузећу поставити позитивне и поштене људе.

Обезбеђивање обуке запослених о опасностима од превара је такође битан део целокупног процеса спречавања превара у пословању. Код запослених би требало развити свест о томе шта се сматра прихватљивим а шта неприхватљивим понашањем. Они треба да знају шта да чине ако примете да се неко понаша неконзистентно са етичким кодексом понашања предузећа. Обука запослених почиње упознавањем са појмом преваре. Циљ је да запослени схвате да је спречавање преваре важно за њих као појединце подједнако колико и за предузеће у целини. Наравно менаџмент мора да буде на челу обуке о преварама и да својим ауторитетом и понашањем укаже запосленима на важност спречавања превара. Обука запослених о опасностима од превара је битна јер су многа истраживања показала да запослени могу бити од кључног значаја за откривање и спречавање преваре у смислу дојава и пружања информација о могућим преварама. Посебно се мора обратити пажња на обуку новозапослених, али и одржавати константну обуку за све запослене. Стратегија саме обуке је од изузетне важности. Ова стратегија мора да буде у складу са структуром запослених, да се сваком одељењу у зависности од карактеристике посла које обављају усклади и организација саме обуке. Посебна пажња се посвећује оним секторима који су „осетљиви“ на могућност остваривања преваре. Запосленима много значи и када су поред саме обуке укључени у процес доношења процедура и правила за спречавање и откривање превара. Такође, многа предузећа у оваквим обукама користе запослене са джим радним стажом и искуством и тиме подстичу запослене да буду што више укључени у процес спречавања преваре. У суштини обука треба да пружи информације о:

- делима или пропустима које забрањују политика предузећа и закони и прописи, који се односе на предузеће;
- томе како, тј. на које начине преваре негативно утичу на предузеће и запослене (на пример, негативан публицитет, парнице, смањени морал запослених);
- томе како избећи потенцијално компромитујуће ситуације.¹¹⁶

Креирање пословног окружења које превентивно делује на настанак превара започиње *успостављањем политика и процедура у предузећу*. На основу политика успоставља се и интерна контрола у предузећу и одређује се које акције и трансакције нису етичке. Према томе политика која се тиче превара и пажљиво израђене рачуноводствене политике у

---

¹¹⁶Ибид, стр. 10

предузећима представљају основу процеса откривања и спречавања превара у пословању. У појединим земљама поједини законски акти (на пример Sarbanes-Oxley закон у САД-у) захтевају да компаније чије се акције котирају на берзи донесу политике у вези са етиком. Ти законски акти захтевају да компаније које не користе ове политике у свом пословању, у писаном виду, морају да наведу ту чињеницу и да пруже објашњење због чега те политике нису донете. Предузећа, да би имала ефективну политику у вези са преварама, треба да дефинишу: програм/политику за спречавање превара, процедуре за извештавање о инцидентима у вези превара, политике и процедуре у вези истраге, акције које се предузимају у ревизији превара, одлуке донете у вези са преварама, анализу доказа, публикување и саопштавање политике, имплементацију контрола за спречавање превара, провере контрола за спречавање превара, обуку запослених и проактивне ревизорске мере у вези са преварама. Ипак само стварање политике у вези са преварама је само по себи недовољно. Потребно је да се оваква политика саопшти свим лицима на које се односи. Један од начина јесте да се теме етике и превара уврсте у програме за обуку запослених.

Развијено и успешно корпоративно управљање је битан фактор који утиче на спречавање преваре, јер су многа истраживања показала да су се на територији САД-а све веће финансијске преваре дешавале у предузећима где је корпоративно управљање било слабо и неуспешно. У истраживању Coso Landmark Study (1998) проучено је од 200 до 300 случајева превара обрађених од стране Комисије за берзу и хартије од вредности (SEC) у периоду од 1987. до 1997. године. Студија је установила карактеристичан образац који је указивао на слабости у управним одборима испитаних предузећа. Те слабости су подразумевале следеће: чланови одбора нису били независни, на чланове одбора утицали су људи запослени у предузећу, чланови одбора су поседовали значајне фондове капитала, чланови одбора нису имали довољно искустава у обављању те функције, одбори и комитети за ревизију се нису састајали, чланови комитета за ревизију нису поседовали довољно знања о финансијама или ревизији, непостојање комитета за ревизију, комитет за ревизију се није састајао, највиши руководиоци су били укључени у преваре. Доношењем Sarbanes-Oxley закона током 2002. године захтева се више независности и експертизе као и низ других активности које се односе на добро корпоративно управљање. На пример, комитети за ревизију су одговорни за имплементацију система анонимних дојава и приговора. Sarbanes-Oxley закон такође захтева да комитет за ревизију ангажује екстерну ревизорску кућу и да одреди накнаду за обављену финансијску ревизију. У суштини добро корпоративно управљање подразумева независне одборе и комитете за ревизију.

Осим претходно наведених општих превентивних мера за спречавање превара многа предузећа користе и доста других *специфичних превентивних мера*. Постоји велики број оваквих мера које се могу користити у процесу спречавања превара у пословању. Које ће се мере користити зависи од многобројних фактора: величине предузећа, финансијских могућности, кадровске оспособљености, карактеристике пословања предузећа, земље у којима послује предузеће, система развијености интерне контроле, законских обавеза, и слично. Овде ће се навести само неке од ових мера са циљем указивања на све могућности спречавања превара:

- **Видео надзор** - помаже откривању превара и може послужити као веома битан доказ у откривању преваре и доказивању одговорности појединаца пред судом. Иако се надзор пре свега користи као мера за откривање преваре он може служити и као превентивна мера у спречавању преваре ако се добро организује и ако се прати на одговарајући начин. Суштина је да се видео надзор постави на видним местима како би запослени били свесни да ће сваки њихов покушај да остваре превару бити снимљен и уочен. Једино овако постављен видео надзор може бити ефективна превентивна мера;
- **Стална присмотра** - у оквиру ове превентивне мере кључну улогу имају интерни ревизори и остале врсте контрола. Сталном присмотром не оставља се могућност појединцима да остваре превару. Међутим, пракса је показала да стална присмотра, због финансијских и људских ограничења, мора да се врши у одређеним временским периодима. Постоји опасност да починиоци превара у тим периодима буду обазриви али да у периодима када не постоји присмотра остваре превару. Анализом резултата пословања током присмотре и њиховим поређењем са осталим периодима ревизор може да одреди да ли се преваре дешавају у периоду када се не врши присмотра;
- **Судски поступак** који се покрене против починиоца превара може остварити велику корист за предузеће. Тачно је да постоји одређена лоша слика код јавног суђења па чак и ризик да орган гоњења не обави свој посао успешно. Али циљ није само задовољење правде у вези са одређеним предметом. Судски поступак против починиоца шаље јаку поруку у вези са будућим преварама. Уколико неко изврши превару и буде ухваћен предузеће покреће судски поступка и тражи одређену затворску казну за починиоце. Самим тим судски поступак се може посматрати и као превентивна мера против будућих превара у предузећу, јер својом озбиљношћу предузеће показује будућим починиоцима да се преваре не схватају олако;

- **Обављање честих и ненајављених ревизија** - у многим предузећима се тачно зна временски период у коме се обављају редовне ревизије и постоји опасност да се починиоци превара припреме да на разне начине прикрију остварене преваре. Због тога је веома битно да се поред редовних ревизија у предузећу обављају честе ненајављене ревизије. Ипак, уколико ревизори употребе одређене ефективне ревизорске технике и агресивне приступе откривању превара, такве ревизије могу послужити као превентивне мере у спречавању превара. Кључ таквих ефективних ревизија је да се изврши преглед и анализа свих облика аномалија у пословању. Највећа предност ненајављених ревизија у спречавању превара у односу на редовне ревизије јесте управо у чињеници да починиоци не знају када ће се ревизор појавити па се не могу ни припремити да прикрију своје трагове. Постојање ненајављених ревизија у предузећу је сама по себи превентивна мера јер то показује починиоцима да немају много простора за остваривање превара;
- **Провера биографских података** - иако може открити потенцијалне проблеме ова мера није 100% ефективан начин да се идентификују потенцијални починиоци. Провера биографских података може открити кривични досије и/или високе дугове појединаца. И једно и друго може послужити као оправдање да се таква особа не запосли. Висок дуг је доказ да постоји притисак (у овим случајевима реч је о економском или финансијском притиску) и већ постоји један угао троугла криминалних радњи. Кривични досије указује на историјат у извршењу кривичних дела. Ипак, према извештају Удружења овлашћених истражитеља превара (ACFE) за 2004. годину само 12% ухваћених починиоца било је претходно осуђено за прекршај у вези са преварама.¹¹⁷

---

¹¹⁷Singleton, T., Singleton, A., Bologna, J. and Lindquist, R. (2006), оп. цит., стр. 186

3. РЕАКЦИЈА ПРОФЕСИОНАЛНИХ И ДРЖАВНИХ ИНСТИТУЦИЈА НА ПРЕВАРЕ У ПРЕДУЗЕЋУ

Преваре у пословању нису новина, јављале су се и развијале са развојем индустрије. Међутим, учесталост јављања превара и финансијски губици који настају при њиховом остваривању више су карактеристика превара насталих почетком овог века. Велики финансијски скандали (Enron, Worldcom, Parmalat и слично) управо су указали на неопходност много одлучнијег деловања државе и њених институција као и професионалних рачуноводствених организација. Држава уз помоћ рачуноводствених организација покушава да донесе и спроведе законе помоћу којих покушава да формира пословно окружење у којем је веома тешко остварити преваре у пословању. Претходно наведени финансијски скандали указали су да преваре у великим предузећима, која представљају мултинационалне компаније, немају само негативне последице по земљу у којој је седиште те компаније већ и у свим земљама у којима та компанија послује. Свака превара доводи до финансијских губитака не само предузећа већ и привреде у оквиру које то предузеће послује. Велики финансијски скандали приморали су државе света да реагују. Пошто је већина ових скандали настао на територији САД-а било је потребно да државне институције ове земље реагују у виду доношења нових закона којима се ограничавају могућности за остваривање превара. Самим тим ова законска решења дају и смернице многим другим земљама како се борити против превара.

Суочене са пропадањем великих компанија САД су донеле *Sarbanes-Oxley закон*, закон који подржава одговорно управљање пословањем компанија, а тиме и отвара простор за јачање поверења власника капитала и заједнице у којој компанија делује. Као последица финансијских скандали, уведени су нови закони и регулативе како би проширили поузданост финансијског извештавања за јавне компаније. Sarbanes-Oxley закон који је такође познат као "Реформа рачуноводства за јавне компаније и Закон о заштити" је поставио нове или побољшане стандарде за сва јавна предузећа и рачуноводствене компаније у САД-у. Закон је ступио на снагу 30. јула 2002. године као одговор на рачуноводствене скандали. Овим законом су јавне компаније усмераване да испуне високе стандарде финансијске транспарентности и одговорности. Закон представља најзначајнији део законодавства корпоративне реформе не само у САД-у већ у читавом пословном свету и спада у подручје регулативе корпоративног управљања. Циљ доношења оваквог закона је био обнављање поверења улагача и јавности у поштено и транспарентно управљање

компанијама у које су уложили свој капитал. Основна логика на којој се темељи овај закон односи се на личну одговорност кључних менаџера у компанији за веродостојност финансијских извештаја и осталих информација о компанији. Овај закон се односи на све компаније које се котирају на берзама у САД-у. Sarbanes-Oxley закон предвиђа инструменте контроле свих процеса у јавним компанијама у којима менаџмент жели да постигне највећу могућу транспарентност извештавања о резултатима пословања. Уједно, према одредбама овог закона, генерални и финансијски директор компаније сматрају се одговорним за тачност података у финансијским извештајима. Другим речима, сваки годишњи финансијски извештај мора да садржи „извештај о интерним контролама“ којим се потврђују структура и процедуре интерних контрола за финансијско извештавање. Будући да се у својој основи закон бави заштитом интереса шире заједнице, односно, темељи се на принципима корпоративног управљања, веома је важно истаћи како се овај закон и активности везане за њега односе на све менаџере и запослене у компанији. Овим законом и разним додатним и пропратним подактима прописују се нужне контроле које се морају имплементирати како би се ризик нетачних или непотпуних финансијских извештаја свео на прихватљив ниво. Контроле предвиђене овим законом, пре свега, покривају ризик елемената ревизије финансијских извештаја, односно ризик њихове нетачности, непотпуности или погрешног исказивања. Предузећима се препоручује, уколико се претходно не захтева, увођење широког спектра ефикаснијих ручних, полуаутоматских или аутоматских контрола које се требају уградити у процес финансијског извештавања.

Како је првенствено усмерен на контролу квалитета финансијског извештавања, у пројекат усклађивања са Sarbanes-Oxley законом су у почетку највише били укључени финансијски стручњаци. Закон такође обухвата питања као што су независност и објективност ревизора, корпоративно управљање, процене интерне контроле, и побољшано финансијско извештавање. Sarbanes-Oxley закон који је донет од стране Сената САД-а, проширује последице за уништавање, промену података у федералним истрагама или за покушај варања акционара компаније. Закон, такође, повећава одговорност ревизорских фирми у домену њихове објективности. Због тога ревизија рачуноводствено-информационих система и њихових циљаних делова мора бити добро организована.

Конзистентан са функционалним регулаторним оквиром који је утврђен Gramm-Leach-Bliley законом, Sarbanes-Oxley закон даје SEC-у регулаторно овлашћење и овлашћење за праћење примене закона од стране свих јавних компанија, укључујући банкарске холдинг

компаније, државне банке и иностране банке које јавно емитују хартије од вредности. SEC доноси правила и смернице за примену Sarbanes-Oxley закона које јавне банкарске организације морају да примењују. SEC је такође овлашћен да врши супервизију и прати примену закона од стране јавних банкарских организација и других компанија које потпадају под овај закон. Пре него што је усвојен Sarbanes-Oxley закон, банкарске регулаторне агенције су објавиле своје прописе и политике које су се односиле на корпоративно управљање, транспарентност и сукоб интереса. Известан број ових захтева се примењивао почетком 90-тих година XX века због кризе банака, штедње и зајмова. После усвајања закона банкарске агенције су почеле да доносе смернице о томе како применити овај закон на финансијске институције и у извесним случајевима, радиле су на изради нових или допуњених прописа да би ускладиле банкарске захтеве са захтевима SEC-а. У многим случајевима ови банкарски прописи и политике су примењиви на све осигуране депозитарне институције, а у извесним случајевима, и на јавне институције и велику већину институција које су у приватном власништву. Генерално Sarbanes-Oxley закон и његови прописи за примену имају више карактер средства за спречавање и санирање проблема. Међутим, у крајњем случају, они могу да буду и „средство“ које је потребно да се врати поверење инвеститора у интегритет предузећа и стабилност националних финансијских тржишта.

Sarbanes-Oxley закон уводи значајне нове одговорности директорима компаније, одборима директора, комитетима за надзор и екстерним ревизорима. Генерални и финансијски директор имају одговорност да провере и потврде комплетност и тачност информација садржаних у финансијским извештајима њихових компанија које се достављају SEC-у. Генерални и финансијски директор, као најодговорнији за пословање компаније, морају да оцене и извештају о ефикасности интерних контрола намењених обезбеђивању тачних и правовремених информација датих у финансијским извештајима компаније. Овим законом се такође постављају стандарди ревизији који су шири од оних који се захтевају Општеприхваћеним рачуноводственим принципима (Generally Accepted Accounting Principles - GAAP). Чланови одбора директора су преко Комитета за надзор одговорни за надзор рачуноводственог процеса и процеса финансијског извештавања јавне компаније и ревизију финансијских извештаја. Овај закон такође уводи нови захтев за обелодањивањем о томе да ли је бар један члан Комитета за ревизију „финансијски стручњак“ или не, и ако није морају да се наведу разлози. Такође, од Комитета за надзор се захтева да претходно одобри услуге које компанији обезбеђује екстерна ревизорска фирма. Поред тога, законом се потврђује потреба да спољни ревизори буду независни од менаџмента. Њиме се проширује одговорност ревизора да подноси извештај о

објективности и тачности финансијских извештаја компаније у складу са GAAP. Sarbanes-Oxley законом се дефинише и улога SEC-а:

1. регулаторно овлашћење за праћење примене закона;
2. доношење правила и смерница за примену закона;
3. супервизија и праћење примене закона од стране јавних банкарских организација и других компанија.¹¹⁸

Један од битних захтева Sarbanes-Oxley закона јесте то што се захтева већи скептицизам од ревизора при анализи финансијских извештаја, посебно према менаџменту, јер је пракса показала да је највећи број превара у предузећу проистекао од стране менаџмента. Такође, захтева се да предузећа мењају ревизоре сваке пете године, да се смањи либерализам ревизора, да се прошири извештај ревизора и да ревизори свој извештај предају управном одбору и акционарима, а не менаџменту како би на тај начин смањили притисак који трпе од стране менаџмента. Тај притисак је понекад у границама дозвољеног, али најчешће баш услед тог притиска ревизори попуштају и дозвољавају да се превара деси. Sarbanes-Oxley закон посебно истиче нове улоге и задатке ревизорског одбора. Наиме, према наведеном закону ревизорски одбор, као специјализовани пододбор у склопу одбора директора, има одговорност у подручју именовања екстерног ревизора, уговарања накнаде екстерним ревизорима, провере независности и праћења рада екстерног ревизора. То укључује и активну улогу ревизорског одбора у разрешавању евентуалних разилажења и несугласица између менаџмента и екстерног ревизора по питањима која се односе на проблематику финансијског извештавања. Осим тога овај закон предвиђа да ревизор треба директно да извештава ревизорски одбор. Даље, закон захтева да све ревизорске, али и неревизорске услуге које пружа ревизорска фирма клијенту који има ревизорски одбор, буду унапред одобрене од стране тог одбора. Такође, у случају када екстерни ревизор клијенту пружа неревизорске, односно углавном саветничке услуге, у тој пословној години не сме пружати услугу ревизије финансијских извештаја. У складу са одредбама Sarbanes-Oxley закона ревизорска фирма треба периодично да извештава ревизорски одбор о:

1. свим значајним рачуноводственим политикама и поступцима њихове примене;
2. свим алтернативним поступцима у вези са финансијским информацијама унутар општеприхваћених рачуноводствених начела који су били предмет расправе са менаџментом, те о свим последицама примене таквих алтернатива, објављивања и поступања, укључујући и поступак који преферира ревизор;

---

¹¹⁸<http://www.slideshare.net/nkarovic/sarbanesoxley-act-12240828>, преузето дана 22.10.2012. године

3. осталим облицима писане комуникације између овлашћене ревизорске фирме и менаџмента о свим значајним питањима, на пример писмо менаџменту или преглед неусаглашених разлика и сл.¹¹⁹

Sarbanes-Oxley закон, најављен као најзначајнији део законодавне корпоративне реформе још од времена Велике економске кризе и као најдалекосежнија реформа америчке пословне праксе још од времена Френклина Рузвелта, је веома детаљан и обухвата 11 поглавља. Временом су поједине одредбе овог закона допуњаване и кориговане у складу са појавом нових проблема све са циљем спречавања нових облика преваре. Области које обухвата овај закон по поглављима су:

1. I поглавље бави се питањем Одбора за надзор ревизије јавних компанија (Public Company Accounting Oversight Board - PCAOB);
2. II поглавље бави се питањем независности ревизора;
3. III поглавље бави се одговорношћу корпоративног управљања;
4. IV поглавље разматра како да се оствари обимнија (детаљнија) финансијска обелодањивања;
5. V поглавље разматра сукобе интереса аналитичара;
6. VI поглавље сагледава ресурсе и овлашћења Комисије за хартије од вредности (SEC);
7. VII поглавље обухвата питања у вези студија и извештаја;
8. VIII поглавље сагледава корпоративну одговорност и одговорност за преваре;
9. IX поглавље разматра пооштрене казне за чиновнички криминал;
10. X поглавље бави се корпоративним пореским пријавама;
11. XI поглавље бави се корпоративним преварама и одговорностима.

I поглавље - Одбор за надзор ревизије јавних компанија (Public Company Accounting Oversight Board - PCAOB) – овај одбор има одговорност да региструје и надгледа јавне ревизорске фирме, доноси стандарде за састављање извештаја о ревизији и прати примену закона, прописа и стандарда који се односе на састављање извештаја о ревизији и обавеза јавних ревизора. Одбор је састављен од пет чланова од којих два члана морају бити овлашћене јавне рачуновође, односно ревизори, док остала три члана не морају. Чланови Одбора имају мандат од пет година. Јавне рачуноводствене фирме (мисли се на ревизорска предузећа) морају да се региструју код Одбора и да плате накнаду за регистрацију и годишњу накнаду која се користи за финансирање активности Одбора.

---

¹¹⁹Brodsky, D., Grochowski, R. B., Baker, W. R. and Huber, J., (2003), „The New Role of Audit Committees, Executive“, Action No. 63: Trends in Corporate Governance, New York, стр. 1

Уколико се не региструју код Одбора, рачуноводствене фирме не могу састављати или издавати извештаје о ревизији за јавне компаније. У оквиру овог поглавља закона се дефинишу и одређени мандати на рад ревизора над којим Одбор има надлежност, као што су:

- ревизори морају сву своју документацију везану за обављену ревизију да чувају најмање 5 година;
- ревизорски извештај мора бити прегледан и одобрен од стране другог ревизора (такозваног партнера за преиспитивање) у намери да оба ревизора буду одговорна за обављену ревизију;
- ревизор у свом извештају мора да укључи и информације о томе да ли клијент има интерну ревизију, и ако је има колико је развијена;
- ревизор у свом извештају мора да укључи и део у коме је разматрано да ли су сви приходи и расходи остварени уз сагласност менаџмента клијента;
- ревизорски извештај мора да укључи и информације о томе, ако постоје, какве су слабости интерне контроле;
- ревизорске фирме морају усвојити и применити интерне стандарде који се баве питањима етике, независности фирме у односу на клијенте, суперконтроле над ревизорским послом, питањима интерне консултације и интерне инспекције.¹²⁰

II поглавље - Независност ревизора – у оквиру овог поглавља независност екстерног ревизора јача се постављањем на виши ниво одговорност регистрованих јавних рачуноводствених фирми и јавних компанија и њихових комитета за надзор. Ово поглавље има у суштини 3 основна циља:

1. да онемогући ревизорима да истој компанији којој пружају ревизорске услуге пружају неку другу врсту консултантских услуга;
2. захтевају ротацију ревизора после одређеног периода;
3. захтевају да се одређене информације прикажу у ревизорским извештајима.

Sarbanes-Oxley закон овим поглављем ограничава регистроване јавне рачуноводствене фирме да не могу да обављају ревизију јавних компанија (регистрованих код Комисије за хартије од вредности (SEC)) уколико тим компанијама обезбеђују и услуге из неких од следећих области: књиговодство, планирање и примена финансијског информационог система, услуге оцењивања или вредновања, актуарске услуге, услуге интерне ревизије, брокерско-дилерске услуге, услуге саветника за инвестиције или банкарске услуге које се

---

¹²⁰Horwood, W., Leiner, J. and Young, G., (2009), оп. цит., стр. 134

односе на инвестирање, правне услуге и друге стручне услуге. Екстерни ревизори могу да обезбеђују неку од претходно наведених консултантских услуга само уколико су те услуге претходно одобрене од стране Комитета за надзор и то мора бити обелодањено у напоменама финансијских извештаја. Овај захтев се не примењује за услуге уколико чине мање од пет одсто укупног износа прихода који компанија плаћа свом ревизору. Овим поглављем се такође утврђује да у оквиру ревизорске фирме ревизори који имају примарну одговорност и ревизори који су одговорни за преглед ревизије не могу да врше ревизију истим компанијама дуже од пет узастопних година. Мале рачуноводствене фирме могу бити ослобођене овог захтева.

Такође, инсистира се да ревизорске фирме у својим извештајима морају да прикажу одређене информације: значајне рачуноводствене политике и праксе које користи предузеће; алтернативне рачуноводствене поступке о којима се дискутовало са менаџментом заједно са потенцијалном применом тих алтернатива и саопштења у писменој форми која ревизор доставља менаџменту. Инвеститорима морају бити обелодањене и информације које се односе на ревизорске услуге и остале консултантске услуге које обезбеђује ревизорска фирма која обавља ревизију финансијских извештаја. Веома битни одељак у оквиру овог поглавља је онај који захтева да генерални директор, интерни контролор, финансијски директор, директор рачуноводства или особа која је на важној позицији у предузећу не може да буде запослена од стране екстерне јавне рачуноводствене фирме коју је ангажовало исто предузеће у току једне године пре датума почетка ревизије. Ово је изузетно битно јер су се јављали случајеви превара у којима је одговорно лице у предузећу у коме је настала превара било ангажовано и у ревизорској кући које је вршило ревизију, што се показало као „одличан“ метод да се превара прикрије од контролора.

III поглавље - Корпоративна одговорност - Sarbanes-Oxley законом се у оквиру овог поглавља уводе нови стандарди корпоративне одговорности разних актера у оквиру јавне компаније, укључујући одбор директора, комитет за надзор и директоре. Овим стандардима се захтева од Комитета за надзор да буде независан и да преузме одређене одговорности надзора и захтева се од генералног и финансијског директора да потврђују тромесечне и годишње извештаје који се достављају Комисији за хартије од вредности (SEC). У оквиру одељка 301 овог поглавља дефинише се да су Комитети за надзор директно одговорни за постављање, награђивање и надзор екстерних ревизора компаније. Такође, ревизори су дужни да своје извештаје поднесу директно Комитету за надзор. Веома је битно да сваки члан овог Комитета буде члан Одбора директора (Управног

одбора) компаније и да буде независан од компаније. Да би био независан члан комитета не може да прихвати било какву другу накнаду осим оне коју прима за место члана Одбора директора, не сме да буде повезан са компанијом или њеном филијалом. Од Комитета се захтева да усвоји процедуре којима се решавају питања везана за поступак са жалбама у вези рачуноводства, интерних контрола и ревизије, као и по питању анонимних мишљења запослених у вези са питањима која се односе на сумњиве рачуноводствене или ревизорске праксе. Одељак 302 овог поглавља дефинише обавезе менаџмента (пре свега извршног и финансијског директора) да потврди финансијске и друге информације садржане у финансијским извештајима који се достављају SEC-у. Руководиоци који врше потврђивање морају да обезбеде потврђивања која садрже неколико исказа:

- да су извршили преглед извештаја;
- да на бази њихових сазнања финансијски извештаји не садрже неистинита приказивања неке значајне чињенице или изостављања било које значајне чињенице која би проузроковала неко погрешно приказивање;
- да на бази њихових сазнања финансијски извештаји објективно приказују, у свим значајним аспектима, финансијско стање компаније, њене резултате пословања и новчане токове за периоде приказане у извештајима.¹²¹

Остали одељци овог поглавља баве се мерама кажњавања и ограничења запослених у циљу спречавања превара у предузећу. Одељак 303 менаџменту или осталим запосленима забрањује да предузимају било какве акције које се односе на незаконито утицање, присиљавање, манипулисање или обмањивање ревизора да би он обавио ревизију финансијских извештаја компаније са циљем да ти извештаји буду погрешно приказани у знатној мери. Одељак 304 захтева од генералног и финансијског директора, да уколико постоје неке неправилности у финансијским извештајима компаније, да се одрекну награде или бонуса које су примили у току 12 месеци после издавања нерегуларних финансијских извештаја. Одељком 305 се омогућава SEC-у да забрани рад одређеним особама (најчешће руководиоцима) које су прекршиле одредбе закона, уколико тај прекршај укаже на неподобност те особе да буде руководилац.¹²²

IV поглавље - Проширена финансијска обелодањивања – у оквиру овог поглавља захтева се од компанија да врше нова проширена обелодањивања у оквиру финансијских извештаја. Кључна обелодањивања обухватају извештаје о ефикасности интерних

---

¹²¹<http://www.soxlaw.com/s302.htm>, преузето дана 23.10.2012. године

¹²²За више информација видети преглед овог Поглавља дат на сајту <http://www.sox-online.com>

контрола, другим речима сваки годишњи извештај мора да садржи извештај о интерним контролама којим се потврђују структура и процедуре интерних контрола за финансијско извештавање и обелодањивања која обухватају ванбилансне трансакције и проформу финансијске информације. Од компанија се захтева да обелодањују да ли су усвојиле етички кодекс за више финансијске руководиоце. Такође, захтева се убрзана (експедитивна) обелодањивања од стране менаџмента, директора и главних акционара у вези са извесним трансакцијама које укључују хартије од вредности компаније.¹²³ Одељак 401 овог поглавља дефинише да финансијски извештаји састављени у складу са GAAP морају да одражавају све значајне корекције које су утврђене од стране регистроване јавне ревизорске фирме.

V поглавље - Сукоб интереса аналитичара – сврха овог поглавља је да се уведе обавеза објављивања висина надокнада које су компаније обезбедиле брокерима-дилерима или аналитичарима за хартије од вредности, што би могло имати утицаја на објективност информација које се достављају инвеститорима. Захтева се да се унапреди објективност инвестиционих истраживања и препорука које обезбеђују аналитичари ангажовани од стране инвестиционе банкарске фирме. У оквиру овог поглавља се захтева да SEC усвоји правила која се баве сукобом интереса када аналитичари за хартије од вредности дају препоруке за акције компанија у извештајима о истраживањима. Стандардима се такође захтева да аналитичари обелодане у јавним наступима сукобе интереса, а регистровани брокери-дилери да их обелодане у сваком извештају о истраживањима.¹²⁴

VI поглавље - Ресурси и овлашћења Комисије за хартије од вредности (SEC) – овим поглављем се Комисији за хартије од вредности (SEC) повећавају дотације за 2003. годину за 776 милиона долара од чега 98 милиона долара треба да се користи за ангажовање додатног особља да би се унапредио надзор ревизора и ревизорских услуга. Такође овим поглављем се омогућава SEC-у да анализира рад својих запослених и да забрани или ускрати право запосленима да врше праксу пред Комисијом уколико не поседују потребне квалификације, не поседују одређени карактер или интегритет, или су намерно прекршили савезне законе, правила и прописе о хартијама од вредности.¹²⁵

---

¹²³<http://www.sec.gov/about/laws/soa2002.pdf>, преузето дана 23.10.2012. године

¹²⁴Navigating the Sarbanes-Oxley Act of 2002 – Overview and Observations, PriceWaterHouseCoopers, (2003), преузето са сајта:http://www.pwc.com/en_US/us/sarbanes-oxley/assets/so_overview_final.pdf, (преузето дана 23.10.2012. године)

¹²⁵<http://www.sarbanes-oxley-act.biz/SarbanesOxleyAct.htm>, преузето дана 23.10.2012. године

VII поглавље - Студије и извештаји – овим поглављем се дају упутства Јавном рачуноводственом бироу (General Accounting Office - GAO) да се бави студијама (проучавањима) и да извештава о консолидовању регистрованих јавних ревизорских фирми и о томе да ли су инвестиционе банке и финансијски саветници помагали компанијама да манипулишу својим зарадама и сакрију своје право финансијско стање. У овом поглављу се такође од SEC-а захтева да проучи и извештава о улози и функцији агенција за кредитни рејтинг у пословању тржишта, броју професионалаца за хартије од вредности који су прекршили савезне законе о хартијама од вредности, природу њихових прекршаја, и казне или плаћања која су била процењена и наплаћена, и области извештавања према захтевима SEC-а које су највише подложне преварама и погрешном приказивању.¹²⁶

VIII поглавље - Корпоративна одговорност и одговорност за преваре - Sarbanes-Oxley закон овим поглављем обезбеђује строжије казне за корпоративне и криминалне преваре али са друге стране пружа заштиту појединцима који су обезбедили доказе о оствареним преварама. Јавним компанијама је забрањено да дају отказе, деградирају, суспендују, прете, узнемиравају или на било који други начин врше дискриминацију руководиоца или осталих запослених због њиховог учешћа у: давању информација или помагању на други начин у истраживањима у вези са понашањем за које се сматра да је извршена превара или у пријављивању, проузроковању да буду пријављени, сведочењу, учествовању или помагању на било који други начин у процесу који се односи на наводно остварену превару.¹²⁷

IX поглавље - Пооштрене казне за чиновнички криминал – овим поглављем одређују се оштрије казне за чиновнички криминал, као што су поштанске и телеграфске преваре и прекршаји по основу Закона о осигурању прихода за пензије запослених.

X поглавље – Корпоративне пореске пријаве – десето поглавље Sarbanes-Oxley закона преноси суштину онога што амерички Сенат захтева да генерални директор треба да потпише пореску пријаву компаније о оствареним савезним приходима.

---

¹²⁶<http://www.cisodesk.com/security-compliance-certifications/sarbanes-oxley-act-sox-it-governance>, преузето дана 23.10.2012. године

¹²⁷<http://www.timslaw.com/sarbanes-oxley-title8.htm>, преузето дана 24.10.2012. године

XI поглавље - Корпоративне преваре и одговорност – у оквиру овог поглавља дефинисана је додатна одговорност SEC-а и других регулаторних тела у вези предузимања разних акција против корпоративних превара, као што су:

- одређује се затворска казна до 20 година за свакога ко намерно мења, уништава, прави штету или сакрива документа, податке или друге објекте са намером да се смањи идентитет или расположивост за коришћење у неком званичном поступку или на било који други начин врши опструкцију, утиче или спречава званични поступак;
- SEC може да изда привремени налог за замрзавање ванредних плаћања директорима, другим руководиоцима, партнерима, особама које обављају контролу, заступницима или запосленима у току истраге која обухвата могуће преваре;
- SEC може да изда наредбу да се забрањује неким особама које су починиле превару са хартијама од вредности да обављају дужност руководиоца јавне компаније.¹²⁸

Иако је Sarbanes-Oxley закон један од најзначајнијих инструмената за борбу против превара у предузећу, ипак и он није без грешака па је зато трпео критике и промене. Чињеница је да су методи за остварење превара многобројни и немогуће је покрити све законске „празнине“ које могу да доведу до превара. Било би преамбициозно очекивати да закон може да реши све проблеме у вези превара, али је ипак покренуо многа питања и указао на многобројне проблеме. Најзначајније критике у вези Sarbanes-Oxley закона су:

- слабљење конкурентности америчких тржишта капитала;
- несразмеран штетан утицај закона на мале јавне компаније;
- значајно смањење броја нових страних листирања и иницијалних јавних понуда на америчким берзама, и повећање броја делистирања и преласка са отворених у затворену форму компанија;
- раст трошкова због усклађивања са одељком 404 (интерне контроле);
- неочекивано високи трошкови новоуведених правила;
- просечни директни трошкови примене: 8,5 милиона долара за компаније са тржишном капитализацијом већом од 700 милиона долара, 1,2 милиона долара за компаније са тржишном капитализацијом између 75 милиона и 700 милиона долара;

---

¹²⁸<http://definitions.uslegal.com/s/sarbanes-oxley/>, преузето дана 24.10.2012. године

- стварни трошкови - 93 пута већи од прогнозе за компаније са већом тржишном капитализацијом, и 13 пута већи од прогнозе за компаније са мањом тржишном капитализацијом.¹²⁹

Да би се што боље применио, али из разлога увођења одређених измена који ће га побољшати, спроведене су четири студије ефеката Sarbanes-Oxley закона, и то:

1. **Саветодавни комитет за мале компаније** – SEC је почетком 2005. године основао Саветодавни комитет. Повод је био велики број жалби малих компанија поводом раста трошкова, јер је Sarbanes-Oxley закон повећао трошкове малих компанија, који су за велике компаније безначајни. Такође, постојало је несразмерно оптерећење због организационе структуре и ограничених ресурса. Препорука овог комитета била је: одложити имплементацију појединих одељака, и изузети мале компаније. Међутим, став тадашњег председника Комисије, Кристофера Кокса је био да нема изузећа малих компанија, да ће поједини одељци бити преиспитани, како би се смањио регулаторни притисак на све компаније, и одложила имплементација за мале и стране емитенте;
2. **Комитет за регулацију тржишта капитала** – је приватна група, формирана у септембру 2006. године. Основни циљ овог Комитета је био испитати проблем и предложити промену политике у вези са одржавањем и побољшањем конкурентности америчких тржишта капитала. Повод оснивања овог Комитета је био смањен број иницијалних јавних понуда, смањен број листирања страних компанија и повећан број приватних трансакција. Предлог Комитета је био не изостављати мале компаније и изоставити стране компаније уколико су у матичним државама изложене истој регулацији (интерес Њујоршке берзе);
3. **Студија McKinsey&Co.** - наручиоци ове студије су били Чарлс Шумер, сенатор из Њујорка, Мајкл Блумберг, градоначелник Њујорка и Корпорација за економски развој града Њујорка. Основни циљеви ове студије су били утврдити узрок опадајуће конкурентности Њујоршке берзе, мобилисати подршку за конкретне владине акције на локалном, регионалном и националном нивоу. Ова студија предлаже нови третман малих компанија: изоставити их из појединих одељака у случају да предложене промене не доведу до побољшања;
4. **Комисија за регулацију тржишта капитала у 21. веку** - основана у фебруару 2006. године од стране Привредне коморе. Циљ ове комисије је био анализа конкурентности америчког тржишта капитала. Основни предлози које је дала ова

---

¹²⁹За више информација видети на сајту:<http://www.wmitchell.edu/lawreview/Volume30/Issue4/5Schaumann.pdf>, преузето дана 24.10.2012. године

Комисија су били: укључити Sarbanes-Oxley закон у Закон о трговини хартијама од вредности из 1934. године, како би моћ SEC-а била примењива на Sarbanes-Oxley закон и реорганизовати Комисију за хартије од вредности и берзе (SEC). Међутим, председник SEC-а је изричито одбио предлоге давајући образложење да није потребна промена закона већ промена начина на који се закон примењује и да SEC има сву моћ и флексибилност која јој је потребна.

Разматрајући важност Sarbanes-Oxley закона потребно је размотрити и његову медијску пропраћеност. Значајна улога медија је била у убрзавању политичких процеса који су резултирали доношењем закона након великих скандала. Међутим, више пажње се посвећивано слабљењу конкурентности него несразмерном порасту трошкова малих компанија. Такође, пажња локалних медија је била усмерена на неочекивано високе трошкове малих компанија, док је пажња националних медија била више посвећена слабљењу конкурентности тржишта капитала. Са друге стране регионални медији су посвећивали подједнаку пажњу негативним ефектима Sarbanes-Oxley закона. Анализирајући све што је претходно речено о Sarbanes-Oxley закону могу се извући следећи закључци:

- Sarbanes-Oxley закон је био нужан законски пропис након великог броја финансијских скандала, посебно на територији САД-а;
- донет је у условима ограничене законодавне дебате, што је можда касније и највише оспоравано;
- доношење овог закона пратила је медијска кампања која се односила на неколико великих корпоративних превара, у време економског успоравања и берзе у паду;
- чињеница која је умногоме утицала на доношење Sarbanes-Oxley закона јесте и да је донет пред изборну кампању за председничке изборе у САД-у;
- дебата о користима и трошковима овог закона је неопходна, јер се показало да поједине одредбе изискују велике трошкове за поједине компаније;
- Sarbanes-Oxley закон је потребно дорадити и кориговати, али промена законодавства може трајати годинама, па чак и деценијама.¹³⁰

---

¹³⁰http://www.toplegalguide.com/sarlaw_advantages.htm, преузето дана 24.10.2012. године

4. ОДГОВОРНОСТ РЕВИЗОРА ЗА ПРЕВАРЕ У ПРЕДУЗЕЋУ

Ревизија финансијских извештаја, посебно ревизија пословања великих предузећа, сложен је и скуп поступак. Ризик приказивања лажних финансијских извештаја постоји, па ако ревизори и рачуноводствена фирма не успеју да открију и пријаве превару, могу се суочити са судском тужбом од стране корисника финансијских извештаја, посебно инвеститора. Уз законску одговорност везану за обављање својих уобичајених обавеза, фактори окружења су повећали притисак на ревизоре. Основна сврха независне ревизије је да заинтересованим странама обезбеди доказе о поузданости информација садржаним у финансијским извештајима. Ревизорски извештај је од јавног интереса, јер су за њега заинтересовани акционари, кредитори, добављачи и други корисници. Ревизори се често могу наћи у околностима које могу довести до сукоба интереса услед притиска утицајних руководиоца, директора или партнера. У сваком случају, потребно је уклонити или умањити утицаје који могу неповољно да утичу на интегритет професионалног ревизора. У појединим ситуацијама ревизор се може наћи у раскораку између професионалних стандарда понашања и оданости према менаџменту. Сукоб може настати и када се објави информација која наводи на погрешне закључке, која може да донесе предност послодавцу или правном лицу, а чије објављивање може, али не мора, да донесе неке користи ревизору. Управо због претходно наведених разлога ревизор је одговоран да се придржава основних принципа ревизорске етике, а пре свега принципа одговорности, јавног интереса, поштења и интегритета, објективности и самосталности. При обављању процеса ревизије ревизор мора да има одговорност да то учини у складу са кодексом професионалног понашања и уз поштовање професионалне етике.

Ревизор има одговорност *планирања и обављања ревизије* да би стекао разумно уверење о томе да ли постоје значајна погрешна приказивања у финансијским извештајима компанија, било да су проузрокована преваром или грешком. Међутим, апсолутно уверење није могуће, тако да ни темељно планирана и обављена ревизија не мора открити значајна погрешна приказивања настала због преваре. Разлог због којег се не може стећи апсолутно уверење ревизора углавном је повезан са факторима као што су коришћење процене, коришћење тестирања, инхерентна ограничења интерних контрола и чињеница да је већина доказа доступних ревизору пре уверљива него одлучујућа. Такође, многи ревизорски поступци који су ефикасни у откривању грешке могу бити неефикасни у откривању преваре. На пример, ревизија спроведена у складу са ревизорским стандардима

ретко разматра веродостојност докумената, а ревизори нису, нити би требало да буду, стручњаци за утврђивање веродостојности докумената. Даље, може се догодити да ревизор не открије постојање промена у документацији које су настале путем додатног уговора који менаџмент или трећа страна нису показали.

Не постоји прецизна дефиниција шта тачно подразумева **одговорност ревизора**. Неки од разлога за то су количина расуђивања и стручности укључених у рачуноводство и ревизију, погрешна предубеђења, политички утицај, стално променљиви захтеви, суштинска природа и узорковање у ревизији, као и фактори окружења. Ревизори (интерни и екстерни) могу и даље имати недоумице по питању степена своје правне и професионалне одговорности у вези са откривањем превара током обављања процеса ревизије. У релативно кратком периоду донети су бројни закони и стандарди који још увек нису у потпуности применљиви. Ревизори који примењују такве захтеве ће се временом прилагодити, научити и постати вичнији, али у датом тренутку они још увек уче не само како нови прописи функционишу у пракси већ и које су границе њихове одговорности.

Са друге стране након многобројних финансијских скандала, у јавности је створено убеђење да ревизори, због свог образовања, интуиције и радног искуства могу и требало да буду у стању да „осете“ преваре било када и било где уколико оне настају у финансијским извештајима. На тај начин се постављају доста висока очекивања од ревизора, много већа него што је и сама рачуноводствена професија очекивала. На овај начин се ствара раскорак између онога што се од ревизора очекује и онога што ревизија заиста јесте. Ово је последица недовољне транспарентности рада ревизије и недовољне едукације јавности о томе. Мали број људи је упознат са чињеницом да ревизија финансијских извештаја треба да пружи уверавање у разумној мери о постојању или непостојању материјалне грешке у финансијским извештајима и о томе да ли су финансијске трансакције евидентирани, а финансијски извештаји презентовани у складу са рачуноводственим стандардима. Према стандардима, ревизор је дужан да планира и изврши ревизију да би добио уверавање у разумној мери о присуству материјалне грешке у финансијским извештајима и о томе да ли је та материјална грешка проузрокована грешком или преваром.¹³¹

---

¹³¹ „Generally Accepted Accounting Standards“ AICPA, Professional Standards, књига 1, одељак 110, American Institute of Certified public Accountants, новембар 1972, New York, стр. 322-323

Суштина очекивања јавности од ревизије јесте да примети превару при ревизији финансијских извештаја. Иако ова очекивања нису нереална она са друге стране нису ни потпуно реална. Постоје заблуде по питању процеса и поступака ревизије финансијских извештаја. Пошто се ревизори до одређеног степена ослањају на изјаве менаџмента, није практично, а било би и неразумно када би ревизори покушали да апсолутно, перфектно и несумњиво одреде да ли су финансијски извештаји израђени прецизно и у складу са прописима. Такође, ревизије се углавном обављају након завршетка периода који подлеже ревизији (иако постоји тенденција да се ревизорски рад спроводи током трајања периода). Као и код осталих кривичних дела, што више времена одмиче након извршења преваре, то је исту теже „уловити“.

Одељење за ревизорске стандарде Америчког института овлашћених јавних рачуновођа (AICPA) сумирало је одговорности ревизора у односу на криминалне и незаконите радње према општеприхваћеним стандардима ревизије: „Одговорност ревизора у откривању и пријављивању преваре истакнута је у Саопштењу о стандардима ревизије (SAS) бр. 16, Одговорност ревизора у откривању грешака или неправилности (1977) и у стандарду SAS бр. 17 Незаконите радње клијената (1977). Ови стандарди су разрађени као директна последица проблема који су се појавили у пословној заједници током 70-тих година. Обелодањивања превара клијента, попут Equity Funding-a, као и сумњива плаћања, првенствено у страним државама, подстакли су ову професију да усвоји прецизније стандарде у области непримереног понашања клијената“.¹³² Стандард SAS бр. 16 установио је афирмативне захтеве за ревизоре. Стандардом се од ревизора захтева да испланира испитивање постојања материјалних грешки и неправилности и да ту претрагу обави са дужном пажњом и вештином. Одговорност ревизора везана за преваре је мање изражена, с обзиром да ревизори нису адвокати обучени да препознају преваре, од њих се не очекује да их траже већ пре да буду свесни да одређене ствари које су уочили током свог испитивања наводе на то да су се преваре десиле. Уколико ревизори открију грешку, неисправност или превару од њих се захтева да о томе обавесте менаџмент и да, зависно од значаја тог открића, о томе обавесте одбор директора или комитет за ревизију. Од ревизора се такође захтева да процене ефекат преваре на финансијске извештаје и уколико је материјалне природе, да инсистирају на корекцијама или додатном обелодањивању у извештајима. Такође, овај стандард признаје да постоји могућност да превара не буде пронађена и поред постојања одговорности ревизора. Проблем је што ревизори врше проверу селективно, па ако узорак не идентификује трансакцију која је извршена у оквиру

---

¹³²<http://www.aicpa.org/Research/Standards>, преузето дана 12.11.2012. године

преваре ревизор вероватно неће имати сумње по питању осталих неконтролисаних финансијских извештаја. Ревизори су свесни ризика коришћења узорка, али када би желели да га елиминишу морали би да испитају све трансакције предузећа извршене током године, а то би проузроковало огромне трошкове процеса ревизије који не морају неизоставно довести до откривања прикривене или неевидентираних трансакције.

Финансијска криза и хаос на тржиштима капитала многих земаља последњих година су повећали притисак на ревизоре. Финансијски сломови су озбиљно угрозили поверење јавности у различите институције и субјекте тржишне економије, укључујући екстерне ревизоре, и то посебно оне који спроводе ревизију јавних предузећа која се котирају на берзама. Као резултат тога, рачуноводствена и ревизорска професија је суочена са кризом веродостојности и преиспитивањем. Раније у раду су детаљно разматрани финансијски скандали који су потресли тржиште САД-а и Европе. У овом делу рада размотриће се **улога ревизора** у најзначајним финансијским скандалима у протеклом периоду.

Финансијски неуспех **Enron**-а подстакао је бројна питања о ревизорском тумачењу стандарда и о квалитету финансијских извештаја. Менаџмент Enron-а био је обавезан да исправи своје пословне књиге до 1997. године, чиме је смањено своју ревидирану добит за 591 милион долара. Исправка је укључивала усаглашавање од 51 милион долара, које би смањило добит готово за половину, са 105 милиона долара на 51 милион долара, да је књижено у 1997. години. Ово усаглашавање било је објављено у годишњем извештају за 2001. годину тако што је ревизор назначио да промене укључују исправку основних грешака и нове класификације, за које је утврђено да су безначајне у периодима у којима су првобитно предложене. Иако је предузеће објавило ова усаглашавања у напоменама уз финансијске извештаје, неки аутори поставили су питање како су таква усаглашавања, која представљају готово половину објављене добити за 1997. годину, могла првобитно бити сматрана безначајним. Arthur Andersen, фирма задужена за ревизију финансијских извештаја Enron-а, сматрала је да усвојена усаглашавања нису била значајна. У свом обраћању Одбору за финансијске услуге америчког Представничког дома, партнер Arthur Andersen-а Joseph E. Berardino је објавио да према њиховој процени за усвојена усаглашавања се сматрало да нису значајна јер су чинила мање од 8% нормализованих зарада. Одмах после ове изјаве многобројни експерти оспоравали су закључак Arthur Andersen-а да 51 милион долара није значајан као и саму концепцију „нормализованих зарада“. Коментар је био да ако ревизори процењују значај помоћу такве нејасне и лабаве концепције као што је нормализована зарада, готово све може постати безначајно. Портпарол Arthur Andersen-а је изјавио да нормализовани приход није био појам

коришћен у рачуноводственој литератури, него су га користили партнер и главни извршни директор Arthur Andersen-а да би објаснили процес језиком који лаици и чланови Конгреса могу да разумеју.

Arthur Andersen је била пета по величини ревизорска фирма на свету са 85.000 запослених у 84 државе. Током 2001. године Arthur Andersen је био кажњен и морао је да плати више од 100 милиона долара за нагодбе по основу судских тужби за ревизорске проблеме у вези са два клијента: Waste Managementом и Sunbeamом. Највећи проблем у пословању ревизорске куће Arthur Andersen настаје 12.02.2001. године на састанку ревизорског одбора Enron-а, где је поред уочених неправилности објављено да ће за финансијске извештаје ове компаније за 2000. годину дати позитивно мишљење и да нису пронађене никакве неправилности између повезаних страна, што се касније у истрази показало као нетачно. Пропаст Enron-а је довео до детаљног испитивања праксе ревизорских фирми које истовремено пружају саветодавне услуге предузећима. Arthur Andersen је деловао као Enron-ов екстерни и интерни ревизор, али је пружао и услуге саветовања овој фирми. Enron је 16. октобра 2001. године неочекивано објавио губитак од 618 милиона долара у трећем кварталу и 1,01 милијарду долара трошкова због умањења имовине. Након ове објаве, почело је преиспитивање независности Arthur Andersen-а јер је пружао значајне неревизорске услуге Enron-у. Arthur Andersen је почетком 2002. године обавестио SEC и Министарство правосуђа САД-а да је особље ове фирме укључено у ангажман Enron-а уништило значајан, али неодређен број електронских и писаних докумената, као и кореспонденцију везану уз ангажман у овој компанији. Након велике истраге оптужница је подигнута 15. марта исте године, док је у јуну савезна порота коначно осудила Andersen-а за ометање истраге у овом скандалу па је предузећу забрањен даљи рад у име SEC-а чиме се завршило њихово ревизорско деловање. Из овога се закључује да је Andersen-ов губитак угледа, као директан резултат уништавања докумената, у завршници резултирао губитком свих клијената који су регистровани код SEC-а. Andersen је након свега платио крајњу тржишну цену за губитак угледа.¹³³

Одговорност ревизорске куће Arthur Andersen за финансијске скандале је постојала и код скандала **WorldCom**-а за чију ревизију финансијских извештаја је такође била задужена. Током периода од 1999. до 2002. године, менаџмент WorldCom-а је користио манипулације да прикрије своју лошу финансијску ситуацију приказујући лажну слику финансијског раста и профитабилности, чиме је повећао цене акција. Одељење интерне

---

¹³³Chaney, P. and Philipich, L., (2002), „Shredded reputation: the cost of audit failure“, Journal of Accounting Research, 40(4), стр. 1243

ревизије ове компаније открило је превару у висини од 3,8 милијарди долара у јуну 2002. године током рутинског прегледа капиталних издатака и о томе обавестило нове ревизоре предузећа, ревизорску кућу KPMG (која је заменила Arthur Andersen-а, који је спроводио ревизију финансијских извештаја предузећа за 2001. годину и прегледао извештаје за први квартал 2002. године). Недуго након тога обавештени су ревизорски и управни одбор предузећа, који су жустро реаговали: финансијски директор предузећа је отпуштен, његови контролори су поднели оставке, а SEC је покренуо истрагу у јуну 2002. Два дана пре тога Arthur Andersen је најавио WorldCom-у да због неодговарајућег превода „линијских трошкова“ и увида у финансијске извештаје предузећа за први квартал 2002. њихов ревизорски извештај о финансијским извештајима предузећа за 2001. годину не може да буде поуздан ослонац. У Andersen-у су тврдили да њима WorldCom није говорио о преносу „линијских трошкова“, нити су се саветовали о рачуноводственом поступку. Ипак поставља се питање зашто Arthur Andersen није открио превару и рачуноводствене неправилности током своје ревизије. Чак и ако им је финансијски директор WorldCom-а затајио одређене информације о „линијским трошковима“, питање је да ли је Andersen направио значајне погрешне процене ослањајући се у потпуности на тврдње и извештаје менаџмента. Овај случај је покренуо питања о независности ревизора у испитивању финансијских извештаја предузећа, о њиховој процени ризика, као и о њиховој процени тврдњи и поштења менаџмента.¹³⁴

Финансијски скандал везан за фирму **Lincoln Savings and Loan (LSL)** карактеристичан је по томе што је ликвидација и затварање ове фирме резултирало судском тужбом против три од тадашњих шест највећих ревизорских фирми. На крају су се ревизорске фирме нагодиле за износ који премашује 135 милиона долара¹³⁵. Многи критичари су кривили ревизоре за LSL-ов неуспех јер нису спречили објављивање „значајно погрешно приказаних“ финансијских извештаја. Ти погрешно приказани финансијски извештаји омогућили су наставак пословања LSL-у док је он био технички инсолвентан. LSL је била штедно-кредитна институција. Након припајања од стране American Continental Corporation (ACC) током 1984. године, приходи LSL-а примарно су долазили од хипотека на куће, али и од инвестирања у некретнине и високоризичне вредносне папире. Arthur Andersen је 1986. године отказао пружање услуга ревизије ACC-у и LSL-у након што је пружао услуге као независни ревизор ACC-у од 1981. године и LSL-у од 1984. год.

---

¹³⁴За више информација видети: <http://www.accountingweb.com/topic/firm-news/andersen-embroiled-4-billion-worldcom-accounting-fraud>, преузето дана 12.11.2012. године

¹³⁵У случајевима против ових ревизорских кућа, оптуженима није суђено јер је сваки од њих закључен нагодбом пре или током суђења. У питању су биле три ревизорске куће: Arthur Andersen, Arthur Young (касније Ernst&Young) Touche Rose (касније Deloitte&Touche)

До његовог припајања ACC/ LSL је био највећи ревизорски клијент Arthur Andersen-а са пријављеним ревизорским накнадама већим од једног милиона долара. Оставка ревизора у оваквим случајевима је била веома необична и након оваквог неуобичајеног повлачења Arthur Andersen-а ревизију је преузела Arthur Young&Co. Менаџмент LSL-а оптужен је за превару због трансакција и активности током периода 1986-1988. године. Током 1986. и 1987. године LSL је продајом неразвијених земљишта остварио рачуноводствену добит од 153 милиона долара. Без те рачуноводствене добити требало је да пријави губитак пре пореза од осам милиона долара. Покривање ових губитака приходима од продаје некретнина могло је да одложи затварање LSL-а, повећавајући тиме укупни трошак пореских обвезника САД-а. Ревизија LSL-а коју је спровела фирма Arthur Young&Co 1987. године оверила је LSL-ово признавање прихода од свих трансакција са некретнинама. У овом финансијском скандалу најзначајнији недостатак ревизије LSL-а је био пропуст ревизора да стекне и користи знање о пословању фирме, индустрије у којој послује, и економских фактора који утичу на ову индустрију. Ревизори би вероватно донели другачији закључак о признавању прихода да су имали та сазнања и да су их применили код вредновања садржаја LSL-овог главног извора прихода током тог периода (приходи од продаје земљишта). Прецизније, да су ревизори упоредили LSL-ову продају земљишта са ценама осталих земљишта на тржишту Аризоне, било би очигледно да је пријављена маржа профита превисока.¹³⁶

О финансијском скандалу везаном за компанију **Parmalat** раније је већ било речи, тако да ће се овде разматрати само улога ревизора и њихова одговорност у вези ове преваре. У Италији се екстерна ревизорска фирма именује на састанку акционара и то за период од три године. Након три именована (девет година) закон захтева да предузеће ротира своју водећу ревизорску фирму. Италија је једна од ретких развијених економија која је прописала обавезу ротације ревизора. У средишту преваре Parmalat-а је био неуспех неколико ревизорски фирми. Током периода 1980-2000. године, пре пропасти Parmalat-а, три ревизорске фирме су биле укључене у процес ревизије пословања овог предузећа. То су биле Hodgson Landau Brands као ревизор 80-тих, Grant Thornton SpA од 1990. до 1998. године док је у периоду од 1999. до 2002. године главни ревизор била кућа Deloitte & Touche уз помоћ фирме Grant Thornton као секундарног ревизора. У периоду од 1990. до 2003. године Parmalat група је позајмила новац од глобалних банака и оправдала те зајмове надувавајући своје приходе кроз фиктивне продаје трговцима на мало. У шеми коју су осмислили и извршили директор предузећа и мала група директора и адвоката који

---

¹³⁶За више информација видети: <http://proflorsbach.tripod.com/Fall-of-AA.pdf>, преузето дана 12.11.2012. год.

су радили за њега, преправљане су пословне књиге да би дуг нестао, пребацујући га на повезана предузећа са седиштем у пореским рајевима. Поставља се питање како угледне ревизорске куће у овом периоду нису биле у стању да открију и пријаве остварене преваре.

Случај **Банке за кредитирање и међународну трговину (ВССИ)** открива озбиљне недостатке у структури управљања међународним банкарством, као и регулаторне и ревизорске неуспехе. Да би се избегла државна регулатива и контрола, ВССИ је основана у Луксембургу земљи која је у финансијским круговима позната као „лабаво регулисан банкарски центар“. У истрази је откривено да је ВССИ манипулисала рачунима, стварала лажне приходе и лажне зајмове, противправно присвајала депозите и није евидентирала обавезе по основу депозита. У складу са банкарским процедурама у већини развијених економија, рачуне и финансијске извештаје ВССИ анализирали су независни ревизори. Иако је улога ВССИ-јевих екстерних ревизора (Price Waterhouse) била одлучујућа у обавештавању надлежних органа о сумњи у превару и затварање банке 1991. године, ревизори нису на правилан начин обавили свој задатак. Поткомисија америчког Сената је закључила да ревизори ВССИ-ја нису успели да заштите интересно-утицајне групе на основу неколико аргумената. ВССИ је имао око 1,4 милиона штедиша широм света, међу којима су већина били становници Јужне Азије или азијски емигранти. Они су изгубили готово целу своју уштеђевину код ВССИ-ја као последицу затварања банке. Неуспех ревизора је био повезан са неколико проблема. На пример, више од целе деценије ревизори нису успели да се супротставе пракси ВССИ-ја да дели одговорност за надгледање пословања у Луксембургу и на Кајманским острвима између две ревизорске фирме, чиме су омогућили ВССИ-ју да прикрије превару током својих ранијих година. Ревизори су такође угрозили своју независност прихватањем пружања важних неревизорских услуга ВССИ-ју. Поткомисија америчког Сената је закључила да је крајем 1987. године Price Waterhouse већ имао довољно сазнања о неадекватности записа ВССИ-ја да би исказао мишљење са резервом и да је накнадно ревизорово оверавање финансијских извештаја довело у заблуду штедише и регулаторе¹³⁷.

---

¹³⁷United States Senate Committee on Foreign Relations (1992), „The BCCI Affair: A Report to the Committee on Foreign Relations by Senator John Kerry and Senator Hank Brown“, Washington, Government publication Office, стр. 4 и 259

Многи аспекти ВССИ-јевог случаја су подстакли забринутост о независности ревизора, посебно у случајевима где су ревизорске фирме ангазоване и као екстерни ревизори и као саветници менаџмента. Случај ВССИ-ја такође показује да структура великих ревизорских фирми није довољна и одговарајућа, бар не у неким критичним случајевима, да задовољи потражњу регулисања међународних финансијских тржишта, упркос чињеници да су те фирме мултинационалне. Такође случај ВССИ-ја наглашава друштвену улогу и одговорност екстерних ревизора у економији многих земаља. Ти елементи су понекад помешани са утицајем политичких регулатора, владе лобиста и утицајних група.

Чињеница је да су се надлежни државни органи у овом случају ослонили на екстерне ревизоре, не као на објективне показатеље финансијских услова пословања ВССИ-ја него пре као на механизам за одржавање поверења штедиша банке која је у финансијским потешкоћама. Знајући да би негативно ревизорско мишљење могло подстаћи повлачење средстава из банке надлежни органи су желели да обезбеде позитивно мишљење да би се повећало поверење штедиша и евентуално банци пружила прилика да се поново капитализује и/или реорганизује. „Ово политичко коришћење ревизије банке истиче основну улогу ревизије у економији и потребу да се према регулативи ревизорских фирми и ревизорских метода поступа као према друштвеним и политичким темама, а не као искључиво технички оријентисаним проблемима“¹³⁸.

При разматрању одговорности ревизора за спречавање превара, битно је сагледати улогу и одговорност *ревизорских одбора* у предузећима у којима су ови одбори организовани и успостављени. Ревизорски одбор је надзорно тело предузећа „именовано од стране управног одбора у циљу надгледања рачуноводственог процеса, процеса финансијског извештавања, као и поступка ревизије финансијских извештаја“¹³⁹. Чланови ревизорског одбора морају бити на одговарајући начин информисани, предани свом послу те испитивачки оријентисани у испуњавању својих дужности надзора у неколико подручја и то: интерних контрола и управљања ризицима, финансијског извештавања, примене законских прописа и регулативе и процеса екстерне и интерне ревизије. Ревизорски одбор има одговорност надзора адекватности и ефикасности интерних контролних поступака и процедура као инструмента управљања ризицима што чини анализирајући одговарајуће извештаје, одржавањем састанака и разговора са менаџментом, са одељењем интерне ревизије и екстерним ревизором. Ревизорски одбор треба да буде упознат са природом,

---

¹³⁸ Arnold, J. and Sikka, P., (2001), „Globalization and the state-professional relationship: the case of the bank of credit and commerce international”, *Accounting, Organizations and Society*, 26(4), стр. 493

¹³⁹ [http://www.sec.gov/about/laws/soa2002.pdf.](http://www.sec.gov/about/laws/soa2002.pdf), преузето дана 16.11.2012. године

опсегом, временским распоредом и резултатима одговарајућих тестова контрола које спроводи интерни и екстерни ревизор, те са извештајима који се о резултатима тих тестова достављају менаџменту. Посебну пажњу ревизорски одбор треба да посвети упознавању и разумевању процеса контроле над финансијским извештавањем, односно интерним рачуноводственим контролама којима се треба осигурати тачност, ваљаност и свеобухватност рачуноводствених евиденција и извештаја, као и физичка заштита имовине предузећа.

Ревизорски одбор има посебно изражену одговорност надгледања и прегледања финансијских информација које се објављују у финансијским извештајима пре њиховог презентирања и публикавања у јавност. Ревизорски одбор треба да испита годишње финансијске извештаје и оцени јесу ли потпуни и у складу са информацијама и сазнањима чланова одбора. Значајне промене у резултатима из године у годину, те одступања остварених резултата од планираних морају се посебно објаснити и разумети. Одбор би посебну пажњу требало да посвети сложеним и/или неуобичајеним трансакцијама током обрачунског раздобља. Примери таквих подручја укључују дугорочна резервисања, аквизиције, финансијске инструменте, вредносна усклађивања, потенцијалне обавезе, уговорене обавезе, судске спорове и сл. Границе одговорности ревизорског одбора се у последње време све више проширују и на периодично финансијско извештавање (полугодишње, квартално) те прогнозе пословања које се такође све чешће јавно објављују и помажу инвеститорима у доношењу одлука. Ревизорски одбори, у оквиру својих одговорности надзора, могу имати активну улогу у спречавању превара. Њихов, најчешће независни положај у односу на менаџмент, могућност слободне размене мишљења са осталим учесницима корпоративног управљања као и непосредан приступ скупштини акционара, путем подношења годишњих извештаја, дају им довољно простора да благотворно утичу на спречавање, одвраћање па и на откривање разних облика превара.

5. УЛОГА И НИВО ОДГОВОРНОСТИ КОРПОРАТИВНОГ УПРАВЉАЊА У СПРЕЧАВАЊУ ПРЕВАРА

Да би се правилно разумели улога и ниво одговорности корпоративног управљања у спречавању превара у предузећу потребно је пре свега поћи од појма корпоративног управљања. Дефиниција корпоративног управљања је веома оскудно дата у стручној литератури, како у ужем тако и у ширем смислу одражавајући интересе различитих група. Једна од дефиниција дата је од стране Пословног округлог стола (The Business Roundtable), удружења извршних менаџера водећих америчких компанија, која гласи: „Корпоративно управљање није апстрактни циљ, али помаже испуњењу циљева корпорације пружајући структуру путем које акционари, директори и менаџмент много ефективније могу остварити циљеве предузећа“¹⁴⁰. Иако бројне међународне организације имају приближно сличне ставове у погледу одређивања појма корпоративног управљања, до сада по овом питању није усвојена јединствена дефиниција. Организација за економску сарадњу и развој (ОЕСД) корпоративно управљање широко дефинише као „скуп односа између руководства правног лица, његовог управног одбора, његових акционара и других заинтересованих страна“¹⁴¹. У најширем могућем смислу концепт корпоративног управљања дефинише се као „начин вођења правног лица кроз примерену одговорност за менаџерско и финансијско деловање“¹⁴². Уважавајући многе дефиниције и потребе теорије и праксе појам корпоративног управљања може се дефинисати као механизам расподеле права, обавеза и одговорности између управног одбора, руководства и других учесника у процесу руковођења и контролисања компанијом, успостављен са сврхом достизања њених циљева, у виду стварања позитивног финансијског резултата кроз усклађивање интереса појединаца, корпорације и друштва.

Корпоративно управљање обезбеђује структуру путем које се одређују циљеви правног лица, као и средства постизања тих циљева и праћења резултата¹⁴³. Структура корпоративног управљања одређује расподелу права и обавеза између различитих учесника у корпорацији, попут управног одбора, руководиоца, акционара и других

---

¹⁴⁰The Business Roundtable, (1997), Statement of Corporate Governance. An Association of Chief Executive Officers Committed to Improving Public Policy, Септембар, стр. 2

¹⁴¹ОЕСД Principles of Corporate Governance, ОЕСД, (2004), преузето са сајта:

<http://www.oecd.org/corporate/ca/corporategovernanceprinciples/31557724.pdf>, (преузето 19.11.2012. године)

¹⁴²Zabihollah, R., (2002), оп. цит., стр. 123

¹⁴³ОЕСД-Организација за економску сарадњу и развој: Принципи корпоративног управљања, Alex express, Нови Сад, 2004, стр. 8

власника капитала и детаљно објашњава правила и поступке за доношење одлука о пословима правног лица¹⁴⁴. О овоме говори и став Пословног округлог стола по коме „успешно корпоративно управљање захтева јасно разумевање улога како управног одбора тако и руководства и њихове односе са другима у корпоративној структури“¹⁴⁵. У погледу питања одговорности учесника у корпоративном управљању, не постоји јединствен став јер се структуре управљања разликују од државе до државе, одражавајући културне и правне разлике. На основу тога, одговорности менаџмента и лица задужених за управљање варирају у зависности од законских обавеза у одређеним правним системима. У најширем смислу посматрано главни учесници корпоративног управљања јесу акционари, менаџмент и управни одбор. Друге учеснике представљају запослени, добављачи, купци, банке и други кредитори, законодавци, окружење и друштвена заједница уопште. Ужа дефиниција каже да су управни одбор, ревизорски одбор, тим извршних директора, тј. менаџмент, интерни ревизори, екстерни ревизори и државни органи најважнији учесници корпоративног управљања.

Након великих финансијских скандала у протеклом времену, у којима су били укључени и највиши нивои руководства појединих светских компанија, јача свест да је одговорност корпоративног управљања за спречавање и откривање превара све већа. Пошто корпоративно управљање надзире механизам за оцењивање како заједничке тако и појединачне одговорности управног одбора, ревизорског одбора, менаџмента и ревизора у служби заштите интереса инвеститора, учесници корпоративног управљања у испуњавању одговорности морају сачувати интегритет и поштење и јачати поверење акционара и друштва у послове предузећа. Основне одговорности корпоративног управљања, према тумачењима Комитета Плава трака (The Blue Ribbon Committee), су:

1. квалитетно финансијско извештавање може бити остварено путем отворене комуникације и сарадње свих учесника у процесу управљања и то одбора директора, ревизорског одбора, менаџмента, интерних и екстерних ревизора;
2. умањивање ризика од појаве превара у финансијским извештајима могуће је путем јасног разграничавања одговорности учесника у процесу управљања;
3. јачање праксе истинитог и објективног финансијског извештавања, које захтева да ревидирани финансијски извештаји буду лишени материјалних грешака, неправилности и криминалних радњи;

---

¹⁴⁴Zabihollah, R., (2002), оп. цит., стр. 118

¹⁴⁵Principles of Corporate governance, Business Roundtable, (2012), преузето са сајтаhttp://businessroundtable.org/uploads/studies-reports/downloads/BRT_Principles_of_Corporate_Governance_-2012_Formatted_Final.pdf, (преузето дана 19.11.2012. године)

4. јачањем корпоративног управљања смањиће се простор за остваривање пропуста у систему финансијског извештавања и самим тим смањиће се и могућност остваривања превара у финансијским извештајима;
5. интегритет, квалитет и транспарентност финансијског извештавања јача поверење инвеститора, док са друге стране финансијски скандали проистекли из остварених превара у финансијским извештајима умањују поверење инвеститора.¹⁴⁶

Национално удружење корпоративних руководилаца (National Association of Corporate Directors) је непрофитна организација која функционише на територији САД-а. Ово удружење посвећено је искључиво служењу потребама корпоративног управљања, управним одборима и њиховим члановима. У оквиру овог удружења Савет националног удружења најбоље корпоративне праксе (The National Association of Corporate Best Practices Council) указао је на четири основна принципа за заштиту акционара и свих осталих инвеститора од превара у финансијским извештајима:

1. **Поштовање принципа етичког понашања и стављање нагласка на комуникацију менаџмента** – поштовање принципа етичког понашања од стране менаџмента је вероватно најзначајнији чинилац који доприноси спречавању и откривању превара у финансијским извештајима. Оданост менаџмента поштовању принципа етичког понашања ствара се културна основа предузећа и образац прихватљивог и очекиваног понашања од појединаца у предузећу;
2. **Посвећеност и независност менаџмента** – овај принцип захтева да управни одбор буде састављен од чланова који су посвећени раду, добро обавештени, финансијски писмени и независни у свом раду. Тиме се добија њихова објективност и професионализам у управљању предузећа. Менаџмент би требало да буде вољан и способан да посвети неопходно време и енергију како би се испунила њихова основна одговорност у стварању вредности предузећа;
3. **Јасно фокусирање на ризик од превара у финансијским извештајима** – спречавање и откривање превара у финансијским извештајима требало би да буде главна идеја свих чланова корпоративног управљања од управног одбора до ревизорског одбора, менаџмента и ревизора;

---

¹⁴⁶Abbott, L., Parker, S. and Peters, G., (2000), „The Effectiveness of Blue Ribbon Committee Recommendations in Mitigating Financial Misstatements: An Empirical Study“, преузето са сајта: <http://aaahq.org/audit/midyear/01midyear/papers/effectiveParker.pdf>, (преузето дана 19.11.2012. године)

4. **Ефективан процес комуникације** – ефикасна размена мишљења између свих чланова корпоративног управљања може суштински смањити вероватноћу настанка преваре у финансијским извештајима предузећа.¹⁴⁷

Из свега претходно наведеног закључује се да корпоративно управљање може имати значајну улогу у спречавању и откривању превара у финансијским извештајима. Та улога се испољава кроз примерено конституисане управне одборе, поделу функција између председника управног одбора и главног извршног директора, ревизорских одбора, „будних“ акционара, као и система финансијског и ревизорског извештавања који обезбеђује потпуно и благовремено извештавање.

---

¹⁴⁷За више информација видети: <http://www.nacdonline.org>, преузето дана 19.11.2012. године

**IV ДЕО - ФОРЕНЗИЧКО РАЧУНОВОДСТВО:
ИНСТРУМЕНТ ОТКРИВАЊА И СПРЕЧАВАЊА
ПРЕВАРА У ФИНАНСИЈСКОМ ИЗВЕШТАВАЊУ**

1. ФОРЕНЗИЧКО РАЧУНОВОДСТВО КАО ИНСТРУМЕНТ ДЕТЕКЦИЈЕ ПРЕВАРА У ФИНАНСИЈСКИМ ИЗВЕШТАЈИМА

Обезбеђење високог нивоа квалитета и поузданости финансијских извештаја је, пре свега, задатак лица одговорних за састављање и приказивање финансијских извештаја и менаџмента предузећа. Значајну улогу у овом процесу имају интерна ревизија, а по основу законских одредби и екстерна ревизија. Уколико се појави сумња да постоје неправилности у финансијским извештајима прво реагују екстерни ревизори које предузеће по закону ангажује. Међутим, у многим случајевима због неадекватних овлашћења или непостојања специфичних знања ревизори нису у стању да у потпуности докажу постојање неправилности у финансијским извештајима. Такве ситуације, поготово са аспекта доказивања постојања превара, захтевају ангажовање посебних специјалиста – *форензичких рачуновођа*. Ова област је релативно нова и не постоји јединствена дефиниција појма форензичког рачуноводства.

Форензичко рачуноводство се може дефинисати као спој истраживачких и аналитичких способности чији је циљ решавање финансијских проблема на начин на који то захтевају законске одредбе. Према дефиницији Америчког института овлашћених јавних рачуновођа (AICPA) услуге форензичког рачуновође генерално укључују спој рачуноводствених, ревизорских, финансијских и истраживачких вештина и познавање одређених области закона све у циљу сакупљања, анализирања и процењивања доказног материјала и интерпретирања резултата истраживања ради решавања многих финансијских проблема¹⁴⁸. Чини се да је најпотпунију дефиницију дало Удружење овлашћених истражитеља превара (ACFE) по којој форензичко рачуноводство представља коришћење рачуноводствених вештина у потенцијалним или стварним цивилним или кривичним споровима, укључујући општеприхваћене рачуноводствене и ревизорске принципе, у циљу утврђивања изгубљених профита, прихода, имовине или штете, процене ефикасности интерних контрола, откривања превара или реализације других активности које захтевају укључивање рачуноводствених експертиза у правни систем¹⁴⁹.

---

¹⁴⁸Crumbley, L, Hetger, L. and Stevenson, S., (2007), „Forensic and Investigative Accounting (3rd Edition)“, CCH Business Valuation Group, Chicago, стр. 1-4

¹⁴⁹<http://www.acfe.com>, преузето дана 30.11.2012. године

Форензичко рачуноводство представља детаљније и дубље испитивање од обичне ревизије, усмерено на откривање превара и санкционисање починитеља преваре, односно извођење припремних радњи за санкционисање, тј. представља поступак испитивања који спроводе овлашћени истражитељи преваре са циљем доказивања настанка преваре у предузећу и идентификовања починиоца преваре¹⁵⁰. Webster's Dictionary форензичко рачуноводство описује као област која се употребљава или је примерена за употребу на суду или током јавне дискусије или дебате¹⁵¹. Business dictionary дефинише форензичко рачуноводство као примену рачуноводствених метода за праћење и прикупљање форензичких доказа, обично за истраге кривичних дела, као што су проневере или преваре¹⁵². Према Investopedia-и форензичко рачуноводство користи рачуноводство, ревизију као и истражне вештине за обављање испитивања финансијских извештаја предузећа. Такве рачуноводствене анализе, погодне су за суд, испитивање и вредновање финансијских података предузећа или појединца, могу се употребити као доказни материјал. Форензичко рачуноводство се може користити у склопу истражног поступка за остварену превару, проневеру или у одређивању немара, или чак како би се утврдило колику одштету појединац мора да плати¹⁵³. Имајући у виду све наведене дефиниције форензичко рачуноводство се може одредити као примена свих рачуноводствених, ревизорских и других финансијских вештина и знања у разјашњавању односа, чињеница и економских трансакција које могу бити или су већ предмет судског поступка¹⁵⁴.

Суштина форензичког рачуноводства је да у ситуацијама када постоји сумња да је извршена превара у предузећу изврши детаљну анализу пословања, испита све симптоме преваре и донесе извештај у коме се потврђује или оспорава тврдња да је остварена превара. Концепт форензичког рачуноводства је темељан и комплексан, у којем рачуновођа, у свом професионалном независном просуђивању, формира извештај на тако високом нивоу поузданости и објективности, да би био подобан као доказ у судском спору. Основа форензичког рачуноводства су анализе, које разрађују и објашњавају узрок и последицу одређене појаве, укључујући откривање преваре (уколико постоји) и њених последица. Примарна методологија форензичког рачуноводства, јесте објективна верификација. Форензичко рачуноводство је фокусирано на доказе о економским трансакцијама и на извештавање, као саставни део рачуноводственог система и законског

---

¹⁵⁰http://www.finance.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=92&Itemid=61, преузето дана 30.11.2012. године

¹⁵¹<http://www.forensicaccounting.com/home.html#one>, преузето дана 30.11.2012. године

¹⁵²<http://www.businessdictionary.com/definition/forensic-audit.html>, преузето дана 30.11.2012. године

¹⁵³<http://www.investopedia.com>, преузето дана 30.11.2012. године

¹⁵⁴Петковић, А., (2010), оп. цит., стр179

система. На развој дисциплине форензичког рачуноводства више су утицала емпиријска знања добијена кроз пословну праксу, а мање теоријска знања. За форензику се каже да је то „дубинско“ снимање и истраживање догађаја, који изазивају сумњу да се нешто криво ради или да је превара могућа.

Разлози за развој форензичког рачуноводства су бројни, а међу њима посебно се истиче недостатак специјалних знања и искуства екстерних и интерних ревизора, пореских ревизора, инспектора и рачуновођа при истрагама остварених превара, те давању мишљења вештака у вези са правним, пословним и другим потребама. Форензичко рачуноводство је посебна грана рачуноводства, која се бави искључиво оценама законитог и стручног евидентирања и извештавања. Форензичке рачуновође су оспособљени да посматрају „иза бројева“ и самим тим се суочавају са реалном ситуацијом у пословању. Ова област попуњава празнину међу рачуновођама, ревизорима, инспекторима и другим представницима државне и судске власти, којима недостају посебна знања и вештине за спречавање, откривање и доказивање превара у финансијским извештајима.

Да би испунили своје задатке за које су ангажовани форензичке рачуновође морају добро да познају основе рачуноводства и ревизије, да поседују солидно знање одредаба појединих закона, али је потребно и искуство у комуникацији, истраживању детаља и пре свега независност и објективност у раду. За све ово је потребно дугогодишње усавршавање у свим областима рачуноводства и ревизије. Поред свега овога, форензичке рачуновође морају да поседују и способност да сагледају људско понашање, да путем процене понашања и поступака запослених открију ко стоји иза превара у пословању. Све ово се стиче искуством и дугогодишњом анализом многих проблематичних ситуација у пословању предузећа. То указује да се форензичке рачуновође не баве само финансијским извештајима као таквим, што раде ревизори, већ да је њихова пажња усмерена на процену трансакција, људи или пословних јединица да би утврдили да ли постоје индиције о преварама које треба детаљније истражити.

Примарни циљ форензичког рачуноводства је објективна верификација финансијских догађаја. Управо из овог разлога, у великом броју случајева рачуновође форензичари бивају позвани да сведоче на суду, као сведоци, експерти, како на страни тужиоца, тако и на страни одбране. Они могу бити ангажовани на случајевима грађанске и кривичне парнице. У грађанским парницама, на пример, форензичке рачуновође могу добити захтев да процене економску штету насталу услед прекида уговора. Са друге стране, у случајевима кривичних парница, од форензичких рачуновођа се може захтевати, да

предентује чињеничне податке о почињеној превари у области осигурања, да идентификује превару, прање новца, манипулацију трговања на берзама и сличне недозвољене радње. Форензичке рачуновође, као алат користе своју вештину разумевања информација о пословању, те финансијски систем извештавања, рачуноводствене и ревизорске стандарде и процедуре, технике прикупљања доказа и технике истраживања. Ова област рачуноводства не проналази само неслагања, него открива читав ланац преваре и налази одговоре на питања: ко – шта – где – зашто – када – како, питања која чине ланац преваре. Основно начело при истрази јесте оцена чињеница. Задаци форензичких рачуновођа су да анализирају, интерпретирају, сумирају и презентирају међусобно повезане пословно-финансијске ставке, тако да буду разумљиве и на одговарајући начин поткрепљене. Форензичке рачуновође учествују у следећим активностима:

- истраживању и анализирању доказа о почињеној превари;
- развијању компјутеризованих апликација које ће послужити у анализама и презентацијама о финансијским доказима;
- презентацијама резултата истраживања у виду извештаја и комплетирања документације;
- асистирању у правним поступцима, укључујући сведочења на суду у улози сведока-стручњака, те припремању визуелних средстава, која ће служити као доказ на суђењу.

1.1. Настанак и развој форензичког рачуноводства

Форензичко рачуноводство се први пут помиње 1824. године у Glasgowу, у Шкотској, а његова примена у пракси је нарочито присутна последњих година. Претеча форензичког истраживачког рачуноводства јавља се у Шпанији у XIX веку, у записима Pedra Antonio Alarcona. Почети правог форензичког рачуноводства везани су за судски поступак Meyer против Sefton-а из 1817. године, где се судило за узроковање банкрота. Постоји веровање да је назив „форензичко рачуноводство“ (Forensic Accounting) први употребио Maurice E. Peloubet још 1946. године у свом чланку „Forensic Accounting: Its Place in Today's Economy“. Он је изјавио да су током рата, и јавно и индустријско рачуноводство, били и остали у функцији форензичког рачуноводства, наглашавајући да је до тада форензичко рачуноводство коришћено само у судници¹⁵⁵. Прву књигу о форензичком рачуноводству написала је Francis C. Dukeman 1982. године. У САД-у постоје бројне организације које подржавају употребу форензичког рачуноводства и прописују строге стандарде везане за ову област. Неке од њих су: Удружење овлашћених истражитеља превара (Association of Certified Fraud Examiners), Амерички колеџ форензичких испитивача (American College of Forensic Examiners), Удружење овлашћених специјалиста за преваре (Association of Certified Fraud Specialists), Национално удружење овлашћених проценитеља (National Association of Certified Valuation Analysts), Амерички институт овлашћених јавних рачуновођа (American Institute of Certified Public Accountants) итд.

Потреба за услугама форензичких рачуновођа се најпре јавила у банкама, осигуравајућим друштвима, а у последње време све чешће у полицији и истражним институцијама за спречавање привредног криминала. Форензичко рачуноводство, тј. истраживачко рачуноводство, се данас сврстава међу 20 најтраженијих послова будућности, и врло често се форензичке рачуновође дефинишу као „пси трагачи“ који у финансијским извештајима корпорација „њушкају“ преваре¹⁵⁶. Неки од најважнијих прекретница у развоју форензичког рачуноводства су:

---

¹⁵⁵Rasey, M., (2012), „History of Forensic Accounting“, преузето са сајта:

http://www.ehow.com/about_5005763_history-forensic-accounting.html, (преузето дана 03.12.2012. године)

¹⁵⁶http://www.usnews.com/usnews/biztech/articles/961028/archive_034854_7.htm, преузето дана 03.12.2012. године

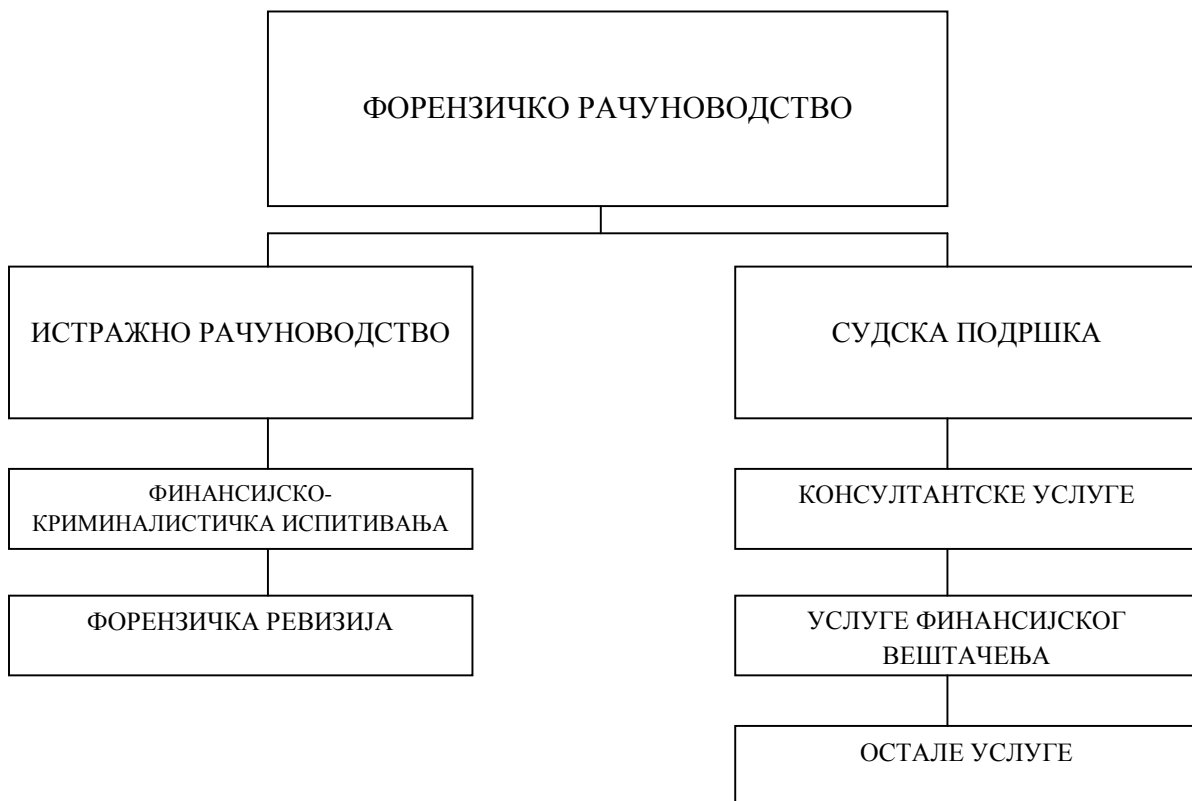
- 1982. године Francis C. Dukman написала је књигу „Forensic Accounting: The Accountants as an Expert Witness“;
- 1986. године Амерички институт овлашћених јавних рачуновођа (AICPA) издаје Practice Aid # 7 назначивши шест подручја у вези којих форензичке рачуновође се ангажују као судски вештаци – штета, антимонополска анализа, рачуноводство, процена вредности, консалтинг и анализа;
- 1988. године основано Удружење овлашћених истражитеља превара (ACFE);
- 1988. године излази нови жанр детективских романа у којим је форензички рачуновођа био звезда чиме се добија на популарности ове делатности у широј јавности;
- 1992. године основан је Институт Америчког колеџа форензичких испитивача (American College of Forensic Examiners);
- 1997. године основан је Амерички одбор форензичких рачуновођа;
- 2000. године основан је часопис Journal of Forensic Accounting, Auditing, Fraud and Taxation.¹⁵⁷

Традиционално форензичко рачуноводство усмерено је више на откривање прекршаја у примени рачуноводствених и законских прописа у судским поступцима. Међутим, у новије време убрзано се развија такозвано комерцијално форензичко рачуноводство. Његове примарне улоге су откривање превара, спречавање превара, проналажање доказа о насталој превари као и процена стварног стања и резултата предузећа о коме се извештава са аспекта интереса менаџмента, потенцијалног партнера или инвеститора који су наручиоци и корисници извештаја форензичког рачуновође. Комерцијално форензичко рачуноводство може бити неформализована делатност у случајевима кад његови резултати служе искључиво наручиоцу истраге и најчешће нису доступни јавности нити су јавни документи, као што је ревизорски извештај или извештај судског вештака који се користи на суду. Та врста истраге темељи се на стручности и угледу форензичког рачуновође. У неким земљама за обављање комерцијалног форензичког рачуноводства не постоје никаква посебна овлашћења. Међутим, у развијеним земљама постоје Овлашћене форензичке рачуновође (Certified Forensic Accounting Professionals). Будући да су пословни људи и сви остали корисници финансијских извештаја у данашње време, поучени лошим искуствима, све опрезнији форензичко рачуноводство постаје најбрже

---

¹⁵⁷Ramaswamy, V., (2007), „New Frontiers: Training Forensic Accountants Within The Accounting Program“ Journal of College Teaching & Learning – September 2007 Volume 4, Number 9, преузето са сајта: <http://www.cluteonline.com/journals/index.php/TLC/article/viewFile/1545/1525>, (преузето дана 03.12.2012. године)

растуће подручје рачуноводства. Неке велике фирме, а посебно банке и осигуравајуће компаније у САД-у и Канади, имају властито одељење за форензичко рачуноводство. Поједини аутори сматрају да ће форензичко рачуноводство у 21. веку бити оно што је за откривање злочина у 19. веку била анализа отисака прстију, а у 20. веку ДНК анализа. Наиме, будући да се сложеност превара и тежина њихових откривања стално повећава, потребно је развијати одговарајуће методе и механизме за њихово спречавање. Саставни елементи форензичког рачуноводства приказани су на Слици 11.

Слика 11 – Компоненте форензичког рачуноводства¹⁵⁸

1) Истражно рачуноводство – пружа услуге када постоји сумња у постојање превара у финансијским извештајима, или када се жели из превентивних разлога проверити пословање неког предузећа. Код ове врсте ангажовања докази о евентуалној оствареној превари се тек прикупљају и достављају клијенту који је ангажовао форензичке

¹⁵⁸Петковић, А., (2010), оп. цит., стр. 185

рачуновође или правосудним органима ако се то захтева законским одредбама. Ова услуга се може јавити у два облика:

- а) Финансијско-криминалистичка испитивања** – ово је посебна дисциплина у оквиру форензичког рачуноводства која истражује преваре у финансијским извештајима. Овај тип испитивања је током 20. века, посебно на територији САД-а, постао посебна делатност. Ова врста испитивања подразумева проактивни приступ методологији усмерен на уочавање и препознавање превара у финансијским извештајима. Истражитељи који су ангажовани у оквиру ове делатности обично потичу из државних контролних и истражних агенција, ревизорских кућа и криминалистичких служби и сви заједно представљају тим са различитим знањима и искуствима које користе у откривању и документовању превара. Услуге оваквог испитивања најчешће користе велике мултинационалне корпорације у смислу ангажовања приватних агенција за испитивање потенцијалних финансијских превара;
- б) Форензичка ревизија** – независна форензичка ревизија финансијских извештаја је нова специјализована услуга у оквиру процеса ревизије финансијских извештаја. Форензичка ревизија подразумева уговарање посебног ангажовања са ревизорским кућама и захтева рад ревизора са посебном обуком и искуством у спречавању и откривању превара¹⁵⁹.

2) Судска подршка - Амерички институт овлашћених јавних рачуновођа (AICPA) дефинише услуге судске подршке као било коју професионалну подршку која се пружа адвокатима у судским процесима од стране особа које по професији нису адвокати¹⁶⁰. У суштини услуга судске подршке форензичког рачуноводства се може дефинисати као било који облик професионалних услуга које се пружају свим странама у судским поступцима које могу помоћи у решавању судских спорова. Ове услуге се најчешће класификују у три области и то:

- а) Консултантске услуге** – путем ових услуга форензичке рачуновође пружају савете у вези са рачуноводствено-финансијским питањима која су важна за судски поступак. Форензичке рачуновође се у оквиру ове услуге не појављују на суду већ саветују све стране у судском спору у вези одређених проблема;

---

¹⁵⁹Forensic Audit vs. Financial Statement Audits, Currents Accounts, (2008), преузето са сајта: <http://www.gscpa.org/Content/Files/Pdfs/Current%20Accounts/SeptOct08CA.pdf>, (преузето дана 03.12.2012. године)

¹⁶⁰<http://www.bus.lsu.edu/accounting/faculty/lcrumbley/forensic.html>, преузето дана 03.12.2012. године

- b) **Услуге финансијског вештачења** – форензичке рачуновође се могу, на основу њихових експертиза, знања и искуства, ангажовати на суду у улози судског вештака. Као ангажовани судски вештак форензички рачуновођа може доставити свој извештај и мишљење у вези одређених судских предмета;
- c) **Остале услуге** – у оквиру ових услуга форензичке рачуновође се могу у оквиру судских процеса јавити у улози медијатора једне од страна у судском поступку, од суда именован експерт за сведочење и слично.

1.2. Институционализација форензичког рачуноводства

Форензичко рачуноводство је доживело наглу експанзију 80-тих година 20. века. Развоју ове дисциплине допринели су развој информатичке технологије (без употребе рачунара немогуће је анализирати велики број података), глобализација пословања и пораст интернационализације економских активности. Форензички рачуновођа обично има завршене дипломске или магистарске студије из области рачуноводства, допуњене бројним додатним курсевима (нпр. из области судског рачуноводства, вештачења и слично). Како расте примена и подручје рада форензичког рачуноводства многе високе школе и универзитети у свету редизајнирали су своје рачуноводствене програме у циљу пружања додатне едукације студентима (специјализација осигурања, случајеви превара или других специјализованих подручја форензичког рачуноводства) заинтересованим за каријеру форензичког рачуновође. Форензичке рачуновође раде у већини већих рачуноводствених организација, а њихово знање се користи за истраживање фузија и аквизиција, за пореске истраге, за истраге привредног криминала, за све врсте подршке судским поступцима, за специјалне ревизије, па чак и за терористичке истраге. Форензичке рачуновође раде широм пословног света од корпорација до јавних служби. Оно што карактерише форензичког рачуновођу је стручно знање и искуство, професионални скептицизам и умрежени начин логичког расуђивања¹⁶¹.

До појаве финансијских скандала (Enron, Worldcom, Parmalat) постојало је само неколико млађих рачуновођа који су били ангажовани на пољу ревизије превара. Лица специјализована на том пољу стицала су искуство у обављању финансијске ревизије у јавним рачуноводственим или државним агенцијама за ревизију превара пре него што би

---

¹⁶¹Бешвир, Б., (2010), „Форензичка ревизија“, РРИФ број 8, Загреб, стр. 74

започели приватну праксу. Међутим, од 2000. године па надаље дошло је до промена на пољу обуке рачуновођа по питању превара. На пример, до 2000. године постојало је само неколико курсева за анализу превара и није постојала званична обука о преварама. Данас на факултетима широм света постоји неколико програма из области форензичког рачуноводства и тај број је у сталном порасту. Многа професионална удружења данас нуде обуку на пољу форензичког рачуноводства. Прва удружења форензичких рачуновођа која су основана била су Удружење овлашћених истражитеља превара (ACFE) и Амерички колеџ форензичких испитивача.

Јоџе Веллс и његови сарадници су 1988. године основали **Удружење овлашћених истражитеља превара (Association of Certified Fraud Examiners - ACFE)**. То је био сан двојице пионира у сузбијању превара Доналд-а Дресеја и Едвин-а Сутерленда који су Веллс и његови пријатељи претворили у стварност. Удружење је глобална, професионална организација посвећена сузбијању превара која броји преко 30.000 чланова у више од 100 земаља. Од свог оснивања ово удружење је постало главни извор информација везаних за преваре и обуке на том пољу. Стручну подршку при откривању и спречавању превара нуди свима онима који се боре против таквих недозвољених радњи. Удружење има седиште у Остину, у Тексасу, и редовно запошљава 50 сарадника. Програм за овлашћеног истражитеља превара је међународно признат поступак акредитовања појединаца који поседују специјализоване вештине неопходне за откривање, истраживање и спречавање превара. Својим члановима додељује стручни назив Овлашћени истражитељ превара (Certified Fraud Examiners - CFE). Удружење нуди својим члановима разне облике образовања о преварама (семинари, конференције), издаје публикације и стручне књиге угледних аутора из тог подручја. Такође, ово удружење подржава високошколско образовање из области форензичког рачуноводства и за те програме нуди одговарајуће студијско градиво. До сада су чланови овог удружења учествовали у многим истрагама финансијских скандала широм света. Многи стручњаци тврде да је Удружење водећа истражна организација у области финансија данас у свету.

Организација која је такође веома битна за процес спречавања превара је **Амерички колеџ форензичких испитивача (The American College of Forensic Examiners - ACFE)**. ACFE је независно, научно и професионално мултидисциплинарно друштво које покрива велики број форензичких дисциплина или сличних области укључујући и форензичко рачуноводство. Сврха ACFE је да својим члановима обезбеди континуирано усавршавање из области форензичког рачуноводства и саветовања на многим професионалним пољима. ACFE је кроз едукацију и обуку подигао стандарде на виши ниво. Један од сертификата

који издаје АСФЕ је Овлашћени форензички рачуновођа (Сг.ФА). Улога форензичког рачуновође захтева специјализовану обуку и вештине које углавном нису део типичне и формалне обуке рачуновођа. Форензичке рачуновође су професионална лица која јединствену мешавину образовања и искуства примењују на рачуноводствене, ревизорске и истражитељске вештине ради разоткривања истине, формирања правних мишљења и пружања помоћи у истрази. Форензичке рачуновође могу бити ангажоване код пружања подршке у споровима (пружање помоћи за одређене случајеве, првенствено код израчунавања или процене економске штете или сличних питања) и за истраживачко рачуноводство (правне активности). Тако програм за стицање звања Овлашћеног форензичког рачуновође пружа усавршавање и обуку која покрива широк спектар вештина, способности и знања неопходних код ангажовања форензичких рачуновођа. Висок ниво квалитета је загарантован и захтевом да полазник мора имати звање Овлашћеног јавног рачуновође (СРА) да би могао да стекне сертификат Овлашћеног форензичког рачуновође.

Европска канцеларија за борбу против превара (Office Européen de Lutte Anti-Fraude - OLAF) је независни европски истражни уред за борбу против превара и прекоокенског криминала основан 1999. године. OLAF има овлашћења за спровођење истрага у земљама Европске Уније, и осталим земљама које на то обавезују споразуми са Европском Унијом, са циљем спречавања превара, корупције и других нелегалних активности које утичу на интересе Европске Уније. OLAF сарађује са истражним органима као и правосудним и управним телима земаља на чијој територији делује, укључујући и остале земље које нису чланице Европске Уније. У OLAF-у је запослено готово 500 службеника за борбу против превара, корупције и свих других незаконитих активности, укључујући злоупотребе са финансијским последицама унутар установа Европске Уније. Ова организација располаже буџетом од око 50 милиона евра. OLAF сваке године истражује неколико стотина случајева превара у којима су средства Европске Уније злоупотребљена. Последице могу бити судски поступци покренути од стране националних власти, дисциплински поступци, административне или финансијске санкције или промена закона. Уопштено гледано овлашћења OLAF-а су следећа:

- спровођење административних истрага у државама чланицама Европске Уније у циљу борбе против превара, корупције и осталих незаконитих активности са штетним последицама на финансијске интересе Европске Уније;
- истраживање превара од стране рачуновођа у делегацијама Европске Уније;

- спровођење истрага унутар институција Европске Уније у циљу борбе против превара;
- пружање помоћи у јачању сарадње са државама чланицама у области спречавања превара;
- развијање стратегија за борбу против превара (укључујући припрему законодавних и регулаторних иницијатива);
- одржавање директних контаката са полицијом и правосудним органима у циљу спречавања и откривања превара.¹⁶²

Систем за сузбијање превара (Anti Fraud Coordinating Structures - AFCOS) – је систем путем којег се спроводи координација законодавних, управних и оперативних активности са циљем заштите финансијских интереса Европске Уније и помоћи и подршке OLAF-у. AFCOS мрежу чине представници Министарства правосуђа, Министарства унутрашњих послова, Управе за јавне набавке, Министарства финансија и Државне ревизије. Као пример земље у којој се може приказати како се врши координација у оквиру AFCOS мреже може се навести Хрватска као најновија чланица Европске Уније. У Хрватској је у оквиру Министарства финансија основано Самостално одељење за сузбијање неправилности и превара као јединица за координацију између тела AFCOS-а. Ово одељење је надлежно за координацију законодавних, управних и оперативних активности између тела у AFCOS система са циљем заштите финансијских интереса Европске Уније, па самим тим и веза за непосредну сарадњу са OLAF-ом. У оквиру овог одељења основани су и Одсек за прикупљање и анализу података и извештавање о неправилностима и Одсек за праћење поступања по пријављеним неправилностима и координацију са надлежним телима.

Комитет за финансирање организација Treadway комисије (Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission - COSO) - је добровољно удружење америчких предузећа основано 1985. године које је почетком 90-тих година 20. века одлучило да креира јединствене опште признате стандарде и методе за општи концепт интерне контроле као важне компоненте за одбрану од интерних и екстерних превара. COSO је објавило програм интерне контроле (COSO модел) у пет тачака: окружење контроле, процена ризика, деловање контроле, информације и комуникације и надзор. COSO је током 1999. године израдило извештај о лажирању финансијских извештаја у раздобљу од 1987. до 1997. године (Fraudulent Financial Reporting: 1987-1997, An Analysis

---

¹⁶²http://ec.europa.eu/anti_fraud/index_en.htm, преузето дана 03.12.2012. године

Public Companies) у којем је анализирано преко 200 компанија укључених у лажирање финансијских извештаја. Та анализа је показала да је у око 72% случајева превара било укључено руководство, а у 43% и шефови рачуноводства. COSO модел је допуњен 2003. године и објављен 2004. године. Нови модел садржи осам саставних елемената који представљају оквир за ефикасно спровођење интерне контроле а самим тим спречавање превара, и то:

- интерно окружење – менаџмент је одговоран за свест о ризику преваре у целој компанији како кроз писана упутства тако и кроз своје понашање;
- постављање циља – циљеви се морају дефинисати и вредновати према садржају ризика;
- идентификација догађаја – сваки запослени би требало да дојави ризик преваре који је препознао;
- процена ризика – менаџмент треба да процени могући ризик;
- реакција на ризик – реакција на ризик зависи од врсте и висине ризика према процени менаџмента;
- деловање интерне контроле – контроле морају открити све значајне идентификоване ризике;
- информације и комуникација – применом нових информацијских медија расте опасност од појаве нових врста могућих ризика које морају бити откривене новим врстама контроле;
- праћење извршења контрола.¹⁶³

---

¹⁶³За више информација видети: <http://www.coso.org>

1.3. Подручја ангажовања форензичког рачуноводства

Форензичке рачуновође се ангажују за анализирање, интерпретацију, сумирање и представљање сложених финансијских и пословних питања на разумљив и на чињеницама утемељен начин. Способан форензички рачуновођа мора бити објективан, упоран, креативан, дискретан, организован, поверљив и мора да поседује смисао за професионално расуђивање. Од њега се очекује да одлично познаје ревизорске и рачуноводствене стандарде, финансијску теорију и праксу, законе државе у којој се истрага спроводи, затим, да има одређена знања из подручја криминологије и психологије, као и статистичке обраде података и познавања рада на рачунару. Најчешће услуге које пружају форензичари, односно активности којима се баве, могу се сврстати у неколико области и то откривање: незаконите пореске евазије, лажирања у финансијским извештајима, лажираних банкрота, лажираних штета ради наплате осигурања, професионалног немара и грешки, лажиране документације, крађа од стране запослених, процене вредности пословних трансакција имовине, поделе имовине на сувласнике и процене штете.

Форензичке рачуновође морају да буду отворени за све алтернативе, да проучавају детаље, али истовремено морају да виде потпуну слику. Осим тога, форензичке рачуновође морају бити у стању да слушају и комуницирају јасно и језгровито. Услед комплексности и захтевности свог посла форензичке рачуновође веома често раде у тимовима да би се могли још уже специјализовати за поједина могућа подручја преваре. Одлуку о ангажовању форензичких рачуновођа може донети управа предузећа, власник али и остали корисници финансијских извештаја уколико им је потребна објективна, независна и стручна процена да ли постоје преваре у предузећу и самим тим да ли су подаци у финансијским извештајима истинити, релевантни и поуздани. Ангажовање форензичког рачуновође има за циљ:

1. детектовање подручја могућих неправилности, односно сужавање поља грешке;
2. детектовање конкретних неправилности;
3. оцену висине ризика од утврђених неправилности (намерно или ненамерно, висок или низак ниво неправилности, и др.);
4. извођење доказа (за судски поступак).¹⁶⁴

---

¹⁶⁴Муминовић, С., (2011), „Форензичко рачуноводство – потреба или помодарство“, Ревизор, Институт за економику и финансије, Београд, бр. 54, стр. 18

Ангажовање форензичких рачуновођа се не врши у свакој ситуацији када постоји сумња у квалитет финансијских информација. Многе сумње могу бити елиминисане од стране како интерних тако и екстерних ревизора. Поједини догађаји и индиције захтевају ангажовање форензичких рачуновођа и њих можемо издвојити према учесталости њиховог настанка и по значају у следеће групе:

- анонимне оптужбе за превару достављене писмом, електронском поштом, или преко телефона;
- сазнање да је високорангирани менаџер дао отказ због могућих нелегалних послова;
- компанија је идентификована као предмет истраге коју спроводе судски органи;
- предузеће је добило позив од суда или од регулаторне агенције;
- ревизор верује да је намерно доведен у заблуду вербалним информацијама добијеним од стране предузећа или да су захтевана документа преправљана;
- постоје индикације да добављачи могу бити фиктивни;
- постоје индикације које потичу од нетачног признавања прихода или расхода као што је признавање продаје пре него што је она коначна, испорука робе пре коначне продаје, признавање прихода иако постоји обавеза извршења значајних услуга у вези са том робом у будућности, очигледно евидентирање непостојећих прихода, одлагање расхода на будуће периоде или признавање расхода будућих као расхода текућег периода¹⁶⁵.

Свака од ових ситуација може, али и не мора, да укаже на постојање превара у предузећу. Управо је задатак форензичких рачуновођа да својим методама испитају све оне који су директно или индиректно умешани у сумњиве трансакције и да у свом извештају укажу да ли постоји индиција преваре и у ком степену је она остварена. Извештај се подноси оним лицима која су форензичког рачуновођу и ангажовала. Преваре у финансијским извештајима, иако су најчешћи, нису једини разлог ангажовања форензичких рачуновођа. Проблеми који захтевају ангажовање форензичког рачуноводства директно или индиректно доводе до искривљене слике о финансијском положају предузећа и до смањења вредности компанија. Области које су најчешће предмет истраживања форензичког рачуноводства су:

---

¹⁶⁵Шкарић-Јовановић, К., (2009), „Форензичко рачуноводство – инструмент заштите интереса рачуноводствене јавности“, 13 Конгрес Савеза рачуновођа и ревизора Републике Српске, зборник радова, Бања Врућица, стр. 25

- 1) преваре у финансијским извештајима;
- 2) преваре са запосленима;
- 3) преваре са порезима;
- 4) банкротство;
- 5) организовани криминал и тероризам;
- 6) процена вредности предузећа.

Оваква подела указује на могућност постојања превара у свим елементима финансијских извештаја. Путем прецењивања прихода и потцењивања расхода манипулише се билансом успеха, прецењивањем обавеза и потцењивањем имовине се утиче на биланс стања, док се манипулацијама са новчаним токовима директно утиче на квалитет и поузданост извештаја о новчаним токовима. Веома детаљна и прецизна подела коју је извршио Howard Schilit говори о конкретним манипулацијама са финансијским извештајима. По његовој класификацији постоји седам група превара:

- 1) прерано признавање прихода;
- 2) евидентирање непостојећих (лажних) прихода;
- 3) надувавање прихода;
- 4) пренос постојећих расхода на будуће периоде;
- 5) неевидентирање обавеза;
- 6) пренос постојећих прихода на будуће периоде;
- 7) пренос будућих расхода на текући период¹⁶⁶.

Побројане врсте превара у финансијским извештајима раније су детаљно анализиране, а резултати тих анализа сугеришу да свака од ових врста превара има исти циљ – стварање лажних и непоузданих финансијских информација и довођење у заблуду кориснике финансијских извештаја. Постоји много мотива за остваривање превара у финансијским извештајима, али основни разлог због којег састављачи финансијских извештаја, заједно са менаџментом предузећа користе преваре, јесте стварање погрешне слике о финансијској ситуацији компаније и тиме утичу на повећање или понекад на смањење вредности компаније. Такође, преварама у финансијским извештајима менаџмент жели да задржавањем профита на одређеном нивоу одржи поверење инвеститора, да одложи плаћање пореза на добит, а не ретко користи овакав вид манипулације ради остваривања

---

¹⁶⁶Schilit, M. H. and Perler, J., (2010), оп. цит., стр. стр. 24

додатних новчаних надокнада и бонуса. Ангажовање форензичких рачуновођа се може сагледати и са становишта примене у следећим општим областима:

- 1. Спровођење истраге на основу постојања сумњи** – указивање на проблеме у пословању и на постојање могућих превара може проистећи од анонимног телефонског позива или електронске поште послате од стране незадовољног службеника или трећег лица. Форензичко рачуноводство помаже у решавању насталих сумњи са циљем брзог решавања ових проблема и ефикасног идентификовања узрока тих проблема;
- 2. Подршка у судским споровима** – као што је већ раније речено подршка у судским споровима подразумева помагање свим странама у судском спору у истраживању могућих превара и процењивању вредности поједине имовине;
- 3. Вештачење у кривичним процесима против запослених и компанија** - форензичке рачуновође могу учествовати као судски вештаци у кривичним процесима који се тичу навода против појединаца и компанија у разним ситуацијама као што су подметање пожара, преваре, преваре које извршавају добављачи, преваре које извршавају купци, преваре везане за инвестирање и берзанске малверзације;
- 4. Процена потраживања по основу осигурања** - процена ових потраживања подразумева помоћ форензичког рачуновође у процени интегритета и висине потраживања. Најзначајније области тичу се израчунавања губитка насталог по основу прекида пословања, јемства и личних повреда. Одређени случајеви захтевају финансијске пројекције, док је за многе случајеве потребна финансијска анализа и остале рачуноводствене и ревизорске услуге;
- 5. Пружање услуга државном сектору** – форензички рачуновођа може да пружи помоћ државној управи по питању поштовања закона тиме што ће обезбедити да компаније поштују одговарајуће законске прописе. Најчешће услуге су истраге у вези државних давања и дотација као и јавна испитивања.

Многи аспекти форензичког рачуноводства превазилазе оквире традиционалног образовања, обуке и искуства ревизора и рачуновођа. За обављање форензичког рачуноводства потреба су многа знања и вештине међу којима су најважнија:

- **Рачуноводствена знања и вештине** - ова знања су најважнија за форензичара јер се највећи део форензичког рачуноводства односи управо на истраживање рачуноводствених података и финансијских извештаја. Форензички рачуновођа треба детаљно да познаје рачуноводствене стандарде, пореске законе и структуру финансијског извештавања;

- **Ревизорско знање и вештине** - потребне су како би форензички рачуновођа знао до које мере се може поуздати у ревизорске извештаје. Поред тога, многи ревизорски тестови се користе и у истраживању форензичког рачуновође или у контроли спроведене ревизије;
- **Знање из економике предузећа** - ова знања су неопходна форензичком рачуновођи како би стекао појам о очекиваним резултатима пословних субјеката, који су предмет истраге, ради упоређивања са његовим приказаним резултатима. Прецизније речено потребно је знање из подручја менаџерског рачуноводства које се бави истраживањем односа финансијских позиција, анализом финансијских извештаја, планирањем, дефинисањем релевантних информација, анализом кретања цена акција, истраживањем метода креативног рачуноводства и сл.;
- **Знање из области статистике** - је јако важно за форензичког рачуновођу јер он мора обавити статистичке обраде многих података и односа у финансијској анализи и, што је још важније, мора да зна да протумачи те резултате. Поред тога, код употребе статистичких података могуће су многе манипулације у приказивању резултата које треба открити;
- **Информатичка знања и вештине** - су неопходна како би форензички рачуновођа могао сагледати и обрадити рачуноводствене податке помоћу рачунара и коришћењем посебно припремљених рачунарских програма. Форензички рачуновођа не мора бити информатички стручњак да би се бавио истраживањем превара. Довољно је да поседује темељна знања и вештине из информатике. Међутим, веће знање је неопходно када се испитују преваре из области рачунарских превара;
- **Познавање правне регулативе** - неопходно је за форензичке рачуновође који морају припремити доказе за судске поступке. То се посебно односи на форензичаре из Министарства унутрашњих послова, Министарства финансија и Министарства правде. Они морају детаљно познавати истражитељске поступке како би изведени докази били правно ваљани и необориви на суду;
- **Истражитељске вештине** - су неопходне форензичком рачуновођи како би знао шта ће тражити, где ће тражити и како ће водити интервјуе са осумњиченим особама и сведоцима. Истражитељске вештине се стичу посебним врстама едукације и праксом, али и учењем од старијих искуснијих колега.

2. ПРОЦЕС ИСТРАЖИВАЊА И ДОКУМЕНТОВАЊА ПРЕВАРА У ПОСЛОВАЊУ

Форензичке рачуновође се баве истраживањем превара у свим пословним активностима, тако да постоји велика разноликост у њиховом приступу и методама истраживања које користе. Форензичке рачуновође могу своје активности у неком предузећу обавити унапред (превентивно) и/или накнадно. Превентивне активности обављају након сумње наручиоца (менаџмент, власник, пословни партнер) у могућност преваре која још није настала. Превентивно деловање је једини начин да се избегну велики губици до којих превара доводи. Чињеница је да овакве активности стварају трошкове. Управо због тих трошкова многе компаније не успостављају овакве механизме одбране од превара све док предузеће не доживи неку озбиљну превару. Накнадне активности се обављају након сумње наручиоца (држава, порески органи, власници, менаџмент) да је превара настала или након открића превара.

Истрага коју спроводе форензичке рачуновође не ограничава се само на интерно подручје (запослени и менаџери) већ узимају у обзир и екстерно подручје, односно могућности преваре од стране купаца, добављача, банака и/или осталих партнера. Пре него форензичке рачуновође спроведу истрагу они морају извршити одређене врсте припрема: савладати правила финансијског рачуноводства; проучити детаљно Међународне стандарде финансијског извештавања; савладати вештине анализе финансијских извештаја; проучити рачуноводствене технике које се најчешће појављују при формирању лажних финансијских извештаја; савладати правила, технике и вештине анализе превара. Поступак обављања задатака форензичког рачуновође одвија се у следећим корацима:

1. почетак истраге (ангажовање форензичара, дефинисање циљева истраге);
2. теоријска анализа превара;
3. формирање плана сакупљања доказа;
4. прикупљање доказа;
5. анализа прикупљених доказа;
6. израда извештаја о налазима форензичког рачуновође¹⁶⁷.

---

¹⁶⁷Муминовић, С., (2011), оп.цит., стр. 19

Први корак у процесу истраживања преваре је започињање истраге. Најчешће истрага почиње дојавом или случајним откривањем преваре. Уколико конкретна превара која се истражује није позната или уколико постоје ограничене информације које се тичу те преваре, следећи корак би био теоријски приступ превари. Према овом приступу форензичке рачуновође би предложили највероватнију превару (уколико шема није већ позната), као и начин на који би таква превара могла бити почињена у оквиру предузећа. Јасно је да форензичке рачуновође морају познавати методе превара и знаке упозорења за сваку од тих шема. Теоријска сазнања затим служе као основа за разраду плана истраге, тј. плана сакупљања доказа. Код овог корака врши се испитивање рачуноводствених евиденција, трансакција, докумената и података (уколико је применљиво) ради прибављања довољних доказа који треба да потврде или оспоре извршење претходно идентификоване преваре.

Након прикупљања рачуноводствених доказа форензичке рачуновође покушавају да кроз интервјуе прикупе доказе од очевидаца. Овај процес полази од људи који су најудаљенији од преваре (нису укључени у такве радње, али могу поседовати одређена знања) па до сужавања круга људи који су се налазили у непосредном окружењу преваре (сазнања добијена из прве руке) па све до последњег корака, а то је обављање интервјуа са осумњиченим лицима. По завршеној истрази форензички рачуновођа саставља извештај чија форма и садржина зависе од тога за које намене је састављен. Тако као резултат истраге може бити састављен извештај за наручиоца под називом извештај о истрази или извештај за потребе судског поступка када се означава као експертски извештај. Без обзира о ком облику извештаја је реч форензички рачуновођа мора при његовом састављању бити објективан и професионалан. Сврха извештаја је да представи резултате истраге прикаже на начин који би корисницима извештаја омогућио доношење исправних одлука. Информације које извештај садржи морају бити тачне, јасне, непристрасне, релевантне и благовремене. Међутим, извештај не би требало да обухвата дисциплинске мере против оних којих су извршили превару, јер је то у делокругу менаџмента и пре свега тужилаштва. Извештај мора да садржи податке који ће помоћи у истрази надлежних државних органа, да буде одржив на суду, али не сме изричито да оптужује појединца или групу запослених. Управо због свега наведеног, форензичке рачуновође морају бити веома пажљиви приликом формирања извештаја, посебно о начину изражавања у вези са истрагом. На пример, мора се водити рачуна да се стално у извештају наглашава „наводна“ превара, јер ће се тек на суду доказати да ли се превара стварно десила или не.

При ангажовању форензичких рачуновођа мора се нагласити да њихова улога није да утврде кривицу појединаца већ да са сигурношћу укажу шта се тачно догодило приликом извршења преваре, да укажу на важне чињенице истраге које би касније помогле истражним органима да подигну адекватну оптужницу против особа које су извршиле превару. Основа почетка истраге форензичких рачуновођа јесте упућивање писма намере од стране оних који ангажују форензичке рачуновође у коме се детаљно објашњава шта се тражи од њих, износе детаље који су до сада познати о могућој превари и сви додатни подаци који би могли да помогну у истрази.

Тим форензичких рачуновођа који је ангажован у истрази преваре мора бити састављен на прави начин. Потребно је да у тиму постоји главни истражитељ, који одређује стратегију истраге и контролише рад осталих чланова тима, менаџер тима који координира рад осталих чланова, асистенти, особа из менаџмента предузећа која ће бити на располагању тиму да би обезбеђивала потребне информације и решавала текуће проблеме уколико дође до њих, специјалиста за форензичку анализу путем адекватног рачунарског софтвера, правник, особа која ће се бавити људским ресурсима у предузећу и ако је потребно додатни специјалисти који би решавали специфичне проблеме. Веома је битно да се састави план рада да сваки члан тима зна своју улогу и да буде адекватно опремљен и спреман за извршење својих задатака. Будући да се у истрагама ради са великом количином различитих података и пословним догађајима, неопходно је користити системске приступе и разрађене аналитичке поступке (процедуре) које ће форензичке рачуновође водити кроз истраживање све до извођења доказа. Одабир приступа и поступака помаже форензичару да полако напредује у истраживању у правом смеру штедећи тако време и трошкове истраживања, а истовремено повећавајући ефикасност истраживања.

2.1. Поступци и модели истраге које примењује форензичко рачуноводство

У процесу истраживања форензичке рачуновође користе два прихватљива приступа за откривање превара у финансијским извештајима и то: **дедуктивни приступ** и **индуктивни приступ**. Код **дедуктивног приступа** полази се од општих анализа према специфичним детаљима. Дедуктивни приступ у форензичком рачуноводству сматра се прилично једноставним и економичним. Анализа узорака и дигитална анализа својствене су дедуктивном приступу и примењују се у ситуацијама кад нема јасних знакова превара на одређеним специфичним ставкама, него се знаци упозорења тек истражују. Према томе, дедуктивни приступ се користи у свим случајевима када се обавља превентивна анализа преваре или када постоји сумња да су преваре могуће, али нема јасних знакова у ком подручју су присутне. У дедуктивном приступу се користе анализе односа, Beneish-ева анализа, Benford-ов закон, Altman-ови модели, Вех модел, FEFQM модел, општи програм форензичке анализе и слични модели.

Код **индуктивног приступа** полази се од специфичних искустава на којим ставкама се преваре најчешће појављују. Због тога се те ставке прве истражују како би се донели закључци да ли постоји значајан ризик од превара. Према томе, форензичке рачуновође полазе од појединачних ставки и случајева како би прешли на опште закључке. Индуктивни приступ се, по правилу, примењује кад постоје изражене сумње и упозоравајући знаци да се манипулише одређеним ставкама у финансијским извештајима. На пример, упозоравајући знаци могу бити остварени добитак кад би се очекивао губитак, лошији резултат од очекиваног, неочекивано велики добици, велики добици уз недостатак готовине, необични преноси власништва над акцијама, необична преузимања, нагли пораст обавеза и томе слично. Индуктивни приступ се уобичајено користи и код сложених трансакција које су тешко разумљиве. Наиме, код многих великих превара трансакције се намерно компликују до те мере да их је тешко контролисати. Обично се сматра да је индуктивни приступ ефикаснији и економичнији код великих и сложених предузећа која имају изузетно велику количину различитих трансакција¹⁶⁸.

---

¹⁶⁸Димитријевић, Д., (2012), „Методe и инструменти форензичког рачуноводства за откривање превара у финансијским извештајима“, Рачуноводство, СРРС, бр. 3-4, стр. 22

Приликом прикупљања чињеница и доказа о могућој превари форензички рачуновођа мора на темељу свог знања, искуства и личних способности да одлучи: где ће истраживати, шта ће истраживати, које врсте доказа тражи, које технике и методе треба користити и како одабрати информације и доказе? Одговор на претходно постављена питања зависи од тога ради ли се о превентивном истраживању или о истраживању већ откривене преваре. Ако се спроводи превентивно форензичко истраживање онда се започиње са истраживањем финансијских извештаја и пословних књига. У том случају форензички рачуновођа користи план и програм превентивне форензичке анализе, који подразумева да се истраживање започне са општом провером да ли постоје индикације о преварама у финансијским извештајима. Након тога се проверавају ставке на којима се најчешће јављају манипулације у финансијским извештајима према следећим распореду:

- 1. Провера конта активних и пасивних разграничења** – у оквиру ових ставки се најлакше врше манипулације тако што се текући трошкови „убацују“ на унапред плаћене трошкове. Зато је веома битно поштовати правило које каже да се не смеју разграничавати већ настали трошкови од којих предузеће неће имати будућих користи. На контима пасивних разграничења посебно је битно обратити пажњу на приходе будућег периода и одложено признавање прихода помоћу којих је могуће лажно смањити приходе;
- 2. Провера конта резервисања** – потребно је проверити реалност резервисања упоређивањем са претходним периодима и самом основом по којој се резервисања објављују;
- 3. Провера обрачуна амортизације** – проверити да ли је дошло до нагле промене амортизационог периода без оправданих разлога;
- 4. Провера наглог пораста нематеријалне имовине;**
- 5. Провера отписивања дуготрајне имовине и залиха** - уколико је дошло до изненадних отписа потребно је проверити оправданост;
- 6. Провера отписа потраживања од купаца** – изненадни и без реалних основа отписи потраживања могу указати на могућност постојања преваре;
- 7. Провера усклађености прихода од продаје са порастом потраживања** – уколико не постоји усклађеност могуће је да постоје манипулације на ставкама прихода или потраживањима од купаца;
- 8. Провера усклађености смањења залиха са расходима од продаје добара или услуга;**
- 9. Провера осталих (ванредних) прихода и расхода;**
- 10. Провера благајничког пословања.**

Са друге стране, уколико се спроводи истраживање преваре на коју се основано сумња, онда је поступак пуно директнији. Тада се не спроводи поједина општа истраживања него се истрага усмерава на елементе преваре на коју се основано сумња. У том случају се и тражење доказа усмерава тачно на одређено подручје. Постоје четири врсте доказа, и то:

1. *Физички докази* – укључују опипљиве објекте који се могу физички донети у судницу и показати;
2. *Сведочења као докази* – укључују сведочења очевидаца, као и сведочења експерата (вештака);
3. *Документовани докази* – укључују описане информације као што су аудио или видео запис или транскрипти телефонских разговора;
4. *Прикази као доказ* – укључују графиконе, мапе и рачунарске конструкције које припремају експерти из различитих области.¹⁶⁹

Неки од основних аналитичких поступака које форензичке рачуновође користе у својој истрази су:

1. **Текући подаци насупрот подацима из протеклог периода** – ови поступци укључују упоређивање података текућег периода са подацима из протеклих у апсолутним износима и процентима. Код оваквих анализа упоређивање података може се вршити на годишњем, тромесечном или на месечном нивоу. При томе проценат одступања произилази из односа података из текућег и података из претходног периода. Управо ова одступања могу указати форензичару да ли постоје сумње у превару или не. Уколико је одступање значајно и не постоји логично објашњење приступа се детаљнијем истраживању;
2. **Реални остварени подаци насупрот плану, буџету, прогнозама и пројекцијама** – планови, буџети, прогнозе и пројекције се могу користити за упоређивање са стварним подацима уколико су постављени на реалним основама. Уколико су постављени на нереалним основама сигурно ће доћи до одступања које не указује не могуће манипулације, али се мора испитати. Такође, као и претходна анализа и ова се може вршити на годишњем, тромесечном или на месечном нивоу;
3. **Упоређивање података о пословању предузећа са подацима конкурентских предузећа** – упоређује се велики број података, али најчешће се испитују производни трошкови, битна одступања у расходима и приходима, значајни отпис имовине, и сл. У сваком случају, свако велико одступање од података конкуренције

---

¹⁶⁹Horwood, W., Leiner, J. and Young, G., (2009), оп. цит., стр. 164

треба испитати, иако је то можда резултат успешног или неуспешног пословања предузећа а не могућа превара;

4. **Упоредивање укупних износа са појединачним подацима предузећа** – уколико збир појединачних износа података по организационим јединицама, производима, запосленима или слично не одговара укупним исказаним износима тих података, сумња се у могућу манипулацију. Уколико су одступања већа самим тим већи је и ризик постојања преваре и то треба истражити;
5. **Упоредивање података предузећа са очекиваним резултатима** – овакав поступак анализе података можда и није најреалнији, упоређујући га са претходно описаним поступцима, али може указати на постојање могуће преваре уколико постоје значајна одступања од очекиваних резултата.

Приликом истраге могућих превара форензичке рачуновође се суочавају са великим бројем података које треба унети, упоредити и анализирати. Наравно у свему томе им помажу информациони софтвери и разне рачунарске технике. Једна од најважнијих је и **Data mining техника**. Користећи ову технику у свом истраживању превара форензичке рачуновође су у могућности да изврше и дубинско испитивање неправилности свих података а не само узорака, као што је то био обичај код ручних техника које се користе у ревизорском испитивању. Уобичајени тестови који се спроводе помоћу Data mining техника у откривању превара су форензички тестови улазних и излазних рачуна који показују када се појављују неправилности (двоструко књижење истих рачуна, купац и добављач имају исте податке, добављач је истовремено и купац, исти бројеви рачуна а различити износи, и сл.). Ове анализе се обављају коришћењем специјализованих рачунарских софтвера који омогућавају претраживање целокупних скупова података, а не само узорка.

Бенфордов закон (Benford's law) се често користи код Data mining техника, и помоћу њега се анализира природни скуп бројева за одређивање аномалија у књиговодству и финансијским извештајима. Када се пронађу аномалије оне се детаљно испитују. Наиме, Бенфорд је утврдио да се редослед цифара у природном скупу бројева појављује са одређеном вероватноћом. Ако се утврди да долази до одступања то је упозорење да су бројеви можда лажирани. Иако је Бенфордов закон познат одавно, његова употреба у форензичком рачуноводству дошла је до пуног изражаја тек са могућношћу коришћења моћних рачунара и посебно дизајнираних рачунарских софтвера. Суштина Бенфордовог закона јесте да се одређене цифре јављају чешће од других у скуповима података. Дигитална анализа заснована на Бенфордовом закону може бити врло добро коришћена за

проналажење рачуна који би могли бити лажирани. Задатак форензичких рачуновођа је да препозна скупове података за које се може очекивати да ће следити Бенфордову дистрибуцију и ако се то не догоди треба истражити разлоге тих одступања како би се утврдило да ли се ради о преварама¹⁷⁰. Употреба дигиталне анализе у ревизорском, али и форензичком прегледу финансијских извештаја се већ дуже време користи. Међутим, употреба Бенфордовог закона у форензичком истраживању превара представља много сложенији облик дигиталне анализе, јер се помоћу њега гледа цели скуп бројева да би се утврдило да ли се сви бројеви уклапају у очекивану дистрибуцију.

Постоје одређена ограничења употребе Бенфордовог закона. Пре свега треба утврдити да ли одређени скуп података који испитују форензичке рачуновође се може уклопити у Бенфордову дистрибуцију, тј. да ли су скупови података подударни. Такође, потребно је одредити важност одређених скупова података и резултата који се добијају након примене ових тестова. Другим речима, уколико су у питању одређена одступања која не изазивају значајне ризике просто се не исплати спроводити опширнија истраживања. На крају форензичке рачуновође, на основу свог искуства, требају да процене да ли ће употреба ове дигиталне анализе бити корисна за одређена истраживања у односу на неке друге методе¹⁷¹. У једној Бенфордовој анализи, рачун исплате осигурања у Медицинском центру показао је значајна одступања од Бенфордове дистрибуције бројева. Све цифре, осим цифре 2, биле су значајно другачије од очекиваног. Када су детаљи овог рачуна проверени, било је очигледно да је било написано више чекова за повраћај новца изнад 1.000 долара него у претходном периоду. Прецизније, већина чекова за повраћај новца из претходног периода била је у износима мањим од 1.000 долара. Оправдање финансијске службе било је да су на тај начин покушали да акумулирају новац за повраћај за велике осигуранике. Међутим, истрага је указала да је финансијска службеница отворила лажне осигуравајуће компаније на властито име и исписивала чекове за повраћај новца на велике износе тим компанијама. Истрага је указала да је око 80.000 долара било преусмерено на фиктивне осигуравајуће компаније. У овом случају дигитална анализа је била корисна у идентификовању преваре, иако је било потребно додатно форензичко истраживање¹⁷².

---

¹⁷⁰Durtschi, C., Hillison, W. and Pacini, C., (2004), „The Effective Use of Benfords Law to Assist in Detecting Fraud in Accounting Data“, Journal of Forensic Accounting 1524-5586/Vol. V, стр. 17-34

¹⁷¹Hill, P., (1995), „A statistical derivation of the significant digit law“, Statistical Science, 10(4), стр. 361

¹⁷²Durtschi, C., Hillison, W. and Pacini, C., (2004), оп. цит., стр. 17-34

Када се говори о поступцима и методама које форензичко рачуноводство користи у процесу истраживања превара у финансијским извештајима компанија потребно је указати и на методе које се користе за процену пословних успеха или неуспеха компанија. Ове технике директно не откривају превару у пословању али умногоме помажу како би се проценили резултати пословања које је предузеће по својим параметрима требало да оствари и те резултати упоредили са приказаним како би се открило да ли је дошло до манипулација. Најчешће се користе следећи модели:

- Altman Z Score – креирао га је 1968. године Edvard I. Altman. Модел је ревидиран 1993. године. Z Score мањи од 1,80 указује на озбиљне могуће проблеме и пропаст компаније која је предмет анализе;
- Altman-ов EMS (Emerging Market Scoring) модел – уколико је добијен резултат мањи од 4,35 постоји велика вероватноће банкрота компаније;
- Argenti-јев модел вишеструких грешака управе – назван је према творцу Ђону Аргентију, креиран 1976. године. Укупан збир негативних бројева већи од 25 указује на велику опасност у наредних пет година;
- Business Excellence Model (BEX) – коришћењем модела израчунава се BEX индекс. BEX индекс мањи од нуле значи угрожену егзистенцију компаније. У односу на горе наведене моделе, BEX не зависи од показатеља са тржишта капитала, па се може израчунати и за компаније које тек улазе на тржиште, као и за оне које се не котирају на берзи. BEX индекс се израчунава према формули: $BEX = 0,388ex_1 + 0,579ex_2 + 0,153ex_3 + 0,316ex_4$, где је ex_1 = профитабилност – показатељ ex_1 је извршеност мерена односом зараде и капитала мереног укупном активом; ex_2 = стварање вредности – показатељ ex_2 базира се на економском профиту – (нето) добити која прекорачује цену сопственог капитала; ex_3 = ликвидност – за мерење ликвидности користи се класичан показатељ односа обртног капитала према укупној активи; ex_4 = финансијска снага – показатељ ex_4 темељи се на односу теоретски слободног новца из свих активности, што је добит увећана за амортизацију и покрића свих обавеза тим новцем. У моделу је максимална вредност овог показатеља ограничена на 10, јер је накнадним истраживањима утврђено да скраћење времена покрића обавезе из добити и амортизације испод шест месеци више не утиче битно на резултате компаније¹⁷³.

---

¹⁷³Муминовић, С., (2011), оп. цит., стр. 20

2.2. Аналитичке методе у форензичком рачуноводству

Током истраге могућих превара форензичке рачуновође користе разне аналитичке технике за анализу односа између елемената финансијских извештаја. Ове анализе се користе за каснију детаљнију анализу пословних трансакција уколико почетна анализа елемената финансијских извештаја укаже на могућност постојања превара. Аналитичке технике у форензичком рачуноводству имају три примарна циља:

1. прелиминарне (припремне) аналитичке процедуре се користе за откривање подручја високог ризика од превара, њихове природе, времена и степена потребних форензичких процедура;
2. независне аналитичке процедуре се користе за прибављање доказа на темељу упоређивања и усклађивања података, те утврђивања веродостојности (исправности) документације, књижења и обрачуна;
3. коначне аналитичке процедуре служе за доношење закључака о утицају проблематичних трансакција на финансијске извештаје.

Најчешће технике које користе форензичке рачуновође су:

1. **Хоризонтална анализа** – овом анализом форензичке рачуновође упоређују одређене ставке из финансијских извештаја из текућег периода са истим ставкама из претходног периода;
2. **Вертикална анализа** – овом анализом упоређују се процентуални удели појединих ставки у финансијским извештајима;
3. **Анализа односа (ratio analysis)** – ставки у финансијским извештајима у подручју профитабилности, ликвидности, солвентности, активности и стварања вредности¹⁷⁴.

Примена *хоризонталне анализе* у процесу истраживања могућих превара може се најбоље приказати на примеру откривања манипулације приходима и расходима у финансијским извештајима. У Табели 13. дат је пример хоризонталне анализе у случају повећања пословних расхода са циљем смањивања пословне добити.

---

¹⁷⁴За више информација видети: Hopwood, W., Leiner, J. and Young, G., (2009), „Forensic Accounting“

Табела 13: Хоризонтална анализа случаја повећавања пословних расхода са циљем смањивања нето добити

Ставка	т-2	т-1	Текућа година (т)	т-1/т-2 (%)	Текућа година/т-1 (%)
Пословни приходи	120.000	125.000	127.000	+4,2%	+1,6%
Пословни расходи	-100.000	-102.000	-142.000	+2%	+39%
Пословна добит	20.000	23.000	-15.000	+15%	-65%
Финансијски расходи	-4.000	-4.000	-4.000	0%	0%
Ванредни приходи	0	0	38.700	0	-
Добит пре опорезивања	16.000	19.000	19.700	8,75%	+3,7%
Порез на добит	-1.600	-1.900	-1.970	8,75%	+3,7%
Нето добит	14.400	17.100	17.730	8,75%	+3,7%

Пораст нето добити од 3,7% указује на нормалан раст добити предузећа, али пословна добит прелази у губитак што указује на могућност присуства манипулације у финансијским извештајима. Полази се од претпоставке да су пословни расходи намерно повећани како би се смањила остварена пословна добит. Да ли је стварно дошло до манипулације немогуће је рећи само на основу ове технике, али резултати ове анализе указују на постојање могуће преваре. Са друге стране Табела 14. показује случај повећања ванредних расхода са циљем смањивања нето добити.

Табела 14: Хоризонтална анализа случаја повећавања ванредних расхода са циљем смањивања нето добити

Ставка	т-2	т-1	Текућа година (т)	т-1/т-2 (%)	Текућа година/т-1 (%)
Пословни приходи	120.000	125.000	160.000	+4,2%	+28%
Пословни расходи	-100.000	-102.000	-120.000	+2%	+17%
Пословна добит	20.000	23.000	40.000	+15%	+74%
Финансијски расходи	-4.000	-4.000	-4.000	0%	0%
Ванредни расходи	0	0	-16.300	0	-
Добит пре опорезивања	16.000	19.000	19.700	8,75%	+3,7%
Порез на добит	-1.600	-1.900	-1.970	8,75%	+3,7%
Нето добит	14.400	17.100	17.730	8,75%	+3,7%

Пораст нето добити од 3,7% указује на нормалан раст добити предузећа, док је пословна добит за 74% већа у односу на прошлу годину. Полази се од претпоставке да су ванредни расходи намерно повећани како би се смањила остварена нето добит. Табела 15. показује случај повећања ванредних прихода са циљем прикривања губитка и надувавања нето добити.

Табела 15: Хоризонтална анализа случаја повећавања ванредних прихода са циљем прикривања губитака и надувавања нето добити

Ставка	т-2	т-1	Текућа година (т)	т-1/т-2 (%)	Текућа година/т-1 (%)
Пословни приходи	120.000	125.000	90.000	+4,2%	-28%
Пословни расходи	-100.000	-102.000	-95.000	+2%	-7%
Пословна добит	20.000	23.000	-5.000	+15%	-22%
Финансијски расходи	-4.000	-4.000	-4.000	0%	0%
Ванредни приходи	0	0	28.700	0	-
Добит пре опорезивања	16.000	19.000	19.700	8,75%	+3,7%
Порез на добит	-1.600	-1.900	-1.970	8,75%	+3,7%
Нето добит	14.400	17.100	17.730	8,75%	+3,7%

Нето добит има нормалан ток повећања док је пословна добит прешла у губитак, али реално због пада прихода. Врло је вероватно да је финансијски извештај лажиран. Ванредни приходи су вероватно намерно повећани како би се покрио пословни губитак. Да ли је стварно дошло до манипулације немогуће је рећи само на основу ове технике, али резултати ове анализе указују на постојање могуће преваре.

Табела 16. приказује откривање лажних финансијских извештаја помоћу *хоризонтално-вертикалне анализе* у случају смањења пословних расхода ради манипулисања нето добити, тј. прикривања губитака. Ако форензички рачуновођа посумња да су пословни расходи лажно смањени ради прикривања губитка и усклађивања нето добити онда треба припремити табеларни приказ погодан за хоризонталну али и вертикалну анализу ставки из финансијских извештаја.

Табела 16: Хоризонтално-вертикална анализа случаја смањивања пословних расхода са циљем прикривања губитака и усклађивања нето добити

Ставка	т-2	т-1	%	Текућа година (т)	%	т-1/т-2 (%)	Текућа година/т-1 (%)
Пословни приходи	100.000	103.000	100%	70.000	100%	+3%	-32,04%
Пословни расходи	-80.000	-81.600	79,2%	-49.000	70%	+2%	-40,0%
Пословна добит	20.000	21.400	20,8%	21.000	30%	+7%	-1,87%
Финансијски расходи	-2.000	-2.000	1,9%	-2.000	2,8%	0%	0%
Ванредни приходи/расходи	0	0	-	0	-	0	0
Добит пре опорезивања	18.000	19.400	18,8%	19.000	27,1%	7,8%	-2,06%
Порез на добит	-1.800	-1.940	1,8%	-1.900	2,7%	7,8%	-2,06%
Нето добит	16.200	17.460	16,9%	17.100	24,4%	7,8%	-2,06%

Нето добит и пословна добит имају нормалан ток упркос наглном паду прихода. Врло је вероватно да је извештај лажиран јер је реално тешко тако брзо снизити трошкове и то за постотак већи од пада прихода. Додатни подаци вертикалне анализе показују бољу трошковну структуру након пада прихода него пре тога, што је тешко оствариво.

Анализа односа (ratio analysis) ставки у финансијским извештајима у подручју профитабилности, ликвидности, солвентности, активности и стварања вредности се користи у детаљнијој анализи могућих превара у финансијским извештајима. Ова анализа се може спроводити приликом откривања могуће скривене добити али и могућих прикривања губитака. Једна од техника коју користе форензичке рачуновође за анализу могуће *скривене добити* је њено израчунавање на следећи начин: Могућа скривена добит = Отписи залиха + Отписи потраживања + Трошкови резервисања + Одложено плаћање трошкова + Приходи будућег периода + Остали ванредни приходи + Убрзана амортизација + Отписи некретнина, постројења и опреме + Смањење залиха производње у току на терет расхода. Форензичке рачуновође утврђују износе ових ставки, ако постоје, и

њихов збир стављају у однос са оствареним приходима од продаје и са укупном имовином (активом) како би се утврдио степен ризика од превара у финансијским извештајима који је последица прикривања добити. У ту сврху израчунавају се следећи показатељи:

$$\text{Однос могуће скривене добити и приказане добити} = \frac{\text{Могућа скривена добит}}{\text{Приказана добит}}$$

$$\text{Скривена профитна маржа} = \frac{\text{Могући скривени добици}}{\text{Приход од продаје}} \%$$

Према процентима скривене добити у односу на приход од продаје и у односу на активу (имовину) форензичар процењује степен ризика од лажирања финансијских извештаја. Већи проценат указује на већу вероватноћу манипулације добити и финансијских извештаја. Такође, може се открити и проценат скривене добити оценом реалности релевантних ставки у финансијским извештајима. Уколико је проценат могуће скривене добити велики, форензичке рачуновође морају истражити и детектовати позиције на којима је вероватно дошло до прикривања добити. У томе им помажу следећи индекси:

1) Индекс отписа залиха (ИОЗ) – овај индекс указује на могућност да је дошло до неуобичајених отписа залиха како би се утицало на висину добити. Индекс се израчунава путем следећег обрасца:

$$\text{ИОЗ} = \frac{\frac{\text{Расходи отписа} + \text{Вредност залиха (т)}}{\text{Вредност залиха (т)}}}{\frac{\text{Расходи отписа} + \text{Вредност залиха (т - 2)}}{\text{Вредност залиха (т - 2)}} + \frac{\text{Расходи отписа} + \text{Вредност залиха (т - 1)}}{\text{Вредност залиха (т - 1)}}} \cdot 2$$

Уколико је индекс 1 или су одступања од просека безначајна нема индикације да је дошло до неуобичајено високих отписа залиха. Ако је индекс значајно већи од 1 онда форензичке рачуновође треба да провере исправност отписа залиха. Отписи залиха представљају вредносно усклађивање залиха на нижу вредност. Према МРС 2 – Залихе, предвиђено је да се залихе отпишу до нето тржишне вредности, а губици од отписивања се признају као расход. Нето тржишна вредност је процењена продајна цена у редовном пословању умањена за процењене трошкове завршетка производње и процењене трошкове који су

нужни да се обави продаја¹⁷⁵. МРС 2 детаљно дефинише све случајеве отписа залиха као и рачуноводствени третман ових отписа. При анализи отписа залиха мора се проверити да ли је поступак отписа правилно спроведен, да ли је основица за порез на добит увећана за непродате и неупотребљене залихе, да ли је Пореска управа упозната са процедуром уништења или неупотребљености залиха и да ли постоји извештај инспекције о неупотребљивости залиха.

2) Индекс отписа потраживања (ИОПЖ) – овај индекс показује да ли је дошло до неуобичајено великих отписа потраживања како би се манипулисало висином добити. Индекс се израчунава путем следећег обрасца:

$$\text{ИОПЖ} = \frac{\frac{\text{Расходи отписа + Укупна потраживања (т)}}{\text{Укупна потраживања (т)}}}{\frac{\text{Расходи отписа + Укупна потраживања (т-2)}}{\text{Укупна потраживања (т-2)}} + \frac{\text{Расходи отписа + Укупна потраживања (т-1)}}{\text{Укупна потраживања (т-1)}}} \cdot 2$$

Уколико је индекс 1 или су одступања од просека безначајна нема индикације да је дошло до неуобичајено високих отписа потраживања. Ако је индекс значајно већи од 1 онда форензичке рачуновође требају да провере исправност отписа потраживања. Од процене надлежног органа правног лица, као и од усвојене политике вредновања потраживања, зависи да ли ће се на дан биланса стања вршити отпис потраживања, било директно или коришћењем рачуна исправке вредности "Са аспекта прописа из надлежности Закона о рачуноводству и ревизији ("Сл. гласник РС", бр. 46/2006 и 111/2009), потраживања представљају финансијска средства која се вреднују у складу са захтевима МРС 39 - Финансијски инструменти: признавање и одмеравање. Према параграфу 58 правно лице треба да процењује на крају сваког извештајног периода да ли постоји неки објективан доказ да је дошло до умањења вредности финансијског средства или групе финансијских средстава. Сходно параграфу 62, када су објективни докази ограничени или нису у потпуности релевантни, правно лице користи своје искуство и расуђивање за процену наплативости потраживања. У складу са параграфом 63 књиговодствена вредност потраживања смањује се директно или коришћењем рачуна исправке вредности. Имајући у виду наведено, од процене надлежног органа правног лица, као и од усвојене политике вредновања потраживања, зависи да ли ће се вршити отпис потраживања (директно или

¹⁷⁵<http://mfp.gov.rs/UserFiles/File/MRS/Medunarodniracunovodstvenistandard-Zalihe.pdf>, преузето дана 17.12.2012. године

коришћењем рачуна исправке вредности) на дан биланса стања."¹⁷⁶. При истрази форензичке рачуновође морају да провере да ли је поступак правилно спроведен и да ли је основица за порез на добит увећана за неутужена потраживања.

3) Индекс трошкова резервисања (ИТРЕЗ) – овај индекс указује да ли је дошло до неубичајених великих резервисања како би се смањила опорезива добит или утицало на висину нето добити. Индекс се израчунава путем следећег обрасца:

$$\text{ИТРЕЗ} = \frac{\frac{\text{Расходи резервисања} + \text{Приход од продаје (т)}}{\text{Приход од продаје (т)}}}{\frac{\text{Расходи резер.} + \text{Приход од продаје (т - 2)}}{\text{Приход од продаје (т - 2)}} + \frac{\text{Расходи резер.} + \text{Приход од продаје (т - 1)}}{\text{Приход од продаје (т - 1)}}} \cdot 2$$

Уколико је индекс 1 или су одступања од просека безначајна нема индикације да је дошло до неубичајено високих трошкова резервисања. Ако је индекс значајно већи од 1 онда форензичке рачуновође требају да провере исправност расхода резервисања. Раније у раду је већ речено да МРС 37 – Резервисања, дефинише када треба признати резервисања и ако услови нису испуњени резервисања не треба признати. Финансијски извештаји приказују финансијски положај неког субјекта на крају извештајног периода, а не његов могући положај у будућности. Према томе, резервисање се не признаје за трошкове који требају настати за пословање у будућности. Једине признате обавезе у финансијском извештају субјекта јесу оне које постоје на датум састављања финансијског извештаја. Обавезе признате као резервисања јесу једино оне које су произашле из прошлих догађаја независних од будућних акција субјекта (тј. од будућег вођења пословања).

4) Индекс одложеног плаћања трошкова (ИОПТ) – односи се на ставке пасивних временских разграничења (ПВР) код којих трошкови припадају текућем периоду, али још нису стечени услови за признавање обавеза или се коначни обрачуни обавеза изводе накнадно према методи дефинисаној уговором. Такви трошкови се могу појавити и у случају кад обављање услуге започне пре краја године, а завршава се у следећем месецу, па трошкове треба распоредити на текућу и на идућу годину. Такве ставке се процењују и касније повезују са изворном документацијом. Ови трошкови не би требало да буду екстремно велики и не би требало често да се јављају. Будући да се овде ради о процени трошкова потребно је да се истражи њихова учесталост, јер је могуће да предузеће

¹⁷⁶http://www.apr.gov.rs/Portals/0/zakoni%20uredbe%20pravilnici/Zakoni/zakon_o_racunovodstvu_i_reviziji_preciscen.pdf, преузето дана 17.12.2012. године

намерно повећава ове ставке ради надувавања расхода и скривања добити. Индекс се израчунава путем следећег обрасца:

$$\text{ИОПТ} = \frac{\frac{\text{Одложено плаћање трошкова} + \text{Пословни расходи (т)}}{\text{Пословни расходи (т)}}}{\frac{\frac{\text{Одл. плаћање трошкова} + \text{Пословни рас. (т - 2)}}{\text{Пословни расходи (т - 2)}} + \frac{\frac{\text{Одл. плаћање трошкова} + \text{Пословни рас. (т - 1)}}{\text{Пословни расходи (т - 1)}}}{2}}$$

Уколико је индекс 1 или су одступања од просека безначајна нема индикације да је дошло до неуобичајено високих оптерећења ових трошкова. Ако је индекс значајно већи од 1 онда форензичке рачуновође требају да провере исправност расхода.

5) Индекс прихода будућег периода (ИПБП) – приходи будућег периода су приходи наплаћени у текућем периоду али ће бити остварени тек у идућим периодима. У случајевима признавања будућег прихода форензичар треба да буде опрезан јер је могуће да предузеће редовне приходе пребаци на будуће приходе како би смањило пословни резултат и избегло плаћање пореза на добит у текућем периоду. Индекс се израчунава путем следећег обрасца:

$$\text{ИПБП} = \frac{\frac{\text{Приходи будућег периода} + \text{Пословни приходи (т)}}{\text{Пословни приходи (т)}}}{\frac{\frac{\text{Прих. буд. периода} + \text{Пословни прих. (т - 2)}}{\text{Пословни приходи (т - 2)}} + \frac{\frac{\text{Прих. буд. периода} + \text{Пословни прих. (т - 1)}}{\text{Пословни приходи (т - 1)}}}{2}}$$

Уколико је индекс 1 или су одступања од просека безначајна нема индикације да је дошло до неуобичајено високих прихода ове врсте. Ако је индекс значајно већи од 1 онда форензичке рачуновође требају да провере исправност ових прихода.

6) Индекс одложеног признавања прихода (ИПОДГ) - одложено признавање прихода се може појавити кад услови за признавање прихода нису испуњени. МРС 18 – Приходи, истиче следеће случајеве када приходе не треба признати: „Ако субјект задржава значајне ризике власништва, таква трансакција није приход и приход се не признаје. Субјект може задржати значајан ризик власништва на више начина. Пример ситуација у којима субјект може задржати значајне ризике и користи власништва јесу:

- a) када субјект задржава обавезу за незадовољавајуће извршење, непокривену уобичајеним резервисањима за јемства;
- b) када је остваривање прихода од продаје условљено са купчевим стварањем прихода од продаје његових производа;
- c) када се испоручени производи инсталирају и инсталирање је значајан део уговора који субјект још није извршио;
- d) када купац има право опозвати куповину из разлога наведеним у купопродајном уговору.¹⁷⁷

У случајевима одложеног признавања прихода форензичар треба бити опрезан јер је могуће да, осим у претходно наведеним случајевима, предузеће манипулише приходима са циљем смањивања добити. Индекс се израчунава путем следећег обрасца:

$$\text{ИПОДГ} = \frac{\frac{\text{Одложени приходи} + \text{Пословни приходи (т)}}{\text{Пословни приходи (т)}}}{\frac{\frac{\text{Одложени приходи} + \text{Пословни прих. (т - 2)}}{\text{Пословни приходи (т - 2)}} + \frac{\frac{\text{Одложени приходи} + \text{Пословни прих. (т - 1)}}{\text{Пословни приходи (т - 1)}}}{2}}$$

Уколико је индекс 1 или су одступања од просека безначајна нема индикације да је дошло до неуобичајено високих прихода ове врсте. Ако је индекс значајно већи од 1 онда форензичке рачуновође требају да провере исправност ових прихода.

7) Индекс осталих ванредних расхода (ИОВР) – иако МРС 1 - Приказивање финансијских извештаја, забрањује приказивање ванредних расхода, ипак се они појављују у финансијским извештајима. Форензичке рачуновође морају да издвоје ставке ванредних расхода и посебно да их провере јер оне пружају велике могућности манипулација посебно када се ради о неименованим ставкама за које је могуће и лажирање рачуна. Индекс се израчунава путем следећег обрасца:

$$\text{ИОВР} = \frac{\frac{\text{Остали ванредни расходи} + \text{Пословни расходи (т)}}{\text{Пословни расходи (т)}}}{\frac{\frac{\text{Остали ван. расх.} + \text{Пословни расх. (т - 2)}}{\text{Пословни расходи (т - 2)}} + \frac{\frac{\text{Остали ван. расх.} + \text{Пословни расх. (т - 1)}}{\text{Пословни расходи (т - 1)}}}{2}}$$

¹⁷⁷Међународни стандарди финансијског извештавања: МРС 18 - Приходи, параграф 16, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд, (2003)

Уколико је индекс 1 или су одступања од просека безначајна нема индикације да је дошло до неубичајено високих расхода ове врсте. Ако је индекс значајно већи од 1 онда форензичке рачуновође требају да провере исправност ових расхода.

8) Индекс отписа некретнина, постројења и опреме (ИОПРЕ) – отпис дуготрајне имовине често се користи у манипулативне сврхе како би се повећали расходи и тиме смањила остварена добит. МРС 36 – Умањење вредности имовине, дефинише отпис имовине. Основно правило отписа имовине наведено у МРС 36 изгледа овако: „Само и само ако, је надокнадиви износ средства мањи од књиговодствене вредности, књиговодствена вредност средства се треба смањити до његовог надокнадивог износа. Ово смањење представља губитак од умањења имовине. Губитак од умањења имовине треба одмах признати у добит или губитак“¹⁷⁸. Сложена правила умањења вредности имовине и велики утицај процене на умањење вредности у сваком случају пружају велике могућности манипулације расходима и пословним резултатом, па форензичке рачуновође морају бити врло опрезни код појаве ових ставки. Индекс се израчунава путем следећег обрасца:

$$\text{ИОПРЕ} = \frac{\frac{\text{Расходи отписа ППЕ (т)} + \text{Вредност ППЕ (т)}}{\text{Вредност ППЕ (т)}}}{\frac{\text{Расходи отписа ППЕ (т - 1)} + \text{Вредност ППЕ (т - 1)}}{\text{Вредност ППЕ (т - 1)}}}$$

Ако је индекс значајно већи од 1 онда постоје индиције да је дошло до такозваног „великог прања“, како се често назива отпис дуготрајне имовине, како би се повећали расходи и сакрила добит. У том случају форензичке рачуновође морају проверити реалност отписа дуготрајне имовине и његову усклађеност са прописима.

9) Индекс смањења залиха недовршене производње (производње у току) на терет расхода (ИСЗНП) – манипулације са недовршеном производњом су честе и веома тешко се откривају. Који део производње је недовршен је ствар процене, па је због тога веома тешко уочити мале разлике, а још теже доказати. Индекс се израчунава путем следећег обрасца:

---

¹⁷⁸<http://mfp.gov.rs/UserFiles/File/MRS/Medunarodniracunovodstvenistandard36Umanjenjevrednostiimovine.pdf>, преузето дана 18.12.2012. године

$$\text{ИСЗНП} = \frac{\frac{\text{Залихе недовршене производње (т - 2)}}{\text{Укупни трошкови производње (т - 2)}} + \frac{\text{Залихе недовршене производње (т - 2)}}{\text{Укупни трошкови производње (т - 2)}}}{2}$$
$$\frac{\text{Залихе недовршене производње (т)}}{\text{Укупни трошкови производње (т)}}$$

Као што се може видети из обрасца за рачунање овог индекса процентуални део вредности залиха недовршене производње у укупним производним трошковима ставља се у однос са истим таквим уделима који су се појављивали у претходне две године. Будући да је у индекс укључен однос према укупним трошковима производње индекс не би смео да буде већи од 1, јер у супротном то може указивати да је дошло до значајне промене у структури производње или до значајног убрзања производње. Ако нису у питању ова два разлога форензичар мора да провери да ли је део трошкова из залиха недовршене производње пребачен на продате залихе готових производа и према томе и на расходе.

2.3. Beneishev модел процене могућег степена преваре у финансијским извештајима

Beneishev модел се заснива на коришћењу анализе односа у процесу истраге форензичких рачуновођа. Професор Messod D. Beneish са Универзитета у Индијани извршио је квантитативно истраживање разлика између компанија у којима су остварене преваре у финансијским извештајима и компанија у којима нису постојале преваре¹⁷⁹. Приликом анализе финансијских извештаја компанија у којима су се десиле преваре Beneishev модел користи разне индексе. Истраживање је показало да у финансијским извештајима компанија у којима су постојале преваре јавиле су се велике разлике у односима следећих ставки финансијских извештаја:

1. Индекс односа потраживања од купаца и прихода од продаје (ИОПКПП);
2. Индекс односа бруто добити и прихода од продаје (ИОБДПП);
3. Индекс квалитета активе (ИКА);
4. Индекс пораста прихода од продаје (ИППП);
5. Индекс односа ставки на основу настанка догађаја према укупној активи (ИОСУА).

На основу ових резултата настао је Beneishev модел за процену могућег степена превара у финансијским извештајима користећи претходно наведена пет индекса. Такође, у накнадним истраживањима, Beneishev моделу је додато још три показатеља и то:

6. Индекс амортизације (ИА);
7. Индекс административних расхода према приходима (ИАРПП);
8. Индекс предности (Leverage) (ИП).

На овај начин је Beneishev модел проширен на осам показатеља који се користе за процену степена превара у финансијским извештајима. Beneishev модел који је употребљен у истраживању има и својих ограничења. Пре свега овај модел је заснован на темељима америчких рачуноводствених стандарда (GAPP) што може створити одређене разлике уколико су финансијски извештаји састављени на основу Међународних стандарда финансијског извештавања. Такође, уколико су се у одређеним финансијским извештајима преваре појављивале неколико година узастопно онда Beneishev модел неће са довољном сигурношћу указати на могуће преваре. Beneishev модел, у суштини, не може узети у

---

¹⁷⁹За више информација видети: Beneish, M., (1999), „The Detection of Earnings Manipulation“, Financial Analysts Journal, Sept-Oct., Vol. 55, No.5, стр. 24-36

обзир све аспекте промена у финансијским извештајима у случајевима када су оне потпуно легалне. Због тога се Beneishev модел може користити само као индикатор могућих превара у оним подручјима финансијског извештавања у којима је потребно додатно истраживање. У Табели 17. дати су резултати истраживања могућих манипулација у финансијским извештајима, користећи Beneishev модел, упоређивањем финансијских извештаја у којима постоје и у којима не постоје преваре.

Табела 17 – Резултати истраживања превара у финансијским извештајима путем Beneishev модела

Индекс	Финансијски извештаји у којима постоје преваре	Финансијски извештаји у којима не постоје преваре
<p>1. Индекс односа потраживања од купаца и прихода од продаје</p> $\frac{\frac{\text{Потраживање од купаца (т)}}{\text{Приход од продаје (т)}}}{\frac{\text{Потраживање од купаца (т - 1)}}{\text{Приход од продаје (т - 1)}}}$	1,465	1,031
<p>2. Индекс односа бруто добити и прихода од продаје</p> $\frac{\frac{\text{Приход од продаје (т - 1) - Набавна вредност робе (т - 1)}}{\text{Приход од продаје (т - 1)}}}{\frac{\text{Приход од продаје (т) - Набавна вредност робе (т)}}{\text{Приход од продаје (т)}}}$	1,193	1,014
<p>3. Индекс квалитета активе</p> $\frac{1 - \frac{\text{Текућа актива (т) + Основна средства (нето садашња вредност)(т)}}{\text{Укупна актива (т)}}}{1 - \frac{\text{Текућа актива (т - 1) + Основна средства (нето садашња вредност)(т - 1)}}{\text{Укупна актива (т - 1)}}}$	1,254	1,039
<p>4. Индекс пораста прихода од продаје</p> $\frac{\text{Приход од продаје (т)}}{\text{Приход од продаје (т - 1)}}$	1,607	1,134

<p>5. Индекс односа ставки на основу настанка догађаја према укупној активи</p> $\frac{\text{Обртни капитал} - \text{Готовина} - \text{Тек. обав. за порез на добит} - \text{Амортизација}}{\text{Укупна актива}}$	0,031	0,018
<p>6. Индекс амортизације</p> $\frac{\frac{\text{Амортизација (т - 1)}}{\text{Амортизација + ППЕ (т - 1)}}}{\frac{\text{Амортизација (т)}}{\text{Амортизација + ППЕ (т)}}}$	-	1,000
<p>7. Индекс административних расхода према приходима</p> $\frac{\frac{\text{Административни расходи (т)}}{\text{Приход од продаје (т)}}}{\frac{\text{Административни расходи (т - 1)}}{\text{Приход од продаје (т - 1)}}}$	-	1,000
<p>8. Индекс предности (Leverage)</p> $\frac{\frac{\text{Дугорочне обавезе + Текуће обавезе (т)}}{\text{Укупна актива (т)}}}{\frac{\text{Дугорочне обавезе + Текуће обавезе (т - 1)}}{\text{Укупна актива (т - 1)}}}$	-	1,000

(Извор: http://myweb.ncku.edu.tw/~r16001205/w7.1_ProbM_Model.FAJ.1999.pdf, преузето дана 18.12.2012. године)

Коришћење Beneishev модела за финансијске извештаје у којима је извршена превара дат је на примеру предузећа „ZZZZ Best“. Суштина остварене преваре у овој компанији је лажирање многе документације од стране њеног власника (Barry Minkow). У периоду када власник ове компаније није могао да исплаћује зараде радницима украо је чекове и помоћу њих подизао новац из банке. Такође, он је преварио државу тако што је лажним финансијским извештајима добио повраћај пореза. Када су доспеле обавезе, новац је позајмљивао од друге банке користећи исте методе, а затим и од осталих банака. Када банке више нису одобравале кредите, власник компаније је прешао на манипулацију инвеститора и ревизора лажирањем документације, у циљу прикривања остварених превара. Већина манипулација се односила на фиктивне приходе од продаје и потраживања од купаца. Први који су посумњали у регуларност пословања били су купци.

Након истраге, ревизорске куће које су вршиле контролу финансијских извештаја ове компаније, морале су да исплате одштету због тога што нису на време откриле преваре. Штета коју су инвеститори претрпели је била већа од 100 милиона долара¹⁸⁰. Управо су лажни финансијски извештаји компаније ZZZZ Best добра основа за проверу Beneishev модел-а да би се видело да ли ће овај модел указати на постојање преваре. У Табели 18. приказани су скраћени финансијски извештаји компаније ZZZZ Best за 1985. и 1986. годину.

Табела 18 - Подаци из финансијских извештаја компаније „ZZZZ Best“

„ZZZZ Best“, Inc. Подаци из финансијских извештаја за Beneishev-у анализу		
Ставке из финансијских извештаја	1985 (\$)	1986 (\$)
Приход од продаје	1.240.524	4.845.347
Набавна вредност робе	576.694	2.050.779
Потраживање од купаца	0	693.773
Текућа актива	107.096	1.727.973
Укупна актива	178.036	5.045.671
Основна средства (набавна вредност)	125.519	2.564.532
Акумулирана амортизација	68.029	163.145
Основна средства (нето садашња вредност)	57.490	2.401.387
Општи административни трошкови	306.016	1.125.541
Трошкови амортизације		95.116
Готовина	30.321	87.014
Текуће обавезе	2.930	1.768.435
Обавезе за издате менице – текуће	0	780.507
Обавезе за порез на добит	0	28.027
Обртни капитал	104.166	-40.462

(Извор: <http://www.journalofaccountancy.com/Issues/2001/Aug/IrrationalRatios.htm>, преузето дана 19.12.2012. године)

Разматрања да ли финансијски извештаји компаније ZZZZ Best указују на могућност преваре путем индекса Beneishev модел-а дата су у Табели 19.:

¹⁸⁰За више информација видети: Wells, J., (2001), „Irrational Ratios - The numbers raise a red flag”, Journal of Accountancy, August.

Табела 19 – Примена Beneishev модел-а на примеру компаније ZZZZ Best

Индекс	Добијени резултати
1) Индекс односа потраживања од купаца и прихода од продаје	$\text{ИОПКПП} = \frac{\frac{693.773}{4.845.347}}{\frac{1}{1.240.524}} = 177.622$
2) Индекс односа бруто добити и прихода од продаје	$\text{ИОБДПП} = \frac{\frac{1.240.524 - 576.694}{1.240.524}}{\frac{4.845.347 - 2.050.779}{4.845.347}} = 0,92781$
3) Индекс квалитета активе	$\text{ИКА} = \frac{1 - \frac{1.727.973 + 2.401.387}{5.045.671}}{1 - \frac{107.096 + 57.490}{178.036}} = 2,402$
4) Индекс пораста прихода од продаје	$\text{ИППП} = \frac{4.845.347}{1.240.524} = 3,905$
5) Индекс односа ставки на основу настанка догађаја према укупној активи	$\begin{aligned} \text{ИОСУА} &= \frac{-144.628 - 56.693 - 28.027 - 95.116}{5.045.671} \\ &= -0,0643 \end{aligned}$
6) Индекс амортизације	$\text{ИА} = \frac{\frac{1}{1 + 125.519}}{\frac{95.116}{95.116 + 2.564.532}} = 0,00022$
7) Индекс административних расхода према приходима	$\text{ИАРПП} = \frac{\frac{1.125.541}{4.845.347}}{\frac{306.016}{1.240.524}} = 0,942$

1) Индекс односа потраживања од купаца и прихода од продаје (ИОПКПП) - Будући да је индекс у вредности од 177.622 далеко премашује контролну меру од 1,031 то указује на могуће манипулације са потраживањима од купаца и оствареним приходима од продаје. Истрага је показала да је разлог овом прекорачењу 700.000 долара фиктивних потраживања од купаца. Међутим, овде треба бити обазрив јер прекорачење овог показатеља може проистећи из легалних разлога као што је увођење продаје на кредит.

Такође и утицај кризе и пад наплате потраживања од купаца може проузроковати пад овог индекса. Због тога индекс односа потраживања представља само индикатор да потраживања и приходе треба детаљније истражити.

2) Индекс односа бруто добити и прихода од продаје (ИОБДПП) – велике промене у вредностима овог индекса могу да укажу на постојање лажираних финансијских извештаја. Пошто је за овај индекс предвиђена контролна мера од 1,014 добијена вредност индекса за компанију ZZZZ Best у вредности од 0,92781 не указује на могућност постојања манипулације у финансијским извештајима. Велика одступања овог индекса би указивала да су извршене манипулације у односу фиктивних прихода од продаје и њима припадајућих трошкова који се евидентирају на конту Набавна вредност робе.

3) Индекс квалитета активе (ИКА) – овај индекс би требало да укаже на могуће манипулације у капитализацији трошкова у нематеријалну имовину. Овако добијена вредност индекса од 2,402 код компаније ZZZZ Best значајно премашује контролну вредност од 1,039 за извештаје код којих не постоје преваре па чак и контролну вредност од 1,254 за извештаје код којих је било превара. То указује да постоји велика вероватноћа појављивања преваре у структури активе у делу који се односу на нереалну капитализацију текућих трошкова.

4) Индекс пораста прихода од продаје (ИППП) – овај индекс указује на могући нагли раст прихода што може да указује на могућност манипулација. Контролна вредност овог индекса је 1,134, па је добијена величина овог индекса од 3,905 за компанију ZZZZ Best указује на могућност да је велики део прихода од продаје лажан и да је остварена превара у финансијским извештајима. У накнадној истрази ова чињеница је и доказана.

5) Индекс односа ставки на основу настанка догађаја према укупној активи (ИОСУА) – сврха овог индекса јесте да укаже на промене у обртном капиталу умањеном за износ готовине и амортизације чиме би се откриле трансакције које немају за последицу превару. Пошто је контролна мера овог индекса по Beneishev моделу 0,018, иако је добијена вредност за компанију ZZZZ Best негативна, вредност од -0,0643 прекорачује контролну меру (у процентима) за скоро четири пута, што указује на велику вероватноћу постојања лажних финансијских извештаја.

6) Индекс амортизације (ИА) – овај индекс би требало да укаже на могуће манипулације са трошковима амортизације. Овако постављен индекс указује на могуће манипулације уколико је добијена вредност већа од 1. У случају компаније ZZZZ Best не указује на постојање могуће манипулације, јер је добијена вредност индекса 0,00022 што је мање од контролне вредности. Ипак овако постављен индекс има своје ограничење јер уколико компанија лажно повећа амортизацију индекс неће указати на могућност преваре. Због тога би требало изменити индекс тако што ће величине у претходној формули заменити места и тако се добија **Обрнути индекс амортизације** који има следећи облик:

$$\text{ОИА} = \frac{\frac{\text{Амортизација (т)}}{\text{Амортизација + ППЕ (т)}}}{\frac{\text{Амортизација (т - 1)}}{\text{Амортизација + ППЕ (т - 1)}}}$$
$$\text{ОИА} = \frac{\frac{95.116}{95.116 + 2.564.532}}{\frac{1}{1 + 125.519}} = 4.526,91$$

Након корекције добија се много већа вредност од контролне вредност што указује да је амортизација умногоме увећана у односу на прошлу годину, што указује на могућност постојања преваре. Ова чињеница је и доказана код компаније ZZZZ Best.

7) Индекс административних расхода према приходима (ИАРПП) – Пошто је добијена вредност мања од 1 не постоје индикације да је извршена манипулација административним трошковима у финансијским извештајима.

8) Индекс предности (Leverage) (ИП) – овај индекс представља однос између укупних обавеза и укупне активе у текућој години у односу на претходну. Нагли раст овог индекса може да укаже на постојање манипулације, али треба бити обазрив јер нагли раст може бити последица легалних мера. У случају компаније ZZZZ Best није могуће израчунати овај индекс јер не постоје све потребне информације.

Даљим статистичким истраживањима Beneishe је развио и неколико модела за идентификовање превара у финансијским извештајима. Додавањем варијабли **М-модел** са 8 варијабли изгледа овако: $M(8) = -4,84 + 0,92 \text{ ИОПКПП} + 0,528 \text{ ИОБДПП} + 0,404 \text{ ИКА} + 0,892 \text{ АИ} - 0,172 \text{ ИППП} + 4,679 \text{ ИОСУА} - 0,327 \text{ ИП}$. Гранична вредност овог модела јесте -2,22, другим речима уколико је добијена вредност већа од граничне постоје индиције да је дошло до превара у финансијским извештајима. Са друге стране постоји и верзија М-модела са 5 варијабли, код кога се користи иста гранична вредност као код модела са 8 варијабли: $M(5) = -6,065 + 0,823 \text{ ИОПКПП} + 0,906 \text{ ИОБДПП} + 0,593 \text{ ИКА} + 0,717 \text{ ИППП} + 0,107 \text{ АИ}$.

Примена М-модела са 5 варијабли на примеру компаније ZZZZ Best добијају се следећи резултати: $M(5) = -6,065 + 0,823 \times 177.622 + 0,906 \times 0,92781 + 0,593 \times 2,402 + 0,717 \times 3,905 + 0,107 \times 0,00022 = 146.187,94$. Као што се може видети применом Beneishev модела $M(5)$ на примеру компаније ZZZZ Best добија се вредност од 146.187,94 што је умногоме више од граничне вредности од -2,22 што указује на велику вероватноћу постојања превара у финансијским извештајима. За тако високу вредност заслужан је Индекс односа потраживања од купаца и прихода који износи 177.622, а који је прилично несигуран показатељ постајања превара. Међутим, кад би се тај индекс потпуно изоставио добио би се резултат $M(5) = -1,0008$ који је опет већи од граничне вредности од -2,22 што поново указује на велику вероватноћу појаве превара у финансијским извештајима.

3. ФИНАНСИЈСКО ИЗВЕШТАВАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ ФОРЕНЗИЧКОГ РАЧУНОВОДСТВА У СРБИЈИ

Финансијско извештавање у Србији је на много мањем ступњу развијености него што је то случај у земљама Европске Уније, САД-а и многим другим земљама света. Разлози за то су многобројни: неразвијеност финансијског тржишта, недовољно улагање у развој кадрова, непостојање политичке подршке у виду доношења и спровођења адекватних законских решења, маргинализација утицаја књиговођа и финансијских аналитичара у многим компанијама, пропусти у раду ревизора (како интерних тако и екстерних), и неразвијених власничких односа. У таквом окружењу квалитет финансијског извештавања није на челу пословних приоритета привредних субјеката.

Суштина проблема је што многим интересним групама у Србији (менаџери, банкари, држава) није у интересу да се у финансијским извештајима прикаже реално финансијско стање пословног субјекта, јер би се на тај начин отворила многа питања одговорности (како етичке тако и кривичне). Један од кључних узрока финансијске кризе у свету и Србији је неадекватна примена Међународних стандарда финансијског извештавања у реалној привреди и јавном сектору, посебно приликом процењивања кључних билансних ставки некретнина, залиха, финансијске имовине и обавеза као и нерегуларном применом методе фер вредности, којом су надувани приходи, приказивана неостварена добит и дељена незарађена добит и дивиденде. Истовремено са непотпуно регулисаним системом финансијског извештавања и неконтролисаним применом Међународних стандарда финансијског извештавања, јавља се и непоуздано финансијско извештавање, како у привреди тако и у јавном сектору, које је постало погодна основа за развој финансијског криминала, проневера и корупције у Србији и представља лимитирајући фактор за излазак из настале рецесије и економских тешкоћа земље, са озбиљним последицама, ако се брзо не отклоне.

Ситуација у Србији, у области финансијског извештавања, захтева хитну радикалну реформу рачуноводствене и ревизорске регулативе. Неопходно је преместити из Министарства финансија цео сектор рачуноводствене регулативе у Министарство правде, као што је то већ учињено у Немачкој, и интегрално објединити га са целокупном регулативом привредних друштава на једном месту, од оснивања привредних друштава, регистрације, обавезе отварања пословних књига, пријављивања пореској управи,

састављања и подношења финансијских извештаја, до стечаја и ликвидације пословних субјеката. Постоји више разлога за спровођење овог радикалног предлога будућег уређивања законодавне регулативе рачуноводства и ревизије. Пре свега, у питању је врло осетљива материја, врло подложна утицају разних интересних група, доношењу нерегуларне регулативе или уопште недоношење (на пример, недоношење закона о буџетском рачуноводству већ седам година, итд.) да би се омогућила легализација разних финансијских превара и проневера са јавном имовином или злоупотребима у великим корпорацијама и слично. Када се ова регулатива обједини са кривичним законодавством, онда ће сигурно бити мање притисака и мање утицаја са стране у неадекватном регулисању ове важне законодавне области. На крају, запослени у Министарству финансија су већ преморени и презасићени овом проблематиком, па премештај и обједињавање са Министарством правде доноси више компаративних предности од општег јавног интереса¹⁸¹.

Преварити државу је у Србији постала врлина, посебно када је реч о (не)плаћању пореза. Присутне су пореско-финансијске акробације којима приступају порески обвезници, који су у ово транзиционо време остварили значајна материјална богатства. У немогућности да се све то наведе и образложи навешће се неки, на први поглед не много значајни облици законите пореске евазије, законите али морално и етички неприхватљиве. Неприхватљиве јер се минимизирају пореске обавезе (а не крше се прописи) чиме долази до онемогућавања остваривања циља доношења закона, коришћењем правних празнина, сачињавањем правних конструкција (корисне малверзације) или коришћењем нерада или неблаговременог рада државних органа. У Србији упорно опстаје и веома је распрострањен феномен конструктивне дивиденде (власници капитала настоје и успевају да профите својих фирми приходују не класичном исплатом дивиденди већ приказивањем својих личних расхода као расхода предузећа), утањене капитализације (исказивање прихода по основу камата а не по основу дивиденди у пословању са повезаним лицима), одлагање пореске обавезе (најтипичнији пример исказивање вишка пореске над рачуноводственом амортизацијом), вреднији стамбени простор се претвара у пословни и плаћа се порез на имовину на основицу коју чини књиговодствена а не тржишна вредност и, наравно, пословање преко земаља пореских рајева односно отварањем рачуна у земљама у којима нема пореза на депозите у банкама. У овом случају неплаћање или умањење пореских обавеза је по правилу резултат рада врских пореских саветника (које

---

¹⁸¹ Драгојевић, Д., (2012), „Криза финансијског извештавања“, преузето са сајта: <http://www.ief.rs/public/wp-content/uploads/2012/10/KRIZA-FINANSIJSKOG-IZVE%C5%A0TAVANJA.pdf>, (преузето дана 24.12.2012. године)

ангажују порески обвезници) и постојања многобројних правних празнина (рупа у закону) и неусаглашености закона, посебно пореских и оних о рачуноводству и ревизији.

У Србији се годишње у „црној“ зони обрне између 10 и 12 милијарди евра. Главни извори „сиве“ економије су „бувље“ пијаце и кинеска роба. Не уводећи их у легалне токове, Србија из године у годину губи огроман новац. Пореска полиција годишње открије пореске утаје вредне 15 милијарди динара. Власници предузећа, предузетници, па и грађани годинама су усавршили неколико најчешћих метода избегавања пореза. Први на списку за избегавање је свакако порез на додату вредност. Начина је више, али главна претпоставка је да се роба продаје без икаквих трагова у папирима. Други случај је да промет робе наплаћују у готовини, а тај новац не уплате на текући рачун и на продату робу не плате ПДВ. Такви приходи би могли да уђу у укупне годишње приходе грађана и да се опорезују порезом на доходак. Покушаје преваре порезници често открију и приликом захтева за повраћај пореза на додату вредност. Најчешће су у питању лажне фактуре, док у реалности промета уопште није ни било. И секундарне сировине могу бити добар начин да се не плати порез. Наиме, сировине се купују, користе, а да се при том тај промет не уноси у пословне књиге. На списку за избегавање је и порез на капиталну добит. Начина је више, а један од њих је другачије вођење тих средстава. "Купе, на пример, акције по једној цени, а продају их по другој. По правилу требало би да зараде и да у том случају плате порез на капитални добитак. У пракси неки то не воде тако, већ као ревалоризациону резерву, у преводу избегавају плаћање пореза", наводе у Пореској управи¹⁸².

На распрострањеност пореске утаје у Србији утиче и лош рад судова, као и благе казне које се изричу починиоцима преваре. Привредници и грађани годишње покушају да утаје 30 милијарди динара пореза, од чега пореска полиција открије тек половину. Пореска управа годишње поднесе око 1.700 кривичних и 40.000 прекршајних пријава, али подаци сакупљени у више од 50 судова у земљи показују да су порезници највише пуцали у празно. Прошле године је због утаје пореза у затвору завршило само тридесетак људи. Око 99 одсто осумњичених је или ослобођено или кажњено условно и новчано. Новчану казну је платила половина лица против којих је вођен прекршајни поступак¹⁸³. Пет најчешћих начина превара у вези ПДВ-а у Србији су:

---

¹⁸²http://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2012&mm=01&dd=04&nav_id=571016, преузето дана 01.09.2012. године

¹⁸³<http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/301128/Za-utaju-poreza---zatvorsku--kaznu-dobije-tek--svaki-stoti>, преузето дана 01.09.2012. године

1. оснива се предузеће које је регистровано на непостојећу особу кроз фалсификовану личну карту или на човека који је продао своје податке. Таква „фантом“ фирма изда фиктивне фактуре о промету добара или услуга у којима је садржан ПДВ. Регуларно предузеће које је добило такве фактуре умањује за ту суму обавезу по основу ПДВ-а;
2. оснивање „перачког“ предузећа које ствара привид регуларног пословања, уредно пријављује порез, али несразмерно мали у односу на промет и број запослених;
3. да не би ушла у систем ПДВ-а (промет преко четири милиона динара), фирма своје расходе покрива уплатама позајмица власника за ликвидност. Ово је веома честа појава и то код великих угоститељских објеката који куцају минималне износе преко фискалне касе, а недостатак пара надокнађују уплатом позајмице;
4. отварају се сестринске фирме које нису у систему ПДВ-а због малог промета и преко њих се стварају расходи који умањују добит. Таква фирма може да покрије до четири милиона динара, па кад одради свој посао, она се затвара и отвара се друга. У пракси је таквих предузећа која „покривају“ главно предузеће пет, па и више. Углавном су легална и готово је немогуће доказати да су отворена ради умањивања добити главне фирме;
5. избегавање плаћања пореза по основу капиталног добитка. Инвеститор као физичко лице не подноси пореске пријаве за приходе које остваре продајом станова за разлику од правних лица и предузетника чији су приходи обухваћени контролом пореза на добит предузећа, односно порезом на приход од самосталне делатности.¹⁸⁴

Један од проблема у Србији је и проблем мита и корупције. Према истраживањима које је спровео Gallup током 2011. године грађани Србије су се практично навикли на корупцију, јер се по истраживању 88% грађана слаже да је корупција уобичајена пракса у Србији, а да се 48% испитаника слаже да је одређени ниво корупције очекиван. Обични људи се осећају као жртве корупције у свакодневном животу, док елиту сматрају заштићеном (80%). Према истом истраживању, највећи и најзначајнији од свих проблема који брину грађане Србије је незапосленост (41%) док корупцију као највећи и значајнији проблем види 12% испитаника¹⁸⁵. Гледано у окружењу, на лествици Transparency International-a Corruption Perceptions Indexа за 2011. годину Србија је сврстана на 86 место, заједно са Бугарском, Јамајком и Панамом, што је приказано у Табели 20.

---

¹⁸⁴<http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/324489/Lazne-firme-za--utaju-poreza>, преузето дана 21.12.2012. године

¹⁸⁵Муминовић, С., (2012), „Форензичким рачуноводством – против мита и корупције“, часопис Ревизор, број 57, Институт за Економику и финансије, стр. 10

Табела 20 – Рангирање земаља бивше СФРЈ према Corruption Perceptions Index-у за 2011. годину

Ранг	Земља	Скор
35	Словенија	5,9
66	Хрватска	4,0
66	Црна Гора	4,0
69	Македонија	3,9
86	Бугарска	3,3
86	Јамајка	3,3
86	Панама	3,3
86	Србија	3,3
91	Босна и Херцеговина	3,2

(Извор: <http://cpi.transparency.org/cpi2012/results/>, преузето дана 21.12.2012. године)

На основу свега претходно наведеног, као и многих примера утаје пореза и разних других финансијских превара које су остварене у Србији, може се донети закључак да контрола извршених превара у финансијским извештајима није на високом нивоу. Облици контрола које постоје у Србији су пре свега контрола *екстерних ревизора*. Према члану 31. Закона о рачуноводству и ревизији („Службени гласник РС“, бр. 46/2006, 111/2009 и 99/2011 – др. закон, у даљем тексту: Закон), правна лица – обвезници ревизије имају обавезу да Агенцији за привредне регистре поднесу усвојене финансијске извештаје са мишљењем ревизора до 30. септембра текуће године. У складу са чланом 37. Закона, обавезу достављања усвојених финансијских извештаја са мишљењем ревизора имају обвезници ревизије, у које спадају:

1. велика и средња правна лица;
2. мала правна лица која јавном понудом издају хартије од вредности или чијим се хартијама тргује на организованом тржишту хартија од вредности;
3. матична правна лица која састављају консолидоване финансијске извештаје.

Извештај ревизора о обављеној ревизији редовних годишњих, односно консолидованих финансијских извештаја (у даљем тексту: ревизорски извештај), у складу са Законом и Међународним стандардима финансијског извештавања, који је потписао овлашћени ревизор и који је оверен печатом предузећа за ревизију – обвезник ревизије доставља Агенцији за привредне регистре у оригиналу на српском језику. Ако је уз ревизорски извештај на српском језику достављен и ревизорски извештај на страном језику, он такође

мора бити оверен печатом предузећа за ревизију и мора га потписати овлашћени ревизор¹⁸⁶. Проблем настаје у чињеници да за обављене послове ревизоре плаћа управо предузеће чији финансијски извештаји се контролишу. То у многим случајевима доводи у питање интегритет и објективност ревизора, посебно у условима тешке економске кризе. Такође, још већи проблем је што су многе ревизорске куће у Србији, као и многим земљама света, уједно и консултанти предузећима чије финансијске извештаје контролишу.

Током 2005. године у Србији је основана *Државна ревизорска институција*. Основни задатак ове институције јесте ревизија јавних средстава¹⁸⁷. Ова институција може умногоме да спречи разне финансијске преваре у области јавних државних и локалних институција, јер управо у последње време постоје сумње да су се у оквиру државних институција десиле финансијске манипулације. Баш у извештају ДРИ за 2011. годину указује се на неке од потенцијалних превара: „Државна ревизорска институција саопштила је да су у 2011. години утврђене неправилности у јавним набавкама које премашују 415 милиона евра. Како кажу у ДРИ, неправилности у јавним набавкама које премашују 47 милијарди динара, пронађене су приликом контроле 122 субјекта у 2011. години. Приликом представљања годишњег извештаја Председник ДРИ Радослав Сретеновић рекао је на скупштинском одбору за финансије да уговори који су закључени без спроведених поступака јавних набавки чине 84,65 одсто укупних неправилности. Према његовим речима, вредност јавних набавки које нису оглашене у Службеном гласнику и на порталу јавних набавки у прошлој години је износила 1,7 милијарди динара, што чини 3,8 одсто укупних неправилности у примени Закона о јавним набавкама. ДРИ је највише неправилности уочила у поступцима јавних набавки, од којих више од две трећине чине незаконите набавке лекова. Главни државни ревизор Радослав Сретеновић казао је да су супротно закону извршене набавке укупне вредности 47 милијарди динара, од чега су 34 милијарде динара куповине лекова за апотеке без поступка јавне набавке. Државна ревизорска институција објавила је ревизорске налазе 46 субјеката ревизије код којих је током 2012. године радила ревизије финансијских извештаја и правилности пословања. Државна ревизорска институција утврдила је у поступку ревизије да Градско саобраћајно предузеће Београд и Јавно комунално предузеће Стандард из Јагодине нису уплаћивали порезе и доприносе у износу од 1,7 милијарди динара. Према речима председника ДРИ Радослава Сретеновића, утврђено је да ГСП Београд није извршио

---

¹⁸⁶http://www.ingpro.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=489:-2011-e&catid=1:latest-news&Itemid=76, преузето дана 27.12.2012. године

¹⁸⁷За више информација о надложностима ДРИ видети: <http://www.dri.rs/index.php>

уплату пореза и доприноса код исплате зарада у износу већем од 1,4 милијарди динара. Он је додао да јагодинско предузеће Стандард није извршило уплату пореза и доприноса у износу од 203 милиона динара. ДРИ је утврдила и да та два предузећа нису извршила плаћање обрачунатог пореза на додату вредност у износу од 25,6 милиона динара - ГСП Београд, како је рекао Сретеновић више од 11 милиона динара, а Стандард више од 14 милиона динара¹⁸⁸.

Замерке државног ревизора биле су и да: у завршном рачуну буџета мање су исказане обавезе државе према пословним банкама за пројекте подстицања грађевинске индустрије у 2011. години и изведене радове на коридору 10 и коридору 11 за износ од укупно десет милијарди динара. Такође, код седам јавних предузећа није извршен попис имовине и обавеза у износу од 84 милијарде динара. Ни код три ревидирана министарства није извршен попис имовине и обавеза у вредности од 91 милион динара. Проблем код ДРИ је што у пракси ова институција још увек није у позицији, као многе сличне институције у свету, да када укаже на неправилности рада појединих јавних институција надлежни органи одмах предузму потребне мере даље истраге и санкционисања. Ипак је ова институција и даље под велики утицајем политичких фактора и још увек није изградила своју објективност. Међутим, неоспорна је велика важност и улога ове институције у будућем пословању јавних институција у којима се, како је пракса показала, јављају многе финансијске преваре.

Још један облик контроле који може да помогне да се спрече финансијске преваре у Србији јесте *интерна контрола*. Правно лице може да организује, а у законом одређеним случајевима дужно је да обезбеди, интерну ревизију са задатком да испитује, оцењује и прати адекватност и ефикасност рачуноводственог система и система интерних контрола, у складу са законом. Систем интерних контрола обухвата све процедуре и поступке које је руководство правног лица утврдило у циљу обезбеђења уредног и ефикасног пословања правног лица, придржавана утврђене политике руководства, очувања интегритета средстава, спречавања и откривања криминалних радњи и грешака, примене законских прописа, тачности и потпуности рачуноводствених евиденција, као и благовременог састављања поузданих финансијских информација¹⁸⁹. Непостојање или недовољна улога

---

¹⁸⁸http://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2012&mm=12&dd=26&nav_id=672439, преузето дана 27.12.2012. године

¹⁸⁹<http://uap.gov.rs/wp-content/uploads/2010/11/Zakon-o-rcunovodstvu-i-reviziji.pdf>, преузето дана 27.12.2012. године

интерних контрола у многим предузећима у Србији онемогућава да овај вид контроле буде у потпуности ефикасан.

Претходно наведени проблеми указују да је област финансијског извештавања подложна манипулацијама, пре свега из разлога неразвијености система финансијског извештавања и непостојања адекватне контроле. Без конкретних доказа се не може говорити о неуспеху екстерне и интерне контроле у откривању превара. Ипак, неадекватна улога и позиција екстерне и недовољна развијеност интерне ревизије, су саме по себи довољни индикатори упозорења да постоје велике шансе да дође до превара у финансијским извештајима. Управо из претходно наведених разлога види се да у Србији постоји потреба за стварањем посебне контролне делатности у виду *форензичких рачуновођа*. О развоју ове делатности у Србији је било врло мало конкретних корака од стране државе и рачуноводствених институција и целокупна активност своди се још увек на разматрање овог проблема кроз научне радове и дискусије рачуновођа и ревизора. Једно од ретких саветовања које се директно бави питањима форензичког рачуноводства и техника које ова делатност користи при откривању превара организовано је од стране Организације за европску безбедности и сарадњу (ОЕБС) и Министарства правде САД-а: „Око 30 тужилаца из свих крајева Србије је током марта 2011. године присуствовало дискусији о коришћењу форензичког рачуноводства у финансијским истрагама, на семинару који су заједнички организовали мисија ОЕБС-а и Министарство правде САД-а. Циљ тродневног курса је био да помогне развој капацитета Тужилаштва за борбу против финансијског криминала и припрему примене новог Законика о кривичном поступку који уводи тужилачку истрагу. Из тог разлога, јачање капацитета тужилаца, путем упознавања са начином на који да анализирају финансијске податке и од кога да те податке траже када се ради о прању новца, корупцији или другим кривичним делима привредног криминала, игра кључну улогу. Обука, такође, анализира припрему и представљање случајева који се односе на привредни криминал. „Ова обука помоћиће тужиоцима да користе финансијске податке у истрагама и кривичном гоњењу. Она представља део напора мисије ОЕБС у Србији да побољша капацитете тужилаштва у спровођењу истрага у случајевима корупције, прања новца и других кривичних дела привредног криминала,” рекао је саветник за економску транспарентност мисије ОЕБС-а, Мато Мејер. Кендал Деј, саветник за борбу против корупције Министарства правде САД је додао: „Успех Србије у борби против корупције и привредног криминала лежи у могућности оних који спроводе истрагу да користе методе форензичког рачуноводства и прате ток новца. Успешно гоњење у случајевима корупције и других финансијских кривичних дела често зависи од доказа који су прикупљени захваљујући финансијским подацима.” Обуку која укључује и студије случаја су држали

стручњаци из Управе за спречавање прања новца при Министарству финансија, Јединице за финансијске истраге Министарства унутрашњих послова, Народне банке и Тужилаштва за организовани криминал, као и овлашћени форензички рачуновођа и стручњак из области стечајног права Мирослава Миленовић“.¹⁹⁰

---

¹⁹⁰<http://www.osce.org/sr/serbia/76296>, преузето дана 27.12.2012. године

ЗАКЉУЧАК

Финансијски извештаји предузећа су били и остали важан и незаобилазан извор информација за све интересне групе у процесу доношења одлука о алокацији средстава, финансирању и одржавању капитала. Да би одговорили сврси финансијски извештаји морају садржати информације које су јасне, релевантне, поуздане и упоредиве. Рачуноводствена пракса и теорија непрестано раде на формулисању правила чија ће примена довести до састављања финансијских извештаја примерених потребама корисника. При креирању финансијских извештаја мора се поштовати објективност, интегритет и правилна процена оних који су одговорни за састављање финансијских извештаја. Ипак, један број финансијских извештаја се састављају са циљем манипулисања финансијским резултатима и финансијском позицијом компаније, ради испуњавања појединачних циљева менаџмента са намером да се корисници финансијских извештаја обману и наведу на одлуке које су од користи за менаџмент компаније. Такви извештаји могу не само довести у заблуду постојеће и будуће инвеститоре, већ и нанети озбиљне проблеме у функционисању финансијских тржишта. Највећи проблеми произилазе из чињенице да постоји временски помак између креирања нетачних и лажних финансијских извештаја и момента кад се преваре идентификују. Тиме је на руку ишла и дуго присутна пракса да се случајеви „креативног“ рачуноводства пре припишу грешкама него намери да се оствари превара. Међутим, појавом великог броја финансијских скандала који су последица лажног финансијског извештавања, контрола финансијских података је постала много строжија и детаљнија. На све ово је посебно утицала чињеница да је један број ових скандала изазвао озбиљне потресе на финансијским тржиштима и генерисао губитке који се мере стотинама милијарди долара.

Полазећи од хипотеза, које су тестиране у овој докторској дисертацији, као теоријско-методолошке анализе спречавања манипулација у пословању предузећа и улоге форензичког рачуноводства у процесу заштите квалитета финансијског извештавања, долази се до следећих закључака:

1. Активност **финансијског извештавања** развијала се упоредо са развојем пословних активности, корпоративног начина привређивања и тржишта капитала. Тако су финансијски извештаји од веома једноставног приказа информација о стању и успеху намењени углавном власницима и инвеститорима, постали битан фактор који је значајно утицао на важност рачуноводства као и обим, квалитет и

прецизност финансијског извештавања. Финансијско извештавање представља најефикаснији начин да се различитим корисницима укаже на финансијски положај и успешност пословања предузећа. Квалитет финансијских извештаја детерминише информације садржане у њима. Промене у информационим и комуникационим технологијама, промене купаца и добављача, глобализација и регулаторна тела утичу на реформе у рачуноводству, а самим тим и на приближавање тј. усаглашавање финансијског извештавања са регулативама Међународних стандарда финансијског извештавања;

2. Рачуноводствена професија настоји да створи **нормативну основу** чија ће примена обезбедити квалитетно финансијско извештавање. Нормативна регулатива финансијског извештавања умногоме доприноси састављању поузданих и квалитетних извештаја, а према захтевима и потребама корисника. Ту се пре свега мисли на допринос већем пословном поверењу од стране инвеститора и кредитора. Из тог разлога су финансијски извештаји стандардизовани према правилима међународне професионалне рачуноводствене регулативе. Нажалост, добра нормативна основа је неопходан, али не и довољан услов за постизање овог циља. Сви напори могу бити узалудни ако менаџмент предузећа, одговоран за састављање и тачност финансијских извештаја, прописану основу не примењује на адекватан начин. Одржавање поверења инвеститора, остварење права на бонусе који зависе од добитка, припрема за преузимање или одбрана од непријатељског преузимања и одлагање плаћања пореза на добит на будуће обрачунске периоде, су само неки од најчешћих циљева чија је реализација за менаџмент толико важна да ће посегнути преварама. Квалитетно финансијско извештавање учесника на финансијским тржиштима не само да обезбеђује фер конкуренцију, већ је и претпоставка њихове стабилности. Примена Међународних стандарда финансијског извештавања као основе финансијског извештавања је смањила, али не и потпуно укинула могућност манипулација са подацима презентираним у финансијским извештајима;
3. За доношење исправних одлука инвеститорима су најважније информације са којима располажу. **Релевантни и поуздани финансијски извештаји** су најважнији извор информација садашњим и будућим инвеститорима. Услед манипулација, посебно преварама у финансијским извештајима, многи инвеститори су изгубили поверење у валидност и поузданост финансијских информација. Губитак поверења ствара несагледиве последице по финансијска тржишта, а тиме и привреду. Такође,

при састављању финансијских извештаја потребно је испунити мноштво различитих захтева разних корисника, што у многим ситуацијама доводи до манипулација подацима у финансијским извештајима. У циљу спречавања превара у компанијама мора да постоји развијена свест о неопходности приказивања истинитих и објективних информација. Самим тим претходни закључци указују да значај поузданости и релевантности финансијских извештаја превазилази трошкове осигурања квалитета финансијског извештавања, чиме је потврђена Хипотеза 1;

4. У данашњем времену комплексног корпоративног пословања, све организације су изложене одређеном **степену ризика од преваре**. Степен изложености организације ризику од превара, зависи од адекватности и ефикасности интерних контрола за спречавање и откривање превара као и од поштења и интегритета лица која су укључена у пословне активности. Степен вероватноће да ће се у некој пословној организацији превара десити, зависи од више фактора специфичних за свако конкретно предузеће. Могућности остваривања превара зависе од тога колико је лако починити превару, затим од присутности мотивационих фактора који воде ка превари као и од способности или неспособности менаџмента да спречи преваре;
5. Намеру да се корисници финансијских извештаја, у првом реду постојећи и потенцијални инвеститори и повериоци као и држава, обману и наведу на одлуке које су од користи за компаније, менаџмент реализује презентирајући **лажне финансијске извештаје**. За разлику од отуђивања имовине, чије постојање наноси непосредну материјалну штету правном лицу, лажно финансијско извештавање усмерено је на стварање искривљене слике о финансијском положају организације. Формирање оваквих извештаја постоји од када постоји финансијско извештавање, јер се њима постижу одређени краткорочни материјални циљеви одређених интересних група. Многобројни примери превара су показали да већину манипулација у финансијским извештајима компаније су остваривале путем манипулисања расходима и приходима у Билансу успеха и манипулисањем обавезама и имовином у Билансу стања;
6. Ради откривања и спречавања превара у финансијским извештајима, нужно је фокусирање на евентуалне одређене неправилности у пословању, које могу бити узрок превара. За **откривање самих превара** у пословању потребно је обратити пажњу на различите знаке упозорења, међу којима су неки од најбитнијих:

рачуноводствене аномалије; слабости интерне контроле; необично раскалашан начин живота запослених (посебно менаџмента); необична понашања запослених, представке и жалбе. Са друге стране, **спречавање превара** у пословању захтева: формирање и правилно организовање *интерне контроле*; стварање такозваних *поштених услова пословања*, у којима запослени поштују етичке принципе, где су менаџменту циљеви предузећа, а не лични, на првом месту и у којима се рад запослених цени и поштује; *обезбеђивање обуке запослених о опасностима од превара* што представља битан корак у спречавању превара у пословању; *успостављање политика и процедура у предузећу* чиме се формира пословно окружење које превентивно делује на настанак превара, као и формирање *развијеног и успешног корпоративног управљања*;

7. Питање **одговорности ревизора** за настанак превара у пословању је након многобројних финансијских скандала дошло у центар разматрања јавности. Створено је убеђење да ревизори, због свог образовања, интуиције и радног искуства би требало да буду у стању да открију преваре у финансијским извештајима. На овај начин се постављају висока очекивања од ревизора и ствара раскорак између онога што се од ревизора очекује и онога што ревизија заиста јесте. Ревизија финансијских извештаја треба да пружи уверавање у разумној мери о постојању или непостојању материјалне грешке у финансијским извештајима и о томе да ли су финансијске трансакције евидентирани, а финансијски извештаји презентовани у складу са рачуноводственим стандардима. Ревизор је дужан да планира и изврши ревизију да би добио уверавање у разумној мери о присуству материјалне грешке у финансијским извештајима и о томе да ли је та материјална грешка проузрокована грешком или преваром. Проблем је што ревизори врше проверу селективно, па ако узорак не идентификује трансакцију која је извршена у оквиру преваре ревизор вероватно неће имати сумње по питању осталих неконтролисаних трансакција. Мада су ревизори свесни недостатака коришћења методе узорка, стоји чињеница да би напуштање таквог приступа наметнуло обавезу испитивања свих трансакција предузећа извршене током године, што би неминовно проузроковало огромне трошкове процеса ревизије. Уз то тестирање свих трансакција не мора неизоставно значити да ће прикривене или неевидентирани трансакције бити детектоване. Финансијска криза која је погодила многе земље последњих година је повећала притисак на ревизоре, што је озбиљно угрозило поверење јавности у различите институције и субјекте тржишне економије, укључујући екстерне ревизоре. Услед свега овога изводи се закључак да

у ситуацијама када ревизија није у могућности да истражи и докаже преваре, јавља се потреба за ангажовањем форензичког рачуноводства, чиме се потврђује Хипотеза 2;

8. Велики финансијски скандали који су се појавили почетком овог века (Enron, Worldcom) указали су на потребу стварања професије која ће имати много већа овлашћења од ревизора. Када се у пословању предузећа појави сумња да је извршена манипулација, онда се за потребе испитивања и доказивања превара ангажују **форензичке рачуновође**, које имају задатак да испитају оправданост сумњи о извршеној превари у предузећу. Задатак форензичких рачуновођа није само да испитују преваре у финансијским извештајима већ и све остале врсте превара – преваре са порезима, запосленима, банкротство, организовани криминал, прање новца, корупцију и разне друге преваре. Они се најчешће ангажују од стране менаџмента, инвеститора или неке треће стране (држава, финансијске институције и сл.). Форензичке рачуновође, поред самог истраживања превара, често сведоче на суду, као експерти, како на страни тужиоца, тако и на страни одбране. Самим тим многобројни случајеви превара на којима су били ангажоване форензичке рачуновође су указали да они морају да поред веома доброг знања из области рачуноводства и финансија предузећа поседују знање из области правне регулативе које уређује пословање компанија и да поседују умеће у тумачењу људског понашања и деловања, чиме се потврђује Хипотеза 3;

9. Форензичко рачуноводство подразумева примену **поступака, метода и техника**, да би се утврдило да ли се погрешно приказује и извештава, има ли подмићивања (корупције), постоји ли превара или намера преваре, има ли крађе, фалсификовања информација, изнуђивања, кривотворења и сл. Методе које форензичке рачуновође користе у испитивању превара су разноврсне и крећу се од испитивања поштовања основних рачуноводствених принципа, примене законских одредби, па све до интервјуисања појединаца. Упоредивање података конкретног предузећа са подацима предузећа из исте области пословања могу указати на потенцијалне проблеме које треба истражити. Форензичар уобичајено испитује: повећане производне трошкове, који немају логично објашњење; велике отписе имовине који одступају од оних у индустрији; нижу количину производње за исте трошкове у односу на конкуренцију; ниже или више расходе или приходе од конкуренције и сл. Индикатори превара у предузећима су: велики неочекивани губици, спречавање нормалног рада интерних ревизора, необјашњени мањкови на залихама, необични

отписи потраживања, неусклађеност прилива новца са приходима и потраживањима, неусклађеност одлива новца са обавезама, неуобичајено велики рачуни за услуге (нпр. истраживање тржишта) који се плаћају другим предузећима, те фиктивни рачуни с повезаним предузећима и сл. Посао форензичког рачуновође јесте да користећи све доступне технике истражи и испита могућност постојања превара;

10. Потреба за форензичким рачуноводством у последњој деценији је све више изражена. Актуелна светска економска криза је указала да преваре имају тенденцију раста, и да такво окружење иницира многе да посегну за манипулацијама. Циљ овога је приказивање искривљене слике о пословању у функцији остварења разнородних краткорочних циљева као што су остваривање екстра профита, неприказивање губитка у пословању, избегававање опорезивања и слично. Многбројни финансијски скандали су указали да актуелна финансијска регулатива на финансијским тржиштима није довољно јака да се предупредe могуће будуће кризе. Због тога су све већи захтеви да се контрола финансијских тржишта и пословања на њима поштри и да се створе нови услови пословања који ће спречити и још оштрије санкционисати преваре у пословању предузећа. Форензичко рачуноводство у таквој ситуацији може да одигра велику и значајну улогу. Међутим, пракса је показала да форензичке рачуновође морају да имају законска овлашћења која су усаглашена и изједначена на нивоу свих земаља како би адекватно и до краја обавили своје задатке, чиме се потврђује Хипотеза 4;
11. Многбројни случајеви превара у пословању предузећа у Србији последњих година указали су да је финансијско извештавање у Србији подложно многбројним манипулацијама. То указује да постојећи систем контроле састављања и приказивања финансијских извештаја не даје добре резултате и управо из тих разлога се све више јавља потреба за развојем форензичког рачуноводства у Србији. Наравно, овлашћења и одговорност форензичких рачуновођа у Србији морају бити регулисани посебним законом. Такође, мора постојати политичка и социјална подршка од стране државе и привреде за деловање форензичких рачуновођа у нас. У периоду када је рађена анализа у овој докторској дисертацији форензичко рачуноводство се само помиње у научним радовима појединих економиста, док од стране државе и рачуноводствених организација је врло мало конкретно урађено на пољу развоја форензичког рачуноводства у Србији. Да би финансијско тржиште у Србији могло успешно да послује, уколико се жели да

садашњи и будући инвеститори располажу релевантним и поузданим финансијским информацијама и уколико се желе да се спрече будуће преваре у пословању, потребно је да држава у сарадњи са професионалним организацијама и факултетима ради на едукацији рачуновођа и развоју форензичког рачуноводства у Србији.

ЛИТЕРАТУРА

1. Андрић, М., Крсмановић, Б. и Јакшић, Д., (2004), „Ревизија – Теорија и пракса“, Економски факултет, Суботица;
2. Albrecht, S. and Albrecht, C., (2004), „Fraud Examination and Prevention“, Thomson-South-Western, Ohio;
3. Albrecht, S., Albrecht, C. and Zimbelman, M., (2009), „Fraud Examination (Third Edition)“, South-Western Cengage Learning, USA;
4. Arnold, J. and Sikka, P., (2001), „Globalization and the state-professional relationship: the case of the bank of credit and commerce international“, *Accounting, Organizations and Society*, 26(4);
5. Beneish, M., (1999), „The Detection of Earnings Manipulation“, *Financial Analysts Journal*, Sept-Oct., Vol. 55, No.5;
6. Бешвир, Б., (2010), „Форензичка ревизија“, РРИФ број 8, Загреб;
7. Brodsky, D., Grochowski, R. B., Baker, W. R. and Huber, J., (2003), „The New Role of Audit Committees, Executive“, *Action No. 63: Trends in Corporate Governance*, New York;
8. CFA Level I, (2004) Candidate Readings, AIMR – Association for Investment Management and Research;
9. Chaney, P. and Philipich L., (2002), „Shredded reputation: the cost of audit failure“, *Journal of Accounting Research*, 40(4);
10. Coenen, T., (2008), „Essentials of Corporate Fraud“, John Wiley & Sons, Inc, New York;
11. Comer, M., (1998), „Corporate Fraud (Third Edition)“, Gower Publishing Limited, Hampshire;
12. Crumbley, L., Heitger, L. and Stevenson S., (2007), „Forensic and Investigative Accounting (3rd Edition)“, *CCH Business Valuation Guide*, Chicago;
13. Davia, H., (2000), „Fraud 101: Techniques and Strategies for Detection“, John Wiley&Sons, New York;
14. Димитријевић, Д., (2012), „Методе и инструменти форензичког рачуноводства за откривање превара у финансијским извештајима“, *Рачуноводство*, СРПС, бр. 3-4;
15. Durtschi, C., Hillison W. and Pacini C., (2004), „The Effective Use of Benfords Law to Assist in Detecting Fraud in Accounting Dana“, *Journal of Forensic Accounting* 1524-5586/Vol. V;

16. Fusaro, P.C. and Miller, R.M., (2003), „What Went Wrong at Enron“, John Wiley & Sons Inc., New York;
17. „Generally Accepted Accounting Standards“ AICPA, Professional Standards, књига 1, одељак 110, American Institute of Certified Public Accountants, новембар 1972, New York;
18. Gilmore, W., (1999), „Dirty Money“, Council of Europe Publishing, Strasbourg;
19. Гулин, Д., (1998), „Проблеми задовољавања конфликтних циљева корисника финансијских извештаја“, зборник радова, XXXIII Симпозијум ХЗРИФ;
20. Golden, T., Skalak, S. and Clayton, M., (2006), „A Guide to Forensic Accounting Investigation“, John Wiley & Sons, USA;
21. Grant, M. R. and Visconti, M., (2006), „The Strategic Background to Corporate Accounting Scandals“, Long Range Planning, USA;
22. Hill, P., (1995), „A statistical derivation of the significant digit law“, Statistical Science, 10(4);
23. Hopwood, W., Leiner, J. and Young, G., (2009), „Forensic Accounting“, McGraw-Hill, New York;
24. IASC, Међународни рачуноводствени стандарди, пар. 15;
25. Ignacio de la Torre, (2009), „Creative Accounting Exposed“, Palgrave Macmillan, London;
26. Стефановић, Р., (1998) „Финансијско Рачуноводство II“, Савез РР Србије, Београд;
27. Irvin, N. G., (2004), „CIA Review, Part II: Conducting the Internal Audit Engagement, 11th edition“, Gleim Publications;
28. Извештај Удружења овлашћених истражитеља криминалних радњи (ACFE) за 2004. годину (Austin, TX: ACFE, 2004);
29. Jones, M., (2011) „Creative Accounting, Fraud and International Accounting Scandals“, John Wiley & Sons, England;
30. Крстић, Ј., (2002), „Инструменти Финансијско-рачуноводственог извештавања (приступ ex post и ex ante)“, Економски факултет у Нишу, Ниш;
31. Kwok, B., (2005), „Accounting Irregularities in Financial Statements – A Definitive Guide for Litigators, Auditors and Fraud Investigators“, Gower Publishing Limited, Great Britain;
32. Lux, A. and Fitiani, S., (2002), „Fighting Internal Crime Before It Happens“, Information Systems Control Journal, Књига III;
33. Малинић, Д., (2009), „Cash-flow као инструмент откривања пословно-финансијског ризика“, зборник радова, XL Симпозијум „40 година Рачуноводства и Пословних финансија - донети и перспективе“, СРРС;

34. Малинић, Д., (2009). „Препознавање билансних ризика“, Економија предузећа – Тајне биланса: Менаџерски приступ, Београд;
35. Међународни стандарди финансијског извештавања (ИФРС)“, превод Савеза рачуновођа и ревизора Србије, Београд, прва књига;
36. Међународни рачуноводствени стандард МРС16 – Некретнине, постројења и опрема, параграф 15, превод Савеза рачуновођа и ревизора Србије, Београд, 2003;
37. Међународни стандарди финансијског извештавања: МРС 18 - Приходи, параграф 14, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд, (2003);
38. Међународни стандарди и саопштења ревизије“, (2005), Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд;
39. Муминовић, С., (2011), „Форензичко рачуноводство – потреба или помодарство“, Ревизор, Институт за економику и финансије, Београд, бр. 54;
40. Муминовић, С., (2012), „Форензичким рачуноводством – против мита и корупције“, часопис Ревизор, број 57, Институт за Економику и финансије;
41. ОЕСД-Организација за економску сарадњу и развој: Принципи корпоративног управљања, Alex express, Нови Сад, 2004;
42. Петковић, А., (2010), „Форензичка ревизија- Криминалне радње у финансијским извештајима“, Пролетер А.Д. Бечеј, Нови Сад;
43. Практична примена МСФИ у Републици Србији“, друго издање, новембар 2008., СРРС, Београд;
44. Примена контног оквира – „Резервисања за трошкове у гарантном року“, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд, 2006;
45. Ранковић, Ј., (1999), „Управљање финансијама предузећа“, Економски факултет у Београду;
46. Schilit, M. H. and Perler, J., (2010), „Financial shenanigans – How to detect accounting gimmicks & fraud in financial reports (third edition)“, McGraw-Hill, New York;
47. Singleton, T., Singleton, A., Bologna, J. and Lindquist, R. (2006) „Fraud auditing and Forensic Accounting“, John Wiley & Sons, SAD;
48. Станчић, П., (1998), „Улога интерне ревизије у процесу одлучивања“, Зборник радова са XXIX Симпозијума Савеза рачуновођа и ревизора Србије, Београд, стр. 238-251;
49. Станчић, П., (2005), „Креирање нове вредности предузећа – императив савременог финансијског менаџмента“, реферат поднет на XXXVI Симпозијуму СРР Србије, Зборник радова са XXXVI Симпозијума СРР Србије, Београд;
50. Станчић, П., (2006), „Извештај о новчаним токовима“, Рачуноводство бр. 3-4, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд, стр. 4-13;

51. Станчић, П., (2007), „Финансијски аспекти стварања и мерења вредности предузећа“, Конгрес СРР Републике Српске (11), Бања Лука: СРР Републике Српске;
52. Станчић, П., (2007), „Подобност финансијских извештаја као информационе основе за управљање финансијама предузећа”, уводни реферат поднет на XXXVIII Симпозијуму СРР Србије, Зборник радова са XXXVIII Симпозијума СРР Србије, Београд, стр. 7-25;
53. Стефановић, Р., (1998) „Финансијско Рачуноводство II“, Савез РР Србије, Београд, стр. 11-31;
54. Стефановић, Р., (1998), „Концептуални оквир савременог финансијског извештавања“, Рачуноводство, бр. 1/98, СРРС, Београд;
55. Стефановић, Р., (1999), „Савремено финансијско извештавање: суштина, окружење и оквир“, Економски хоризонти, бр. 1-2, Економски факултет у Крагујевцу;
56. Стефановић, Р., (2000). „Спречавање и откривање лажног финансијског извештавања“, Рачуноводство 11/2000, Савез рачуновођа и ревизора Србије;
57. Stessens, G., (2000), „Money Laundering – a new International Law Enforcement Model“, Cambridge University Press, Cambridge;
58. Sukhraj, P., (2006), „Interserve faces probe over £25m invoice hole“, Accountancy Age;
59. The Business Roundtable, (1997), Statement of Corporate Governance. An Association of Chief Executive Officers Committed to Improving Public Policy, Септембар;
60. Шеферс, М. и Пакалук М.,(2009), „Разумевање рачуноводствене етике“, Службени Гласник, Београд;
61. Шкарић-Јовановић, К., (2009), „Форензичко рачуноводство – инструмент заштите интереса рачуноводствене јавности“, 13 Конгрес Савеза рачуновођа и ревизора Републике Српске, зборник радова, Бања Врућица;
62. Шкарић-Јовановић, К., (2011), „Финансијски извештаји као инструмент преваре“, VI Конгрес рачуновођа и ревизора Црне Горе;
63. Wells, J., (2001), „Irrational Rations - The numbers raise a red flag”, Journal of Accountancy, August
64. Wells, J., (2004), „Corporate Fraud Handbook“, John Willey&Sons, New Yersey;
65. United States Senate Committee on Foreign Relations (1992), „The BCCI Affair: A Report to the Committee on Foreign Relations by Senator John Kerry and Senator Hank Brown“, Washington, Government publication Office;
66. Zabihollah, R., (2002). „Financial Statement Fraud – Prevention and Detection“, John Wiley & Sons, Inc., New York;

Интернет извори

1. <http://aaahq.org/audit/midyear/01midyear/papers/effectiveParker.pdf>, Abbott, L., Parker, S. and Peters, G., (2000), „The Effectiveness of Blue Ribbon Committee Recommendations in Mitigating Financial Misstatements: An Empirical Study“ преузето дана 19.11.2012. године
2. <http://accounting.smartpros.com/x46099.xml>, Ketz, E., (2004), The Accounting Cycle Peregrine Systems -- Or the Lack of Them, преузето дана 26.08.2012. године
3. <http://www.accountingweb.com/topic/firm-news/andersen-embroiled-4-billion-worldcom-accounting-fraud>, преузето дана 12.11.2012. године
4. <http://www.acfe.com>, преузето дана 30.11.2012. године
5. http://www.acfe.com/uploadedFiles/ACFE_Website/Content/rtnn/2012-report-to-nations.pdf, преузето дана 11.05.2013. године
6. <http://www.aicpa.org>, преузето дана 05.07.2012. године
7. <http://www.aicpa.org/InterestAreas/ForensicAndValuation/Resources/FraudPreventionDetectionResponse/Pages/Summary%20of%20SAS%20No.aspx>, преузето дана 06.10.2012. године
8. <http://www.aicpa.org/Research/Standards>, преузето дана 12.11.2012. године
9. http://www.apr.gov.rs/Portals/0/zakoni%20uredbe%20pravilnici/Zakoni/zakon_o_racunovodstvu_i_reviziji_preciscen.pdf, преузето дана 17.12.2012. године
10. http://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2012&mm=01&dd=04&nav_id=571016, преузето дана 01.09.2012. године
11. http://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2012&mm=12&dd=26&nav_id=672439, преузето дана 27.12.2012. године
12. <http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/301128/Za-utaju-poreza---zatvorsku--kaznu-dobijetek--svaki-stoti>, преузето дана 01.09.2012. године
13. <http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/324489/Lazne-firme-za--utaju-poreza>, преузето дана 21.12.2012. године
14. <http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=newsarchive&sid=acD4lsuFwPy4>, „Yukos Executive Khodorkovsky Charged With Fraud, Tax Evasion“, (преузето дана 11.09.2012. године)
15. <http://www.bus.lsu.edu/accounting/faculty/lcrumbley/forensic.html>, преузето дана 03.12.2012. године
16. <http://www.businessdictionary.com/definition/money-landering.html>, преузето дана 10.09.2012. године

17. <http://www.businessdictionary.com/definition/forensic-audit.html>, преузето дана 30.11.2012. године
18. http://businessroundtable.org/uploads/studiesreports/downloads/BRT_Principles_of_Corporate_Governance_-2012_Formatted_Final.pdf, Principles of Corporate governance, Business Roundtable, (2012) преузето дана 19.11.2012. године
19. <http://www.cisodesk.com/security-compliance-certifications/sarbanes-oxley-act-sox-it-governance>, преузето дана 23.10.2012. године
20. <http://www.cluteonline.com/journals/index.php/TLC/article/viewFile/1545/1525>, Ramaswamy, V, (2007), „New Frontiers: Training Forensic Accountants Within The Accounting Program“ Journal of College Teaching & Learning – September 2007 Volume 4, Number 9, преузето дана 03.12.2012. године
21. <http://cpi.transparency.org/cpi2012/results/>, преузето дана 21.12.2012. године
22. <http://definitions.uslegal.com/s/sarbanes-oxley/>, преузето дана 24.10.2012. године
23. http://ec.europa.eu/anti_fraud/index_en.htm, преузето дана 03.12.2012. године
24. http://www.ehow.com/about_5005763_history-forensic-accounting.html, Rasey, M., (2012), „History of Forensic Accounting“, преузето дана 03.12.2012. године
25. <http://www.euractiv.rs/eu-prioriteti/4489-nove-mere-protiv-utaje-poreza-u-eu>, преузето дана 24.12.2012. године
26. http://www.finance.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=92&Itemid=61, преузето дана 30.11.2012. године
27. <http://www.forensicaccounting.com/home.html#one>, преузето дана 30.11.2012. године
28. <http://www.gscpa.org/Content/Files/Pdfs/Current%20Accounts/SeptOct08CA.pdf>, Forensic Audit vs. Financial Statement Audits, Currents Accounts, (2008), преузето дана 03.12.2012. године
29. <http://www.ief.rs/public/wp-content/uploads/2012/10/KRIZA-FINANSIJSKOG-IZVE%C5%A0TAVANJA.pdf>, Драгојевић, Д., (2012), „Криза финансијског извештавања“, преузето дана 24.12.2012. године
30. http://www.ingpro.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=489:-2011-e&catid=1:latest-news&Itemid=76, преузето дана 27.12.2012. године
31. <http://www.investopedia.com>, преузето дана 30.11.2012. године
32. <http://www.journalofaccountancy.com/Issues/2001/Aug/IrrationalRatios.htm>, преузето дана 19.12.2012. године
33. <http://www.lawyershop.com/practice-areas/criminal-law/white-collar-crimes/securities-fraud/lawsuits/tyco>, преузето дана 26.08.2012. године
34. <http://mfp.gov.rs/UserFiles/File/MRS/MedjunarodniracunovodstvenistandardIPrezentacijafinansijskihizvestaja.pdf>, преузето дана 20.06.2012. године

35. <http://mfp.gov.rs/UserFiles/File/MRS/Medunarodniracunovodstvenistandard2Zalihe.pdf>, преузето дана 17.12.2012. године
36. <http://mfp.gov.rs/UserFiles/File/MRS/Medunarodniracunovodstvenistandard7Izvestajotokovimagotovine.pdf>, преузето дана 20.06.2012. године
37. <http://mfp.gov.rs/UserFiles/File/MRS/Medunarodniracunovodstvenistandard36Umanjenjevrednostiimovine.pdf>, преузето дана 18.12.2012. године
38. http://myweb.ncku.edu.tw/~r16001205/w7.1_ProbM_Model.FAJ.1999.pdf, преузето дана 19.12.2012. године
39. <http://www.nacdonline.org>, преузето дана 19.11.2012. године
40. <http://www.nd.edu/~carecob/workshops/Zhang.pdf>, преузето дана 03.07.2012. године
41. <http://www.nytimes.com/2002/02/11/business/how-executives-prospered-as-global-crossing-collapsed.html>, Fabrikant, G. and Romero S., (2002), „How Executives Prospered as Global Crossing Collapsed“, преузето дана 26.08.2012. године
42. <http://www.oecd.org/corporate/ca/corporategovernanceprinciples/31557724.pdf>, OECD Principles of Corporate Governance, OECD, (2004), преузето 19.11.2012. године
43. <http://www.osce.org/sr/serbia/76296>, преузето дана 27.12.2012. године
44. http://www.pwc.com/en_US/us/sarbanes-oxley/assets/so_overview_final.pdf, Navigating the Sarbanes-Oxley Act of 2002 – Overview and Observations, PriceWaterHouseCoopers, (2003), преузето дана 23.10.2012. године
45. <http://www.sarbanes-oxley-act.biz/SarbanesOxleyAct.htm>, преузето дана 23.10.2012. године
46. <http://www.slideshare.net/nkarovic/sarbanesoxley-act-12240828>, преузето дана 22.10.2012. године
47. <http://www.sec.gov/about/laws/soa2002.pdf>, преузето дана 23.10.2012. године
48. <http://www.sec.gov/news/press/2006/2006-183.htm>, преузето дана 25.08.2012. године
49. <http://www.sec.gov/news/press/2007/2007-147.htm>, преузето дана 25.08.2012. године
50. <http://www.sec.gov/about/laws/soa2002.pdf>, преузето дана 16.11.2012. године
51. <http://www.sec.gov/litigation/litreleases/lr17710.htm>, Accounting and Auditing Enforcement Release No. 1623, (2002), Securities and Exchange Commission (SEC), преузето дана 13.03.2012. године
52. <http://securities.stanford.edu/1011/BAANF98/001.html>, Securities Class Action Crearinghouse - Stanford University Law School, (1998), преузето дана 13.03.2012. године
53. <http://www.soxlaw.com/s302.htm>, преузето дана 23.10.2012. године
54. <http://www.sox-online.com>

55. http://www.srr-fbih.org/pdf/2013/02/Medjunarodni_revizijski_standardi-1.pdf, преузето дана 01.07.2012. године
56. <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,1001636,00.html>, преузето дана 12.11.2012. године
57. <http://www.timslaw.com/sarbanes-oxley-title8.htm>, преузето дана 24.10.2012. године
58. http://www.toplegalguide.com/sarlaw_advantages.htm, преузето дана 24.10.2012. године
59. <http://uap.gov.rs/wp-content/uploads/2010/11/Zakon-o-rcunovodstvu-i-reviziji.pdf>, преузето дана 27.12.2012. године
60. <http://ucionicaistorije.files.wordpress.com/2011/11/d185d0b0d0bcd183d180d0b0d0b1d0b8d198d0b5d0b2-d0b7d0b0d0bad0bed0bdd0b8d0ba.pdf>, Хамурабијев закон - Фондација Алан Вотсон (Упоредна правна традиција – Учионица Србије), преузето дана 01.07.2012. године
61. <http://www.unodc.org/unodc/index.html?ref=menutop>, United Nations Convention Against Corruption – United Nations (Office on drugs and crime), (2004), преузето дана 06.09.2012. године
62. <http://www.urrbg.com/MSFI/Medunarodnistandardfinansijskogizvestavanja1Prvaprimenamedjunarodnihstandardafinansijskogizvestavanja.pdf>, преузето дана 15.06.2012. године
63. http://www.usnews.com/usnews/biztech/articles/961028/archive_034854_7.htm, преузето дана 03.12.2012. године
64. <http://www.wmitchell.edu/lawreview/Volume30/Issue4/5Schaumann.pdf>, преузето дана 24.10.2012. године
65. <http://www.wsws.org/en/articles/2002/07/xero-j01.html>, Kay, J., (2002), „Xerox restates billions in revenue: yet another case of accounting fraud“, преузето дана 13.03.2012. године